

IV JORNADES EDUCACIÓ i ARXIUS
27 i 28 de juny de 2013

El món educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca

- Arxiu Nacional de Catalunya
- Institut de Ciències de l'Educació,
Universitat de Barcelona

Organitzen

|| A || N || C ||
Arxiu Nacional de Catalunya

ice U
..... B

EL MÓN EDUCATIU, USUARI DE L'ARXIU PER A LA RECERCA

Quartes Jornades Educació i Arxius
Sant Cugat del Vallès, 27 i 28 de juny de 2013

IV Jornades Educació i Arxius. El món educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca

Primera edició: Gener 2014

Edició: Institut de Ciències de l'Educació. Universitat de Barcelona
Pg. Vall d'Hebron, 171 (Campus de Mundet) - 08035 Barcelona
Tel. (+34) 934 035 175; ice@ub.edu

Consell Editorial: Antoni Sans, Xavier Triadó i Mercè Gracenea

Organitzades per:

El text d'aquesta obra està subjecta a la llicència Creative Commons 3.0 de Reconocimiento – SinObraDerivada (by-nd): Se permite el uso comercial de la obra pero no la generación de obras derivadas. Consulta de la llicència completa a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

Les imatges són responsabilitat dels autors de les comunicacions.

Palos, J.; Reverté, P (Coord.). *IV Jornades Educació i Arxius. El món educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca*. Barcelona. Universitat de Barcelona (Institut de Ciències de l'Educació), 2014. Document electrònic disponible a:

URI: <http://hdl.handle.net/2445/54765>

ISBN: 978-84-697-0457-8

Dipòsit legal: B-12596-2014

Maquetació:

Signo Impressió Gràfica, S.A.
Pol. Industrial Can Calderon
Carrer de Múrcia, 54 d
08830 Sant Boi de Llobregat (Barcelona)
www.signo.es

Comité Organitzador: Josep Palos i Rodríguez. Universitat de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació. Pilar Reverté i Vidal, Arxiu Nacional de Catalunya (Servei Didàctic) i CESIRE (Àmbit Social i Cultural); Francesc Olivé i Ollé, Arxiu Nacional de Catalunya (Àrea d'Acció Cultural i Servei Didàctic); Enric Cobo i Barri, Departament de Cultura (Servei de Coordinació d'Arxius; Miquel Albert i Tarragona, Departament d'Ensenyament. Àrea TAC; Júlia Quintela i González, Institut Municipal d'Educació de Barcelona; Anna Rubió i Rodón, Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació; Nuria Jornet i Benito, Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació; Fina Solà i Gasset, Diputació de Barcelona. Arxiu General; Betlem Martínez Raduà, Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya.

Comité Científic: Josep Palos i Rodríguez. Universitat de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació.; Pilar Reverté i Vidal, Arxiu Nacional de Catalunya (Servei Didàctic) i CESIRE (Àmbit Social i Cultural); Francesc Olivé i Ollé, Arxiu Nacional de Catalunya (Àrea d'Acció Cultural i Servei Didàctic); Gemma Tribó i Traveria, Arxididàctica; Enric Cobo i Barri, Departament de Cultura (Servei de Coordinació d'Arxius; Miquel Albert i Tarragona, Departament d'Ensenyament. Àrea TAC; Júlia Quintela i González, Institut Municipal d'Educació de Barcelona; Anna Rubió i Rodón, Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació; Nuria Jornet i Benito, Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació; Jaume Enric Zamora i Escala, Diputació de Barcelona; Alfred Mauri i Martí, Escola Superior d'Arxivística i Gestió Documental (ESAGED); Fina Solà i Gasset, Diputació de Barcelona (Arxiu General); Betlem Martínez Raduà, Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya.

Sumari

OBJECTIUS.....	9
ÀMBITS	11
1.– INTRODUCCIÓ.....	13
2.– TALLERS.....	19
<i>Protocols d'atenció a l'usuari i per a la recerca</i> Alfred Mauri Martí.....	21
<i>Els arxius com a font d'informació per a la recerca en les diferents àrees de coneixement</i> Miquel Pérez Latre.....	35
<i>Metodologia de la recerca i ús dels arxius</i> Gemma Tribó Traveria.....	55
3.– COMUNICACIONS.....	65
<i>De l'anècdota a la significació. Assajar la mirada de l'historiador/la historiadora a través de les cartes del Consultorio de Elena Francis</i> Anna Argilés i M. Luz Retuerta.....	69
<i>Experiència didàctica a partir del llibre Sota un llençol de neu: Sant Feliu de Llobregat el 1962</i> Clara Bargalló i Anna Argilés.....	81

<i>L'Activitat Didàctica de l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre</i> Laura Tienda Martínez.....	87
<i>Fotografia i memòria.</i> <i>Exercici de reconstrucció del nostre passat de forma col·lectiva</i> Eloïsa Valero Antón i Ricard Ibarra Ollé.....	103
<i>Projecte Hemeroteca “La Vanguardia Digital”: Efemèrides</i> Sebastiana Bote Rebollo.....	117
<i>Emigrants de Chilluévar a Parets del Vallès</i> Glòria Campoy Collado.....	137
<i>El Pabellón de la República española en la Exposición Universal de París de 1937.</i> <i>Una propuesta de “taller a la carta”, para Comenius y Bachibac, al Service éducatif de los Archives nationales franceses</i> Isabel Alonso Dávila, César Quelle Vidal i Encarna Hidalgo Villarroya	145
<i>L'Arxiu amb uns altres ulls</i> Maria Josep Ariño Lacambra i Joan Soler i Jiménez.....	159
<i>De les fonts a la Història</i> Montserrat Richou i Llimona.....	167
<i>Tres Jornades d'educació: una reflexió del camí dut a terme</i> Xavier Cortés Nadal.....	181
<i>Any Joana Raspall: Una experiència de l'Àrea de Llengua Catalana a l'ACBLL (Arxiu Comarcal del Baix Llobregat)</i> Elena Segarra i Xavier Cortés Nadal.....	197
<i>Primeres passes amb documents d'arxiu a P5</i> Maria Jurado Vergara i Sònia Puente Reverté.....	203
<i>“Descobrim Viladecans!”. Un projecte didàctic de Cicle Infantil en col·laboració amb l'Arxiu Municipal</i> Antonia Altamirano Cardoso, Xavier Calderé i Bel, Manuel Luengo Carrasco, Àngels González Vera, Isabel Díez Sacristán, Manoli González Moya, Cristina Lozano Ramon i Marina Sambola Palau.....	221
<i>La didáctica en el AHPA</i> Consuelo Poveda Poveda i María del Olmo Ibáñez.....	235

<i>El servei didàctic dels arxius.</i>	
<i>Què en pensen els arxivistes del servei didàctic que s'ofereix a docents i alumnat?</i>	
Núria Sebastian Vilarrubias i Neus González-Monfort.....	255
<i>El valor pedagògic i cultural de l'esguard històric sobre el passat educatiu: la gestió de la documentació en la recerca historico-educativa</i>	
Pere Solà Gussinyer.....	275
<i>“L'Ot del Paperot i el seu arxiu”, els valors de l'arxiu per potenciar la recerca en el públic infantil</i>	
Helena Minuesa Sanchez i Francesc Giménez Martín.....	283
<i>Experiència Centelles</i>	
<i>Reconstruint la Història al mateix lloc on aquesta es produeix</i>	
Ricard Martínez.....	295
<i>Aprendre el nostre passat a través de documents d'arxiu: la Guerra de Successió de 1714. Aplicació didàctica a l'aula</i>	
Maria Calzada i Olivella.....	309
<i>El Taller “Los Sellos testigos de su tiempo”: una aproximación didáctica franco-española al Occidente medieval</i>	
Agnès Prévost, Christophe Barret i César Quelle Vidal.....	319
<i>Algunes reflexions i petites estratègies per cercar la provocació d'un “clic”</i>	
Pilar Reverté Vidal.....	327
4.– CONCLUSIONS.....	335
<i>Conclusions de IV Les Jornades d'Educació i Arxius</i>	

OBJECTIUS

Els documents d'arxiu es presenten com un recurs educatiu de primer ordre per a l'aplicació d'un model educatiu competencial en totes les àrees de coneixement i en tots els nivells educatius.

En aquestes jornades ens proposem compartir experiències i reflexionar conjuntament, d'una banda, en relació a l'aplicació de la recerca com a metodologia d'ensenyament-aprenentatge en les diferents àrees de coneixement i de l'altra, amb l'objectiu de promoure l'establiment d'uns protocols de col·laboració entre el món educatiu i els arxius que facilitin la utilització didàctica del patrimoni documental.

ÀMBITS

- **Metodologia de recerca.** Reflexions i experiències relacionades amb la metodologia de la recerca amb fonts d'arxiu per una educació altament competencial.
- **Atenció als usuaris i protocols de relació.** Models d'organització per a l'atenció dels usuaris escolars i la relació escola-arxiu.
- **Arxius i àrees de coneixement.** Aportacions relacionades amb la utilització de la documentació d'arxiu com a recurs didàctic en les diferents àrees de coneixement i nivells educatius.

1.- INTRODUCCIÓ

Ha passat més d'una dècada des de la realització de les I Jornades Ensenyament-Arxiu, que es varen celebrar el setembre del 2002. Durant aquest període, els arxius catalans han incrementat la consciència sobre el fet que cal interactuar amb el món educatiu a tots els nivells, des de l'educació infantil fins a la universitat. Cal posar al servei dels futurs ciutadans els fons documentals que serveixen els arxius amb finalitats divulgatives però també educatives. D'altra banda, cada dia són més nombroses les activitats didàctiques que els docents realitzen amb fons d'arxius. Ara, les experiències didàctiques amb fons documentals d'arxius s'han convertit en una realitat.

La celebració de les IV Jornades Educació-Arxiu, durant els dies 27 i 28 de juny del 2013, ha tingut lloc a l'Arxiu Nacional de Catalunya, per commemorar el desè aniversari de la creació del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya. És la primera vegada que les jornades es realitzen fora del recinte de la Universitat de Barcelona, però l'ocasió dels 10 primers anys del SDANC s'ho mereixia. Organitzades per l'Institut de Ciències de l'Educació de la UB i l'ANC, l'organització de les IV Jornades ha estat possible gràcies al suport d'altres institucions: Ajuntament de Barcelona, Diputació de Barcelona, Departament d'Ensenyament i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Facultat de Biblioteconomia i Documentació, Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents i Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya.

Les tres primeres edicions de les Jornades han estat un punt de trobada i de reflexió entre els docents i els arxivers que, de segur, ha ajudat a la creació de materials didàctics amb fons primàries. Aquest procés també l'ha estimulat els canvis en el sistema educatiu: l'aplicació de la metodologia del treball per projectes a primària i els treballs de recerca a 4t d'ESO i a 2n de batxillerat i, de manera especial, la necessitat d'educar en competències bàsiques que dotin d'autonomia intel·lectual els nois i noies, són fets que han afavorit l'ús dels documents d'arxiu per a realitzar recerques escolars en tots els àmbits de coneixement.

Els darrers canvis socials i la voluntat de consolidar l'apropament entre la metodologia de recerca, com a mètode d'aprenentatge, i l'ús de fons documentals d'arxius com a recurs didàctic i educatiu, ens han portat a concretar els objectius de les IV Jornades. Un primer objectiu era compartir experiències i reflexionar conjuntament en relació amb l'aplicació de la metodologia de recerca en el procés d'ensenyament-aprenentatge en les diferents àrees de coneixement. Un segon objectiu, promoure l'establiment de protocols de col·laboració entre el món educatiu i els arxius que facilitin per part d'alumnes i docents la utilització didàctica del patrimoni documental.

Els àmbits de treball de les IV Jornades s'han definit en funció d'aquests objectius. Una primera taula rodona en la qual participaren el president de la Societat Catalana de Pedagogia, Martí Teixidor; la professora Laura Bernadàs, i l'arxivera

Núria Batllem, moderada per la professora Pilar Reverté, del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya i del CESIRE, va servir per dialogar sobre *Què necessita l'escola? Què ofereixen els arxius?* El debat que propicià fou molt beneficiós per al desenvolupament de les jornades, principalment perquè posà èmfasi en la necessitat de fomentar un aprenentatge competencial en què els infants i joves assolissin gradualment la capacitat d'aprendre de manera autònoma. La conferència del professor Agustí Colomines, *Els arxius: recerca històrica i coneixement versus opinió i doctrinarisme*, donà pas a la defensa de les comunicacions centrades en l'àmbit de metodologia de recerca. Així coneguèrem un bon conjunt de reflexions i experiències, tant d'arxius com de centres docents: des de projectes locals, com ara els casos de Viladecans i Sant Cugat del Vallès impulsats des dels arxius, fins a aportacions més globals, com per exemple, les experiències que presentaren els *Archives Nationales* de França, o el conjunt d'activitats presentades per docents, majoritàriament de secundària, tot i que un equip de mestres ens exposà una interessant experiència adreçada a educació infantil.

La taula rodona de la tarda, *El potencial didàctic del patrimoni documental*, en la qual participaren Cristina Gatell, professora d'ensenyament secundari; M. Luz Retuerta, arxivera; Susana Sánchez, professora i membre del grup DidFA, i Júlia Quintela, de l'IMEB, que fou moderada per Josep Palos, de l'ICE de la UB, actuà d'estímul a la reflexió i fou molt enriquidora. A continuació es defensaren les comunicacions referides als protocols de relació entre el món dels arxius i el món educatiu. Alguns arxivers exposaren models d'organització per a l'atenció dels usuaris escolars. És interessant ressaltar que, del conjunt de les 21 comunicacions presentades a les Jornades, 6 foren realitzades per equips multidisciplinaris integrats per arxivers i docents, 4 per equips d'arxivers, 9 per docents i 1 per un professional del món de la fotografia. Progressivament, el treball en equip entre els arxivers i els docents va prenent protagonisme i constatem que l'interès per la interacció entre el món de l'educació i el món dels arxius és viu als dos col·lectius.

El dissabte al matí s'acabaren d'exposar les comunicacions relacionades amb el tercer àmbit: la utilització de la documentació d'arxiu com a recurs didàctic en les diferents àrees de coneixement i nivells educatius. I en la darrera part de la jornada es desenvoluparen simultàniament tres tallers: *Metodologia de la recerca i ús dels arxius*, *Protocols per a l'atenció a l'usuari i per a la recerca* i *Els arxius com a font d'informació per a la recerca en les diferents àrees de coneixement*.

Agraïm l'esforç de participació dels comunicants i valorem molt positivament el desenvolupament de les IV Jornades com un pas més en el camí volgudament compartit entre arxivers i docents. I, per tant, ens omple de goig editar aquest llibre virtual on tots podem compartir les diverses aportacions, tant dels comunicants com dels ponents i dels tallers realitzats.

El lector observarà que algunes comunicacions se situen en un terreny perifèric en relació amb l'àmbit de reflexió de les Jornades, i són més properes a la història de l'educació, mentre que d'altres són potser excessivament teòriques (no hem d'oblidar que les Jornades intenten promoure l'intercanvi d'experiències educatives pràctiques). Des de l'organització, però, hem assumit una actitud inclusiva i les hem acceptat perquè ens ajudin a avançar en la reflexió. Sortosament, actualment els centres educatius compten amb directrius per arxivar la documentació que segueixen pautes arxivístiques i d'organització documental professionals, fet que farà possible que la pròpia història dels centres educatius pugui ser objecte de recerca escolar gràcies a les fonts documentals conservades. Aquestes directrius estan recollides en el Decret 76/1996, de 5 de març, pel qual es regula el sistema general de gestió de la documentació administrativa i l'organització dels arxius de la Generalitat de Catalunya, i en la Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents, que indica que, quan la documentació deixa de ser activa, els centres públics vinculats als diversos departaments de la Generalitat han de sol·licitar al Departament de Cultura la transferència de documentació als arxius històrics corresponents.

Finalment, malgrat l'actual situació de crisi que afecta negativament les condicions de treball dels docents i dels arxivers, els organitzadors de les Jornades estem satisfets de les reflexions realitzades en les IV Jornades. El fruit de les aportacions i els debats els podem concretar en un conjunt de reflexions i temes que ens poden servir per a definir properes jornades: posar en valor la riquesa del patrimoni documental dels nostres arxius; avançar en l'establiment de protocols de cooperació entre el món educatiu i els arxius; apropar els arxius al procés d'ensenyament-aprenentatge en diversos àmbits científics, i obrir-los més als ciutadans i a la vida quotidiana, etc. En el futur immediat, el nou context social que emergirà de la present crisi ens conduirà a explorar nous espais de trobada i d'intercanvi d'experiències entre els col·lectius dels docents i els arxivers i podrem, tots junts, continuar avançant en aquest camí que hem iniciat plegats.

Barcelona, octubre de 2013

Comitè Organitzador i Comitè Científic de les IV Jornades Educació-Arxis

2.- TALLERS

Protocols d'atenció a l'usuari i per a la recerca

*Alfred Mauri Martí*¹

Escola Superior d'Arxivística i Gestió Documental (ESAGED)

En el context d'aquestes jornades, convocades sota el títol *El món educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca*, sembla del tot pertinent plantejar-se una reflexió que permeti, si més no, esbossar els elements clau d'un protocol d'atenció dels usuaris d'arxiu i per a la recerca provinents del món educatiu.

Amb aquesta finalitat es va incloure en el programa de les IV jornades un taller centrat en aquesta temàtica, dins l'àmbit *Atenció als usuaris i protocols de relació. Models d'organització per a l'atenció dels usuaris escolars i la relació escola-arxiu*.

El text que segueix vol presentar el resultat del taller-conversa que es va desenvolupar en un grup que comptava amb la presència d'arxiviers i docents, tot i que amb el predomini d'aquests segons.

Com a contingut complementari hem afegit un repertori bibliogràfic de referència que, sense ser exhaustiu, recull les principals publicacions i treballs de recerca referits a la temàtica del taller.

1.– Introducció

La reflexió sobre l'objectiu del taller va fer fa aflorar aviat una complexitat major, que obliga, ja de primer moment, a una certa reformulació d'aquest. Si es vol que els elements del protocol siguin realment aplicables, caldrà analitzar-ho des de les perspectives dels diversos actors implicats en el procés, i no centrar-se exclusivament en la visió, o la definició d'un protocol, que impliqui una sola banda, que en aquest cas seria l'arxiu com a receptor dels usuaris. Per tant, el protocol ha de definir les pautes per a tots els actors: arxiu, docents i alumnat.

¹ El desenvolupament d'aquest taller i l'elaboració del document que en recull els resultats ha estat possible per les aportacions dels participants i ha comptat, a l'hora de la seva redacció, amb el suport de Maria Calzada i Pilar Reverté.

Una segona qüestió és que aquesta aproximació del món docent a la recerca en arxius es planteja des d'una diversitat de nivells educatius i, per tant, la forma com es podrà dur a terme i els objectius educatius perseguits, presentaran igualment una diversitat de la que deriven necessitats i formes d'atenció diferenciades.

Els fons d'arxiu han estat utilitzats amb freqüència i intensitat variables en els diversos nivells educatius, sense que disposem a casa nostra de referents de com dur a terme una bona atenció i configurar un marc de relació òptim, més enllà de les experiències exposades puntualment pels docents, pels responsables d'arxius o per ambdós simultàniament. Si bé segurament dominen les experiències positives, aquestes han merescut difusió pel que fa als seus resultats finals, però no disposem habitualment d'una anàlisi més aprofundida pel que fa a la seva planificació i al seu desenvolupament.

La diversitat d'escenaris que podríem considerar és molt àmplia. Aquí ens centrem en la relació *docent* <> *arxiu* i, per tant, deixem de banda entorns no reglats com poden ser els que s'impulsen des de o amb entitats, empreses d'animació cultural, etc.

De forma concreta focalitzarem la reflexió en els vuit grups que assenyallem a continuació, sense que això impliqui considerar que cada un d'ells necessita un protocol específic. La diferenciació estarà, més aviat i en la majoria dels casos, en la concreció de les necessitats educatives que es volen satisfer a través de la relació *docent* <> *alumnat* <> *arxiu*.

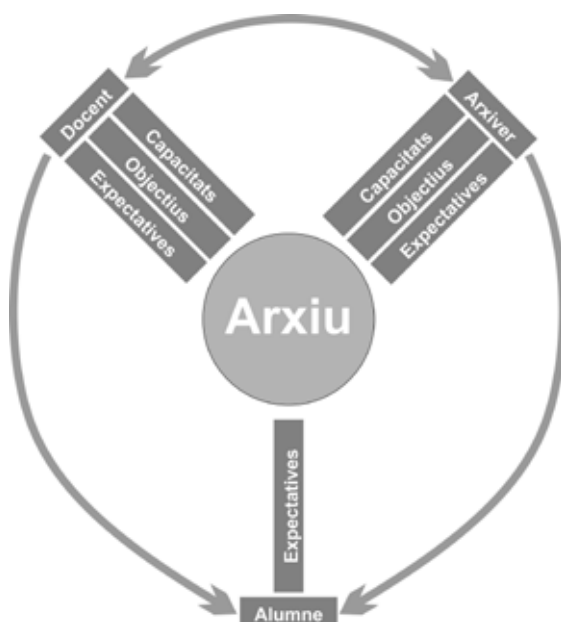
Ensenyaments

- Primària
- Secundària
- Batxillerat
- FP de grau mitjà
- FP de grau superior
- Ensenyament per adults
- Ensenyament universitari
- Altres (formació d'adults, etc.)

La dispersió de les experiències fa que tinguem una percepció subjectiva de la forma com es desenvolupa aquesta relació *docent* <> *arxiu*, però ens adonem que és orfe de referents de bones pràctiques per ambdues parts, més enllà d'experiències puntuals que han nodrit pràctiques concretes. És a dir, es percep la necessitat de disposar de protocols de referència que ens permetin dur a terme una bona atenció i configurar un marc de relació òptim i eficient, a partir d'un coneixement mutu que s'hauria de centrar en quatre aspectes claus:

- Les capacitats, objectius i expectatives del centre d'arxiu
- Les capacitats, objectius i expectatives del docent
- Les necessitats de coneixements a compartir entre els actors implicats
- Les expectatives de l'alumnat

L'omissió de la referència a l'alumnat en alguns punts de la nostra exposició respon al fet que no podem perdre de vista que, en tots els casos que assenyallem aquí, aquest és l'usuari últim. Però aquest és un usuari que ho és per intermediació del docent i no, en general, com a resultat d'una iniciativa pròpia, que ja ens situaria fora del marc que considerem aquí i ens portaria a parlar de l'atenció i la relació amb investigadors, en un sentit estricte.

Docents i arxivers tenen l'alumne com a objectiu de la seva acció i és en aquest on es configuren les expectatives del que li pot oferir l'arxiu. Tant en el cas del docent com de l'arxiver, les seves capacitats, o possibilitats d'actuació, estan condicionades per factors diversos que cadascun ha d'identificar, i prendre en consideració, alhora de definir els seus objectius i les expectatives pròpies per tal d'establir una relació que faci de l'arxiu un recurs actiu en el procés d'aprenentatge de l'alumne.

2.– Metodologia del taller

Davant de la diversitat d'escenaris apuntats en la relació *docent* <> *arxiu*, i amb la finalitat de fer operatiu el resultat del taller, presentarem la reflexió a partir d'un formulari desenvolupat sobre la base de deu apartats que ens permetin una aproximació a les visions des de les perspectives de l'arxiver i dels docents.

Si bé inicialment s'havia previst una dinàmica de treball articulada a l'entorn d'aquest formulari, finalment el taller va prendre més aviat forma de conversa i intercanvi d'experiències entre els participants. Per tant, el formulari plantejat ha esdevingut finalment més pròpiament una eina per a la sistematització dels aspectes tractats durant el temps de celebració del taller.

Estructura del formulari

1. Impuls de l'activitat:
 - Centre docent
 - Centre d'arxiu
 - Compartit
2. Forma de desenvolupament:
 - Activitat en grup
 - Activitat individual
 - Treball de recerca
3. Públic objectiu (alumnes de...):
 - Primària
 - Secundària
 - Batxillerat
 - FP de grau mitjà
 - FP de grau superior
 - Ensenyament per adults
 - Ensenyament universitari
 - Altres
4. Àmbits de coneixement:
5. Competències:
6. Espai de treball:
 - Arxiu
 - Aula
 - Combinació de treball a l'aula i a l'arxiu

7. Forma d'accés als documents:

- Originals
- Reproduccions en paper
- Accés via Internet

8. Rols:

- Docent
- Arxiver

9. Què ens cal saber?:

- Sobre l'arxiu
- Sobre els documents
- Sobre els alumnes

10. Avaluació

- De l'activitat
- De l'alumne
- Del grup
- De l'arxiver
- Del docent

3.- Resultats / protocol

Previ a l'exposició dels resultats del debat entre els membres del grup participant en el taller cal fer referència a una opinió compartida per tothom, en el sentit que l'eina o protocol que es proposa és més una referència sobre les qüestions a prendre en consideració, abans que no pas la definició d'un procediment estricte que articuli la relació entre els docents i els arxius.

Paral·lelament s'evidencia la convicció que, amb independència de l'ús o no d'un protocol de relació, aquesta solament serà fructífera si es fonamenta en una actitud de col·laboració i coneixement mutu, i alhora orientada per uns objectius formatius clarament definits, als quals responguin les actuacions que es proposin.

Fetes aquestes puntualitzacions, passem a exposar les consideracions sobre cada un dels punts plantejats en el formulari i que, com s'ha assenyalat, es configuren com una guia que ajudi a reflexionar els punts principals que s'ha considerat que cal tenir en compte i que, en la seva aplicació, poden ajudar en la seva funció de protocol.

1. Impuls de l'activitat:

– Centre docent

L'ús de fons d'arxiu en l'activitat docent es plantejaria en aquest cas a iniciativa pròpia i exclusiva del docent, una possibilitat que actualment es veu reforçada per la disponibilitat de fons d'arxiu accessibles a través d'Internet. En aquest cas el valor prioritari considerat en relació al document és el de la seva funció com a font primària, més que no pas en el sentit de conèixer l'entramat entre la producció, la conservació i l'explotació del document.

– Centre d'arxiu

Les propostes impulsades des dels arxius tenen en general una orientació cap a la posta en valor de la seva funció i de les fonts que custodien. Se centren principalment en l'oferta de propostes relacionades amb la descoberta de la funció dels arxius i les característiques dels documents (paleogràfiques, de suport, continguts, procedència...), però sovint resulten limitades com a incentius per a la recerca i poden presentar dificultats per encaixar-les de forma adequada en els currículums, més enllà de constituir una activitat de la que pot fer ús el docent. Per altra banda, aquest tipus d'iniciatives exigeixen per part de l'arxiu una valoració prèvia imprescindible pel que fa als seus recursos (espais, infraestructura, disponibilitat de personal, temporalitat, etc.).

– Compartit

Amb independència de la forma d'accés als documents, l'opció preferible és la que posa en relació l'arxiu i el docent, de manera que les activitats responguin i encaixin en els objectius d'ambdues parts. Això fa imprescindible el desenvolupament d'un treball previ, que no afecta solament a la manera com es materialitzarà una proposta, sinó que se sustenta en una identificació clara d'objectius, primer de cada una de les parts i, en segon lloc, en la identificació d'aquells que són compartits. Aquest és un dels punts clau tant pel que fa a la fase de disseny de les propostes, com a la seva avaluació. L'omissió d'aquest procés impedeix no solament una coordinació adequada, sinó també una correcta identificació dels punts forts i febles de la proposta i la definició d'accions de millora.

2. Forma de desenvolupament:

– Activitat en grup

Aquesta modalitat és clarament la preferible per a les activitats que se centren en el coneixement genèric dels arxius i dels documents, que s'articulen habitualment en forma de visites o tallers. En l'àmbit docent, respondrà a la forma com s'organitza l'activitat a l'aula i dependrà en cada cas de la decisió del docent.

- Activitat individual

Les activitats de tipus individual s'adiuen millor quan es planteja ja una explotació més aprofundida dels documents i en el marc d'una activitat que podem emmarcar més clarament en la recerca, encara que tingui un nivell d'aprofundiment i/o dificultat baix. Aquesta orientació no seria necessàriament excloent per a ser realitzada també en grup.

- Treball de recerca

És en l'activitat en grup o individual, però ja orientada directament a la recerca, on l'experiència posa de relleu que la relació *docent* <> *alumnat* <> *arxiu* es fa més complexa i on s'evidencia de manera més clara la inexistència d'una adequada coordinació *docent* <> *arxiu*. Com a resultat d'aquest fet, sovint els alumnes arriben als centres d'arxiu amb una visió incompleta o errònia del que aquest els pot oferir, que en moltes ocasions també té el docent, o l'arxiu no es troba en disposició d'oferir el suport que se li reclama, més enllà del que és pròpiament l'atenció dels seus usuaris.

3. Públic objectiu (alumnes de...):

- Primària
- Secundària
- Batxillerat
- FP de grau mitjà
- FP de grau superior
- Ensenyament per adults
- Ensenyament universitari
- Altres

Sigui qui sigui l'impulsor de les propostes i activitats, aquestes s'han de dissenyar d'acord amb un plantejament d'identificació de públics objectius, amb una caracterització adequada dels seus perfils. En el cas de l'activitat impulsada des de l'arxiu, aquesta es desenvoluparà amb més garantia d'èxit, mentre que en el cas de l'impuls per part del docent, s'hi afegirà un disseny més ajustat tant a les competències que es vol desenvolupar per a cada nivell formatiu, com a la dinàmica específica del grup d'alumnes, o de l'alumne individual.

4. Àmbits de coneixement:

Es constata la necessitat d'una ampliació de la visió tant des dels arxius com des de la docència, en el sentit de no limitar la consideració de les fonts d'arxiu a l'àmbit de la història o les ciències socials. Algunes experiències han permès assajar i conèixer la potencialitat de les fonts d'arxiu per a pràc-

ticament totes les disciplines, alhora que una visió oberta permet el desenvolupament d'habilitats relacionades amb la transversalitat del coneixement.

5. Competències:

Amb independència de qui sigui l'impulsor de les propostes i activitats (docent o arxiu), aquestes haurien de prendre en consideració les competències que es corresponen en relació a les diferents matèries i nivells formatius. Amb aquest recurs tant l'arxiu com el docent pot identificar de manera més precisa en quina documentació i en quins continguts s'ha de focalitzar la proposta o activitat que ha de dur a terme l'alumnat. Això és especialment rellevant en el cas de treballs de recerca, ja que es redueix així la possibilitat de dispersió de l'esforç que fàcilment es pot donar en els treballs de recerca amb fonts primàries. Alhora, pot ser una bona eina per identificar les necessitats docents i les aportacions potencials dels fons de l'arxiu o les seves limitacions.

6. Espai de treball:

- Arxiu
- Aula
- Combinació de treball a l'aula i a l'arxiu

Els espais on es desenvoluparan les activitats i els requisits que podem definir per a cada un d'ells, depenen en bona mesura de les característiques de les activitats i propostes i de la forma de desenvolupament escollida. En el cas de l'arxiu és imprescindible que aquest avaluï adequadament les potencialitats i limitacions de les seves instal·lacions, infraestructura i disponibilitat abans de promoure l'activitat presencial. És aconsellable que si es vol desenvolupar-la, l'arxiu compti amb espais específics. Les exigències seran menors en el cas de limitar-se a l'acolliment de visites, però igualment cal analitzar capacitats i limitacions.

En el cas de l'aula, aquesta ha de ser adequada per adaptar-se amb flexibilitat a diferents disposicions, fet que no sempre és habitual per les característiques del mobiliari.

Tant a l'arxiu com a l'aula cal tenir en compte que es garanteixi la qualitat pel que fa a la forma d'accés als documents.

Sempre que sigui possible, i especialment en els treballs en grup o com a primera aproximació en els individuals, és aconsellable que es dugui a terme alguna activitat que permeti el contacte directe amb l'arxiu i documents.

7. Forma d'accés als documents:

– Originals

Ja sigui en activitats de recerca, ja en altres de divulgació sobre els arxius i els seus fons, s'ha de contemplar l'accés a documents originals, amb les restriccions necessàries per assegurar la seva conservació. Les possibles estratègies són nombroses, però cal no menystenir la importància dels valors emocionals, especialment en les primeres etapes de treball, quan els valors de caràcter intel·lectual del document ocupen encara una consideració secundària. El contacte directe amb el suport, amb les tècniques i materials emprats en la seva fabricació, amb els instruments d'enregistrament de la informació en aquest suports, etc., són factors clau i especialment atractius i necessaris en un context de tecnificació que allunya ràpidament del coneixement de les formes emprades tradicionalment.

– Reproduccions en paper

Cal diferenciar les que utilitzem com a simple instruments de suport a la recerca i a l'optimització del treball, de les reproduccions amb la finalitat d'una aproximació simulada a l'original. En un i altre cas caldrà prestar atenció a la qualitat que, en el primer cas, es mesurarà amb la versemblança de la reproducció, mentre que en el segon, se centrarà en la legibilitat.

– Accés via Internet

Les possibilitats d'accés a fons de documents digitalitzats presenta un creixement exponencial que obre la possibilitat de treball a l'aula amb fons d'arxiu sense necessitat del desplaçament a l'arxiu que els custodia. Aquest fet aporta valor pel que fa a l'accessibilitat, millor visualització, desaparició del risc de treball amb originals, etc. Contràriament, comporta un allunyament respecte dels arxius, de la identificació de la seva funció i, fàcilment també, del valor que aporta el coneixement del context del document des de la seva producció fins a fer-lo accessible a l'investigador.

8. Rols:

– Docent

El paper del docent en la relació **alumne <> arxiu / documents** és, fonamentalment, el d'inductor i guia. No oblidem que en el nostre context, l'alumne és un usuari que s'aproxima a l'arxiu a través de la intermediació del docent. Aquest enfocament fa imprescindible que aquest adopti un paper actiu durant tot el procés, inclús en els casos de recerca individual, que defugui la simple derivació de l'alumne cap a l'arxiu. Aquesta és una de les principals queixes que manifesten els responsables dels arxius.

- Arxiver

Pel que fa al rol de l'arxiver, caldrà diferenciar el context en el qual aquest actua. Així, en el cas de visites en grup, molt probablement haurem de parlar d'un paper de dinamitzador, que es repetirà en propostes com ara tallers. Serà diferent l'acció de l'arxiver en el cas d'una interacció ja centrada en la recerca, on compartirà amb el docent part de la tasca dinamitzadora, però on esdevindrà més que res l'orientador cap els fons i documents que responguin més adequadament a les necessitats de la recerca.

9. Què ens cal saber?:

- Sobre l'arxiu
- Sobre els documents
- Sobre els alumnes

És en aquest apartat en el que s'evidencia de forma més clara la percepció general dels participants en el taller de l'existència de mancances derivades d'un desconeixement mutu. Un desconeixement que fàcilment pot portar tant a l'arxiu com al docent per camins que esdevinguin un cul de sac, malbaratant els recursos esmerçats. És imprescindible que al plantejar-se accions des de l'arxiu, orientades a l'àmbit docent, s'estableixi un contacte previ amb aquells que en seran els destinataris, uns com a docents-intermediadors i els altres com a alumnes. El llançament de propostes que no encaixin de manera adequada amb les necessitats docents, ni amb la seva programació temporal, difícilment arribaran a bon port.

Igualment les propostes impulsades pels docents cal que defineixin clarament els objectius, que identifiquin les potencialitats i limitacions dels fons documentals, i incloguin una avaluació de l'esforç que la proposta representa pels alumnes, d'acord amb el seu nivell formatiu. Serà a partir d'aquest procés quan es podrà establir una relació òptima entre totes les parts i assegurar que cada una exerceixi el rol que li correspon, alhora que es redueixen les possibilitats de frustració per una dimensionat inadequat del treball a realitzar.

10. Avaluació

- De l'activitat
- De l'alumne
- Del grup
- De l'arxiver
- Del docent

Tota activitat hauria de comptar amb indicadors i mecanismes d'avaluació per part de tots els actors que hi intervenen. No necessàriament això ha de passar per la resposta de qüestionaris, però sí que es fa imprescindible una reflexió compartida, especialment entre docent i arxiu, sense deixar de costat, però, la necessitat de copsar la valoració de l'experiència per part dels alumnes.

En cap cas no és suficient limitar-se a valoracions quantitatives centrades en el nombre de participants, per exemple, ni en l'aparent bona acollida per part dels alumnes. Més enllà d'això cal mesurar l'impacte que les propostes han tingut en relació a la posta en valor dels arxius i dels documents i en el procés de formació dels alumnes.

Les qüestions que s'han assenyalat al llarg de l'exposició són, de ben segur, pautes que ja s'estan aplicant en la relació **docent <> arxiu** en molts casos o, si més no, estan en la voluntat d'uns i altres. Malgrat això, com hem assenyalat al principi i s'ha evidenciat per part dels participants en el taller, cal ser conscients que els punts a l'entorn dels quals hem mirat d'articular les reflexions compartides no sempre es fan prou presents, fent palès el desconeixement per part dels arxius de les necessitats de l'àmbit docent, alhora que, també per part dels docents, no es coneix de manera suficient ni la funció dels arxius ni la potencialitat formativa dels documents pels diferents nivells educatius i per a pràcticament totes les disciplines.

Bibliografia de referència

- ALBERCH, Ramon; BOADAS, Joan. "3. La acción pedagógica: el servicio educativo". Dins ALBERCH, Ramon; BOADAS, Joan. *La función cultural de los archivos*. Ber-gara: IRARGI. Centro de Patrimonio Documental de Euskadi, 1991.
- VELA PALOMARES, Susanna. "El servicio educativo". Dins ALBERCH FUGUERAS, Ramon; BOIX LLONCH, Lourdes; NAVARRO SASTRE, Natàlia; VELA PALOMARES, Susanna. *Archivos y cultura: manual de dinamización*. Gijón: Trea, 2001. p. 57-84.
- ANGULO MORALES, Alberto. "Algunas reflexiones sobre los recursos de archivos históricos en Internet y la enseñanza de la Historia". *HISPANIA. Revista Española de Historia*. Vol. 66, Núm. 22 (gener-abril 2006). p. 31-58. [consultable també en línia <<http://hispania.revistas.csic.es/index.php/hispania/article/download/2/2>>].
- ARGERICH, Isabel. "Imatges fotogràfiques de temàtica educativa en col·leccions i arxius públics i privats". *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*. Núm. 15 (gener-juny 2010). p. 55-72. [consultable també en línia <<http://redined.mecd.gob.es/xmlui/bitstream/handle/11162/5513/01220073000101.pdf?sequence=1>>].
- ARQUÉ BERTRAN, M. Teresa. *La imatge visual en la didàctica de les Ciències Socials. Tractament didàctic de la imatge en els cicles mitjà i superior de l'Educació Primària*. Directora: Gemma Trivó Traveria. Tesi doctoral. Universitat de Bar-

- celona. Departament de Didàctica de les Ciències Socials, 2004. [consultable en línia <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/1333/TAB_TESI.pdf?sequence=1>].
- BOADAS RASET, Joan. “L’estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d’actuacions i algunes propostes”. *Lligall: Revista Catalana d’Arxivística*. Núm. 8 (1994). p. 157-175. [consultable també en línia <http://www.arxiv.org/component/docman/doc_download/794-09-lestrategia-de-difusio-dels-arxius-catalans-analisi-dactuacions-i-algunes-propostes.html>].
- CALZADA OLIVELLA, Maria. *Les fonts primàries a l’ensenyament. Les relacions entre el món escolar i l’arxiu. Visió general de Catalunya. El cas de Sant Feliu de Guíxols*. Directora: Gemma Trivó Traveria. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Departament de Didàctica de les Ciències Socials, 2008. [consultable en línia <<http://hdl.handle.net/10803/1338>>].
- COMAS RUBÍ, Francesca; MOTILLA SALAS, Xavier; SUREDA GARCIA, Bernat. “Reptes, perspectives i possibilitats del patrimoni fotogràfic digital per a la història o el museisme educatiu”. *Educació i Ciutadania*. Núm. 22 (2011). p. 7-20. [consultable també en línia <<http://www.raco.cat/index.php/EducacioCultura/article/download/253937/340723>>].
- CRUCES BLANCO, Esther; MELERO CASADO, Ana. “Los archivos y los programas pedagógicos”. *Boletín de la ANABAD*. Tom. 41, Núm. 2 (1991). p. 33-51 <dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/224124.pdf> [Consulta: agost 2013]. –*Cuadernos de Pedagogía*. Barcelona: Wolters Kluwer España, 1975–. Mensual.
- CUNÉ, Blanca; SALAT, M. Teresa; MONTAGUT, Dolors. “Organització del Servei Educatiu a l’Arxiu Històric Comarcal de Cervera (la Segarra)”. *Lligall: Revista Catalana d’Arxivística*. Núm. 4 (1991). p. 169-174. [consultable també en línia <http://www.arxiv.org/component/docman/doc_download/926-11-organitzacio-del-servei-educatiu-a-larxiu-historic-comarcal-de-cervera-la-segarra.html>].
- EL POZO ANDRÉS, María del Mar; RABAZAS ROMERO, Teresa. “Imatges fotogràfiques i cultura escolar en el franquisme: una exploració de l’arxiu etnogràfic”. *Educació i Història: Revista d’Història de l’Educació*. Núm. 15 (gener-juny 2010). p. 165-194. [consultable també en línia <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000108%5C00000091.pdf>>].
- ITURARTE COLOMER, Germà. “Planificar el servicio pedagógico del archivo”. *Boletín de la ANABAD*. Tom. 46, Núm. 2 (1996). p. 25-45. [consultable també en línia <dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/51004.pdf>].
- ITURRATE COLOMER, Germà. “Arxiu, educació i immigració a Ciutat Vella, entre el risc i el rigor”. *Lligall: Revista Catalana d’Arxivística*. Núm. 19 (2002). p. 185-203. [consultable també en línia http://www.arxiv.org/component/docman/doc_download/298-08-arxiu-educacio-i-immigracio-a-ciutat-vella-entre-el-risc-i-el-rigor.html].

- ITURRATE, Germà *et al.* “L’ús de les fonts d’un arxiu en les ciències socials”. Dins *Les fonts en les ciències socials. Instruments per a l’estudi de les societats*. Barcelona: Editorial Graó, 1996. p. 9-63. (Biblioteca de Guix, 105. Sèrie Ciències Socials).
- LEWIS, Marilyn. “Marketing i publicitat per a arxivers”. *Lligall: Revista Catalana d’Arxivística*. Núm. 7 (1993). p. 65-76. [consultable també en línia <http://www.arxivers.com/component/docman/doc_download/784-04-marketing-i-publicitat-per-a-arxivers.html>].
- MARTOS GÓMEZ, Mª Dolors. “Vers la conservació de la memòria històrica de la reforma educativa”. *Lligall: Revista Catalana d’Arxivística*. Núm. 10 (1995). p. 75-90. [consultable també en línia <http://www.arxivers.com/component/docman/doc_download/846-04-vers-la-conservacio-de-la-memoria-historica-de-la-reforma-educativa.html>].
- MARTOS GÓMEZ, Mª Dolors. “El sistema arxivístic implantat als centres docents públics del sistema educatiu andorrà”. *Lligall: Revista Catalana d’Arxivística*. Núm. 16 (2000). p. 279-295. [consultable també en línia <http://www.arxivers.com/component/docman/doc_download/966-07-el-sistema-arxivistic-implantat-als-centres-docents-publics-del-sistema-educatiu-andorra.html>].
- MAURI MARTÍ, Alfred. “La imatge de l’arxiu”. *Lligall: Revista Catalana d’Arxivística*. Núm. 9 (1995). p. 97-103. [consultable també en línia <http://www.arxivers.com/component/docman/doc_download/807-06-la-imatge-de-larxiu.html>].
- RAVINA MARTÍN, Manuel. “Las actividades culturales y educativas de los archivos españoles. Realidades y perspectivas”. *Boletín de la ANABAD*. Tom. 32, Núm. 4 (1982). p. 419-430. [consultable també en línia <dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=964788>].
- REVERTÉ VIDAL, Pilar. “Patrimoni documental, patrimoni de tots: una reflexió per la creació d’una xarxa de serveis didàctics en arxius”. *Lligall: Revista Catalana d’Arxivística*. Núm. 22 (2004). p. 123-161. [consultable també en línia <http://www.arxivers.com/idad-min/docs/PATRIMONI%20DOCUMENTAL-gkb4Erp.pdf>>].
- REVERTÉ VIDAL, Pilar. “SDANC Recerca: L’instrument de l’Arxiu Nacional de Catalunya per facilitar la creació del laboratori d’història a l’aula”. Dins *I Simposio Internacional de Documentación Educativa (SIDOC)*. 2007. Palma de Mallorca: Red de Bases de Datos de Información Educativa (REDINED), 2007. p. 1-11. [consultable també en línia <<http://redined.mecd.gob.es/xmlui/bitstream/handle/11162/5513/01220073000101.pdf?sequence=1>>]. (Comunicación A8).
- SESER PÉREZ, Rosa. “Els arxius municipals valencians i l’ensenyament secundari: una relació precària”. *Revista d’Història Medieval*. Núm. 6 (1995). p. 163-171. [consultable també en línia <<http://centros.uv.es/web/departamentos/D210/data/informacion/E125/PDF145.pdf>>].

- SUQUET FONTANA, M. Àngels. “Els arxius com a agents culturals”. *Lligall: Revista Catalana d'Arxivística*. Núm. 21 (2003). p. 73-84. [consultable també en línia <http://www.arxivers.com/component/docman/doc_download/174-04-els-arxius-com-a-agents-culturals.html>].
- TARRAUBELLA MIRABET, Xavier. “Els arxius i els seus usuaris”. *Lligall: Revista Catalana d'Arxivística*. Núm. 12 (1998). p. 190-204. [consultable també en línia <http://www.arxivers.com/component/docman/doc_download/812-17-els-arxius-i-els-seus-usuaris.html>].
- TARRAUBELLA MIRABET, Xavier. “La contribució dels arxius municipals al coneixement i la valoració dels arxius i de l'arxivística en la societat”. *Lligall: Revista Catalana d'Arxivística*. Núm. 30 (2009). p. 68-83. [consultable també en línia <http://www.arxivers.com/component/docman/doc_download/432-04-la-contribucio-dels-arxius-municipals-al-coneixement-i-la-valoracio-dels-arxius.html>].
- TRIBÓ TRAVERIA, Gemma. “Arxius i didàctica de la història al Baix Llobregat”. *Materials del Baix Llobregat*. Núm. 3 (1997). p. 159-163. [consultable també en línia <<http://www.raco.cat/index.php/Materials/article/download/200879/268401>>].

Els arxius com a font d'informació per a la recerca en les diferents àrees de coneixement

Miquel Pérez Latre

Arxiu Nacional de Catalunya

Els objectius plantejats

L'accés del públic escolar als arxius, en particular, amb l'objectiu d'elaborar treballs de recerca basats en documentació original (no només, doncs, en la lectura de bibliografia historiogràfica), és un dels elements que, en els darrers anys, ha fet evident, davant mestres i alumnes, l'existència en els arxius catalans d'una amplíssima varietat de documents que poden facilitar una aproximació no només al coneixement dels aspectes polítics, econòmics i socials més habitualment considerats en l'estudi del passat, sinó també a molts d'altres, especialment, de caràcter científic i tècnic.

El taller que els presento va tenir per objectiu, a partir de l'experiència de l'Arxiu Nacional de Catalunya, posar de relleu amb el màxim de matisos aquesta riquesa de continguts de les fonts, l'enorme diversitat tipològica dels documents que conservem i la necessitat de fer-ne una adequada contextualització mitjançant un coneixement acurat del seu origen (els fons o conjunts documentals en el marc dels quals van ser produïts i avui són conservats, és a dir, la seva procedència) i dels diversos condicionaments de les persones i organitzacions que els van crear (en terminologia arxivística, dels productors).

Pensem que només valorant tots aquests factors és possible l'aprofitament màxim com a fonts de coneixement; només des d'aquesta perspectiva és factible apreciar totes les possibilitats d'ús per a la recerca que ens ofereix l'ingent patrimoni documental dipositat a hores d'ara en els nostres arxius.

D'acord amb les especificitats de la documentació conservada a l'Arxiu Nacional de Catalunya, el taller es proposà també, posar de relleu l'enorme valor per a la recerca dels fons documentals procedents de mans privades que han anat ingressant al llarg dels darrers trenta anys, des de la recuperació de les institucions d'autogovern, en els centres públics d'arxiu del nostre país (especialment, sota la

tutela de la Generalitat de Catalunya, a l'Arxiu Nacional de Catalunya, als Arxius Històrics provincials i a la Xarxa d'Arxius Comarcals). Una recuperació, a més, que ofereix un ampli ventall territorial i que, en combinació amb els riquíssims fons que conserven també els arxius municipals, facilita l'aproximació a l'estudi i la recerca històrica al llarg i ample de tot el país.

El taller es va confegir, des del centre d'arxiu, valorant com a destinataris ideals de l'activitat els professionals de l'ensenyament interessats a proposar als seus alumnes recerques o activitats, a partir de l'anàlisi de documentació original en totes les àrees de coneixement, i poc avesats en el contacte directe amb aquesta mena de fonts.

El desenvolupament del taller

La dotzena de documents seleccionats per al taller (d'una durada d'hora i mitja), atenent a un criteri de màxima diversitat cronològica i temàtica, foren els següents:

1. *Josep Langelot i altres guanteres de Barcelona contra els consellers i els prohoms de la confraria de Julians Vells de guanteres, tireters, adobadors i bossers de Barcelona* (1685-1690).
Fons Reial Audiència de Catalunya (CAT ANC 1 – 0398).
2. “Llibre manual primer en nom de Déu, de mi, Gaspar Graell, mercader ciutadà de Vich, començat a iiii de maig de l'any 1569”.
Fons Llinatge Moixó, marquesos de Sant Mori (CAT ANC 1 – 0256).
3. *Pressupostos d'obres a la Casa Terrades* (1899-1905).
Fons Josep Puig i Cadafalch (CAT ANC 1 – 0737).
4. *Projecte per a la coberta del mercat municipal de Tortosa* (1939).
Fons Torras, Herrería y Construcciones, S.A. (CAT ANC 1 – 0631).
5. *Memòries d'excursions científiques* (1908-1918).
Fons Joaquim Maluquer i Nicolau (CAT ANC 1 – 1045).
6. *Quadern de bitàcola del vaixell tipus pollacra goleta, anomenat Victorina, sobre els viatges realitzats entre Barcelona i Buenos Aires* (1854-1856).
Col·lecció de manuscrits i documents solts de l'ANC (CAT ANC 1 – 0025).
7. “Diario de mi vida” (Antonio Santos Antolí) (1937-1938).
Fons Antonio Santos Antolí (CAT ANC 1 – 0903).

8. *Problemes de fortificació de l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona* (1751-1755).
Fons Joan Escofet i Palau (CAT ANC 1 – 1021).
9. *Treballs de laboratori* (1969-1972).
Fons Juan Julio Bonet Sugrañes (CAT ANC 1 – 0890).
10. *Llibre espècul de la Casa de Sentmenat* (segle XVIII).
Fons Llinatge Sentmenat, marquesos de Castellldosrius (CAT ANC 1 – 0167).
11. *Cartes rebudes* (1937-1938).
Fons Ferran Soldevila (CAT ANC 1 – 0411).
12. *Dietari de la Junta de Braços de Catalunya* (1640-1641).
Col·lecció de manuscrits i documents solts de l'ANC (CAT ANC 1 – 0025).

Els documents foren distribuïts en taules de treball, acompanyats d'una indicació orientativa, en cada cas, del títol i la data, així com del fons on es conserven.

Després de la presentació inicial dels objectius i la documentació seleccionada, es va proposar als participants en el taller, concedint-los prèviament el temps necessari per a una lectura sumària dels documents, successivament, la progressiva identificació dels següents elements:

- a) la seva possible **procedència**: valorant-ne en cada cas les característiques concretes del productor i els hipotètics centres d'arxiu on podrien localitzar-se, fets que condicionen la possibilitat que hagin arribat efectivament a mans de l'usuari.
- b) la tipologia o **tipologies documentals** contingudes en els documents simples o compostos proposats, com a elements que determinen la informació que contenen els documents.
- c) els possibles **temes de recerca** a desenvolupar a partir del seu estudi qualitatiu o quantitatiu, dins les corresponents **àrees de coneixement**.

A fi d'agilitzar el treball proposat al taller s'oferí la possibilitat d'identificar aquests tres elements en una fitxa general que contenia tot un seguit ampli de possibles respostes corresponents als dotze documents seleccionats, que els participants al taller podien marcar amb el número del document corresponent.

El llistat de **procedències** contemplava les següents opcions:

- Arxius comarcals
- Arxius d'associacions científiques
- Arxius d'empresa
- Arxius de col·legis professionals
- Arxius de fundacions
- Arxius de gremis
- Arxius de l'administració central
- Arxius de partits
- Arxius de ports
- Arxius familiars
- Arxius institucionals
- Arxius judicials
- Arxius municipals
- Arxius nobiliaris
- Arxius notariais
- Arxius patrimonials
- Arxius personals
- Arxius universitaris
- Col·leccions

Pel que fa a les **tipologies documentals** s'oferiren als participants en el taller, per ordre alfabètic, les següents possibilitats:

- Acta de constitució de companyia
- Anotacions
- Càlculs
- Cartells citatoris
- Cartes
- Concòrdies
- Contractes
- Deliberacions del Consell gremial
- Diaris de camp
- Dibuixos
- Establiments
- Fulls de càlculs
- Fulls de comanda
- Genealogies
- Gràfics
- Heretaments
- Interrogatoris judicials
- Llibres de deliberacions
- Memòries

- Plànols
- Pressuposts generals
- Pressuposts d'obres i serveis
- Quaderns de navegació
- Títols de propietat

Finalment, es presentà la possibilitat de treballar en els següents **temes de recerca** i les seves corresponents **grans àrees de coneixement**:

Activitat de l'Acadèmia de Matemàtiques	Història de les acadèmies
Alletament i mortalitat infantil	Demografia històrica
Aplicacions decoratives	Història de les arts decoratives
Arquitectura en ferro	Història de l'arquitectura i de l'enginyeria
Càlculs de fortificació	Història de l'enginyeria
Els plets civils a la Catalunya del segle XVII	Història del dret
Construcció de defenses	Història militar
Contactes comercials amb Iberoamèrica	Història del comerç internacional
Convents i clergat a la Catalunya moderna	Història religiosa
El catalanisme davant la Guerra Civil	Història del nacionalisme
L'aprenentatge de la lectura	Història de l'educació
El Front d'Osca	Història de la Guerra Civil espanyola
El matrimoni a la Catalunya del segle XVI	Història de la família
El paper i la presència dels estrangers	Història social
Els mercats i el proveïment urbà	Història de les ciutats
Els soldats al front de guerra	Història militar
Formularis i estils de llengua	Història de la llengua catalana
Herpetologia	Història de la zoologia
Ideologia a l'exèrcit de la República	Història de les idees
Instal·lació de serveis	Història de la cultura material
Investigació sobre esteroides	Història de la química
L'edificació de cases modernistes	Història de l'arquitectura
L'Eixample de Barcelona	Història de l'urbanisme
L'herència i l'agregació dels llinatges	Història de la família

L'ús de la llengua als dietaris moderns	Història de la llengua catalana
La crisi de l'aristocràcia	Història social
La cultura en guerra	Història de la cultura
La documentació dels arxius patrimonials	Història dels arxius
La guerra a la rereguarda	Història de les mentalitats
La Junta de Braços de Pau Claris	Història de les institucions
La memorialística de guerra	Història de la literatura
La mobilització d'un soldat	Història militar
La transmissió dels béns patrimonials	Història agrària
Les circumstàncies del viatge	Història de la climatologia
Les companyies en la Catalunya preindustrial	Història econòmica
L'organització dels gremis i del treball	Història econòmica
Les institucions catalanes i la Revolta de 1640	Història política
Models lingüístics institucionals	Història de la llengua
Obra pública	Història de l'urbanisme
Organització d'un grup de recerca	Història de la ciència
Pau Claris	Biografia
Tècniques del treball científic	Història de la ciència
Terminologia científica i estil de llengua	Història de la llengua
Treball de camp	Història del treball científic
Vaixells en ruta transatlàntica	Història de la navegació

En el curs del taller, els participants van seleccionar aquells documents que (d'acord amb els seus interessos) els resultaven més atractius, els van treballar individualment o en parelles i van rebre l'atenció personalitzada corresponent. En termes generals, van manifestar la seva sorpresa per la gama tan àmplia de possibilitats de recerca que ofereixen al món educatiu.

La preparació del taller

Atenent a l'objectiu del taller, la documentació es va seleccionar amb el propòsit d'atendre la màxima diversitat no només de procedències, tipologies documentals i temes per a la recerca, sinó també d'un ventall cronològic el més extens possible,

però sense oferir obstacles de relleu pel que feia a la comprensió del contingut com a conseqüència de l'estat deficient de conservació, d'un ús de tipus d'escriptura excessivament complex o de la redacció de tot el document en llatí.

Una vegada realitzada la selecció es va configurar la següent fitxa individualitzada per a cadascun dels documents que us oferim en l'annex següent:

Document 1

Títol
<i>Josep Langelot i altres guanteres de Barcelona contra els consellers i els prohoms de la confraria de Julians Vells de guanteres, tireters, adobadors i bossers de Barcelona (1685-1690)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Reial Audiència de Catalunya (número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica): es tracta d'un fons documental de fet dividit entre l'Arxiu de la Corona d'Aragó i l'ANC. Estatut jurídic: acord de transferència. Tipus documental: plet judicial. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – arxius judicials – arxius municipals – arxius d'associacions (gremials) – arxius familiars Origen territorial: Barcelona o altres procedències de les parts. Moment històric: acumulació de capital per a l'expansió comercial / guerra amb França Accessibilitat: difícil, d'acord amb l'ordenació original pel notari que va actuar la causa.
Contingut
Motiu del plet: pretensió dels consellers i prohoms d'examinar Francesc Rigolet, de Lió, en l'ofici de guanter sense complir el requisit d'estar tres anys com a aprenent de mestre. Formal: acumulació de documents simples que formen el plet. Llengües: català i llatí Documents més rellevants: – Acta de constitució de companyia – Interrogatoris – Còpia de les deliberacions del Consell general del gremi – Articles presentats per les parts (cartells citatoris)
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors de la societat i historiadors dels drets. Temes: – Coneixement de la instrucció dels plets civils a la Catalunya del segle XVII (història del dret) – Les companyies en la Catalunya preindustrial / L'organització dels gremis i del treball preindustrial (història econòmica) – El paper i la presència dels estrangers a la Catalunya moderna (història social) – Formularis i estils de llengua (història de la llengua catalana)

Document 2

Títol
<i>Llibre manual primer en nom de Déu, de mi, Gaspar Graell, mercader ciutadà de Vich, començat a iiii de maig de l'any 1569</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Llinatge Moixó, marquesos de Sant Mori (número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatus jurídic: dipòsit. Tipus documental: llibres de memòries i dietaris. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius de l'administració central – Arxius comarcals – Arxius municipals – Arxius patrimonials (a mans privades) Origen territorial: Vic (Osona). Moment històric: activitat comercial amb la mediterrània i el sud de França / desenvolupament en xarxa de l'economia catalana / connexió entre Barcelona i els centres de producció del rerepaís. Accessibilitat: existeix un inventari sumari corresponent al moment d'ingrés del fons documental a l'ANC.
Contingut
Formal: anotacions periòdiques, al llarg de tres generacions de la família Graell, dels fets familiars i de l'entorn econòmic, social i polític més rellevants. Llengües: català Passatges més rellevants: Atenció especial a les anotacions dels folis 20r, 53r i 66v (contractacions de dida), 107r (contractació d'un mestre de llegir i escriure), 145r (el casament del primer nét) i 190v (l'entrada en religió d'una filla)
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors de les mentalitats i historiadors locals Temes: – Alletament i mortalitat infantil (demografia històrica) – El coneixement de les primeres lletres i l'aprenentatge de la lectura a la Catalunya moderna (història de l'educació) – El matrimoni a la Catalunya del segle XVI (història de la família) – Convents i clergat regular a la Catalunya moderna (història religiosa) – L'ús de la llengua als dietaris moderns (història de la llengua catalana)

Document 3

Títol
<i>Pressupostos d'obres a la Casa Terrades (1899-1905)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Josep Puig i Cadafalch (número d'unitat de catalogació, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatut jurídic: adquisició per compra. Tipus documental: expedient econòmic d'obres. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius municipals – Arxius de col·legis professionals – Arxius familiars Origen territorial: Barcelona. Moment històric: difusió del modernisme. Accessibilitat: a través d'un inventari definitiu / s'aprecia l'estat malmès d'alguns documents.
Contingut
Formal: expedient que conté els documents referents a les obres de construcció, decoració, condicionament i serveis de la Casa Terrades o de les Punxes, situada a l'avinguda Diagonal de Barcelona. Llengües: castellà i català. Documents més rellevants: – Contracte de fusteria – Contracte de "cantería" – Contracte de "albañilería" – Contracte de serralleria – Pressupostos d'obres i serveis instal·lats
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors de l'art i arquitectes Temes: – L'edificació de cases modernistes (Història de l'arquitectura) – L'Eixample de Barcelona (Història de l'urbanisme) – Instal·lació de serveis (Història de la cultura material) – Aplicacions decoratives (Història de les arts decoratives)

Document 4

Títol
<i>Projecte per a la coberta del mercat municipal de Tortosa (1939)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Torras, Herrería y Construcciones, S.A. (número d'unitat de catalogació, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatus jurídic: donació procedent de l'empresa productora de la documentació. Tipus documental: expedient tècnic d'obres. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius municipals – Arxius de col·legis professionals Origen territorial: Tortosa. Moment històric: reconstrucció dels serveis públics a l'acabament de la Guerra Civil espanyola. Accessibilitat: inventari provisional.
Contingut
Formal: expedient que conté els documents referents a les obres de construcció de les cintres ("cerchas") de la coberta metàl·lica del mercat de Tortosa. Llengües: castellà. Documents més rellevants: – Plànols – Fulls de càlculs – Fulls de comanda – Pressupost
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors locals i arquitectes Temes: – Obra pública (Història de l'urbanisme / història de l'enginyeria) – Arquitectura en ferro (Història de l'arquitectura / història de l'enginyeria) – Els mercats i el proveïment urbà (Història de les ciutats)

Document 5

Títol
<i>Memòries d'excursions científiques (1908-1918)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Joaquim Maluquer i Nicolau (número d'unitat de catalogació, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatus jurídic: donació procedent d'un descendent del productor. Tipus documental: record personal de sortides científiques. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius municipals – Arxius d'associacions científiques – Arxius personals Origen territorial: Barcelona. Moment històric: inicis de l'activitat científica a Catalunya. Accessibilitat: inventari provisional, elaborat com a resultat d'un primer tractament del fons documental.
Contingut
Formal: Diaris de camp de diverses excursions científiques. Llengües: català. Documents que conté: – “Excursions” (recull mecanoscrit) – “Excursions. Estiu de 1910” (relacions manuscrites) – “Excursió d'exploració científica a Iviza i Formentera. 24-III-18 a 1-IV-18” (manuscrit).
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors de la ciència i científics. Temes: – Treball de camp (Història del treball científic) – Herpetologia (Història de la zoologia) – Terminologia científica i estil de llengua (història de la llengua)

Document 6

Títol
<i>Quadern de bitàcola del vaixell tipus pollacra goleta, anomenat Victorina, sobre els viatges realitzats entre Barcelona i Buenos Aires (1854-1856)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Col·lecció de manuscrits i documents solts de l'Arxiu Nacional de Catalunya (número d'ingrés, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatus jurídic: adquisició per compra en subhasta. Tipus documental: llibre registre d'activitat. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius d'empresa – Arxius familiars – Arxius de ports Origen territorial: Barcelona. Moment històric: importació de matèries primeres i comercialització de béns i manufactures catalanes al mercat americà durant el segle XIX. Accessibilitat: localització de la unitat de catalogació a través del programari informàtic de l'ANC.
Contingut
Formal: Quadern de navegació. Llengües: català. Documents que conté: – Anotacions diàries de les circumstàncies del viatge des de Barcelona al Ríu de la Plata i des de Matanzas a Marsella.
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors de l'economia, interessats en l'estudi de l'acció humana als oceans. Temes: – Vaixells en ruta transatlàntica (Història de la navegació) – Les circumstàncies del viatge (Història de la climatologia) – Contactes comercials amb iberoamèrica (Història del comerç internacional)

Document 7

Títol
<i>"Diario de mi vida" (Antonio Santos Antolí) (1937-1938)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Antonio Santos Antolí (número d'unitat de catalogació, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatus jurídic: adquisició per compra als hereus del productor. Tipus documental: memòries. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius de l'administració central (per via de confiscació) – Arxius familiars – Arxius d'associacions (partits) – Col·leccions Origen territorial: Barcelona. Moment històric: Guerra Civil espanyola. Accessibilitat: inventari provisional, com a resultat d'un primer tractament del fons.
Contingut
Formal: testimoni de les vivències de guerra del seu autor, entre la seva mobilització el 24 de març de 1937 i el retorn de la batalla de l'Ebre el 2 de setembre de 1938. Llengües: castellà. Documents que conté: – Anotacions diàries. – Material gràfic de suport,
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors, editors i productores audiovisuals. Temes: – La mobilització militar d'un soldat (Història militar) – La memorialística de guerra (Història de la literatura) – Ideologia a l'exèrcit de la República (Història de les idees) – El Front d'Osca (Història de la Guerra Civil espanyola)

Document 8

Títol
<i>Problemes de fortificació de l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona (1751-1755)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Joan Escofet i Palau (número d'unitat de catalogació, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica) Estatus jurídic: comodat signat amb els hereus i actuals propietaris del fons. Tipus documental: dossier. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius institucionals – Arxius familiars Origen territorial: Cadaqués (Alt Empordà). Moment històric: Consolidació de la monarquia borbònica i desenvolupament de les institucions científiques. Accessibilitat: inventari provisional, elaborat com a resultat d'un primer tractament del fons documental.
Contingut
Formal: Estudis, càlculs i representacions geomètriques. Llengües: castellà. Documents que conté: – Anotacions i càlculs. – Dibuixos.
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors militars i científics. Temes: – Activitat de l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona (Història de les acadèmies) – Càlculs de fortificació (Història de l'enginyeria) – Construcció de defenses (Història militar)

Document 9

Títol
<i>Treballs de laboratori (1969-1972)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Juan Julio Bonet Sugrañes (número d'unitat de catalogació, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatus jurídic: comodat subscrit amb els hereus del productor i actuals propietaris del fons documental. Tipus documental: diari de laboratori i espectroscòpies. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius institucionals (universitaris) – Arxius d'empresa – Arxius personals Origen territorial: Barcelona. Moment històric: Desenvolupament de grups de recerca científics d'abast internacional durant la segona meitat del segle XX. Accessibilitat: inventari provisional, elaborat com a resultat d'un primer tractament del fons documental.
Contingut
Formal: quadern amb anotacions i representacions gràfiques d'estereoscòpies. Llengües: castellà. Documents que conté: – Anotacions – Càlculs – Gràfics
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors de la ciència i científics Temes: – Investigació sobre esteroïdes (Història de la química) – Organització d'un grup de recerca (Història de la ciència) – Tècniques del treball científic (Història de la ciència)

Document 10

Títol
<i>Llibre espècul de la Casa de Sentmenat (segle XVIII)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Llinatge Sentmenat, marquesos de Castell dos rius (número d'unitat de catalogació, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatus jurídic: comodat subscrit amb els membres de la família que ostenten la propietat del fons. Tipus documental: llibre espècul. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius institucionals – Arxius nobiliaris – Arxius familiars Origen territorial: Barcelona. Moment històric: Crisi de l'antic règim. Accessibilitat: inventari definitiu resultat del tractament arxivístic del fons.
Contingut
Formal: Rúbriques dels documents que componen l'arxiu dels marquesos de Dos rius, preferentment, dels títols de propietat i altres contractes que acrediten la possessió del seu patrimoni immoble. Llengües: català. Documents que conté: – Genealogies – Rúbriques de títols de propietat – Rúbriques d'establiments – Rúbriques d'heretaments – Rúbriques de concòrdies
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, genealogistes i historiadors locals. Temes: – La transmissió dels béns patrimonials (Història agrària) – La crisi de l'aristocràcia (Història social) – L'herència i l'agregació dels llinatges (Història de la família) – La documentació dels arxius patrimonials (Història dels arxius)

Document 11

Títol
<i>Cartes rebudes per Ferran Soldevila (1937-1938)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Ferran Soldevila (número d'unitat de catalogació, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica). Estatut jurídic: comodat amb els hereus del productor i actuals propietaris del fons documental. Tipus documental: correspondència. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius institucionals (per via de confiscació) – Arxius associacions (fundacions) Origen territorial: Suïssa. Moment històric: Guerra Civil espanyola. Accessibilitat: inventari provisional, resultat d'un primer tractament del fons documental realitzat amb anterioritat al seu ingrés a l'ANC.
Contingut
Formal: Correspondència amb altres historiadors, alumnes, entitats i familiars. Llengües: català. Cartes més rellevants que conté: – Jaume Vicens Vives – Nicolau d'Olwer – Joaquim Bartrés – Sigfried Bosch – Mercedes Zubiburu (mare de Ferran Soldevila)
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general, historiadors de la Guerra Civil, editors i productores audiovisuals. Temes: – Els soldats al front de guerra (Història militar) – La cultura en guerra (Història de la cultura) – La guerra a la rereguarda (Història de les mentalitats) – El catalanisme davant la Guerra Civil (Història del nacionalisme)

Document 12

Títol
<i>Dietari de la Junta de Braços de Catalunya (1640-1641)</i>
Origen / context de producció
Procedència: Fons Col·lecció de manuscrits i documents solts de l'Arxiu Nacional de Catalunya (número d'ingrés, número d'unitat d'instal·lació i signatura topogràfica) Estatus jurídic: adquisició per compra em subhasta. Tipus documental: llibre registre d'actes. Altres possibles arxius que podrien contenir el document: – Arxius institucionals – Arxius notariais Origen territorial: Barcelona. Moment històric: Revolta Catalana de 1640. Accessibilitat: localització de la unitat de catalogació a través del programari informàtic de l'ANC.
Contingut
Formal: Deliberacions de la Junta de Braços. Llengües: català. Documents que conté: – Anotacions diàries de les proposicions dels diputats i oïdors i les resolucions preses pels braços. – Narració de la Batalla de Montjuïc.
Possibilitats d'ús
Usuaris possibles: investigadors en general i historiadors de les institucions i del dret. Temes: – La Junta de Braços de Pau Claris (Història de les institucions) – Les institucions catalanes i la Revolta de 1640 (Història política) – Models lingüístics institucionals (Història de la llengua) – Pau Claris (Biografia)

Conclusió

Pensem que el taller proposat va assolir satisfactòriament l'objectiu de mostrar un tast de la riquesa temàtica i tipològica de la documentació històrica que els arxius catalans conserven, susceptible d'aprofitament per part del públic escolar en la seva aproximació a l'estudi del passat en àrees de coneixement molt diverses, més enllà de les tradicionalment considerades pròpiament històriques.

Aquesta experiència, però parteix d'una selecció documental prèvia que exigeix per part dels usuaris una certa familiaritat amb el funcionament i l'organització dels arxius,. És un fet que pot comportar una certa barrera a l'hora d'aprofitar els recursos disponibles. Per això, des del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya i d'altres centres de la Xarxa d'Arxius Comarcals s'ofereix la possibilitat de guiar aquest accés d'una manera que el faci més còmode i eficient.

Metodologia de la recerca i ús dels arxius

Gemma Tribó Traveria

Arxididàctica

I.– Introducció

La recerca és una aventura apassionant que reserva el goig de descobrir un fet inèdit o de construir coneixement nou. I reserva també l'alegria de compartir-ho amb els altres.

La present reflexió es centrarà en exemples i casos de **recerques socials i històriques**. Les darreres aportacions de recerca en història han fet canviar el contingut de la disciplina i mirar el coneixement històric des de perspectives noves. Per exemple, recents recerques ens diuen que l'Holocaust va tenir unes dimensions molt més grans que les que fins ara ens imaginàvem. Aquest canvi constant en el contingut succeeix també en les altres disciplines: en biologia, en matemàtiques, en física, etc... El **coneixement científic és dinàmic** com la mateixa societat que el crea.

Alguns dels coneixements que aprenem a l'escola aviat seran **passats de moda** i substituïts pels resultats de noves recerques. La societat actual ens ofereix molta informació de molts temes, però **la informació no és coneixement**. Hem de saber analitzar i interpretar la informació per convertir-la en coneixement. Per aquest motiu, un dels reptes de la societat del segle XXI és que els ciutadans adquireixin des de l'etapa escolar la **capacitat autònoma per construir coneixement**. I es pot començar a adquirir aquesta capacitat, que comporta saber transformar la informació en coneixement, fent recerca.

A llarg de la vida aprenem moltes coses gràcies als llibres, a l'estudi, a través del diàleg o escoltant als altres (**aprenentatge per recepció**), però és important que també aprenguem de manera autònoma i lenta a partir de fer recerca (**aprenentatge per descobriment**). Si algú té gana pots ajudar-lo de dues maneres: donant-li un peix o ensenyant-lo a pescar. Si li dones un peix li solucionés la gana per un dia, en canvi, si l'ensenyas a pescar li dones una solució per sempre. I com que haurem d'anar aprenent al llarg de tota la vida, triem la professió que triem, és millor aprendre a pescar.

Actualment, l'aportació de la recerca és molt gran en tots els àmbits del coneixement i els seus resultats han millorat moltes activitats humanes. Només cal pensar en els milions de vides que han salvat els antibiòtics.

En la **societat del coneixement** la **recerca** s'ha convertit en un dels **motors** que ens ajudarà a sortir de la crisi que ara estem vivint. El **treball de recerca de batxillerat és una oportunitat única i excel·lent** per començar a gaudir de la construcció autònoma de coneixement tot fent recerca. És un primer assaig per començar a **transformar la informació en coneixement**. Podríem dir que és un moment màgic en el que els alumnes aprenen a tirar la canya per primera vegada i comencen a pescar de manera autònoma en el mar del coneixement.

En Ciències Socials i en història els temes de recerca ens han de servir per **conèixer la nostra societat i millorar-la**. El passat forma part del present, per què l'explica i el condiona. I un dels camins per entendre el present de la societat és conèixer el seu passat històric. Gràcies a la recerca històrica millorem la comprensió de la societat i així podem **pensar més correctament quin futur volem**. Futur que construïm entre tots a partir de les decisions i les accions del present, tant individuals com col·lectives.

II.– Arguments a favor de la recerca escolar

1.– Fent recerca ens ho passem bé

Si sabem fer recerca podrem descobrir **temes inèdits** que ens interessin. Es com si féssim de detectius de la realitat social. El nostre entorn amaga enigmes i hi ha molts aspectes de la nostra societat que desconeixem. Si cerquem la **informació als arxius** i localitzem **vestigis del passat** (objectes, testimonis, protagonistes,...) de fets rellevants, podrem anar descobrint la història de la nostra societat i gaudir tot fent recerca. I la sensació de **descobrir una cosa nova**, inèdita, que fins aleshores ningú havia apercebut, produeix una gran **alegria**. I tens la percepció de ser útil als altres i d'ajudar a construir un coneixement més objectiu sobre la societat.

Tres exemples:

- Nens de Falset buidant els padrons / censos del seu poble
- Nois i noies de Caldes de Montbui investigant la vida de la última dona acusada de bruixa del seu pobles i cremada viva.
- Tria del tema de tesi / documentació / 1er tema / 2on tema

2– Contextualitzar la recerca en la pròpia societat

En els tres exemples hi ha un element comú: els protagonistes estaven investigant **temes del seu entorn proper**, de la seva societat i aquest fet actuava d'**estímul per aprendre**. Quan hom vol investigar cal en primer lloc que hi hagi implicació personal amb l'objecte d'estudi, i també **proximitat emocional**. En els exemples es donaven les dues característiques.

Constantment la recerca històrica i social ens fa noves aportacions. Un exemple de la Cerdanya: fins fa pocs anys **els búnquer i construccions militars defensives de Martinet i de Montellà** eren secret militar i cap historiador en sabia res. Ara gràcies, a la recerca històrica, sabem que eren construccions militars defensives per frenar una possible invasió dels aliats que varen guanyar la segona guerra mundial. Així podem entendre com va afectar la immediata postguerra als Pirineus i saber què representen aquestes construccions militars. Al mateix temps aquesta recerca serveix actualment, a través de l'Espai de Memòria que s'ha construït, per atreure turisme a la comarca i comprendre millor la societat.

Quan els alumnes fan les primeres recerques de l'àmbit social convé contextualitzar-les a la societat més propera, per què és la que coneixen i això els dona seguretat. A més, durant el procés de recerca sorgiran dificultats i és més fàcil superar-les si et mous en un entorn proper i es tenen a l'abast les fonts d'informació.

En la fase inicial d'una recerca social escolar sobre **temes contextualitzats a la comarca**, potser els avis o besavis dels alumnes poden ajudar a fer una primera aproximació. Però han de ser els alumnes, amb l'ajut i **suport del tutor de recerca –coordinat amb l'arxiver–**, els qui ben aviat localitzaran els documents d'arxiu, faran entrevistes a persones expertes i llegiran el que hi ha escrit sobre el tema. Així, aniran recopilant la **informació bàsica**, fonts primàries i fonts secundàries, que serà la **matèria primera** necessària per a construir la recerca. Els alumnes actuaran com fan els paletes abans de construir: localitzar l'espai i disposar dels materials –totxos, teules, bigues, ciment,...– i, de mica en mica, de manera pacient, aniran construint la casa.

Per començar un treball de recerca el primer que cal fer és formular una pregunta clara o una hipòtesi provisional, que els alumnes han de ser capaços de respondre amb la investigació: (exemple de LA CERDANYA)

- Des de quan la ramaderia és una activitat econòmica important a la Cerdanya? Quina ramaderia és la més productiva?
- Qui era Cabrinetty?
- Quan i per què es va construir el primer tren que va arribar a Puigcerdà? Com es va construir el túnel del cargol que fa pujar el tren per la Collada de Toses?

- Quin impacte va tenir l'arribada de l'electricitat a la comarca?
- Qui era el Cojo de Màlaga?
- L'economia de la Cerdanya ha millorat gràcies al túnel del Cadí?

3– Qualitats per fer recerca

Les qualitats per fer recerca són les mateixes que es necessiten per tirar endavant un projecte. El tema ha d'**interessar molt**, ha d'apassionar, per què si ha de dedicar moltes hores i, a vegades, hom es pot sentir sol. Per dur a bon port una recerca s'ha de ser tossut i **perseverant**: no et pots desanimar i tirar la tovallola a la primera dificultat. Finalment, un cop localitzada la documentació adequada, s'ha de **treballar amb rigor i disciplina** per a interpretar-la correctament.

Si les primeres recerques socials estan vinculades a temes de la pròpia societat, serà més fàcil el procés de localització de la documentació de les fonts primàries i les fonts secundàries. I serà més assequible fer visites als arxius, fer entrevistes, localitzar materials d'hemeroteca, consultar a experts, llegir bibliografia específica i fonts secundàries...

Localitzar la informació adequada és un pas previ necessari però no suficient. Per a realitzar de manera correcta una recerca cal analitzar i processar la informació seguint els passos d'un procés de recerca.

III.– El procés de recerca

Què necessitem per fer una recerca històrica? D'entrada, com ja hem dit, necessitem una bona pregunta, un interrogant al qual haurem de donar resposta.

Abans d'iniciar la recerca hem de disposar d'**eines conceptuais o conceptes i principis específics** que ens guiaran, i que són diferents per cada disciplina i per cada tema. Aquests principis teòrics de la disciplina ens ajudaran a escollir els **mètodes** de treball/procediments/tècniques adients a cada pas del procés de recerca. Exemples: comportament demogràfic / Revolució industrial / guerres carlines.

LA V DE GOWIN ens dona pautes per fer la transposició didàctica del metaco-neixement al metaprenentatge Explicació de la W de Gowin.

Passos que s'han de seguir en un procés de recerca:

- 1- **Definició de l'objecte d'estudi**: convé que sigui **rellevant** per a la comunitat científica, que la **motivació sòcio-afectiva** sigui potent, que la **formulació** sigui clara i senzilla, que es **concretin els límits**, espacials i temporals.

Si sabeu que heu de fer el treball sols no us heu de proposar recerques que requereixen un ampli treball d'equip. Cal que us protegiu de les possibles frustracions, dificultats i moments de solitud que tota recerca comporta: a vegades no es troba la documentació que es busca o és molt difícil interpretar-la. Compteu amb el suport del tutor de recerca i amb l'arxiver, però no oblideu que, malgrat que els altres ens ajudin –tutor, amics, altres professors, família...– **el principal ajut ha de sortir d'un mateix**. Fer recerca es caminar per un camí nou, per un camí solitari, del que el propi investigador ben aviat es convertirà en la persona que en sap més i, per tant, esdevindrà el seu propi guia.

2. **Lectura de treballs similars:** l'aprofundiment en la **bibliografia** existent sobre el tema d'investigació triat es un requisit previ a iniciar la recerca. Es tracta de **conèixer l'estat de la qüestió sobre el tema**.

Podem descobrir que el treball ja està fet, si és així el podem desestimar a no sé que ens sentim capaços de canviar i millorar els resultats del que hi ha publicat. Els **treballs molt antics** sobre el mateix tema i els llibres coetanis ens poden ser útils com a **fonts secundàries** o com a indicadors de **fonts primàries**. Ens poden ajudar a la comprensió de l'època (aproximació empàtica). Una història antiga del poble on situem la recerca ens pot donar pistes per a localitzar fonts i de segur que ens dona indicis per a iniciar la recerca i contextualitzar el tema.

3. **Comprovar si existeixen fonts suficients i adients** per realitzar el treball a través d'una visita a l'arxiu local o comarcal. Si no n'hi ha s'ha tornar a començar el procés, si n'hi ha cal entrar en contacte amb les fonts i començar a conèixer-les per poder reflexionar sobre quin diàleg podreu establir amb elles.

Si hem verificat que existeixen fonts primàries i secundàries adequades i suficients hem de **concretar els mètodes de treball i les tècniques de buidatge**. Aquest pas convé fer-lo amb molta cura perquè un mal buidatge o un mètode inadequat significa una gran pèrdua de temps.

En la validació i buidatge de les fonts no ens podem deixar atrapar per la pregunta inicial. Podem fer una recerca esperant resoldre un enigma i el buidatge de la documentació ens pot conduir a resoldre'n un de diferent. La hipòtesi inicial pot quedar invalidada.

Preguntes reflexives prèvies al buidatge: Les fonts són adequades? Haig de buidar totes les fonts? Quines desestimo? Quina informació haig d'extreure de les fonts? Quina fitxa dissenyo per buidar adequadament la font?

4. **Inici de la recerca:** A partir d'aquest moment podem parlar del inici de la recerca. Sabem què investiguem i tenim la informació adequada per esbri-

nar-ho. Les visites a l'arxiu i **el diàleg amb les fonts ens marcaran el camí a seguir**, que hem de caminar sense apriorismes ni prejudicis, i mantenir en tot moment una actitud flexible sense rigideses.

Ara ja podem **començar a cercar la validació o invalidació de la hipòtesi**, element que ajuda a buidar les fonts i orienta el treball d'arxiu. El buidatge de les fonts pot resultar estèril si no es té l'**orientació de contestar una pregunta** o de validar una hipòtesi, reflexió que et permet **comparar, calcular, analitzar, induir, interpretar i fer totes les operacions cognitives** necessàries per a contestar la pregunta inicial. Sense aquesta orientació l'investigador pot quedar ofegat sense arribar a cap port. Enlluernat per la informació de les fonts pot convertir-se en esclau d'elles.

També pot succeir el contrari: una excessiva rigidesa de la hipòtesi pot conduir a **distorsions de les fonts** per tal de demostrar allò que el científic s'ha proposat en relació a un model teòric. Aquest perill també l'hem de foragitar: convé tenir una hipòtesi però l'hem de desestimar i canviar sempre que la confrontació amb les fonts la invalidin.

5. **El tractament de les fonts.** Hi ha fonts documentals d'arxiu que s'adapten al tractament estadístic o matemàtic i que denominem **fonts quantitatives**, com ara els censos, les llistes de contribuents, els padrons,... però fins i tot aquestes fonts històriques –no les bases de dades actuals– poden ser útils per l'estudi de casos.

Més que diferències entre tipologies de fonts, el que succeeix es que **quasi totes les fonts poden ser objecte de seriació o quantificació**, i també quasi totes poden ser analitzades des del punt de vista qualitatiu.

Les **fonts** que denominem **qualitatives**, com ara un buidatge d'hemeroteca o una correspondència, si són molt abundants poden convertir-se en la **base d'un tractament estadístic**. En sentit contrari d'una documentació fiscal, que es adequada per ser tractada quantitativament, hom pot extreure'n informació qualitativa, única i singular, per exemple **topònims**.

- A més de les **fonts documentals dels diversos arxius** (fons notariaus, fons parroquials, fiscals, municipals, institucionals, d'hemeroteca, personals) hi ha una gran varietat de fonts primàries que podem utilitzar en recerques socials i històriques:
 - fonts materials: eines, objectes de la vida quotidiana,
 - patrimoni arquitectònic i arqueològic
 - fonts iconogràfiques, cartogràfiques i audiovisuals
 - fonts orals: testimonis o protagonistes de fets històrics

Consells per encaminar correctament el tractament de fonts:

- a) Començar pel buidatge de la font que aporta més dades per validar o invalidar la hipòtesis
- b) No realitzar un **buidat exhaustiu de les fonts**, només se'n ha d'extreure allò que cal per la recerca endegada.
- c) Davant de les fonts que haguem triat prendre decisions com ara:
 - **jerarquitzar** l'ordre de buidatge
 - decidir el **tractament preferent**, que condicionarà qüestions
 - tècniques importants com ara la necessitat d'una **base de dades**
 - decidir la **fitxa tipus per fer el buidat**, etc.
- d) Abans d'acabar el buidatge de la font principal **utilitzar una mostra** i intentar verificar la hipòtesi o construir-la, per comprovar-ne la adequació i no tenir de recomençar la recerca a causa de la pobresa o inadequació de la font al final del procés.

Són moltes decisions que s'han de prendre ordenadament. Cada recerca és **different** però si hem iniciat el buidatge per la font més rica en relació a l'objecte d'estudi, és possible que ben aviat el nostre treball ens resulti altament satisfactori i puguem avançar amb eficàcia i seguretat cap el pas següent.

6. Verificació de la hipòtesi / contestació de l'interrogant

Ordenats els resultats que sorgeixen del buidatge de les fonts i la seva comparació i contrastació amb altres fonts i amb la bibliografia específica, es tracte d'**elaborar i estructurar els resultats de la recerca i verificar** o, pel contrari, invalidar la hipòtesi. Si la hipòtesi no es validada cal reinicialitzar el procés o bé formular una nova hipòtesi que permeti arribar a resultats.

Cal ordenar els resultats de la recerca (gràfics, percentatges, estudi de cas,...) i presentar-los de manera que faciliti la construcció de la tesi final i la resposta al interrogant del qual partíem: la pregunta principal.

7. Conclusions i síntesi final.

Redactar la hipòtesi principal demostrada, que ara és la **tesi** o coneixement nou construït i les tesis subsidiàries que l'acompanyen. I fer-ho amb **rigor científic i conceptual**, d'una manera sistemàtica i clara, i, sobretot, ressaltar-ne els **aspectes innovadors i inèdits** que aporta la investigació a la comunitat científica. Un treball de recerca comporta una reflexió nova i inèdita sobre la realitat social, que cal

presentar de manera contextualitzada i en relació a altres aportacions que la comunitat científica ha fet sobre el tema.

IV- Compartir els resultats de la recerca

Finalment, quan l'investigador dona la recerca per acabada l'ha de **compatir amb la comunitat científica**. D'aquesta manera la seva aportació serà sotmesa a la **validació exterior**. Els altres científics revisen críticament la recerca. Si la recerca suporta la crítica s'incorpora al coneixement científic. Penseu en la recerca farmacèutica: primer es descobreix al laboratori un principi actiu contra una malaltia que es valida pel propi investigador. En un segon moment, quan comparteix la recerca amb la comunitat científica, la descoberta passa per una nova validació o validació externa, i, finalment, si la prova és superada hi ha l'acceptació de la recerca i la seva aplicació. Així s'introdueix un medicament nou al mercat.

De la mateixa manera, els resultats de les vostres recerques escolars han de ser compartits amb els vostres companys, de classe o d'escola, per ampliar els seus coneixements i **cooperar entre tots a la construcció de nou coneixement social**. Si els resultats de la recerca poden servir per millorar algun aspecte de la realitat social, el deure ètic de compartir la recerca és encara més urgent.

Possibles propostes de recerca en ciències socials i en història des de l'àmbit comarcal (Exemple de La Cerdanya)

Cal recuperar el sentit de la **globalitat** en la construcció del coneixement social, prioritzant temes desconeguts de la història de la comarca i que puguin incidir en la **millora de la realitat social**. Molt sovint, haurem de fer recerques no estrictament d'història, els problemes o temes a investigar ens faran integrar coneixements de disciplines diverses i així **superarem la fragmentació del coneixement** i farem plantejaments **interdisciplinaris** que ens permetran construir visions de síntesi de problemes de la comarca.

Les propostes de recerca són específiques de La Cerdanya, però una bona part es poden aplicar a qualsevol comarca de Catalunya:

- L'evolució de l'agricultura
- Estructura agrària, cultura religiosa i carlisme. Guerres carlistes
- Relació entre agricultura, ramaderia i comportament demogràfic (segles XIX-XX).
- Grans propietats agràries
- Terres comunals i pasturatges. Els drets dels pobles.
- Els vells oficis relacionats amb les feines de pagès.
- Les construccions relacionades amb la ramaderia. Les bordes de muntanya

- Els camins de la transhumància
- Les xarxes de camins secundaris i l'aprofitament dels boscos.
- El treball femení i infantil en les feines del camp i el pasturatge
- Condicions de vida i de treball dels pastors
- Associacionisme pagès: mutualisme, sindicats agrícoles i cooperativisme
- El naixement de l'estiueig
- El turisme com activitat econòmica
- Les grans cases senyorials
- Les esglésies romàniques
- Història d'institucions culturals (ateneus, corals, esbarts,...)
- Les Festes Majors i les Festes Populars
- L'evolució de la premsa comarcal
- Vides de personatges històrics, poetes, escriptors,...
- Nissagues familiars.
- La xarxa ferroviària, el transport i el impuls al comerç.
- Electrificació i indústria. Monografies de fàbriques
- Immigració i creixement econòmic.
- Condicions de vida i treball dels obrers industrials.
- Impacte de la Primera Guerra Mundial a la frontera
- La guerra civil a la frontera. L'exili i la retirada
- La xarxa d'evasió pels Pirineus durant la segona Guerra Mundial: els camins de la llibertat.

Reflexió final: el nou perfil del docent-tutor

Els treballs de recerca escolar no són pròpiament la recerca científica que realitza la comunitat científica, en som conscients. Però adquirir les competències i habilitats que predisposen a fer recerca, que comporten interioritzar les habilitats cognitives superiors que formen en l'autonomia intel·lectual i en l'aprendre a aprendre, s'ha d'educar dels primers anys d'escolarització. La necessitat dels ciutadans del futur d'aprendre a transformar la informació en coneixement s'ha d'ensenyar a l'escola i està directament relacionada amb el **nou paradigma docent**, en el que el mestre de primària o el professor de secundària actua com a **tutor de recerca** i acompanya als nois i noies en l'aventura intel·lectual de construir coneixement. El mestre transmissor de coneixements ha prescrit, el segle XXI necessita un docent tutor que ajudi als nois i noies a **ordenar i a interpretar** la fabulosa quantitat d'informació que ens facilita l'era digital i a transformant-la en coneixement. Així acostarem el coneixement a les estructures cognitives dels infants i els ajudarem a ordenar i a interioritzar el coneixement a partir de l'aventura de construir ells mateixos, amb la supervisió del docent-tutor, coneixement.

3.- COMUNICACIONES

ÀMBIT 1	
De l'anècdota a la significació. Assajar la mirada de l'historiador/la historiadora a través de les cartes del "Consultorio de Elena Francis".	Anna Argilés. INS Olorda. M. Luz Retuerta. Arxiu Comarcal del Baix Llobregat.
Experiència didàctica a partir del llibre Sota un llençol de neu: Sant Feliu de Llobregat el 1962.	Clara Bargalló i Anna Argilés. INS Olorda.
L'activitat didàctica de l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre.	Laura Tienda Martínez. Arxiu Comarcal del Baix Ebre.
Fotografia i memòria. Exercici de reconstrucció del nostre passat de forma col·lectiva.	Eloïsa Valero Antón. INS Martí i Franquès. Tarragona. Ricard Ibarra Ollé. Arxiu Històric de Tarragona.
Projecte hemeroteca "La Vanguardia digital": efemèrides.	Sebastiana Bote Rebollo. INS Terra Roja.
Emigrants de Chilluévar a Parets del Vallès.	Glòria Campoy. Escola Sant Gervasi.
El Pabellón de la República española en la Exposición Universal de París de 1937. Una propuesta de "taller a la carta", para Comenius y Bachibac, al service éducative de los Archives Nationales franceses.	Isabel Alonso Dávila y César Quelle Vidal. Institut Manuel Carrasco i Formiguera. Encarna Hidalgo Villarroja, professora emèrita.

ÀMBIT 2	
L'arxiu amb uns altres ulls.	Maria Josep Ariño Lacambra Arxiu Històric de Terrassa. Joan Soler i Jiménez. Arxiu Comarcal del Vallès Occidental.
De les fonts a la història.	Montserrat Richou i Llimona, INS Bosc de Montjuïc i Institut de Recerca en Cultures Medievals (IRCVM), Universitat de Barcelona.
Tres edicions de les jornades d'educació i arxius, una reflexió del camí dut a terme.	Xavier Cortés Nadal. Grup DidDoc i Col·legi Mare de la Mercè. Sant Feliu de Llobregat.
Any Joana Raspall: una experiència de l'àrea de llengua catalana a l'ACBLL (Arxiu Comarcal del Baix Llobregat).	Elena Segarra i Xavier Cortés Nadal. Col·legi Mare de Déu de la Mercè. Sant Feliu de Llobregat.
Primeres passes amb documents d'arxiu a P5.	Maria Jurado Vergara i Sònia Puente Reverté. Escola Marta Mata. Viladecans. Grup DidDoc.

ÀMBIT 3	
"Descobrim Viladecans!". Un projecte didàctic de cicle infantil en col·laboració amb l'arxiu municipal.	Antonia Altamirano Cardoso; Xavier Calderé i Bel; Manuel Luengo Carrasco; Àngels González Vera. Arxiu Municipal de Viladecans. Isabel Díez Sacristán; Manoli González Moya; Cristina Lozano Ramon; Marina Sambola Palau. Col·legi de Sant Gabriel de Viladecans.
La didáctica en el AHPA.	Consuelo Poveda Poveda y María del Olmo Ibáñez.
El servei didàctic dels arxius. Què en pensen els arxivers del servei didàctic que s'ofereix a docents i alumnat?	Núria Sebastian Vilarrubias. Arxiu Municipal de Sant Sadurní d'Anoia. Neus González-Monfort. Universitat Autònoma de Barcelona.
El valor pedagògic i cultural de l'esguard històric sobre el passat educatiu: la gestió de la documentació en la recerca històricoeducativa.	Pere Solà Gussinyer, Universitat Autònoma de Barcelona.
"L'ot del Paperot i el seu arxiu", els valors de l'arxiu per potenciar la recerca en el públic infantil.	Helena Minuesa Sanchez. Tècnica del servei d'Educació del Museu de Sant Cugat. Ajuntament de Sant Cugat del Vallès. Francesc Giménez Martín. Tècnic arxiver de l'Arxiu municipal de Sant Cugat. Ajuntament de Sant Cugat del Vallès.
Experiència Centelles. Reconstruint la Història al mateix lloc on aquesta es produeix.	Ricard Martínez. Arqueologia del Punt de Vista.
Aprendre el nostre passat a través de documents d'arxiu: "La guerra de Successió de 1714". Aplicació didàctica a l'aula,	Maria Calzada i Olivella. Institut Escola Industrial Sabadell i Grup DidDoc.
El Taller "Los Sellos testigos de su tiempo": una aproximación didáctica franco-española al Occidente medieval.	Agnès Prévost, Christophe Barret, Archives nationales (França); César Quelle Vidal Liceo Luis Buñuel de París.
Algunes reflexions i petites estratègies per cercar la provocació d'un "clic".	Pilar Reverté Vidal. Arxiu Nacional de Catalunya – Servei Didàctic- i Cesire CERES. Coordinadora del Grup DidDoc.

De l'anècdota a la significació. Assajar la mirada de l'historiador/la historiadora a través de les cartes del Consultorio de Elena Francis

Anna Argilés
Institut Olorda

M. Luz Retuerta
Arxiu Comarcal del Baix Llobregat

A través d'aquesta comunicació es presenten les reflexions prèvies que guien els objectius didàctics per treballar les cartes del fons del Consultorio de Elena Francis que es conserva a l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat. També es mostra un exemple de com treballar una d'aquestes cartes.

El fons Consultorio Elena Francis

El Consultorio Elena Francis va néixer com a espai publicitari per promocionar els productes de cosmètica fabricats pels laboratoris de la família Fradera. El programa va ser idea de Francisca Bes Calvet, esposa d'un dels membres de la família Fradera, la titular de l'empresa. Francisca, va néixer a Barcelona l'any 1909 en una família humil, a través del seu matrimoni amb l'industrial Josep Fradera Butsems va ascendir socialment. La parella instal·là un saló de bellesa al carrer Pelai número 56 de Barcelona.

Al novembre de 1947 s'iniciaren les emissions del *Consultorio para la mujer a cargo de Doña Elena Francis*, que esdevingué un dels programes mítics de la ràdio durant el franquisme. Francisca de Bes no es va donar mai a conèixer malgrat que fos la creadora i ideòloga del programa. Un equip de persones contestava les cartes.

En els seus inicis la lectura de la correspondència anava a càrrec de la locutora Maria del Carme Torres i les respostes les llegien Maria Garriga i, més tard, Rosario Caballé. També Isidre Solà col·laborà en l'espai poètic setmanal. En quant als guionistes, coneixem el nom de la segona guionista, Maria Castañé. A partir de 1966 i fins al 1984, Juan Soto Viñolo fou el que contestà les cartes que s'emetien

per la ràdio, però creiem que la resta les responia un equip de persones perquè se n'escrivien moltes i se'n conserven la majoria de les respostes.

El programa es va emetre durant dinou anys per Ràdio Barcelona (1947-1966), i després des de *Radio Peninsular de Barcelona*, de la xarxa de *Radio Nacional de España*, fins que va desaparèixer, l'any 1984.

El fons l'integren 64 capses de trasllat, aproximadament 35 metres lineals dels quals s'han organitzat 9 metres lineals. La documentació comprèn el període de 1951 a 1972, tot i que el gruix és de la dècada dels anys 50. També es conserven alguns guions radiofònics. No hi ha enregistraments sonors del programa radiofònic, només la sintonia del programa que és a la Biblioteca de Catalunya.

Les cartes es van trobar a la masia de Can Tirell, situada a Cornellà de Llobregat, propietat de la família Fradera. Entorn l'any 2004, l'Ajuntament de Cornellà de Llobregat va adquirir la masia, deshabitada des de feia dècades. Joan Fernández Trabal, l'arxiver i responsable del patrimoni d'aquesta ciutat, es va posar en contacte amb l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat per tal de demanar que es fes càrrec de la custòdia d'aquesta documentació.

S'hi poden observar cinc tipus de cartes: consultes, felicitacions, queixes, demandes i oferiments. Cada carta pot contenir un o més temes. Els més usuals són les consultes sobre bellesa i les de caire sentimental, que representen, aproximadament el 80% de les cartes, però hi pareixen també un ampli ventall de temes en relació amb altres aspectes de la vida quotidiana de les dones.

Reflexions prèvies que fonamenten els objectius

La nostra comunicació es basa en les cartes que tantes i tantes dones i també alguns homes van escriure al Consultori d'Elena Francis durant els anys 50, antel·lats dels importants canvis que tindrien lloc durant els anys 60. Des que aquestes cartes van ingressar a l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, l'any 2007, es va veure la possibilitat d'aprofitar-les des del vessant didàctic.

Recentment hem decidit posar fil a l'agulla i hem començat a elaborar els materials didàctics. Aquesta comunicació es fruit de les nostres converses per aconseguir trobar el fil argumental que ha de guiar-nos en aquest treball. Ara encara som en una fase incipient d'aquest treball, però hem volgut transmetre les reflexions prèvies que fonamenten els objectius i també presentar un exemple de com treballar una de les cartes per tal de recollir els suggeriments i els comentaris de les persones assistents a aquestes jornades. En cap cas hem pretès fer una comunicació sobre uns materials definitius.

Partíem d'una primera selecció de cartes que es va fer l'any 2009 amb motiu de l'organització d'un taller amb dones dins del programa d'activitats del 8 de Març de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat. Des de la direcció de l'Arxiu es van fixar els temes que es volien tractar. Llavors, per a la preselecció de cartes, es va disposar de la col·laboració d'aleshores dues becàries de l'Escola d'Arxivística i Gestió de Documents, Marina Carreras i Núria Jané. Els temes van ser les migracions, l'habitatge, el treball, l'educació i la formació, els sentiments i la sexualitat, la bellesa i moda, la incorporació d'avenços tècnics a les llars i, per últim, el model de dona (i en conseqüència, també, el model d'home).

Però tornem als objectius. Per què vam considerar que aquesta correspondència és un material susceptible de ser tractat de d'un punt de vista didàctic? Per què per a nosaltres tenen valor aquestes cartes de cara a l'ensenyament?

La resposta a aquesta pregunta passa per una sèrie de reflexions que identifiquen el que seran els objectius d'aquests materials. La primera reflexió està relacionada amb la possibilitat que ofereixen les cartes d'identificar i assajar la mirada de l'historiador/dora. Com és sabut, les cartes tenen una informació de primera mà. Són una font d'expressió directa de les dones, sovint emparada en l'anonimat. Mostren la intimitat, el desig de saber i la vida quotidiana de les dones (majoritàriament el públic del consultori és femení, encara que també escriuen alguns homes i nois). A vegades les dones narren situacions que copegen les seves vides, com per exemple la pèrdua de la feina, un desengany amorós o un embaràs no desitjat. Les cartes expliquen històries concretes de persones específiques. És a dir parteixen de la singularitat. Una primera lectura ens condueix a l'anècdota, però una reflexió més profunda permet identificar dades que ajuden a entendre millor el moment en el qual s'escriuen. És aquí a on volem arribar: **ens interessa molt ensenyar la manera de fer emergir el context d'una època des de la singularitat**. Ensenyar a transcendir l'anècdota per trobar el significat i/o la categoria. Per a nosaltres això seria fer un entrenament de l'ofici d'historiador. I us preguntareu com es fa aquest entrenament? Doncs establint una metodologia que acompanyi l'alumnat des de l'anècdota fins a l'elaboració d'un coneixement amb significació social sempre dins d'un temps històric.

Les cartes són petits miralls d'una època. La informació a vegades molt íntima i personal, dificulta el coneixement d'allò que reflecteixen. El soroll no ens deixa sentir la música. L'arbre no ens permet veure el bosc, però és des de les dades aparentment superficials, des d'on pretenem que construeixin coneixement. Aquest procés no és fàcil però té un gran potencial educatiu no només per fer una anàlisi històrica sinó per fomentar l'esperit crític vers el present. És una gimnàstica per fer múscul d'historiador/ra. Caldria doncs ajudar a identificar i destriar la palla del gra per veure que hi ha darrere, per arribar a construir contingut amb significació social. En la societat actual hi ha un excés d'informació i cal que l'alumnat sàpiga

discriminar-la i sobretot fer-la significativa. El repte és com els conduïm perquè puguin fer el salt.

Una altra reflexió que guia els nostres objectius és **ajudar a identificar els canvis**. Les cartes triades són de finals de la dècada dels anys 50, un context en què la economia i la societat autàrquica de la postguerra conviu amb les transformacions a albirar. És el principi dels avenços tècnics a les llars (les cuines de butà, les rentadores, etc.) millores que poc a poc alliberaran les dones dels treballs domèstics més feixucs. Aleshores s'embrèn l'èxode massiu del camp a la ciutat i les dones accedeixen a noves professions alhora que les antigues feines prenen un nou abast i significat. Els canvis en la quotidianitat transformen la societat, tot i que durant aquests anys el que és antic encara no ha entrat en una veritable fase de descomposició i, com en tots els processos de canvis profunds, s'evidencien les tensions. **Davant d'això el Consultori d'Elena Francis és presenta com a una referència de la seguretat perduda.** Un exemple palpable d'aquesta inseguretat són els processos migratoris on es comencen a perdre's els referents de lloc, però també els referents del model de vida.

Una tercera reflexió ens porta a l'**objectiu d'identificar els espais de llibertat femenina dins la repressió més dura**. En una societat en transformació, les dones i els homes viuen experiències inversemblants fins aleshores. A través de algunes de les cartes es pot llegir, entre línies, la cerca de llibertat, les ganes de modificar la vida i de transmetre el llegat a les generacions futures, perquè la llibertat, com diu Hannah Arendt, és la capacitat de transcendir allò que ens és donat per tal de començar de nou.

També, com ja hem dit, les cartes estan escrites majoritàriament per dones i ja sabem que trobar fonts en les quals les dones en siguin les protagonistes és sempre complicat, per això no es pot desapropiar la possibilitat de retornar-les el protagonisme. En aquest sentit és important mostrar com les dones dels anys 50 van oferir un ventall de possibilitats a les generacions que han vingut després, (nosaltres, l'alumnat que hi ha avui a les aules, etc.) Sovint aquelles dones no van gaudir directament de les transformacions, però van fer que els seus fills i filles tinguessin la possibilitat de fer-ho. **Van delegar a les futures generacions el gaudi del que van construir.** A partir de les experiències d'aquestes dones, en part recollides per aquestes cartes escrites en primera persona, busquem, doncs, establir ponts entre aquest passat i el present dels/de les nostres alumnes. Trobar el fil conductor entre la generació de les àvies i avis i els nétes i néts que avui ocupen les aules dels centres d'ensenyament. **En una societat com l'actual, on el presentisme és hegemònic i el "tiempo verbal futuro no impulsa más allá de lo inmediato" (Z Bauman, Vida Líquida, p. 198), creiem que pot tenir valor mostrar a l'alumnat altres societats que es projectaven vers un futur de manera més global i menys instrumental.**

D'altra banda: "L'estudi de la vida quotidiana permet treballar una història molt més propera a la realitat de l'alumnat i del seu entorn, conèixer la influència en l'activitat diària de la vida de les persones anònimes de costums, creences i valors que s'han heretat culturalment, trencar estereotips de períodes històrics, treballar fonts històriques variades –fonts materials, literàries, orals, etc- fent possible que l'apropament al coneixement històric per part de l'alumnat sigui més amable sense deixar de ser rigorós. Aquest aspecte és molt important, perquè estudiar la quotidianitat no vol dir caure en el camp fàcil de l'anècdota," Aquesta paraules les escrivia l'equip directiu de la revista *Balma* en el monogràfic dedicat a la "Vida quotidiana i història" i ens identifiquem amb ells plenament. Totes les persones que d'una manera o altre estem relacionades amb el camp de la didàctica, ja sigui directament des de les aules o bé a través del servei didàctic dels arxius, coneixem la dificultat que implica arribar a l'alumnat. Per aquesta raó tots aquells nous enfocaments de la didàctica que impliquin una major empatia entre els estudiants i allò que s'estudia serà bo utilitzar-lo, tant per a l'ensenyament de la història com en general per treballar els processos d'aprenentatge. Es tracta d'apel·lar a les emocions que provoquin el fet de descobrir-nos en el passat.

Des d'un punt de vista procedimental, ja ho hem dit altres vegades (vegeu bibliografia), creiem que la didàctica de la història basada en el treball de fonts primàries, no només serveix per al coneixement del subjecte que s'estudia sinó que va més enllà. És obvi que la major part del coneixement històric es rep per transmissió, però tot el que pugui ser comprovat a partir de fonts, constituirà sempre un coneixement molt més ben assolit. Tal com va dir Confuci fa uns dos mil quatre cents anys: "M'ho van explicar i ho vaig oblidar; ho vaig veure i ho vaig entendre; ho vaig fer i ho vaig aprendre". Recordem que una de les competències bàsiques establertes a partir de la LOE (2/2006 3 de maig) és la d'aprendre a aprendre.

Treballar una font com les cartes escrites a un consultori, permet transformar en coneixement científic un coneixement vulgar que connecta amb la realitat coneguda per l'alumnat, ja que aquestes cartes mostren aspectes que ells han pogut escoltar de boca dels seus avis i àvies.

Proposta didàctica

Fem un tractament individualitzat de les cartes i en concret partim d'aquelles que millor reflecteixin els elements de permanència i canvi social de la segona meitat de la dècada dels 50. Tot i que no hem tancat el procés de selecció de les cartes i que aquí només en mostrem un exemple, les cartes objecte dels materials hauran de respondre als objectius didàctics que hem definit en l'epígraf anterior. Els temes que volem que es mostrin són: les migracions, el treball retributiu i a la llar (amb especial esment a la introducció dels electrodomèstics), els canvis dels costums, el model de dona que impera i en general la vida quotidiana de les dones (usos del

temps, cura dels altres, vestit, concepte de bellesa, cuina, sentiments i relacions sexuals). El procés de selecció dels documents es basarà en la lectura de cartes d'aquesta dècada per tal de triar-ne les que millor responguin a aquests temes i als objectius didàctics fixats. Els textos historiogràfics i les fonts publicades que acompanyaran les fitxes es triaran en funció dels temes i de les cartes seleccionades.

En quant a la forma dels materials, pensem que les fitxes sobre els diferents temes pot ser un format ideal ja que, a partir d'una o unes fitxes de presentació, es poden tractar els diferents temes que convingui en cada cas, en funció dels objectius pretesos. Cada fitxa recollirà una carta o varies cartes que s'acompanyaran de textos historiogràfics o de fonts publicades de l'època amb la finalitat de contextualitzar-les i ajudar a entendre el seu contingut. A partir d'aquí, es plantejaran activitats que serveixin per treballar tot el material aportat en cada cas.

El curs triat per treballar aquests materials és segon de batxillerat, dins l'assignatura d'història. Ja sabem que en aquest curs el temps per fer activitats extres és molt limitat per la pressió de la selectivitat. Creiem, però, que el tema del Franquisme es pot plantejar també a partir del treball d'aquestes fitxes, però no caldrà que l'alumnat les treballi totes. Es podem distribuir i fer posteriorment una posada en comú que doni lloc a un aprofundiment de certs aspectes relacionats amb el temari del curs. D'altra banda, l'experiència ens demostra que, si no es tracta d'un taller específic, el treball distribuït en petits grups i la posterior posada en comú és pràctica i atractiva.

Exemple: Carta de demanda d'assessorament per a dedicar-se a dispesera, 1955. (ACBL. Consultorio Elena, núm. 55/1955)

Tot seguit fem arribar un esbós del que seria el treball de les cartes d'acord amb els objectius que ens hem fixat amb anterioritat. Hem de dir, però, que és una primera proposta, que caldrà acabar de definir.

83/1987

Blanes 2 de Diciembre de 1955
Sra. Dña. Elena Francis
Barcelona

Respetable y distinguida Sra:

Soy una admiradora suya que siendo como todo lo sabe solucionando los problemas y dudas de sus consultantes de la vez animándolos. Es por lo que me dirijo a Ud. deseando le sea posible también animarme a mí.

Deseo que viva sola con mi madre con la cual dentro unas tres semanas me traslado a Barcelona en un piso que hemos poseído pagando alquiler pero en opción de compra. Mi deseo alguna vez tiene el piso cuatro habitaciones teniendo sacerdotes solo dormir pero ello no ha sido posible pues solo hay dos dormitorios en uno de ellos caben de cinco a seis camas individuales y mis deseos son de poner camas dos plazas así me juntarían de diez a

Blanes 2 de diciembre de 1955

Sra. Dña. Elena Francis
Barcelona

Respetable y distinguida señora:

Soy una admiradora suya que viéndolo como todo lo sabe, solucionando los problemas y dudas de sus consultantes, a la vez animándolos. Es por eso que me dirijo a Ud. deseando le sea posible también animarme a mí.

Verá querida señora: vivo sola con mi madre, con lo cual dentro unas tres semanas me traslado a Barcelona en un piso que hemos poseído pagando alquiler pero en opción de compra. Mi deseo hubiera sido tener el piso, cuatro habitaciones, teniendo sacerdotes solo dormir, pero ello no ha sido posible pues solo hay dos dormitorios. En uno de ellos caben de cinco a seis camas individuales y mis deseos son de poner camas dos plazas, así me juntarían de diez a

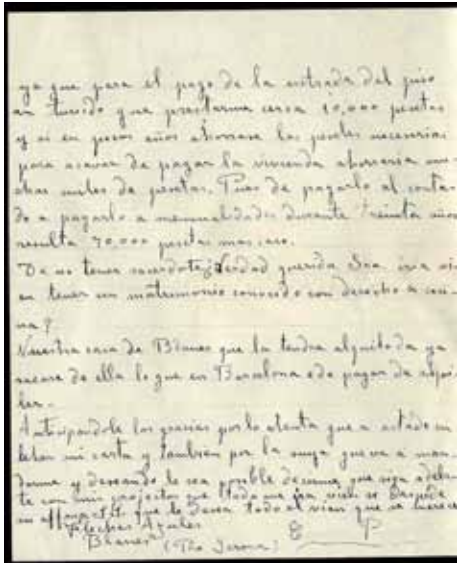
Se encuentra a un sacerdote que quisiera dormir en el comedor? Lo mismo que ponga las camas dos plazas que siempre las tendrá llenas, pues en ello mi madre me desanima aunque no del todo, pues me dijo que anunciando en la Vanguardia "se desean dos hermanos o amigos a dormir" enseguida voy a tenerlo todo lleno pues el piso no lo tengo en mal sitio. Está en la calle la Granja, barriada Lesseps, pasa allí mismo el tranvía veinticuatro.

Ojala se diera Ud. que podria yo dedicarme a otra clase de trabajo, es que da el caso que no puedo ejecutar trabajos mentales que desgasten la cabeza ni estar sujeta bajo las órdenes de nadie. Por ello, eso de tener huéspedes, por ser

de encontrar a un sacerdote que quisiera dormir en el comedor? Lo mismo que ponga las camas dos plazas que siempre las tendré llenas, pues en ello mi madre me desanima aunque no del todo, pues me dijo que anunciando en la Vanguardia "se desean dos hermanos o amigos a dormir" enseguida voy a tenerlo todo lleno pues el piso no lo tengo en mal sitio. Está en la calle la Granja, barriada Lesseps, pasa allí mismo el tranvía veinticuatro.

Quizá se dirá Ud. que podría yo dedicarme a otra clase de trabajo: es que da el caso que no puedo ejecutar trabajos mentales que desgasten la cabeza ni estar sujeta bajo las órdenes de nadie. Por ello, eso de tener huéspedes, por ser

un trabajo distraído, es lo que más me conviene y también porque necesito ganar muchas pesetas...

ya que para el pago de la entrada del piso
han tenido que prestarme cerca 10.000 pesetas
y si en pocos años ahorrase las pesetas necesarias
para acabar de pagar la vivienda ahorraría mu-
chas miles de pesetas. Pienso de pagarlo al conta-
do o pagarlo a mensualidades durante treinta años
resulta 70.000 pesetas más caro.
De no tener un sacerdote querida Sra. iría bien
tener un matrimonio conocido con derecho a co-
cina?
Nuestra casa de Blanes que la tendré alquilada ya
sacaré de ella lo que en Barcelona he de pagar de alquiler.
Anticipándole las gracias por lo atenta que ha estado en
leer mi carta y también por la suya que va a mandar-
me, y deseando le sea posible decirme que siga adelante
con mis proyectos que todo me irá bien, se despide su
afectísima s[u] s[servidora] que le desea todo el bien que se merece.
Blanes (Provincia Gerona)

ya que para el pago de la entrada del piso han tenido que prestarme cerca 10.000 pesetas, y si en pocos años ahorrase las pesetas necesarias para acabar de pagar la vivienda, ahorraría muchas miles de pesetas, pues de pagarlo al contado o pagarlo en mensualidades durante treinta años resulta 70.000 pesetas más caro.

De no tener un sacerdote ¿verdad querida Sra. iría bien tener un matrimonio conocido con derecho a cocina?

Nuestra casa de Blanes, que la tendré alquilada, ya sacaré de ella lo que en Barcelona he de pagar de alquiler.

Anticipándole las gracias por lo atenta que ha estado en leer mi carta y también por la suya que va a mandarme, y deseando le sea posible decirme que siga adelante con mis proyectos, que todo me irá bien, se despide su afectísima s[u] s[servidora] que le desea todo el bien que se merece.

C.P., Flechas azules, Blanes (Provincia Gerona)

G/S.

Barcelona 23 dbre 1955

Bta. G P
Flechas Azules,
Blancas

Muy amable amiga: Leo su carta con gran interés para poder ayudarle en su deseo y decirle por tanto mi opinión sobre la consulta que me hace.

Me parece muy bien que Vds alquilen sus habitaciones a muchachos para dormir y lavarles la ropa y el precio está bien, pero no me parece tan bien el que piense que pueden dormir tanta gente en la misma habitación y dos en una cama.

Piensole bien y vale mas que pidan mas y que sean menos. Si Vds dan voces o ponen anuncios y empiezan a tener huéspedes con la practica ya verán lo mas les conviene pues los huéspedes en general van y vienen

En cuanto a lo de tener un sacerdote en una cama en el comedor no me parece acertado, pues deberia tratarse de un caso especial y no es facil hallarlo. Ademas de que cuando se trata de personas decentes, nadie pensará mal aunque Vds tengan huéspedes y sean señores solos. Consulte el caso con el Señor Párroco de su parroquia y posiblemente por su mediación hallará algo que le convenga, dñ.

Muy cariñosamente lea salud,

Objectius que no hem d'oblidar

1. Emergir el context d'una època des de la singularitat de les cartes del Consultorio de Elena Francis.
2. Ajudar a identificar els canvis en un procés històric. Davant d'això el Consultori d'Elena Francis es presenta com a una referència de la seguretat perduda.
3. Identificar els espais de llibertat femenina dins la repressió més dura.
4. Posar de relleu la importància que per a altres societats tenia el futur i mostrar la generositat dels homes i les dones de la dècada dels anys 50 a l'hora de delegar el fruit dels seus treballs a les pròximes generacions.

Material general sobre el Consultorio Elena Francis (es lliurarà un resum sobre la història d'aquest consultori i una sèrie d'enllaços sobre el tema)

A continuació presentem un exemple de com es podria treballar amb les cartes

Exemple: Carta de demanda d'assessorament d'una dona que vol dedicar-se a dispesera. Arxiu Comarcal del Baix Llobregat. Consultorio Elena Francis. Carta 53/1955

1. Resumir el contingut de la carta i la resposta tenint en compte els aspectes següents:
 1. Situar-les en el temps i l'espai.
 2. Buscar els/les emissors/res i els/les receptors/res.
 3. Determinar el tema principal.
 4. Esbrinar quina és la demanda que es fa al Consultori i quina resposta s'espera? Quina és la resposta que rep la emissora?
2. Treball amb informació i dades de context.
 1. Situar el context polític, econòmic i social a partir del teu llibre de text.
 2. Llegir el *Fuero del Trabajo* de 1938 (vegeu document de suport 1) i buscar els articles que facin referència al treball de les dones.
 3. Cercar a través de la premsa que es conserva a l'Arxiu el model de dona que estableix la moral de l'època, per fer això cerca a través de XAC, premsa i dins de la comarca del Baix Llobregat, els articles de l'any 1955 i d'altres anys de la dècada del 50 a través de incloure paraules com "mujer" "mujeres" "trabajo" etc... En concret esmentem l'article, "Institución familiar", a: *Vida de Esplugas*, abril 1955, núm. 64.
 4. Observar l'evolució de les dades migratòries de la ciutat de Barcelona d'aquest anys.
 5. Esbrinar el nombre d'habitants de Blanes a la dècada dels 50 i els de Barcelona.

6. Llegir la norma adjunta sobre la moralitat de l'època publicada per la Comisión Episcopal de Ortodoxia y Moralidad.
1. Reflexió sobre la singularitat de la carta.
 1. A què es volen dedicar aquestes dones?
 2. On ho volen fer i per què creus que ho volen fer en aquest lloc?
 3. Amb quines dificultats es troben?
 4. Quines estratègies desitgen seguir per aconseguir guanyar-se la vida?
 5. Per què trien aquesta opció? Aquesta feina respon a una demanda? Per què?
 6. El pas que volen fer aquestes dones canviarà les seves vides? En què creus que pot canviar? El canvi d'escenari hi pot contribuir?
4. Redactar, a partir de tota la informació treballada, un escrit que doni significació a la carta dins el context general.

Documents de suport¹

1. *Fuero del trabajo* 1938. http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/08149629022036195209079/p0000001.htm#I_1.
2. Article "Institución familiar", a: *Vida de Esplugas*, abril 1955, núm. 64.
3. Dades demogràfiques publicades de Barcelona per tal de veure les dades migratòries en relació amb la necessitat d'hostatjar-se.
4. Fragment de text literari que faci referència a l'ofici de patrona (pendent de triar).
5. Textos concrets de normes promulgades per la *Comisión Episcopal de Ortodoxia y Moralidad* al llarg de la dècada dels anys 50 (pendent de triar).

Bibliografia

- ARENDE, Hannah. *La condición humana*. Barcelona: Paidós, 2005.
- ARGILÉS, Anna; RETUERTA, M. Luz. *Les fonts demogràfiques: materials didàctics de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 2003. 1 carpeta (22 p., 26 làm.).
- ARGILÉS, Anna; RETUERTA, M. Luz. *Documentant Regina: fonts per a la història de les dones: materials didàctics de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 2006. 1 carpeta (28 p., 14 fitxes, 17 làm.); 34 cm + 1 fulllet, 28 p + 1 disc òptic (CD-ROM)

¹ Alguns documents de suport són primeres propostes, però encara els hem d'acabar de concretar.

- BAUMAN, Zygmunt (2005). *Vida Líquida*. Barcelona: Editorial Austral, 2005.
- DDAA, «*Vida quotidiana i història*». Balma, Didàctica de les Ciències Socials, Geografia i història. Barcelona: Graó Editorial, octubre 1996, núm. 6.
- JANÉ, Núria, CARRERAS; Marina, DE LA FRAGUA; Anna; RETUERTA, M. Luz. “Taller les cartes del Consultorio de Elena Francis. Paraules de dones dels anys 50”. Sant Feliu de Llobregat: Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, 2009, inèdit.
- MARTÍN GAITE, Carmen, *Usos amorosos de la postguerra espanyola*. Barcelona: Anagrama, 1987, 2a. edició
- NASH, Mary. «Treball, conflictivitat social i estratègies de resistència: la dona obrera a la Catalunya Contemporània». *Mes enllà del silenci*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1988, p. 153-171.
- RIQUER I PERMANYER, Borja de (director), et al. *Història, política, Societat i Cultura dels Països Catalans. La llarga postguerra 1939-1960*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.
- SOTO VIÑOLO, Juan, *Querida Elena Francis*. Barcelona: Círculo de lectores 1996.
- TRIBÓ TRAVERIA, Gemma. *Enseñar a pensar históricamente. Los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona: Editorial Horsori: ICE Universitat de Barcelona, 2005 (Cuadernos de formación del profesorado, 19).

Experiència didàctica a partir del llibre *Sota un llençol de neu: Sant Feliu de Llobregat el 1962*

Clara Bargalló i Anna Argilés

IES Olorda

La següent comunicació és per presentar el treball realitzat amb els alumnes de segon de batxillerat de l'IES Olorda a partir del llibre *Sota un llençol de neu: Sant Feliu de Llobregat el 1962*. Es tracta d'un llibre digital al qual pot accedir-s'hi a través de la plataforma de publicacions digitals toies.cat, *itoies*.

Aprofitant el cinquantè aniversari de la gran nevada de 1962, des de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, per part de dos dels seus arxivers, M. Luz Retuerta –autora- i Josep Maria Gelabert -encarregat de la documentació de les fotografies-, s'ha elaborat el llibre, el qual recull la crònica d'aquell fet meteorològic extraordinari, fent referència a diferents aspectes del context local i internacional d'aquells dies i mostrant pinzellades de la vida quotidiana local. El relat, escrit amb un estil periodístic, està il·lustrat amb més de 100 imatges que es conserven en aquest arxiu, procedents dels fons de l'Ajuntament de Sant Feliu i de les donacions de ciutadans i ciutadanes de la ciutat, i es completa amb testimonis i un vídeo sobre un d'ells.

Des de l'IES Olorda es va decidir utilitzar aquesta publicació per a complementar el temari referent a el Franquisme per a l'etapa de segons curs de batxillerat, en el si de la matèria comuna de Història. L'objectiu era apropar la història, concretament el període històric de la dictadura franquista, als alumnes, en tres aspectes: territorialment, temporalment i vivencialment.

L'IES Olorda pertany a la ciutat de Sant Feliu de Llobregat, ciutat de referència del llibre. Aquest fet fa que l'alumnat tingui oportunitat de conèixer què succeí fa cinquanta anys en els carrers que trepitja cada dia. Encara que només sigui perquè és el lloc a on es troba el seu centre d'ensenyament, tot l'alumnat ha anat establint vincles amb el indret on s'ubica el relat. El llibre permet acotar l'espai objecte d'estudi, que passa de ser el conjunt de l'estat espanyol a cenyir-se al terme municipal de Sant Feliu. D'aquesta manera, els i les alumnes poden veure com es concretà a Sant Feliu de Llobregat, a la ciutat en la qual, ni que sigui durant unes hores al dia,

habiten, allò que, d'altra manera, se'ls explica que ocorregué, en aquest ens més ampli i, per tant, abstracte que és Espanya.

Per altra banda, al acotar-se l'espai sembla també més fàcil mesurar-hi el temps, doncs en un terreny conegut potser es tenen més recursos per veure-hi elements de canvi i continuïtat i així prendre consciència del pas del temps. El text i les imatges del llibre van mostrant com va creixent i transformant-se la ciutat, amb l'obertura de nous carrers i els canvis viscuts per vies com, per exemple, la carretera a mesura que anava generalitzant-se l'ús de l'automòbil.

Finalment, *Sota un llençol de neu* obra la porta a preguntar a totes les persones que l'alumnat tingui al seu abast on es trobaven aquella nit de Nadal de fa cinquanta anys en què va nevar. Aquest fet fa descobrir a l'alumnat la presència i el valor de testimonis vius que han sigut partícips d'aquells moments històrics. Ja no només és un text escrit, qui explica què ocorregué, sinó que també ho fa una persona com jo, que mentre vivia aquells fets no era conscient que estava participant de la història del país.

Per incentivar l'alumnat a endinsar-se en les pàgines del llibre va preparar-se unes preguntes amb la intenció que l'alumnat:

- Establís relacions entre el temari exposat a classe –el procés d'institucionalització del règim, l'evolució econòmica del país durant l'etapa franquista, etc.– i el llibre *Sota un llençol de neu* (per exemple: “*En el text es fa referència a dos esdeveniments de l'àmbit internacional estudiats a classe i que tenen una repercussió directe sobre el Règim Franquista. Quins són i de quina manera van ser rellevants en l'evolució del règim?*” O “*En quin moment del text es fa palesa la repressió del règim? Pots trobar-ne alguns exemples. I d'oposició?*”);
- Treballés els diferents recursos que ofereix el llibre (per exemple: “*A partir del vídeo de Blas Serrano, respon les següents preguntes (...).*”);
- Ampliés la informació del llibre, aprofundint i investigant alguns aspectes més particulars (per exemple: “*Què fou l'OJE? I el Frente de Juventudes? I la Sección Femenina?*” O “*En el text trobem diferents extractes del Noticiari de Alba. On podem trobar-ne un exemplar digitalitzat?*”);
- Observés el seu entorn per tal de conèixer-lo amb més profunditat (per exemple: “*Quines escoles hi havia el 1962 a Sant Feliu de Llobregat? Quines d'aquestes segueixen en ús?*”);
- Busqués testimonis amb els quals apropar-se la història i enriquir el llibre, que vol també ser recull de la memòria col·lectiva (per exemple: “*Entrevista*

a algú que hagi viscut un dels dos esdeveniments –la nevada o les riuades de 1962- i exposa breument quin n'és el seu record.”).

Aprofitant que s'utilitzava com a eina de treball un recurs digital, va voler-se presentar les preguntes a l'alumnat també a través d'un recurs virtual, de manera que tant alumnat com professorat pogués accedir a un document no tangible en el qual el primer anés responnent les preguntes i el segon les anés supervisant, sense haver de recórrer en cap moment al paper imprès. El Google Docs va ser el instrument escollit per a dur a terme aquesta pràctica, tot i que l'experiència ha mostrat que, de cara a les properes vegades que es dugui a terme aquesta activitat de treball del llibre *Sota un llençol de neu*, podria ser més enriquidor utilitzar altres plataformes digitals, com els sistemes Moodle, els correus electrònics o els blogs individuals, que milloressin l'execució de la voluntat de treballar digitalment un recurs digital. El Google Docs, tal com s'ha volgut treballar en aquesta ocasió, posava masses facilitats a la còpia de treballs, doncs uns alumnes podien accedir als documents dels altres.

A l'aula va presentar-se a l'alumnat el llibre *Sota un llençol de neu* i el Google Docs creat amb les preguntes proposades per a què treballessin el seu contingut. Se'ls va indicar quines de les preguntes plantejades ja podien ser resoltes en relació al temari impartit fins al moment i es donà autonomia a l'alumnat per a que anés resolent les qüestions fins al dia d'entrega. El dia anunciat es van posar en comú les respostes, es van resoldre dubtes i aclariments i, finalment, es van donar unes pautes per a fer una valoració de l'experiència.

Bona part de l'alumnat coincideix en afirmar que difícilment hagués tingut co-neixença de la publicació del llibre si no se'ls hagués estat anunciada a través del institut i, segons diuen els i les alumnes, ben pocs haurien estat els qui s'hi ha-guessin endinsat sense haver-ne de respondre unes preguntes per a l'assignatura. No obstant, la major part afirmen haver acabat agafant interès pel relat: “ha estat interessant ja que parla del poble on he viscut tota la meua vida”, “m'ha semblat in-teressant ja que ajuda a entendre el temari”, “m'ha agradat que la informació fos del meu poble, gràcies a aquest treball se coses de l'època franquista que no sabia”, són algunes de les seves afirmacions. El que més els ha cridat l'atenció són les fotografi-es, “ja que la informació escrita es pot trobar a qualsevol llibre d'història, però les fotografies costen més de trobar, a part de ser un testimoni visual més interessant”, i “les condicions en què vivien els sanfeliuencs”, “la detallada descripció que fa de la gent i els costums de l'època”, “el contrast entre la imatge que m'he fet del Sant Feliu del 1962 i el Sant Feliu actual”.

Per a finalitzar l'experiència de treball amb el llibre fet des de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat amb la col·laboració de la plataforma digital d'Itoies, va obrir-se un fòrum per tal que l'alumnat pogués publicar els testimonis que havia recollit de la gran nevada.

A mode d'exemple, a continuació es reproduïxen dos d'aquests testimonis:

Primer testimoni: “Com que els meus avis no vivien a Espanya, i molt menys a Sant Feliu de Llobregat durant l'època franquista, vaig decidir preguntar-li als avis d'un amic meu. Segons el que em van dir, ho van passar molt malament, ja que, donada la inexperiència del poble davant un fenomen meteorològic tan brusc, no hi havia suficients recursos per poder subsistir. Van haver de quedar-se a casa tancats durant una setmana i no van sortir fins assegurar-se que el carrer era suficientment segur per estar-hi. També em van explicar que res era com ara, els edificis i cases eren molt menys resistents i amb molt poc pes podien ensorrar-se. Em sorprèn molt que abans la gent, a partir de la nevada del 62, no volgués veure més neu i en canvi nosaltres, que no hi estem acostumats, estem sempre esperant una nevada que mai arriba.”

Segon testimoni: “He tingut el plaer de parlar amb la Laura, una dona que va viure la nevada i ha volgut compartir el record que en té amb mi. El 1962 ella tenia 22 anys, i vivia als pisos Beltran de la carretera. Quan va començar a nevar va baixar al carrer per veure com nevava. Al cap de les hores quan ja havia nevat molt van sortir amb els amics al carrer a jugar amb la neu, mai n'havien vist tanta i van fer un gran ninot de neu amb els veïns i amics. Però no tot va ser divertit ja que van passar bastant fred a casa aquells dies, pel baix aïllament tèrmic que tenia la casa i per les estufes que tenien en aquell temps.”

Com a cloenda de la present comunicació, és necessari deixar constància del positiu resultat de l'experiència, la qual ha complert l'objectiu inicial d'apropar la història a l'alumnat. Invertint-hi entre quatre i sis hores, els alumnes han pogut conèixer la història del seu poble, com a part de la història del país, i prendre consciència de “com vivien els (meus) avis”. El fet de connectar el llibre amb el temari del franquisme de segon curs de batxillerat “m'ha semblat interessant perquè d'aquesta manera, mentre llegia el llibre, sabia el que llegia perquè ho havien treballat a classe”. També cal subratllar que per a molts alumnes les fotografies han estat un atractiu important.

Aquesta és l'activitat a partir de la qual el llibre va ser treballat:

L'objectiu d'aquesta activitat és veure com es concretà a la vida ordinària de la ciutat de Sant Feliu de Llobregat els esdeveniments ocorreguts durant la dictadura franquista. Per a fer-ho, s'utilitzarà el llibre Sota un llençol de neu: Sant Feliu de Llobregat el 1962. A mesura que avanci el temari s'anirà donant la informació necessària per a resoldre adequadament les qüestions plantejades. Hi ha cinc preguntes de resposta optativa de les quals s'han de respondre dues.

1. (Optativa) A partir del vídeo de Blas Serrano, respon les següents preguntes: Qui és el entrevistat? On va néixer?

Quants anys va estar d'aprenent del fotògraf Joaquim Ferrer?
 Què se celebrava el dia 26 de gener de 1962 a Sant Feliu de Llobregat? Què va passar?
 Qui va fer fotografies de la nevada? On es van guardar?
 Quin any van sorgir les primeres pel·lícules de filmar?

2. Com es diu la càmera que, segons explica Blas Serrano Miranda, s'utilitzava per enregistrar el que succeïa als camps de batalla? Què n'explica?
3. En el text es fa referència a dos esdeveniments de l'àmbit internacional estudiats a classe i que tenen una repercussió directe sobre el Règim Franquista. Quins són i de quina manera van ser rellevants en l'evolució del règim?
4. En quin moment del text es fa palesa la repressió del règim? Pots trobar-ne alguns exemples. I d'oposició?
5. Què fou l'OJE? I el *Frente de Juventudes*? I la *Sección Femenina*?
6. Al llarg del text es parla de diverses celebracions religioses. Pots posar-ne dos exemples? Quin aspecte del règim franquista es fa palès en aquest fet?
7. En diversos indrets es fa referència a un altre fenomen meteorològic extraordinari ocorregut aquell mateix any: les aiguades. S'han elaborat també diversos materials en motiu de la commemoració d'aquell aniversari, com és el cas del vídeo adjunt: Vídeo Riuades. Entrevista a algú que hagi viscut un dels dos esdeveniments i exposa breument quin n'és el seu record. Quina funció van dur a terme els campanars d'algunes esglésies en les riuades de 1962?
8. (Optativa) En el text es descriu com vivien l'any 1962 els ciutadans de Sant Feliu de Llobregat i quines eren les infraestructures i recursos amb els que comptaven. Digues tres característiques del moment que t'hagin cridat l'atenció.
9. Busca en la lectura un lloc on es faci referència a aquests fenòmens. Què n'explica?
 La puixança econòmica dels anys 60 i el *desarrollismo* a Sant Feliu de Llobregat.
 L'evolució demogràfica de Sant Feliu de Llobregat.
 Les migracions de l'etapa franquista.
 Les dones al règim franquista.

10. Segons el *Consejo de Economía Nacional* celebrat el 1961, quin era el dèficit d'habitatge a Espanya? Quines respostes es donaven a la falta d'habitatge a nivell governamental? I a nivell particular?
11. Sant Feliu de Llobregat va haver de donar resposta a les transformacions socials. Quins problemes va comportar la generalització de l'ús de l'automòbil?
12. Nois i noies podien anar junts a classe? Quines escoles hi havia el 1962 a Sant Feliu de Llobregat? Quines d'aquestes segueixen en ús?
13. (Optativa) Què explica el llibre del barri on està ubicat el institut, Roses-Castellbell? Pots assenyalar en un mapa els carrers que va esmentant?
14. A quines formes d'oci, entre la joventut, fa referència el text? Què se'n pot deduir, del context històric en el qual es troben?
15. Com van sorgir els moviments cristians d'oposició al règim?
16. Quines festivitats, referenciades en el text, se celebraven el 1962 i actualment no són presents en el calendari? Per què?
17. (Optativa) En el text trobem diferents extractes del Noticiari de Alba. On podem trobar-ne un exemplar digitalitzat?
18. Donat que no tothom tenia al seu abast els mitjans necessaris per a fer-ne tal com les concebem avui en dia, quines dues formes de fer vacances es presenten en el text?
19. (Optativa) Descriu una de les fotografies que t'hagi cridat l'atenció i explica'n el motiu.

L'Activitat Didàctica de l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre

Laura Tienda Martínez

Tècnica de l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre

Introducció

L'any 2009, des de l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre, varem endegar el projecte de crear una activitat didàctica. El que de bon començament havia de ser un dossier didàctic per a una exposició sobre el músic Felip Pedrell, va acabar esdevenint un projecte més ambiciós, una activitat didàctica que pogués oferir als docents dels centres d'ensenyament de la ciutat la possibilitat de realitzar una visita i una activitat didàctica a l'Arxiu amb els seus alumnes de secundària.

La iniciativa ha merescut el suport de l'Ajuntament de Tortosa i el Centre de Recursos Pedagògics del Baix Ebre. Posteriorment, en col·laboració amb la Biblioteca Marcel·lí Domingo de Tortosa, varem decidir oferir-la als alumnes de batxillerat, tot modificant-la i orientant-la als futurs treballs de recerca que aquests hauran de realitzar.

En un començament, el que es pretenia creant l'activitat didàctica era donar a conèixer l'Arxiu i les seves funcions als estudiants de secundària de la comarca, un objectiu clarament de difusió. També, el director de l'Arxiu va insistir en que volia que els alumnes entenguessin la necessitat de l'existència dels Arxius, quines son les seves funcions i la necessitat de preservar el patrimoni documental, i alhora posar les bases per a formar futurs usuaris i investigadors.

En reunions posteriors, amb l'equip de treball de l'Arxiu, varem anar acotant quins objectius volíem que tingués l'activitat pròpiament dita i com la podíem fer atractiva per als docents i fer-la compatible amb la programació dels centres i el currículum dels professors, es a dir fer-la didàctica.

Recursos

Varem haver de valorar amb quins recursos comptàvem, tan els propis de l'arxiu (econòmics, documentals i humans); com de l'entorn institucional.

Es va decidir, donades les limitacions pressupostàries, que els materials que utilitzéssim a l'activitat ens els hauríem de fabricar nosaltres, i el monitoratge de l'activitat també l'hauria de realitzar el personal de l'Arxiu.

Com que hi havia el tema de difusió de l'activitat als diferents centres escolars i del costs dels quaderns dels alumnes i del professorat, varem pensar que seria interessant buscar vincles amb d'altres institucions.

L'Ajuntament de Tortosa feia anys que duia a terme un programa educatiu en col·laboració amb el Camp d'Aprenentatge de l'Ebre i del Centre de Recursos Pedagògics del Baix Ebre, aquest es diu "*Descobreix la teua ciutat*". Dins d'aquest programa s'ofereixen diferents tallers i activitats didàctiques a les escoles de Tortosa, i vam pensar que si els oferíem un producte didàctic atractiu potser ens voldrien incloure dins del programa, fet que comportaria que ells s'encarreguessin de la divulgació als centres escolars i també que es fessin càrrec del cost d'impressió dels quaderns dels alumnes.

Així doncs, partint d'aquests propòsits, l'activitat s'hauria de realitzar dins del calendari acordat amb les escoles i amb una durada màxima de dues hores.

Com des de l'Arxiu volíem una activitat didàctica que s'adaptés a diferents edats i que perdurés durant anys sense haver de fer grans modificacions, varem decidir no vincular-la directament al currículum i vam agafar com a base les competències bàsiques (Decret 142/2007). El que teníem clar es que no volíem que els alumnes fossin subjectes passius, sinó actius, i que tenint a l'Arxiu fonts primàries i un ventall molt ample de fons documentals, es podia crear una activitat plenament competencial i alhora atractiva pels professors i els alumnes.

Descripció de l'activitat didàctica

L'activitat didàctica que varem crear consta de dues parts ben diferenciades:

Visita

La primera es tracta de la visita a les instal·lacions de l'Arxiu, on els alumnes observen les infraestructures, el procés que han de seguir per a poder fer una consulta, on i com es conserva el patrimoni documental, i introduïm conceptes com:

fons, font primària i secundària, unitat documental, unitat d'instal·lació, així com les patologies que presenten els documents, etc...

Quan arriba el grup a l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre, situat als antics Reials Col·legis de Tortosa (Conjunt Arquitectònic Renaixentista), aprofitant la zona del pati interior, se'ls fa una breu introducció sobre la història de l'edifici i el seu ús tradicional com a centre docent. Els hi expliquem com les característiques que te l'edifici històric han condicionat l'espai de les sales destinades a les diferents funcions pròpies d'un arxiu (restauració, digitalització, didàctica,...), i les dificultats que te l'Arxiu actualment per encabir nous fons documentals.

Després se'ls condueix a la sala d'exposicions, que es la sala habilitada temporalment per a acollir el grup durant la realització del taller.

Per falta d'espai i per no molestar als usuaris que puguin estar consultant (ja que els grups que venen son aproximadament de 30 alumnes) no poden accedir directament a la Sala d'Atenció al públic (lloc on s'adreçarien si vinguessin com usuaris,) així que els hi mostrem on es troba i se'ls ensenya el sobre amb la informació per a l'usuari que habitualment els lliurarien allà el primer cop que vinguessin a fer una consulta a l'Arxiu, d'acord amb els requeriments de la ISO 9001:2008 (Sistema de gestió de la qualitat).

Dins d'aquest sobre trobem:

- Un dossier informatiu on consta el Quadre de classificació amb els diferents fons de l'Arxiu (amb les corresponents equivalències als respectius inventaris); la normativa interna de l'arxiu i l'explicació sobre les diferents taxes per reproduccions de documents. Aprofitem aquest document per introduir els conceptes: quadre de classificació de fons, fons documentals, sèrie i unitat documental.
- La fitxa d'usuari: fitxa que cal omplir el primer cop que es ve a consultar l'Arxiu, l'haurien d'omplir amb les seves dades per donar-los d'alta com a usuaris.
- Al sobre hi ha un llapis. Se'ls explica que a sala de consulta per precaució no es pot utilitzar bolígraf, es pregunta als alumnes perquè creuen que s'ha fet aquesta prohibició, i s'aprofita per parlar de les diferències entre fons primàries i secundàries, i la diferència entre les biblioteques i els arxius.
- També hi ha un qüestionari de satisfacció, que permet a l'usuari valorar el servei rebut. I dos fulls, un de suggeriments i un altre de reclamacions.

Un cop comentat el contingut del sobre i comentats diferents conceptes arxivístics bàsics, comencem la visita a les diferents sales que conformen l'Arxiu i les funcions que es realitzen.

- Sala d'exposicions: Com el seu nom indica aquesta sala s'acostuma a utilitzar per acollir les diferents exposicions temporals que es fan a l'arxiu, i mentre aquestes no hi son, hi ha una de complement on hi ha exposades les series documentals històriques com: llibres de provisions, llibres de la taula canvi, llibres de clàvia, entre d'altres.

Aprofitant aquesta exposició se'ls i fa una breu explicació sobre les diferents tipologies i altres conceptes que tenen en un glossari al seu quadern.

- Sala de prearxivament i Taller de restauració: Aquesta sala té un ús intern (treballadors de l'arxiu) i multifuncional. Serveix com de taller de restauració, com a dipòsit de documents de gran format (mapes, cartells i pergamins), petit magatzem de material d'oficina dipòsit de prearxivament (documents que encara no han estat inventariats).

En aquesta sala, aprofitant el sobre de les calaixeres metàl·liques que fan de gran taula, hi ha preparats tot un seguit de materials originals (pergamins, mapes, fotos, negatius, lligalls, discos de vinil, etc) que serveixen per a representar les tipologies documentals que poden trobar a l'arxiu. També els hi mostrem diferents patologies que sofreixen els documents textuais, en suport paper i pergamí:

- Documents que han estat afectats per fongs. Ens serveixen per parlar del control de la humitat i la temperatura a les sales, del sistema de dattalogers i els deshumificadors.
- Documents menjats per insectes bibliòfags i rosegadors. Aprofitem per explicar el control de plagues mensual que es fa a l'arxiu i el sistema de detecció que es fa servir en aquests moments.
- Documents afectats per la tinta ferrogàlica. Ens facilita introduir el concepte de restauració de documents i la feina que porten a terme els restauradors en un arxiu.
- Dipòsits: estan situats a la planta baixa. La majoria de documents són dins de compactes, els expliquem que són i quina funció tenen, i perquè serveixen: per estalviar espai i per protegir els documents d'agents degradants externs (foc, pols...), així com també s'explica per a què serveixen les signatures de les cartelleres.

Un cop acabat el recorregut tornem a la sala d'exposicions on s'assenten en grups (entre quatre i sis alumnes).

Previ a començar l'activitat, i molt especialment en l'orientació als alumnes que han de fer el treball de Recerca, repartim als alumnes un "flyer" on consta el web del XAC per consultar la premsa històrica que tenim digitalitzada, tot explicant-los el mecanisme d'ús: que te un cercador per paraula clau, la cronologia que abraça el fons, les capçaleres, i que hi ha diaris amb diferents tendències ideològiques i polítiques que els serviran per a poder comprovar la intencionalitat o objectivitat en els diferents articles.

Taller

La segona part de l'activitat és un taller didàctic:

El material emprat per fer el taller consta de un total de 65 reproduccions de documents (veure Annex), els originals dels quals, en la seva majoria, es troben a l'ACBEB (els que hem demanat a d'altres institucions estan especificats al final dels quaderns). Les reproduccions son de molt bona qualitat, hem fet servir impressions a color sobre fulls de paper de diferents qualitats i formats, imitant gairebé a la perfecció els originals, amb els mateixos plecs i arrugues, forats d'insectes bibliòfags, enquadernats amb corda, etc. Això ha estat fet de forma intencionada, per a que els alumnes puguin manipular els documents, que quasi creuen originals, sense perill, i alhora per a que tots els grups disposin dels mateixos materials. A imitació de com s'acostumen a trobar, les còpies estan agrupades en lligalls i dipositades dins de capsas, numerades i etiquetades, idèntiques a les que trobem a qualsevol dels fons de l'Arxiu, això sí, no estan inventariats ni relacionats els documents de l'interior.

El monitor te la seva pròpia caixa, que conté els mateixos documents que les dels alumnes, però relacionats. Es a dir, que els documents es troben separats en camises numerades i amb la relació dels documents que formen el lligall de l'activitat. Això ens ajuda per a que els alumnes vegin la utilitat i necessitat d'inventariar, d'ordenar, relacionar, i catalogar.

Per a distribuir la feina que hauran de fer cada grup d'alumnes hem creat deu qüestionaris (un o dos per grup (depenen del número d'alumnes) plastificats i numerats.

Què han de fer els alumnes amb aquests materials?

Han d'investigar, han de buscar i localitzar diverses informacions a diferents documents sobre un personatge i sobre la societat en la qual va viure. Els qüestionaris els hi aporten pistes sobre quina tipologia de documents han de buscar, com per exemple: un diari o un padró d'habitants, i quin tipus d'informació haurien de

localitzar en aquests: com una notícia on surt anomenat el personatge o quan i on va néixer. D'altres informacions a cercar són més genèriques, de contextualització, com quins espectacles es feien a Tortosa, i han d'agrupar documents com: cartelles de cine, entrades al teatre, entre d'altres.

Als alumnes se'ls hi demana que apuntin quin tipus de document han consultat i quina informació han trobat, un cop enllestit el temps de posta en comú de cada grup, un dels membres haurà d'explicar la informació trobada a la resta d'alumnes i hauran d'anar situant en una línia cronològica que tenen al quadern les diferents informacions que fan relació al personatge.

El personatge que nosaltres hem escollit és l'Innocent Paulí i Galceran, una persona real nascuda a Tortosa al 1854. Ens varem decantar per ell pel fet de ser un total desconegut pels tortosins, i per oferir un ventall ampli de possibilitats en ser un personatge polifacètic: expert electricista, inventor i protagonista principal dels inicis de l'enllumenat elèctric a Espanya, coautor del descobriment de la vacuna contra el còlera, coautor igualment de la posta en marxa del primer Laboratori Microbiològic que s'organitza a Espanya, microbiòleg, terapeuta amb sèrum, professor de bacteriologia, traductor, impulsor d'una de les primeres indústries de plaques fotogràfiques a Espanya, fotògraf, analista químic,... I la societat és la del tombant del segle XIX al XX.

Varem trobar a l'Arxiu diferents documents que feien referència a l'Innocent Paulí, alguns de caràcter personal (partida de naixement, padró d'habitants, etc.) i d'altres recollits a la premsa local, tractats de medicina i enginyeria,... i també ens els van facilitar d'altres institucions, com per exemple el Museu d'Història de la Medicina de Catalunya o l'Observatori de l'Ebre.

La resta de reproduccions pertanyen a documents d'un dels fons personals que tenim a l'Arxiu, estan escollits amb la finalitat de que permetessin als alumnes fer-se una idea general de la Tortosa de finals del segle XIX principis del XX: programes de festes; factures d'enllumenats per gas i elèctrics; factures de tallers de carros, bicis i cotxes; llistats d'alumnes d'escoles de nens i d'escoles de nenes; bitllets de tren on es diferenciaven que hi havia tres classes de passatge, i un llarg etc.

En ser un moment de canvi en quan a la tecnologia (llum elèctrica, telèfon, cotxes) i en quan aspectes socials (la burgesia, societat de classes), anem fent la reflexió sobre la realitat multicausal, l'empatia amb el moment i el personatge en concret.

Activitats d'exploració i d'avaluació

Quan es va crear l'activitat didàctica varem pensar que seria interessant proposar al professors activitats d'exploració i d'avaluació, per a realitzar al centre de

forma prèvia i posterior a la visita, així com un mitjà per avaluar als alumnes. Totes elles complementaven l'activitat que es feia a l'Arxiu i consideràvem que eren prou interessants i enriquidores com per portar-les a terme.

Com activitats d'exploració proposàvem que abans de la visita a l'Arxiu els alumnes havien de ser informats per part dels seus docents sobre l'activitat que venien a realitzar. Varem pensar que una manera interessant d'entendre la importància que tenen els documents històrics i per tant de la necessitat de la seva conservació es podria començar a treballar a l'aula i de forma prèvia.

Així doncs, el que els proposàvem era la següent activitat: que els alumnes cerquessin i portessin a classe, tants documents propis com poguessin, que haguessin generat i acumulat en el seu dia a dia, com per exemple: les seves qualificacions acadèmiques, el DNI o passaport, fotos amb els companys, certificats d'haver participat en algun acte esportiu, entrades a concerts o del cinema, tríptics de museus que haguessin visitat,....

Un cop reunits aquests materials se'ls hi plantejarien dues preguntes claus a respondre, bé en grup o individualment:

- Quins dels documents recollits, en un futur, podran ser considerats documents amb cert valor històric?
- Quina informació ens estan donant aquests documents sobre la vida de cada un dels alumnes?

Per a poder respondre aquestes preguntes haurien de tenir uns quants conceptes clars, com per exemple quines tipologies de documents hi ha. És per això, que al quadern de l'alumnat varem decidir de fer-hi constar un glossari amb tot un seguit de conceptes, que també s'haurien de treballar de forma prèvia a la visita per tal de facilitar la comprensió del que veuran i treballaran a l'Arxiu.

Com activitats d'estructuració i/o avaluació, varem proposar que un cop finalitzada l'activitat, i un altre cop a l'aula, haurien de reprendre la pregunta inicial, sobre si es pot o no reconstruir la vida d'una persona a través dels documents que l'han acompanyat al llarg de la seva vida, i si és necessària la conservació d'aquests documents i en conseqüència l'existència d'arxius històrics. Els alumnes haurien d'argumentar la seva resposta.

Com a mitjà per a dur a terme aquest procés creiem que una bona eina seria plantejar un debat, en què el mestre faria de moderador i en el qual els alumnes de forma individual haurien d'expressar les seves conclusions davant la resta del grup.

El tema del debat seria el següent: Són necessaris els arxius? Tots els alumnes hi haurien de participar.

Un cop finalitzat el debat i buscant la reflexió per part dels alumnes sobre tots els continguts que haurien treballat, podrien realitzar un article periodístic sobre la necessitat o no de salvaguardar el patrimoni documental i en conseqüència la necessitat o no que existeixin els Arxius com a dipositaris d'aquests. D'aquesta manera haurien de fer un treball de síntesi per obtenir conclusions raonades. El podrien divulgar bé a través del Blog o publicacions que realitzin al centre, així com fer-nos-el arribar a l'Arxiu per fer que el seu aprenentatge repercuti en aquesta institució.

Objectius i competències bàsiques

Al començament diem que havíem agafat com a base les competències bàsiques per a fixar els objectius de l'activitat didàctica i crec que un cop explicada l'activitat seria el moment de veure si es compleixen els objectius i si l'activitat és competencial.

Els objectius de la nostra activitat didàctica són els següents:

- Seleccionar, analitzar i interpretar informació històrica de fonts directes i indirectes, realitzar algunes activitats d'indagació i síntesi per obtenir conclusions raonades aplicant la terminologia apropiada.
- Compartir amb la resta del grup els resultats obtinguts a partir de la recerca d'informacions.
- Valorar la història com a disciplina i l'anàlisi històrica com un procés en constant reelaboració, i emprar el coneixement històric per argumentar les seves pròpies idees i revisar-les de manera crítica, tenint en compte nova informació i superant estereotips i prejudicis.
- Valorar el paper dels homes i les dones, individualment i col·lectivament com a subjectes de la història i exercitar l'empatia històrica.
- Valorar la necessitat de conservar el patrimoni documental i la tasca que realitzen els arxius històrics.
- Conèixer l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre, tant la institució com les seves infraestructures.

Fem treballar als alumnes en petits grups i han d'expressar a la resta de companys les informacions trobades per a poder anar perfilant el personatge i la societat on vivia (Competència comunicativa, lingüística i audiovisual: Comunicar idees i informacions oralment amb claredat i ordre. Expressar idees i organitzar informacions de manera eficaç sobre fets històrics, socials).

En els materials que manipulen i que han d'interpretar els alumnes hi ha gravats, fotografies i cartes manuscrites (Competència artística i cultural: Llegir i interpretar informació a través dels diferents materials escrits, imatges).

Entre tots els alumnes, a través de la informació que han trobat en petits grups, han de crear la línia cronològica sobre la vida del personatge (Tractament de la informació i competència digital: Buscar, seleccionar i organitzar informació a través de fonts diverses. Situar etapes i fets de la història personal, familiar, local, en el temps i en una estructura cronològica).

Tota l'activitat gira al voltant de que els alumnes puguin donar resposta a qui era Innocent Paulí. Han de decidir quins documents els hi poden aportar informació, des de la seva partida de naixement, al padró d'habitants fins a un article a la premsa (Competència d'aprendre a aprendre: Plantejar-se preguntes que puguin ser objecte d'investigació. Utilitzar habilitats de planificació del treball).

A l'estar format el lligall per 65 documents sense cap mena d'inventari, tots els membres del grup han d'anar cercant i manipulant els diferents documents, quan troben la informació entre tots busquen la manera d'expressar de forma concisa la tipologia del document i la informació que aquest aporta. Entre tots decidiran si ha de constar a la cronologia o no (Competència d'autonomia i iniciativa personal: Implicar-se en el treball de grup, tot prenen decisions individuals i participar en la presa de decisions col·lectives).

Tota la visita a l'Arxiu i la cerca de informació sobre l'entorn econòmic, polític i social del personatge, va destinat a veure els canvis i les conseqüències que se'n derivaren. Que Innocent Paulí fos tant polifacètic i que fos una persona activa en els canvis de tecnològics de la seva època (enlluminat públic, la vacuna contra el còlera, la fotografia...) facilita l'anàlisi dels canvis per part de l'alumnat (Coneixement i interacció amb el món físic: Utilitzar críticament fonts d'informació que facin servir diferents tipus de suport per observar i analitzar l'entorn. Descriure, analitzar i valorar els canvis i conseqüències d'algun esdeveniment).

Un cop acabada l'activitat didàctica fem una petita reflexió en grup. Els preguntem quina informació creuen que s'hauria de conservar als arxius i si pensen que la informació que han generat ells fins aleshores podria tenir cabuda en un Arxiu i si s'hauria de conservar. Al principi dubten i llavors els hi demanen si saben quina transcendència social tindran ells el dia de demà, si entre ells hi haurà un arquitecte

conegut mundialment, un president del govern,... Que entenguin que tota la documentació que conservem als Arxius configuren la memòria històrica i son el nostre patrimoni, el de tots (Competència social i ciutadana: Participar en els projectes de conservació i comunicació del patrimoni i de la memòria històrica. Donar valor a la transmissió del llegat del passat a les generacions futures).

Pràctica de l'activitat

Aquest serà el tercer any que realitzem l'activitat didàctica a l'Arxiu.

El primer any (curs 2010-2011) va ser el que va presentar més problemes, sobre tot en relació a la coordinació amb l'Ajuntament i el Centre de Recursos del Baix Ebre, que eren els encarregats d'oferir-la als centres i imprimir i distribuir els quaderns.

En concret l'havien de presentar als Centres Educatius de Tortosa per als cursos de tercer i quart d'ESO, però no van tenir en compte que només realitzen activitats extraescolars durant el tercer trimestre i que les escullen al desembre, ells no la va oferir fins al febrer. Tot i així la varem realitzar a un total de 40 alumnes (dos grups d'estudiants de quart d'ESO). També vam haver de fer front a una nova errada externa, l'Ajuntament de Tortosa era l'encarregat de facilitar els dossiers del professorat i de l'alumnat al centre, però se'n van oblidar, així que es van presentar a l'Arxiu, tant els professors com els alumnes, amb un desconeixement absolut del que venien a fer i sense els dossiers que havien d'omplir amb les informacions trobades. Els dossiers van arribar tard i malament impresos.

Tot i els entrebancs l'activitat va anar prou bé, després de la posada en marxa per primera vegada, vam comprovar que era plenament operativa i aconseguíem els objectius que teníem fixats. La valoració de l'activitat per part del professorat i l'alumnat va ser bona, el desconeixement, de què és un arxiu i quines tasques es desenvolupen en aquest, era obvi i van mostrar molt d'interès. L'experiència del taller va ser tot un èxit, els alumnes tenien la sensació d'estar realitzant la seva cerca amb documents originals i cada troballa d'informació la vivien com una gran gesta.

El Curs 2011-2012 anàvem amb la lliçó ben apressa, per començar varem demanar al Centre de Recursos que oferís l'activitat amb prou temps als centres de secundària i vam pensar que podia interessar també als professors de Batxillerat, ja que els seus alumnes han d'afrontar la cerca pels treballs de recerca. L'Arxiu a part de que és un dels llocs on poden trobar informació, amb la nostra activitat els hi donàvem eines de com es fa per trobar-la.

Al mes de gener venien a fer l'activitat 143 alumnes de batxillerat i entre l'abril i el maig, venien 64 de tercer i quart d'ESO. Un total de 207 alumnes de Tortosa.

Tot i l'èxit de difusió de l'activitat, van tornar a haver problemes amb els quaderns dels alumnes (als professors se'ls va fer arribar per via telemàtica), aquest van haver de passar de les dotze fulles originals a tres.

Al quadern original hi havia:

- Una breu presentació on els explicàvem que venien a fer a l'arxiu.
- Un plànol de l'edifici en perspectiva isomètrica amb imatges de les diferents sales que visitarien.
- Les preguntes dels diferents qüestionaris per a poder escriure les respostes.
- Un glossari amb conceptes bàsics d'arxivística.
- Una imatge i un llistat amb les tipologies de documents que fem servir a l'activitat.
- Una seqüència cronològica buida per anar posant la informació trobada durant el taller.
- La bibliografia que vam utilitzar per a la creació del quadern.

La falta de pressupost de l'Ajuntament vers el programa Descobreix la teua ciutat, i la impossibilitat des de l'Arxiu, per falta de temps i de pressupost, per donar a fer els 207 quaderns que necessitàvem, ens van portar a haver de distribuir entre els alumnes aquest quaderns on ara només hi havia:

- El plànol de l'edifici en perspectiva isomètrica amb imatges de les diferents sales que visitarien.
- La imatge i el llistat amb les tipologies de documents que fem servir a l'activitat
- La seqüència cronològica buida per anar posant la informació trobada durant els taller.

Tant els professor com l'alumnat van quedar novament encantats amb l'activitat, i això es va reflectir en dos indicadors:

1. Varem començar ha tenir com usuaris, de forma continuada, alumnes que venen a fer el treball de recerca.

2. Els professors, des dels seus centres, han incorporat la nostra activitat al programa educatiu.

Durant el curs actual (2012-2013) ja han vingut a fer l'activitat 225 alumnes de batxillerat, i des del Centre de Recursos ja ens han comunicat que durant el mes de maig vindran 78 alumnes de tercer i quart d'ESO. Podem dir, que de moment l'activitat continua acomplint amb els seus objectius.

Valoració

Fent un exercici d'autocrítica, entre d'altres carències hem detectat que no es realitzen mai als centres les activitats d'exploració i avaluació que els hi proposem, les causes poden ser diverses, però en tot cas no es pot comptar amb el treball previ i posterior a l'aula dels continguts de l'activitat.

El factor temps, dedicat a l'activitat didàctica, també ha resultat ser un problema. El temps de dues hores que hauria de dedicar-se a l'activitat didàctica la majoria de les vegades es veu esmerçat. Els grups venen caminant fins a l'Arxiu i acostumen a ser impuntuals.

Hem optat per prioritzar el taller didàctic per sobre de la visita, així que a vegades aquesta es fa escurçada.

També ens hem proposat fer algunes modificacions. Un aspecte que no ens havíem plantejat i que es va suggerir que seria interessant d'incorporar-lo a l'activitat son les fitxes d'observació i anàlisi de documents. Des del Servei Didàctic de l'ANC ja fa temps que les fan servir en diferents activitats didàctiques, i va ser una de les idees proposades per la Pilar Reverté al curs El Servei Didàctic a l'Arxiu (març del 2013). Hem decidit que la podríem incorporar, serviria als professor com a eina d'avaluació i als alumnes com a eina d'anàlisi de les fonts i per aprendre citar-les correctament. Durant el mateix curs també es va suggerir que seria interessant avaluar la percepció del professorat respecte l'activitat didàctica, tenint en compte que son aquests qui decideixen si els seus alumnes la faran o no el curs vinent, i en conseqüència, es la millor forma de saber si la nostra activitat es atractiva o si l'hem de modificar. Des de l'Arxiu hem trobat molt pràctica i efectiva aquesta idea i hem decidit que passarem un petit qüestionari als professors per a poder recollir la seva opinió un cop acabada l'activitat.

Annex

Relació dels 65 documents reproduïts com a material de l'activitat didàctica del Arxiu Comarcal del Baix Ebre

Codi	Descripció	Observacions	Dates
1	Informe mèdic doctor Vilà. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 01	Social	1905
2	Notes Col·legi Círculo Artesanos. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 64	Educació	1886
3	Anuncis comercials. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 58	Econòmic	1907
4	Anuncis (Directorio de Tortosa). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 58	Econòmic	1917
5	Postal Agustí Querol. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 47	Polític. Imatge	1906
6	Cartell Teatre Principal. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 52	Cultural	1899
7	Publicitat "Màquina d'afeitar". ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 58	Econòmic i social	
8	Publicitat (Cireria). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 58	Social	1867
9	Publicitat Assegurança (Banco Vitalicio de España). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 58	Econòmic	1898
10	Publicitat (Placas para puerta Corazón de Jesús). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 58	Econòmic i social	
11	Invitació Conferència Sr. Josep M ^e Tallada Paulí. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 57	Personal Paulí	1935
12	Foto Postal. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 47	Social. Imatge	
13	Correspondència Dr. Vilà amb Dr. M. Ribas. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 30	Social	1915
14	Esquela Buenaventura Barbera. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 50	Social	1886
15	Esquela Cinta Quinza. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 50	Social	1885
16	Esquela Oració Epidèmia. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 50	Social	
17	Esquela de Montagut y Villalta. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 50	Social	1926
18	Invitació Ball al Casino de Tortosa. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 57	Social	1886
19	Llista Electors (Falten per Votar). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 60	Personal Paulí	
20	Correspondència Fèlip Wenetz. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 25	Social	
21	Correspondència Paris de Joaquim a Wenetz. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 25	Social	1882
22	Correspondència Madrid fill Wenetz. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 25	Social	1882
23	Partida de naixement d'Innocent Paulí. ACBEB. Fons 13.10. Caixa 1	Personal Paulí	

Codi	Descripció	Observacions	Dates
24	Contracte Privat Arrendatari. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 57	Personal Paulí	1904
25	Programa Festes a Tortosa. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 59	Social	1906
26	Horaris Trens. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 32	Social i econòmic	1866
27	Rebut (Alumbrado por Gas). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 06	Social i econòmic	1902
28	Rebut (Comunitat de Regans). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 06	Social i econòmic	1923
29	Butlletes electorals. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 60	Polític	1910/1919
30	Número de loteria de Nadal. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 57	Social	1903
31	Subscripcions a Diaris (La Polémica; Diario de Tortosa). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 07	Social	1906/1913
32	Rebut (Alumbrado Eléctrico). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 07	Econòmic	1912
33	Factura (Comercio de drogas y productos químicos). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 07	Econòmic i social	1895
34	Factura (Taller de bicicletas y automóviles). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 08	Econòmic i social	1902
35	Factura (Botiga de barrets). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 08	Social	1913
36	Factura (Telefónica). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 07	Econòmic i social	1933
37	Proposta d'assegurança (La Catalana). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 24	Econòmic i social	1879
38	Notes de la Facultat de Dret. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 49	Educació	1879
39	Contracte de soldado sustitutivo. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 49	Militar	1878
40	Matrícula de 2ª Enseñanza. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 64	Educació	1875-1876
41	Redenciones y enganches militares. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 22	Militar	1885
42	Cartell Teatre. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 47	Cultural	1868
43	Llistat d'alumnes (Escuela de las Hermanas). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 64	Educació	1866
44	Padró de veïns. ACBEB. Fons Municipal de Tortosa. 11. Reg. 2206	Personal Paulí	1881
45	Acords Municipals (Ilum elèctrica). ACBEB. Fons Municipal de Tortosa. 11. Reg. 1865	Personal Paulí	1879
46	Heraldo de Tortosa(Conferencia Juventud Católica). ACBEB. Hemeroteca. H.0117	Personal Paulí	29-4-1885

Codi	Descripció	Observacions	Dates
47	El Correo de Tortosa (Instal·lació de llum elèctrica). ACBEB. Hemeroteca. H.0519	Personal Paulí	05-2-1882
48	Paulí Professor. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 64	Personal Paulí	1885-1886
49	El Correo de Tortosa (Inoculació del Cólera) ACBEB. Hemeroteca. H.0519	Personal Paulí	29-4-1885
50	El Correo de Tortosa (Societat Foment Fotogràfic de Catalunya) ACBEB. Hemeroteca. H.0519	Personal Paulí	22-3-1897
51	El Correo de Tortosa (Instal·lació de telèfon) ACBEB. Hemeroteca. H.0519	Personal Paulí	17-5-1924
52	Monografía Paleontológica del Piso Áptico, José J. Landerer	Personal Paulí	1872
53	Retrat Paulí. Col·lecció Juan José Dáz Prosper	Personal Paulí	1885
54	Fotografia Estereoscòpica 1078. Escuela práctica. Artillería rodada. Col·lecció Fernández Rivero	Personal Paulí	
55	Fotografia Gimeno i Paulí. Arxiu d'imatges del mNACTEC. Fons Ferran. Registre 4541	Personal Paulí	
56	Ilustración Española Americana (Gravat). ACBEB. Revistes	Personal Paulí	1885
57	Fotografia J. Ferran, I. Paulí i altres científics. Museu d'Història de la Medicina de Catalunya. Registre MHMC-1662	Personal Paulí	1885
58	Carta de I. Paulí a la seva cosina Dolores. Museu d'Història de la Medicina de Catalunya. Registre C1D32	Personal Paulí	06-9-1884
59	Carta de I. Paulí a Jaume Ferran. Museu d'Història de la Medicina de Catalunya. Registre C7D24	Personal Paulí	12-10-1878
60	Carta de I. Paulí a Jaume Ferran. Museu d'Història de la Medicina de Catalunya. Registre C7D33	Personal Paulí	20-3-1883
61	Recepta del doctor Vilà. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 07	Social	
62	Acadèmia de Juventud Católica. ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 64	Educació	1901
63	Factura (Taller de Carruatges). ACBEB. Fons personal Wenetz Piñol. 13.10. Caixa 07	Social i econòmic	1915
64	"Escritos Heortásticos Pedrell", Casa Social de l'Òrfeó Tortosí	Cultura	1911
65	Hemeroteca. La Vanguardia 21/12/1921, pàg. 4. Esquela Innocent Paulí	Personal Paulí	1921

Bibliografia

ALBERCH I FUGUERAS, Ramon, *Els Arxius, entre la memòria històrica i la societat del coneixement*. Barcelona: Pòrtic, UOC, 2002.

ITURRATE, G. et al. *Les fonts en les ciències socials*. Barcelona: Graó, 1996. Biblioteca de Guix, núm. 105.

- REVERTÉ VIDAL, Maria Pilar. *Aprenem a investigar*, Arxiu Nacional de Catalunya, Servei Didàctic. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2003.
- TIÓ I SAULEDA, Salvador. “Ferran i Paulí: La instantaneidad en fotografia”. Dins de *Quaderns d’Història de l’Enginyeria*. Volum VIII, 2007.
- DD.AA., *Norma de descripció Arxivística de Catalunya (NODAC)*. Barcelona: 2007, Departament de Cultura. Subdirecció General d’Arxius, 2006.
- DD.AA., *Patrimoni al rebost*. Tortosa: La Veu de l’Ebre, 2004.

Fotografia i memòria.

Exercici de reconstrucció del nostre passat de forma col·lectiva

Eloïsa Valero Antón

Professora de l'Institut Martí i Franquès, Tarragona

Ricard Ibarra Ollé

Director de l'Arxiu Històric de Tarragona

Introducció

Fins les darreries del s. XX, els arxius havien estat tradicionalment uns grans desconeguts per a la societat en general, i l'accés als seus fons quedava sovint circumscrit a investigadors, preparats per a l'estudi de treballs de recerca històrica, o a l'ús intern dels organismes que generaven l'arxiu. Des de ja fa temps, aquesta tendència ha canviat, i des dels mateixos arxius, s'estan portant a terme, de forma regular i cada vegada més normalitzada, actuacions de difusió de la tasca que es realitza i de la documentació que s'hi troba custodiada.

Un dels sectors que es objecte d'especial atenció és el dels estudiants, de tots els nivells, però preferentment els de secundària i universitat. Ells han de ser en bona mesura els futurs usuaris dels arxius i, per tant, resulta fonamental que comencin a conèixer les seves funcions i les possibilitats d'estudi i coneixement que suposen.

L'AHT va posar en marxa el seu Servei Didàctic l'any 2002, concentrant els esforços en l'atenció a les visites d'estudiants, la programació de Jornades i Cursos, la producció d'exposicions i la creació de la col·lecció "Materials Didàctics de l'Arxiu Històric de Tarragona", de la qual se n'han editat fins avui tres números.

D'altra banda, una de les tipologies documentals amb més atractiu per a la difusió i també per a funcions didàctiques, són les fotografies. L'Arxiu Històric de Tarragona disposa d'un notable volum de documentació fotogràfica, que aporta una molt valuosa informació sobre la societat i el territori de les comarques tarragonines. Aquest potencial i l'especial interès de la informació que aporta ha provocat

que s'hagin programat visites específicament adreçades a aquesta documentació, tant pel que fa a aspectes més tècnics: diferents tècniques fotogràfiques emprades al llarg de la història, suports, formats.... o els que fan referència a la informació que aporten, sense oblidar els aspectes del tractament arxivístic específic.

A cavall entre la difusió genèrica i el Servei Didàctic, l'arxiu ha ideat, produït i coordinat, juntament amb la Fundació Caixa Tarragona, dues exposicions de fotografia, la primera sobre el fotògraf Valentí Canadell (*Valentí Canadell, perspectiva en blanc i negre*), la segona sobre el fons de l'Empresa Foto Raymond (*Turisme de Postal*); en ambdós casos, les exposicions han comptat amb l'elaboració de materials didàctics i han rebut al visita d'un gran nombre d'estudiants de secundària de les comarques de Tarragona. En aquesta darrera, per exemple, es va rebre la visita de 91 grups, amb un total de 1912 alumnes.

Així mateix, fruit d'aquesta dinàmica, s'han impulsat des de diversos centres docents diferents activitats que permetien als alumnes de secundària treballar amb fotografies; per exemple, l'IES Torreforta va impulsar l'activitat *L'evolució de Tarragona a través de la fotografia*, en que els alumnes contrastaven fotografies antigues amb d'altres fetes per ells mateixos, la qual cosa els permetia visualitzar els importants canvis de tot tipus que havia experimentat la ciutat al llarg del temps i que les imatges reflectien perfectament.

La darrera experiència és la que avui presentem, i que té el seu origen en l'empena d'un grup de professors de l'IES Martí Franquès, de Tarragona. Aquesta experiència esdevé un model de col·laboració entre l'arxiu i l'escola de gran interès, ja que ha assolit una dimensió transversal, que va mes enllà d'una classe o d'un curs i que ha volgut fer de la fotografia una eina de coneixement de la pròpia història personal i dels canvis que ha experimentat l'escola i el seu entorn.

Vegem-ho.

Contextualització

L'experiència didàctica que us presentem a continuació es va portar a terme a l'Institut Martí i Franquès de Tarragona durant el curs 2011/2012. Iniciada a primer de batxillerat, per l'alumnat i el professorat de la matèria cultura audiovisual, es va estendre a tota la comunitat educativa, fent així un esforç de reconstrucció del nostre passat de forma col·lectiva. L'experiència es basa en reflexionar sobre els nostres orígens a partir de fotografies antigues extretes de l'àlbum familiar i de l'Arxiu Històric de Tarragona.

Objectius plantejats

Objectiu específic de la matèria cultura audiovisual:

- Conèixer els orígens i fonaments històrics de les tecnologies fotogràfica (i audiovisual), i de les seves interrelacions, evolució i influència en el context cultural, social, artístic i comunicatiu.

Altres objectius de l'experiència:

- Conèixer millor els nostres avantpassats: com vivien, com vestien, quins oficis exercien, quins esdeveniments històrics van viure (la guerra de Cuba, la guerra civil espanyola, la batalla de l'Ebre).
- Conèixer, a través del temps, la zona de Tarragona on s'ubica actualment l'institut: com era abans que existís l'institut i els canvis urbanístics que ha sofert al llarg dels anys.
- Saber com treballaven els fotògrafs del passat: quins tipus de fotografies feien, on les feien, com les retocaven.
- Reconèixer la fotografia com un document de primer ordre per reconstruir la història personal i social.
- Cohesionar la comunitat educativa portant a terme un projecte comú.
- Apropar l'Arxiu Històric de Tarragona al centre educatiu.

Descripció de l'activitat:

La iniciativa va sorgir a classe de cultura audiovisual, amb l'alumnat de primer de batxillerat, mentre tractàvem el tema dels pioners de la fotografia: Joseph-Nicéphore Niépce, Louis-Jacques-Mandé Daguerre, William Henry Fox Talbot, etc. Vam acordar que un exercici del curs seria portar la fotografia més antiga de la família i ens vam topor amb troballes tan interessants com aquestes:

Aquesta és una de les fotos més antigues que he trobat. En ella apareix un grup de soldats de la guerra de Cuba. No sé l'any exacte en que es va fer la foto, però hauria de ser entre el 1868 i el 1898. Un dels soldats que apareix a la fotografia és un parent llunyà meu, que pertany a la part de València de la família. Sílvia

Joseph Kennedy i Mary Shaw, 1880.

Joseph és el rebesavi del meu pare. Va néixer a Dunganstown, Wexford (Irlanda). Va conèixer a Mary Shaw quan treballava de detonador a unes mines d'Escòcia, es va casar amb ella i van tornar a Irlanda. Van tenir 10 fills, però sol van sobreviure la infantesa 4. Curiosament, James Kennedy (el pare de Joseph Kennedy) i Patrick Kennedy (el besavi del president d'Estats Units, John F. Kennedy), eren germans. Júlia.

Podeu veure més aportacions de l'alumnat de cultura audiovisual a: <http://fervisible.blogspot.com.es/2012/01/fotografia-i-memoria.html>.

Amb tot aquest material inicial, vam encetar una exposició al vestíbul de l'institut Martí i Franquès, amb la intenció de fer una crida a tota la comunitat educativa i, d'aquesta manera, poder ampliar l'exposició a la biblioteca del centre.

Una activitat complementària va ser la visita a l'Arxiu Històric de Tarragona amb l'alumnat de cultura audiovisual. A l'arxiu vam poder veure daguerreotips, plaques de vidre, fotografies estereoscòpiques, fotografies acolorides a mà amb anilines... i ens van explicar els diferents suports fotogràfics (vidre, metall, paper, pel·lícula) i la manera de restaurar-los i conservar-los en bon estat.

A més, vam tenir la sort que l'arxiu va col·laborar cedint material per a l'exposició del nostre centre, com ara plaques de vidre amb el seu estoig de fusta i diferents fotografies de Tarragona als anys 40, en especial aquelles que mostren zones properes a l'institut. D'aquesta manera, vam poder apreciar els canvis urbanístics esdevinguts. Les fotografies cedides procedeixen del fons Foto Raymond i Valentí Canadell.

Un cop feta la crida a la comunitat educativa en general, us volem destacar algunes de les fotografies que formaren part de l'exposició a la biblioteca:

Fotografies de soldats fent el servei militar a Granada. Es tracta dels germans de la meva besàvia. Segurament són fotografies realitzades durant el primer terç del segle XX. És interessant observar la calavera que presenta en diversos llocs un dels soldats i que després seria utilitzada per les SS a Alemanya. Vanesa.

Foto de 1947 en Barcelona. Els meus besavis, José Sagnier i Sanjuanena i Maria Cristina Muñoz i Canga-Arguelles, ella descendent d'Alfons XII, estan en un esdeveniment important: el casament d'un dels seus catorze fills –el creador de las motos de muntanya Bultaco i Montesa–. Aquesta és la raó que portin vestimenta tan elegant: ella amb mantellina espanyola i ell amb l'uniforme de general. Claudia.

Als anys vint, als pobles de l'interior, hi havia el costum que les persones s'anessin a retratar en estudis de la capital (Tarragona o Barcelona) amb la seva roba més elegant: després del casament, després d'un bon any de collites, en el naixement d'un nou fill... Els estudis de fotografia ho tenien tot preparat per tal de representar la parella amb el seu millor aspecte i fer-los contents: home dret, tibet, i amb la mà recolzada en algun moble complement, dona asseguda o també dreta amb algun element floral i recolzada en un altre element del mobiliari. Naturalment, la pel·lícula amb els retocs adients. En tot cas, aquestes fotografies d'estudi són un testimoni fidel de les formes de vestir i de les modes de l'època. En la foto tenim els avis paternals d'en Joan Giné, de Falset. L'avi té vint anys més que ella, el retocador ha fet una bona feina. A ella no li va caldre, donada la seva juvenesa resplendent. La família Giné, molt prolífica i parencera, prové d'una grans propietaris rurals del poble d'Els Guiamets, al Baix Priorat. Joan.

L'Arxiu Històric de Tarragona també ens va facilitar fotografies del fons Joaquim Cabezas Rector tan divertides com aquestes, fetes a diferents fires, cosa que ens va donar idees per fer més interactiva la nostra exposició.

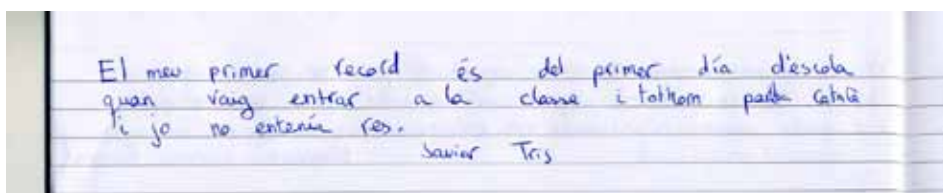
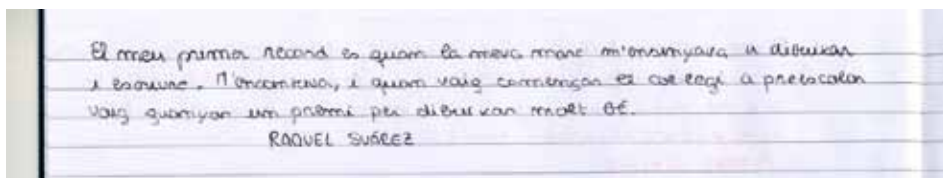

Per això vam imprimir un cotxe antic i vam convidar als visitants de l'exposició a fer-se la fotografia de record. A més, tothom va tenir l'oportunitat d'escriure el seu primer record a la llibreta de l'exposició. Fotografies: Eloïsa Valero.

Un dels meus records de quan era petit, es va posar el dia de santa teia. Ma mare em va posar un munt de dipres per cabell i a mi em vaia per anar a veure el doctor perquè viaia que els pares me'ls trovien un
 per son.
 Lidia Llorca de B.

El meu primer record és quan em van trucar els meus
 pares per dir-me que havia nascut el meu germà petit i que havia
 decidit posar-li el nom que jo havia escollit
 ADRIÁN MEDINA

Recursos emprats

Recursos humans:

- Alumnat i professorat de la matèria cultura audiovisual.
- De forma opcional, tota la comunitat educativa del centre.
- Personal de l'Arxiu Històric de Tarragona.

Recursos materials:

- **A classe:** canó de projecció per explicar el tema dels pioners de la fotografia, fotografies antigues procedents dels àlbums familiars aportades pels estudiants, testimonis escrits sobre les fotografies antigues.
- **A l'Arxiu Històric, durant la visita:** daguerreotips, plaques de vidre, fotografies estereoscòpiques, fotografies acolorides a mà, etc. **Material cedit per l'Arxiu Històric per a l'exposició:** plaques de vidre amb estoig de fusta, fotografies antigues de la zona on s'ubica l'institut, fotografies antigues de fra.
- **A l'exposició:** panels de la biblioteca del centre, paper d'embalar, textos impresos sobre paper, fotografies aportades per la comunitat educativa, llibreta dels records, cotxe antic imprès sobre paper a escala natural.

Avaluació

Les competències que hem posat en pràctica en la realització d'aquest projecte han estat:

- **Competències comunicatives:** l'alumnat (i el professorat) s'ha expressat de forma **oral** amb les entrevistes fetes als diferents interlocutors amb l'objectiu d'aconseguir informació sobre la fotografia antiga i de forma **escrita**, redactant el peu de foto explicatiu per a l'exposició "Fotografia i memòria". Cada visitant de l'exposició també s'ha expressat lliurement per escrit sobre un record de la infantesa en la llibreta destinada a aquest fi.
- **Competències metodològiques:** l'alumnat ha practicat la competència d'**aprendre a aprendre**, ja que ha hagut de recercar la informació relativa a les diferents fotografies antigues aportades a classe. D'aquesta manera, ha pogut comprovar la utilitat de les fonts orals com a testimonis capaços de construir la nostra història personal i social.
- **Competències personals:** l'alumnat ha hagut de remenar i triar d'entre les fotografies de l'àlbum familiar, ha indagat per a comprendre el significat de la imatge trobada i, finalment, ha posat en comú a classe la informació i l'ha compartida en una exposició col·lectiva. Aquests fets han contribuït a desenvolupar la seva **autonomia i iniciativa personal**.
- **Competències de conviure i habitar en el món:** tal i com assenyala el currículum, aprendre a conviure implica tenir en compte l'enriquiment que proporcionen les relacions socials i, en especial, el **diàleg intergeneracional** (...). Si volem una major **cohesió social**, i una **actitud responsable i participativa de les noies i els nois envers la comunitat escolar i l'àmbit local** cal, entre d'altres, hem de fomentar la **consciència de pertinença social i comunitària**, el coneixement dels valors democràtics i el dels drets humans, el respecte per la diversitat, el desenvolupament d'habilitats socials, el **funcionament participatiu de la institució escolar**, el treball en equip (...) i el **desenvolupament de projectes en comú**.

Conclusions

A l'exposició van participar, tant el professorat en general, com l'alumnat de diferents nivells de l'institut, amb una aportació al voltant de 150 fotografies. L'exposició va ser visitada cada dia a l'hora del pati pels estudiants que freqüenten l'espai de la biblioteca i també va ser oferta per ser visitada durant les hores de tutoria dels diferents nivells (ESO i batxillerat).

El projecte ha servit per cohesionar la comunitat educativa en un projecte comú, per conèixer els nostres orígens i els canvis produïts a la nostra ciutat. Cadascú dels participants ha hagut de recollir testimonis orals fent entrevistes als seus pares, avis o besavis per tal de reconstruir allò que mostraven les fotografies familiars, fet que ha posat de relleu la importància de les fonts orals i fotogràfiques en les tasques de reconstrucció històrica.

L'Arxiu ha estat un valuós vehicle de nexa amb el passat, tant amb l'oferta de visites guiades al seu fons documental, com amb el material cedit per a la nostra exposició.

Webgrafia

Arxiu Històric de Tarragona: <http://cultura.gencat.cat/arxius/aht>.

Bloc d'educació artística a secundària i batxillerat: <http://fervisible.blogspot.com.es/>.

Projecte Hemeroteca “La Vanguardia Digital”: Efemèrides

Sebastiana Bote Rebollo
INS Terra Roja

I.– Introducció

El grup “hemeroteca La Vanguardia” comença la seva trajectòria, creant materials didàctics que tenen com a suport el diari digital, l'any 2008. L'objectiu que pretenem és impulsar l'ús de les fonts primàries directes com a base de les nostres propostes didàctiques i facilitar la seva difusió per tal que altres companys puguin aplicar-les al seu centre.

En aquest període de temps hem realitzat alguns projectes dins del camp de les ciències socials per tal de poder aplicar-los al nostre dia a dia de l'aula, però conscients de la diversitat de centres educatius i de grups-classe necessitem ubicar des d'un primer moment l'experiència en el seu espai-temps, una imprescindible per a un historiador.

El meu centre està situat a Santa Coloma de Gramenet, dins del barri del raval, en una zona limítrof amb Badalona i al costat de Sant Adrià del Besòs. La tipologia de l'alumnat és de màxima diversitat cultural i estem immersos en projectes que millorin el rendiment acadèmic dels nostres alumnes.

La forma de treballar que es planteja des de la directiva del centre passa pel treball competencial i la potenciació de les actituds individuals de l'alumnat, les capacitats dels quals són molt diferents.

Actualment, alguns experts utilitzen l'expressió “emparaular el món”¹ per fer referència als efectes que la laminació progressiva del món que hem conegut produeix en la vida de les persones, per a esmentar una de les conseqüències al meu entendre més preocupant: la fragilitat simbòlica.

¹ PÀGES, Anna. “La fragilitat simbòlica i el temps a venir”. *Revista Blanquerna*. Barcelona, gener 2013, núm. 28, pàg. 10.

La fragilitat simbòlica es refereix a la “impossibilitat de traduir en paraules, d’articular de manera seqüencial i comprensiva, les experiències subjectives i socials que afecten en primera persona els individus d’una comunitat”.²

Amb aquestes dues expressions volem abastar dos fets primordials: primer, els nostres alumnes no estan acostumats a utilitzar el llenguatge escrit de forma estructurada per tal d’expressar les seves idees o inquietuds; i segon, el fenomen multicultural tant enriquidor necessita d’un temps per poder donar fruits en aquest sentit.

Com a institut inclusiu acollim alumnes amb discapacitat visual i psicomotriu que disposen de materials adaptats a les seves necessitats, on els continguts són tractats emprant nous recursos pedagògics que garanteixen el reconeixement del dret a la diferència i que faciliten que el centre s’adapti a les necessitats dels alumnes. “L’escola inclusiva o la inclusió és una manera d’entendre l’educació que va més enllà de les metodologies, de les tècniques i de les estratègies. És entendre que l’educació arribi a tothom, respongui a les necessitats de tothom i, per tant, el seu objectiu és identificar quines són les barreres i les dificultats que els (adolescents) troben a l’escola per ser-hi presents, per participar, és a dir, per aprendre i per poder tenir èxit en el seu desenvolupament i, per tant, en el seu currículum”.³

Font: Imma Palahí.

A més, actualment, les TIC permeten abastar una personalització de l’ensenyament que era difícil d’aconseguir amb mètodes tradicionals.

² PAGÈS, Anna. “La fragilitat simbòlica i el temps a venir”. *Revista Blanquerna*. Barcelona, gener 2013, núm. 28, pàg. 10.

³ GINÉ, Climent. “L’educació inclusiva en temps d’incertesa”. *Revista Blanquerna*. Barcelona, gener 2013, núm. 28, pàg. 16-21.

2.– Metodologia

Nosaltres abordem la tercera competència bàsica, “Tractament de la Informació i competència digital” com a competència transversal, ja que no és l’única competència on queda explicitada la recerca d’informació. En aquesta tasca intervenen tant les competències “comunicativa, lingüística i audiovisual” com la “d’aprendre a aprendre”.

Les fonts emprades seran (La Vanguardia digital, llibres publicats sobre aquest fet, pàgines web...) i els alumnes hauran de contrastar i fer una tria de la informació trobada. El professor només donarà com a bàsica una petita bibliografia sobre el tema. Per tant, hi intervenen dos processos: la tria de les fonts i la cerca d’informació.

El tema en canvi és proposat pel docent. En aquest cas concret seran temes commemoratius com per exemple: “El general Batet”, “Verdi i el context històric”, “Desmitificació de Wagner”, “Anàlisi de l’obra espriuana des de la vessant històrica”...

Les estratègies emprades per tal de realitzar la tasca de recerca poden ser molt variades, per tant cal que l’ensenyant faci de guia internauta o, si em permetem, d’expert bibliotecari virtual que condueix al viatjant novell en aquesta tasca.

Quan l’alumne/a disposa de material suficient per tal d’iniciar el seu treball s’adonarà de la dispersió i haurà d’acotar la recerca a un dels aspectes més representatius del tema proposat. La intervenció del docent es limita de manera significativa per tal de fomentar l’autonomia en l’aprenentatge i desenvolupar les capacitats següents: aprendre a pensar i comunicar; aprendre a descobrir i a tenir iniciatives; i aprendre a conviure i treballar en grup.

El desenvolupament del projecte generarà nombroses situacions per a treballar la resolució de conflictes. El fet d’haver format part de grups de nivells diferents ajudarà a acceptar els resultats com la suma dels esforços dels seus components. La realització del projecte en totes les fases que el componen té en compte pautes i normes de convivència, acceptació de resultats adversos, convivència i formació de grups que normalment no són habituals.

Si ens afegim a les paraules de Vaello, en l’aulari hi ha tres actors i tres factors principals que estan directament implicats en el món de l’educació. “Els actors són alumnes, professors i famílies. Els factors són voler, saber i poder. Voler suposa tenir l’actitud d’intentar-ho, Saber suposa disposar d’eines o d’estratègies, saber

formar-se, i també Poder o influència”.⁴ Dels factors esmentats destacaríem el poder o influència portat a terme per l’empatia amb l’alumnat. Si l’alumne/a connecta amb el professor i disposa d’uns objectius clars quan comença la feina l’èxit està assegurat.

Malgrat tot, no hem de deixar de banda una actitud essencial pel docent: la seva proactivitat o intent de solucionar els diferents problemes que es plantegen a l’aula. Moltes vegades intentem que l’alumnat tingui les mateixes motivacions que nosaltres i no tenim en compte les noves necessitats del jovent o no fem possible l’apropament de les seves experiències a realitats passades. Per tal raó, hem de tenir una visió àmplia de la situació actual en què està immers l’estudiant d’avui dia i treballar les competències socioemocionals.

Per comprendre els interessos dels nostres alumnes passem per intercanviar els papers i ho podem resumir en un “jo em torno tu mentre continuo sent jo mateix”.⁵ D’aquesta manera podrem millorar el nostre treball i el del nostres alumnes.

Un altre dels aspectes necessaris a tractar dins de l’aula i després de realitzar el treball proposat és organitzar espais de l’aula per al debat, l’exposició i la controvèrsia, amb la finalitat de trobar alguna explicació plausible sobre el tema que s’estudia.

La tria que hem fet sobre la utilització dels diaris a classe presenta una oportunitat magnífica per tal d’estimular la sensibilitat dels alumnes, per fer-los veure que hi ha unes altres realitats i per motivar-los a conèixer, a saber, a estimular el seu esperit crític i curiós. Encara que amb un matís, la crítica ha de ser constructiva per tal de crear positivament.

Els alumnes han d’analitzar el passat, submergir-se, per tal d’aprendre de les errades i no torna a caure. Han de treballar l’objectivitat i no deixar-se anar pels plantejaments subjectivistes. A més a més comprenen la importància del dret a la llibertat d’opinió i d’expressió.

Llegir el diari ens ajuda a ampliar vocabulari, a posar en comú opinions diverses sobre un mateix tema, a reflexionar sobre les idees que s’exposen, a reduir distàncies entre el món de l’aula i el món real on s’han de desenvolupar els nostres alumnes –ciutadans responsables de demà- i a sensibilitzar-nos amb esdeveniments que ens preocupen.

⁴ VAELO, J: “No hi ha problemes, hi ha reptes. El problema t’atura, mentre que el repte t’estimula”. *Guix*. Barcelona, octubre 2011, Elements d’Acció Educativa, 378, pàgs. 52-57.

⁵ MORIN, E: “Tenir el cap clar: per organitzar els coneixements i aprendre a viure”. Barcelona. La Campana, 1986.

Encara que com hem dit anteriorment, bàsicament utilitzem La Vanguardia digital, l'alumne hauria de buscar en altres diaris la mateixa notícia per tal de veure com a està el tractament del tema, quin aspecte destaquen, etc.

Inclús, com a cloenda, intentem que es redacti un petit article per tal de publicar-lo a la revista del centre, tal com els pedagogs, Decroly, Dewey i Freinet, defensaven.

3.– Les fonts primàries

“Les fonts primàries són documents que s’han creat durant el període de temps que es vol conèixer, o creades posteriorment per un participant dels esdeveniments estudiats, com seria el cas de les memòries. Aquestes fonts reflecteixen el punt de vista de l'autor. L'anàlisi de les fonts primàries permet a l'investigador posar-se tan a prop com és possible als successos històrics o al període de temps que s'està investigant sense la necessitat d'intermediaris, però requereix de coneixements suficients tant de l'època com de qui n'és l'emissor, per a interpretar-los de forma crítica, ja que normalment aporten una visió particular dels fets i a vegades esbiaixada”.⁶

Aquesta definició serveix per adonar-nos que hi ha fonts directes i fonts indirectes. La primera es crea durant el període de temps en què es desenvolupen els fets, mentre la segona ho farà amb posterioritat i per tant introdueix elements subjectius.

La nostra tasca és intentar utilitzar les fonts primàries directes, però no sempre pot ser així. Moltes vegades els documents han estat destruïts o falsificats i ens donen una visió esbiaixada sobre el tema tractat.

Actualment, l'investigador i l'arxiver treballen conjuntament per tal de preservar les fonts i no fan només un treball de custòdia, si no més aviat de difusió.

Quan l'alumne s'apropa a un document hem de ser capaços de transmetre'l la sensibilitat apropiada per apropar-se amb respecte i objectivitat. Per ara només hem gestionat la informació que contenen i l'hem relacionat amb el contingut curricular. Ara hauríem de començar a sensibilitzar-nos amb altres dades en relació a quin suport utilitza, com ha estat generada, estructurada i enregistrada i en quin context.

Darrerament, i amb l'avenç de les tecnologies, l'àmbit de treball s'ha ampliat al camp virtual. Aquest ens presenta una nova fita: la interconnexió entre persones

⁶ Viquipèdia.

o jocs distant en el temps i en l'espai, però què presenta alguns perills a tenir en compte com són: la deshumanització i la infointoxicació.

Fitxa registre de la informació	
Tema	
Títol	
Document/Font/Suport	
Autor	
Idees Principals	
Idees Secundàries	
Valoració	
Altres Fonts	

4.– El treball competencial

La millora en el camp educatiu passa pel treball competencial. Per poder portar a terme aquesta tesi en què inicio el punt 4 hem de canviar la mentalitat tradicional de l'ensenyant. A partir d'ara el docent ha de renovar-se completament, acostar-se a la realitat educativa actual i saber donar solucions al reptes que se'l plantegen sense deixar-se porta per la dificultat o el desencís.

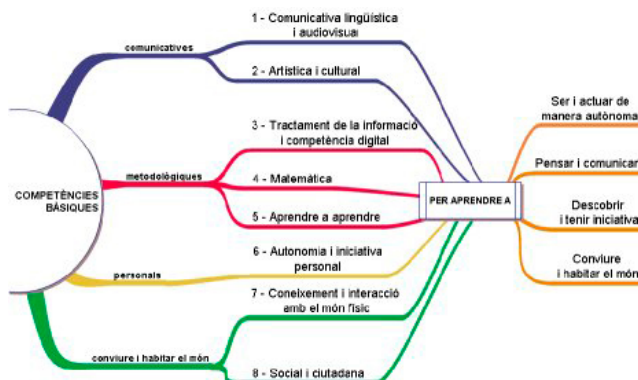
Com hem dit abans, seguint a Vaello, la *proactivitat*, vol dir, reinventar-se cada dia buscant noves estratègies o millorant les que tenim.

Cal trencar el mètode i realitzar una reforma pedagògica, perquè moltes vegades el mètode ens obstaculitza el tenir una visió àmplia que pugui aportar altres plantejaments o d'altres perspectives sobre un mateix tema. Si això no ho portem a terme no aconseguirem estimular la ment dels nostres alumnes.

El Departament d'Educació en aquests moments aposta per l'àmbit competencial i ha destacat vuit competències bàsiques que l'alumnat ha d'assolir segons la LEC:

- Competència comunicativa lingüística i audiovisual.
- Competència artística i cultural.
- Tractament de la informació i competència digital
- Competència matemàtica
- Competència d'aprendre a aprendre.
- Competència d'autonomia i iniciativa personal.
- Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic.
- Competència social i ciutadana.

Font: www.xtec.cat.

Educació Secundària. Desenvolupament de les competències bàsiques.

Competències bàsiques		Capacitats i habilitats desenvolupades
Metodològiques	Aprendre a aprendre	- Saber seleccionar la informació que convé i comunicar-la als altres de manera entenedora implica haver de triar i comprendre els continguts que es treballen. - Ser capaços d'aprendre amb els altres i de regular i gestionar el seu propi aprenentatge. - Ser capaços d'aprendre a partir dels altres realitzant entrevistes.
	Tractament de la informació i competència digital	- Cercar informació, al centre i a casa, sobre el tema. - Utilitzar les TIC, tant per a la recerca d'informació com per a l'exposició escrita posterior. - Fer ús del processador de textos per a elaborar els treballs. - Confeccionar un power point per a l'exposició
Comunicativa	Comunicació lingüística	- Aprendre vocabulari històric específic. - Emprar la llengua per buscar, recollir, seleccionar, processar i exposar la informació. - Utilitzar diferents tipologies textuais per exposar la informació recollida. - Compartir els coneixements adquirits a través d'exposicions orals que requereixen descripcions, explicacions i argumentacions. - Saber estructurar un discurs coherent.

Competències bàsiques		Capacitats i habilitats desenvolupades
Convivre i habitar el món	Social i ciutadana	- Treballar en equip i amb tot el grup classe, amb respecte i entesa, adonant-nos de la varietat d'informacions aportades. - Participar dins del grup, prendre-hi decisions i responsabilitzar-se de les decisions preses. - Fer ús del dret democràtic en els processos assemblearis. - Confeccionar murals.
Personals	Autonomia personal	- Planificar tasques i prendre decisions. - Desenvolupar el pensament crític i la capacitat de cooperar i de treballar en equip. - Mostrar un esperit de superació, organització del temps i realització de tasques. - Responsabilitzar-se de les activitats assignades.

5.- Hemeroteca digital: una experiència positiva

La utilització de fonts primàries ha resultat una experiència captivadora per a l'alumne, l'ha permès apropar-se a temes que considerava allunyats de la seva realitat més propera, comprendre la societat que va viure aquests esdeveniments: aquells carrosses que no els entenen, com si els seus avis no haguessin estat joves inquiets alguna vegada, etc.

A partir d'aquesta experiència es crea una sinergia entre la notícia i l'alumne, una simbiosi que el farà tenir una visió diferent de l'actual, que el farà tornar a elaborar el seu propi discurs, i que el farà treballar uns aspectes significatius per a l'estudiant que facin del seu aprenentatge sigui sòlid i permanent al llarg del temps.

Des què, investigadors i estudiants, poden accedir fàcilment, des de qualsevol lloc i horari, a les fonts primàries se'ns ha obert un ventall de possibilitats per a treballar la matèria des d'un àmbit més pràctic.

Només caldrà donar unes indicacions a l'hora d'encetar aquesta feina investigadora: 1) donar unes pautes clares quant a objectius, valoració, etc; 2) adequar la recerca al nivell educatiu en què es realitzi; i 3) motivar a l'alumnat.

D'aquí que un requisit per tal d'assolir amb èxit la tasca depèn del grau de connexió professor-alumne i d'assumir aquest repte com una recerca de solucions i no una visió negativa.

6.– Objectius proposats⁷

- Treball la lectoescriptura a partir dels articles.
- Avançar en la comprensió lectora, identificant els diferents nivells de comprensió.
- Potenciar la capacitat crítica i la maduresa personal de l'estudiant.
- Utilitzar diferents tipus de textos en la investigació per tal de veure les diferències.
- Identificar les tipologies textuais i dissenyar activitats necessàries per comunicar la informació apresada.
- Promoure la utilització de les TAC, en les unitats proposades a partir de la lectura de fonts, per tal de cercar, seleccionar i organitzar la informació.

7.– Comprendre els textos

A l'hora de llegir l'alumne ha de realitzar un procés d'extreure i construir el significat del text. En aquest procés cada persona com a individu, que té un bagatge propi construït pels seus coneixements i per les seves experiències, aconsegueix un nivell d'aprofundiment diferent que el docent ha de tenir en compte.

I una de les fites importants en aquesta tasca seria que al començar l'activitat es realitzés una avaluació inicial a fi de poder valorar adequadament a cadascun dels alumnes. I en acabar es pogués valorar el nivell d'assoliment real i la seva progressió.

8.– ARC

L'“Aplicació de Recobriment curricular” és una aplicació informàtica que recull materials i recursos didàctic i els classifica.

Aquest recurs pretén ser un referent com a eina útil, àgil i eficient d'aprenentatge.

L'ARC ha de ser capaç de:⁸

- Descriure recursos didàctics innovadors i competencials.
- Vincular les propostes didàctiques al currículum.

⁷ “Curs de competències comunicatives aplicades a les àrees curriculars” del Departament d'Educació.

⁸ REVERTE, P i CASAS, C: “Models per dissenyar propostes didàctiques d'aula utilitzant les tecnologies de l'aprenentatge i el coneixement i les fonts primàries”. III Jornades d'Educació i Arxius, 2010.

- Incloure recursos de tipologia diversa.
- Gestionar itineraris o seqüenciacions de recursos enllaçats.
- Possibilitar un funcionament dinàmic, obert al intercanvi d'activitats entre els docents.

9.– Argumentació psicopedagògica

El professor Cervera, citant a Toulmin (1977), sentència que “La qualitat del procés educatiu es mesura, no per l'exactitud amb què s'utilitzen els conceptes específics, sinó per les actituds crítiques, amb què els estudiants aprenen a jutjar els fets”.⁹

D'aquesta sentència es desprèn que no s'ha de valorar el procés mnemotècnic de l'alumne, més aviat hem de tendir a aconseguir que es faci preguntes sobre els fets, que s'impliqui en la recerca i que tregui conclusions pròpies sobre els esdeveniments recercats.

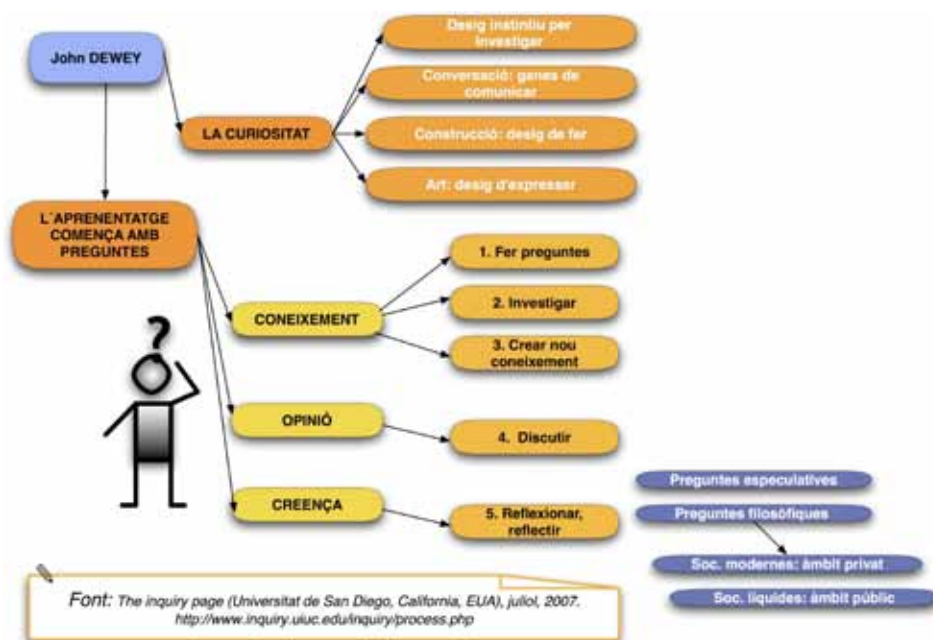
Afirmem que un bon aprenentatge ha de ser comprensiu i responsable i que amb aquest mètode de treball l'aprenent juga un paper molt actiu en el procés d'adquisició de coneixements o continguts curriculars. Això no vol dir que el docent estigui passiu. Si més no la responsabilitat d'un ensenyant és reinventar-se cada dia i intentar solucionar totes les qüestions que es plantegin amb una actitud proactiva.

El professor ha de guiar els seus deixebles per tal que assoleixin el nivell competencial adequat segons les seves necessitats. Un progrés idoni seria aquell que permet fomentar les habilitats i actituds dels alumnes segons les seves capacitats. Aquest coneixement permet orientar-los i poder valorar en termes d'equitat i justícia el grau de coneixements assolits.

Per tant, defensem un ensenyament actiu basat en l'acció tal com va fer el filòsof funcionalista americà John Dewey.

⁹ CERVERA, A: “Función crítica y proceso educativo” en Varios Teoría de la educación 1. El problema de la educación. Pàg. 97-105.

Les fases didàctiques de John Dewey.

10.– Unitat Didàctica: El General Batet

Al proposar una unitat didàctica de ciències socials el meu objectiu és que els alumnes arribin al coneixement i a la comprensió del passat històric amb el màxim d'objectivitat, ja que aquest és un element fonamental en el procés de socialització dels adolescents i de construcció de la seva pròpia identitat. No ens oblidem que els nostres actuals alumnes seran els ciutadans de ple dret l'endemà.

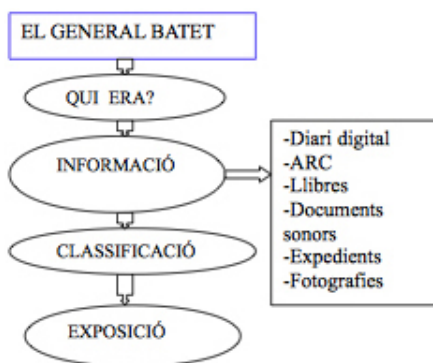
El nostre interès a l'hora de imbuir continguts ha de passar per aconseguir la implicació de l'alumnat treballant l'empatia històrica. Fins ara, era relativament fàcil aconseguir-lo fent una crida a la memòria històrica. Els avis ens transmetien oralment les seves vivències, els seus neguits... En aquests moments, en canvi, es produeix un buit generacional. Els treballs de camp en aquest àmbit, com el de l'Assumpta Mortellà, arriben a la fi.

La utilització de fonts primàries escrites i alguns documents orals enregistrats són els únics recursos dels què disposarem. Ja no podrem dir: Avi explica'm que va passar quan tu tenies la meua edat?

El grup de treball “L’hemeroteca de La Vanguardia” conscient d’aquest fet va iniciar una metodologia basada en l’anàlisi i contrast de les fonts primàries directes i indirectes.

La planificació i periodificació de la unitat és molt dinàmica, ja que la utilització de wifi a les aules, les pissarres digitals i el moodle faciliten la tasca docent.

Fases de la unitat.

Periodificació de la unitat

En la 1a. Sessió es treballen els objectius, la metodologia i l’avaluació amb la màxima claredat, ja que l’alumne ha de saber que s’espera que faci.

Objectius:

- Entendre la societat espanyola dels anys 30 i 40.
- Reconèixer els ideals democràtics.
- Interpretar l’ascens i la caiguda dins de la seva trajectòria militar.
- Identificar el procés que va portar al seu afusellament.
- Conèixer com afecta la història dels vençuts a la nostra percepció de la societat.
- Comprendre els valors i principis per viure en societat.

Metodologia:

En la Fase preparatòria de conscienciació cadascun dels components ha de tenir molt clar:

- Les aportacions que pot fer al grup, les seves potencialitats i les seves limitacions.
- L'organització i la planificació de les tasques.
- L'establiment d'objectius clars, realistes i assolibles a curt termini.
- La disposició de recursos suficients per a desenvolupar el treball.
- La designació dels papers o rols rellevants: coordinador, conciliador, secretari.
- L'acceptació de les diferències
- La reflexió sobre les competències socials i de comunicació efectiva on s'expressin les opinions de forma assertiva, s'escolti activament i es respecti les opinions dels altres amb una actitud positiva.
- Les informacions puntuals, clares i fidedignes.
- L'avaluació continua de les activitats.
- La composició de grups heterogenis de 4 o 5 membres com a màxim.
- L'ambient de l'aula: d'acolliment i treball.

Avaluació:

Per tal d'avaluar els grups s'ha d'haver fet un seguiment acurat de la feina diària dels alumnes i tenir en compte els següents ítems:

- S'ha ajustat el treball a les possibilitats materials, humanes i de temps estipulat.
- La distribució persones-temps ha estat encertada.
- Ha existit un repartiment clar i correcte de les feines entre els membres del grup.
- Es compleixen els objectius previstos diàriament per tots.
- S'han pres acords/conclusions escrites.
- El material utilitzat és adequat.
- L'ambient de les sessions és positiu.
- Les situacions de conflicte són superades satisfactòriament.
- La seva participació:
 - Ha estat correcta.
 - No ha fet gaires aportacions per manca de coneixement.
 - No han intervingut.
 - Ha superat plenament les expectatives.

Quan a la valoració per conceptes, procediments i actituds d'aquest grup de 4t d'ESO seria:

- 30% conceptes. SABER COGNITIU.
- 50% procediments. SABER PER QUÈ I COM.
- 20% actitud. SABER SER I ESTAR.

En la 2a. Sessió es farà una breu introducció al tema per part del professor i es realitza la planificació o distribució de les tasques i la recerca guiada sobre el tema:

- Documents escrits (premsa, llibres...)
- Pàgines web de forma limitada.
- Documents gràfics.

En la 3a. Sessió resolució de les preguntes plantejades a la unitat didàctica elaborada per la professora.

- Prèvia divisió del treball.
- Posterior posada en comú.

En la 4a. Sessió es procedirà a la correcció de les activitats i plantejament dels dubtes que es generin.

En la 5a. Sessió els grups intentaran realitzar un power point per a l'exposició del seu treball. En finalitzar la professora lliurarà un document on s'expliquin les normes per tal de realitzar un debat.

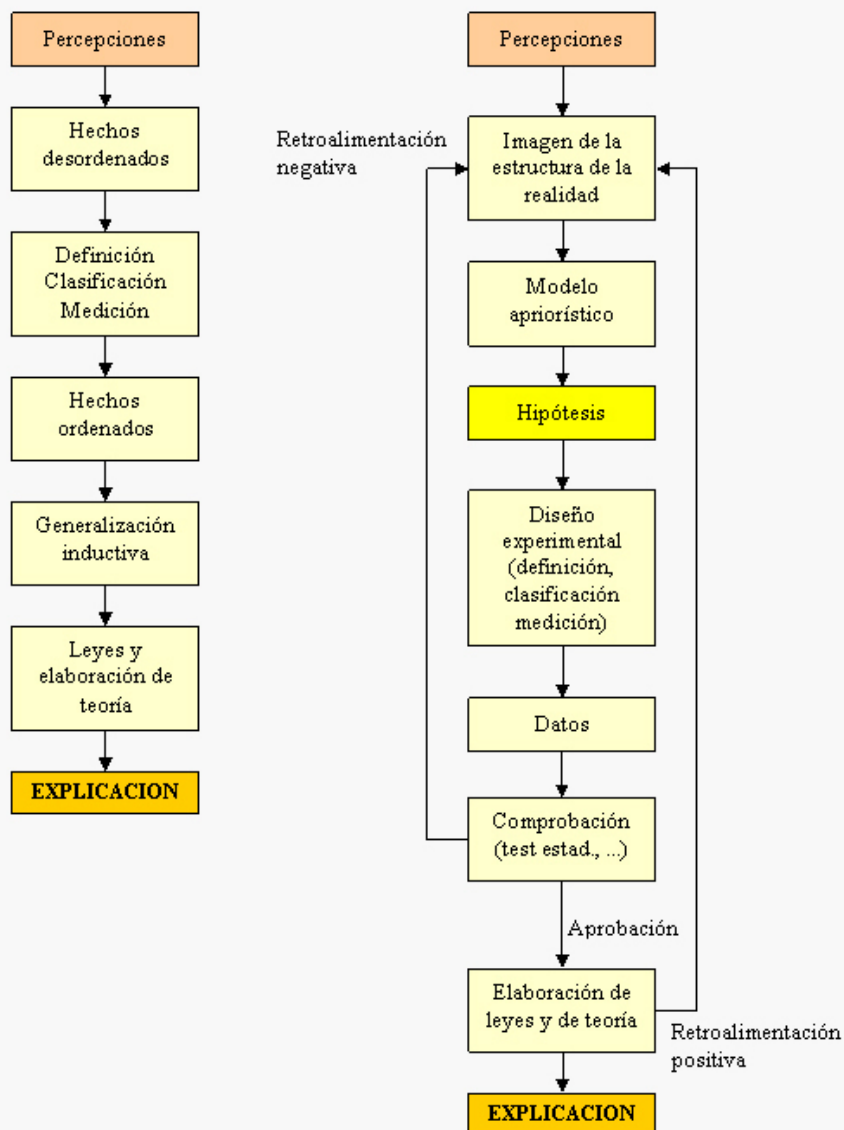
En la 6a. Sessió els grups exposaran les conclusions del seu treball i posteriorment la professora elaborarà unes preguntes per incitar a un debat dirigit.

El grup que faci millor exposició haurà de fer un article d'opinió per tal de ser publicat a la revista del centre.

El mateix tema també s'ha treballat a 2n de Batxillerat però el plantejament és diferent, ja que els textos escollits tenen l'objectiu de preparar per a les PAU i de fomentar la seva maduresa personal. En canvi els alumnes de 4t d'ESO no disposen encara d'eines per a realitzar un comentari de text amb aquest nivell d'aprofundiment.

Fases de los métodos inductivo (izquierda) e hipotético-deductivo (derecha).

Fuente: Harvey, D. (1983): *Teorías, leyes y modelos en Geografía*, G. Gili, Barcelona, página: 56.

Justificació de la unitat

El centre, Terra Roja, del què formo part porta anys immers en un projecte de lectura anomenat “Llegim un clàssic” que fomenta el treball transversal. A una escala més petita des del departament de socials porto anys elaborant treballs de recerca sobre temes commemoratius o d'actualitat per tal de treballar la motivació dels nostres adolescents.

El curs passat vaig posar en pràctica aquesta unitat coincidint amb el 75è. Aniversari i els alumnes van fer un treball excel·lent.

El problema més important se'm presentava a 4t d'ESO on el nombre d'alumnes de diferents cultures era més gran i per tant la implicació amb el tema era bastant difícil. Al confeccionar grups heterogenis es va facilitar la cohesió del grup-classe. Alguns dels alumnes es van convertir en autèntics líders que ajudaven a aprendre a aprendre els seus companys. Prioritzant el bé del grup abans que les individualitats.

Per treballar la implicació de l'alumne nouvingut de 4t cercaven exemples semblants del seu país i la recerca es feia amb un traductor de manera que pogués adquirir l'assoliment dels continguts.

En treballar la competència comunicativa van haver de llegir fragments del llibre d'Hilari Raguer i alguns articles de La Vanguardia digital fonamentalment els corresponents al 6 d'octubre de 1994 on es fa un paral·lelisme entre Companys i Batet i el del 19 de novembre de 1922 per tal de comprendre que l'expedient Picaso va ser causa remota de la seva fi.

En treballar la competència metodològica vaig deixar que l'alumnat seleccionés més informació sobre el tema per a elaborar la seva exposició final utilitzant les TIC.

En treballar la competència personal l'alumne havia de ser responsable de tenir les activitats el dia encomanat i saber organitzar-se.

Per últim, la competència social li donarà eines per a treballar en grup i per a elaborar, a forma conclusió, un article.

La finalitat que es va aconseguir va ser augmentar l'autoestima del jove i la seva valoració dins del centre.

En finalitzar, alumnes i professora vàrem fer una pràctica reflexiva, fonamental a la nostra feina, que consisteix en una anàlisi del que fem, com ho fem i perquè ho fem; és un procés mental que tots nosaltres hauríem d'aplicar per tal de millorar i poder elaborar les nostres propostes.

Font: Equip de metodologia de ICE-UAB. Francesc Sala (novembre, 2007).

11.– Conclusions

El treball d'aquesta unitat amb fonts primàries ens ajuda a ser més crítics amb la història, a fer palesa l'afirmació d'una història feta pels guanyadors. Com hauria estat si l'haguessin feta els vençuts?

Amb aquest preàmbul l'únic objectiu és interconnectar els nostres deixebles amb els fets històrics i fer-los partícips que hi són part activa del procés.

Els alumnes fan d'historiadors a classe, el seu paper canvia passen d'actors gairebé sempre passius a actors actius en el procés d'aprenentatge de les ciències socials.

La inclusió de les competències transversals i de continguts interdisciplinars com a referent comú a totes les àrees disciplinars, trenca l'organització que hi havia fins ara d'un currículum per àrees independents. Ens cal un treball conjunt i un altre tipus d'estratègies

Els professors hem de treballar per equips docents i assolir la corresponsabilitat d'aquesta empresa per tal que els alumnes assoleixin les competències transversals i els continguts actitudinals i procedimentals comuns a diferents àrees.

Com ja ens feia palès alguns autors (*Imbernón, 2012; Bolsterli y otros, 2006; López, 2007; Badia Pujol, 2012; Grupo Práctica Reflexiva, 2011*) el coneixement pedagògic es genera a partir de la mateixa pràctica professional i confereix al docent un rol principal en la formació, per exemple, en dinàmiques d'investigació-acció o de pràctica reflexiva. O sigui, un rol d'agent innovador d'ensenyant implicat i conscienciat en la pràctica investigadora.

Aquest tipus de mètode creatiu es pot relacionar amb el que Rodríguez-Gómez (2011) anomenava "obsolescència del coneixement": centrar la formació en transmetre pràctiques o estratègies innovadores no és una forma de garantir la innovació, ja que les pràctiques innovadores d'avui no seran innovadores demà. En canvi, l'actitud i les habilitats innovadores d'avui ho seran l'endemà.

Per aquesta raó, el treball per competències, la utilització de fonts primàries, el treball transversal i l'activitat renovadora i creativa serien el camí a seguir.

Bibliografia

- Alonso Tapia, J.: "*Motivación y aprendizaje en el aula. Cómo enseñar a pensar*". Madrid. Santillana-Aula XXI. 1991.
- BORDONS, B; DIAZ-PLAJA, A.: "*Ensenyar literatura a secundària i la formació de lectors crítics motivats i cultes*". Barcelona. Ed. Graó. Biblioteca d'Articles, 2004.
- BOLSTERLI, M. y altres: "*L'escola entre l'Autoritat i la Zitzània*". Barcelona. Graó, 2006
- CERVERA, A: "Función crítica y proceso educativo" en *Varios Teoría de la educación 1. El problema de la educación*. Pàg. 97-105.
- DOMÈNECH, J: "Ventanas Moodle, una estrategia para promover la excelencia por arriba". *Cuadernos de Pedagogía*, 420. 2012, pàgs. 36-39.
- ELLIOT, J.; "*El cambio educativo desde la investigación acción*". Madrid. Ed. Morata, 1997.
- ELLIOT, J.: "*La investigación acción en educación*". Madrid. Ed. Morata, 2000.
- GINÉ, Climent: "L'educació inclusiva en temps d'incertesa". *Revista Blanquerna*. Barcelona, gener 2013, núm. 28, pàg. 16-21.
- MACLURE, S.; DAVIES, P.: "*Aprender a pensar, pensar en aprender*". Barcelona. Ed. Gedisa, 1994.

- MONEREO, C.; PIFARRÉ, M.; PRATS, I.: “Pararse a pensar”. *Cuadernos de Pedagogía*, 219. 2003. Pàgs. 62-67.
- MORÍN, E: “Tenir el cap clar: per organitzar els coneixements i aprendre a viure”. Barcelona. La Campana, 1986.
- PAGÈS, A.: “La fragilitat simbòlica i el temps a venir”. *Revista Blanquerna*. Gener, 2013. Núm. 28. Pàg. 10.
- RAGUÉ, H.: “El general Batet”. Barcelona. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2012.
- REVERTE, P i CASAS, C: “Models per dissenyar propostes didàctiques d’aula utilitzant les tecnologies de l’aprenentatge i el coneixement i les fonts primàries”. ICE-UAB. Barcelona, 2011. III Jornades d’Educació i Arxius.
- VAELLO, J.: “No hi ha problemes, hi ha reptes. El problema t’atura, mentre que el repte t’estimula”. *Guix*. Barcelona, octubre 2011, Elements d’Acció Educativa, 378, pàgs. 52-57.

Webgrafia

<http://www.lavanguardia.com>

<http://agora.xtec.cat/dginnovacio/moodle/course/view.php?id=362>

<http://elstaf.wordpress.com>

www.xtec.cat/~mlluelle/caceres/competencies.html

Emigrants de Chilluévar a Parets del Vallès

Glòria Campoy Collado

Escola Sant Gervasi

Hem de millorar les relacions entre arxiu i escola. A través de l'experiència d'un treball de recerca de Batxillerat sobre l'emigració multitudinària d'habitants d'un poble de Jaén, Chilluévar, a Parets del Vallès als anys seixanta, contribuint al creixement del poble vallesà, volem analitzar les dificultats físiques, legals, metodològiques i de difusió que pateixen els alumnes de secundària quan volen realitzar investigacions locals amb documentació d'arxiu.

L'escola ha de millorar alguns continguts pedagògics, l'arxiu s'ha de plantejar seriosament el servei didàctic, i ambdós han de treballar amb l'ajuntament local per tal d'afavorir la difusió d'aquests tipus de treballs i la creació d'unitats didàctiques sobre la localitat amb fonts primàries a tots els cursos del currículum escolar

Arxius i escoles fins ara no han tingut una relació fàcil.

El treball de recerca de Batxillerat és una de les activitats pedagògiques més enriquidores de tot el currículum escolar dels nostres alumnes.

Malgrat que sembli estrany a persones desvinculades amb el món escolar i l'adolescència, aconseguir que un alumne vulgui realitzar una investigació d'àmbit local o amb fonts d'arxiu és altament difícil, a vegades una lluita. La causa de totes dues negatives està àmpliament relacionada. Els treballs d'àmbit local s'han de documentar principalment amb dades extretes de la investigació oral, de fonts d'arxius locals o de l'Arxiu Nacional de Catalunya i, especialment les dues últimes metodologies, no són motivadores pels alumnes, com a mínim en un primer moment.

Pocs alumnes responen positivament quan un professor els hi ofereix un tema d'investigació local, però són quasi inexistent els estudiants que proposen o desitgen fer una recerca sobre qualsevol tema de la seva localitat per iniciativa pròpia.

Actualment, l'estudi de la història local s'està reduint a la tasca que realitzen els centres d'investigació que tenen alguns pobles. Els membres d'aquestes associacions no acostumen a tenir la sort d'incloure joves preocupats per la seva localitat.

La documentació arxivística local acostuma a complementar-se amb la investigació oral (entrevistes a experts en la matèria i enquestes) que, normalment, agrada més als alumnes per l'alt component emotiu que implica. La gran dificultat de la utilització d'aquestes metodologies (especialment la realització d'enquestes) és la qualitat i rigorositat de la seva realització per tal que els resultats tinguin validesa científica. El món de l'escola té un punt fosc en l'ensenyament de diferents tècniques necessàries en el món de les enquestes com fer mostreigs científics, diferenciació dels valors de fer preguntes obertes i tancades segons les dades que es vulguin obtenir, la interpretació de les dades obtingudes, etc El que sí treballa molt l'escola és la conversió de les dades d'una taula fruit de la realització d'una enquesta en gràfics de múltiples tipus.

Majoritàriament, els alumnes no acostumen a estar inclinats a realitzar investigacions arxivístiques, principalment, perquè intueixen que la metodologia de treball els resultarà absolutament aliena, diferent a la utilitzada normalment en els diferents treballs que han realitzat en la seva història acadèmica. A l'àmbit del centre escolar sols es treballa amb documents primaris quan es fan comentaris de text, especialment a les assignatures de filosofia, història o geografia.

El treball que crea l'experiència que us vull transmetre és una d'aquestes excepcions que no acostumen a produir-se en el món escolar. L'alumne que l'ha realitzat partia d'una motivació personal fruit del desconeixement de la història personal de la seva família. Sabia de l'existència de molts veïns de Parets que provenien de la mateixa població i comarca que els seus avis: Chilluévar i la comarca de Cazorla. No vaig ser jo, com a tutora del treball, qui vaig fer la proposta d'investigació sinó que va ser el propi alumne qui va verbalitzar el desig de fer aquest estudi. Haver de treballar amb els arxius de la població de partida i de la localitat d'arribada apareixia en el seu il·lusionador futur com un mal col·lateral.

És responsabilitat del professorat que, si hem aconseguit el compromís d'un alumne per realitzar una investigació local, l'hem d'acompanyar en l'intent de solucionar els múltiples conflictes o problemes que es presenten a partir del moment d'inici de la recerca. Entrar a l'arxiu del poble significa un esforç per un alumne. El primer element que dificulta el treball és l'horari de l'entitat; la majoria dels arxius sols obren una tarda a la setmana, fet que dificulta el treball de l'estudiant. Al mateix temps, un jove necessita la companyia del seu tutor del treball o d'un familiar acostumat a realitzar una investigació similar i aquests dos pressupòsits no sempre es porten a terme.

La primera visita que aquest l'alumne de l'experiència que descrivim va realitzar a l'arxiu es va produir amb l'acompanyament de la seva família i la meua presència com a tutora, i després de la realització d'una citació telefònica.

La segona gran dificultat que un arxiu significa per un alumne és que, en termes generals, quan un acaba decidint investigar un tema de la seva localitat, després d'haver superat la negativitat inicial, no se sap si pot arribar a trobar materials d'aquesta temàtica a l'arxiu. L'estudiant entra a la pàgina web de l'entitat i se'n adona que sols pot conèixer els diferents fons i col·leccions documentals que inclouen el fons, però no els temes amb els que es poden vincular els diferents documents de l'entitat.

L'autonomia que un alumne pot exercir en una biblioteca es converteix en dependència de l'arxiver en l'àmbit arxivístic. L'alumne necessita un buscador i no entén quan se li explica que l'arxiu no funciona així. La inexistència d'un motor de cerca implica massa intuïció per un jove.

Seria fantàstic que el propi arxiu publicqués diferents temes susceptibles de ser estudiats amb documents arxivístics perquè hi ha suficient documentació per realitzar una investigació profunda i extensa d'un tema determinat.

A continuació comencen els problemes legals. Fins fa poc, l'edat mínima d'accés a un arxiu era la de majoria d'edat. La majoria d'arxius locals, per la bona voluntat dels seus responsables, es despreocupaven i es despreocupen d'aquesta norma. Malgrat això, els arxius accepten estudiosos de Batxillerat i actuen de forma variable en l'acceptació d'alumnes més joves.

A partir d'aquí, els arxivers informen del què es pot consultar lliurement per l'alumne i el que no, i també del què, una vegada realitzada la investigació seria publicable i el que no, segons una llei que defensa la intimitat de les persones que, al mateix temps, són ciutadans i que afecten als fenòmens socials que es generen al seu voltant, però que no podran ser analitzables fins dintre d'uns anys. També s'informa que, en el cas que es pugui publicar el material gràfic extret de l'arxiu, s'han d'acomplir unes condicions concretes de citació. Qualsevol alumne pot veure en aquests requisits unes barreres infranquejables per la seva investigació.

Els arxius locals, a diferència de l'Arxiu Nacional de Catalunya, no tenen un Servei Didàctic que faciliti l'adaptació de l'alumne a totes les novetats metodològiques i afavoreix la selecció de documents, al mateix temps que ofereix idees i proposa temes d'estudi. La majoria d'arxius parteixen de la bona voluntat de l'arxiver que accepta treballar amb menors, a vegades amb 15 o 16 anys.

Molts dels treballs d'alumnes de secundària i Batxillerat (principalment sociològics, o d'economia humana) impliquen treballar amb el cens o padró. L'arxiver ha de saber facilitar les dades sense comunicar noms i adreces o altres dades personals intransferibles, però fent possible l'estudi.

A vegades són els noms, la data d'arribada i el poble d'origen el centre de la investigació, com el treball sobre l'emigració de persones originàries de Chilluévar que van arribar entre 1960 i 1980 al poble de Parets del Vallès. És en aquestes ocasions quan l'arxiver se sent compromès i, sense la seva actuació com filtre de les informacions, té un paper fonamental en la investigació.

La hipòtesi inicial del nostre investigador sobre l'emigració andalusa al Vallès Oriental era que la meitat dels habitants del poble de Chilluévar (i també de la comarca de Cazorla en el seu conjunt) va emigrar a Catalunya, al poble de Parets del Vallès; que tots van treballar en un nombre molt reduït d'indústries i que vivien en els mateixos barris. Per tant, amb aquesta onada migratòria van multiplicar la població de Parets, convertint-se en el principal bloc poblacional de la localitat. Per poder verbalitzar aquesta hipòtesi, l'alumne necessitava una base estadística inicial. Obtenir aquestes dades no era possible sense consultar el padró i comprovar que les xifres referendaven la seva intuïció inicial.

Al anys seixanta les poblacions de Chilluévar i de Parets del Vallès sumaven, aproximadament, uns 2.000 habitants cada una. Avui la població de Parets del Vallès és de 18.500 persones i la de Chilluévar és de 1.600 habitants. Aquestes dades ja orientaven a pensar que la població que Chilluévar va perdre als anys seixanta encara no l'ha recuperat a dies d'ara i, per una altra part, l'augment de població que va rebre Parets va facilitar el seu desenvolupament industrial, que va provocar que la localitat es multipliqués.

Malgrat això, era imprescindible una anàlisi del padró que, sense l'ajut de l'arxivera per fer un filtre de les dades, hauria estat impossible de realitzar. Com a mínim, en aquest cas no teníem el dubte de si l'arxiu ens podria subministrar documents pel nostre treball, sabíem que les dades que necessitàvem es trobaven al padró; el que no estava clar és si el podríem consultar per qüestions legals. Sense l'actuació de l'arxivera tot hauria estat absolutament incomplet. Malgrat això, no va poder tenir la informació del nom complet de cada una de les persones que van emigrar; les dades que li van oferir van ser parcials i per nuclis familiars.

Per realitzar el treball del emigrants de Chilluévar i la seva comarca va ser molt important viatjar a aquesta població, a la província de Jaén, per contextualitzar totes les dades i realitzar entrevistes, especialment a les persones que van decidir no emigrar. L'alumne protagonista d'aquesta explicació va aprofitar el desplaçament per consultar l'arxiu de Chilluévar i comprovar que no tenien el registre de baixes en el padró d'aquells anys. Es va adonar que tota la investigació depenia de la informació que pogués extreure de l'arxiu català. Les dades que va rebre el Marc de l'arxiu de Parets van ser nom i cognoms (parcials), any d'arribada, poble d'origen i edat dels emigrants.

A partir d'aquí, havia d'iniciar la anàlisi del ritme d'arribades dels emigrants i la vinculació familiar que hi havia entre ells.

No es conserva a l'arxiu material gràfic d'aquesta època directa o indirectament relacionada amb aquests emigrants.

També va aconseguir a l'arxiu informació sobre les fàbriques més importants de la localitat en aquella època. Aquestes dades no són fruit de la bibliografia que relaten la història de les empreses perquè algunes d'aquestes empreses no han estat estudiades prèviament, sinó que la informació està formada per planells, comandes, llistats de personal, facturació, etc

És aquí quan comença un altre punt metodològic conflictiu per un alumne. Resulta força difícil per un estudiant acostumar-se a treballar amb documents que no ofereixen idees o conceptes a l'usuari; sols aconsegueix dades, de les quals ha d'extreure tota una sèrie de tesis. Aquesta capacitat de deducció i generalització no està massa treballada al centre escolar. L'escola treballa la lectura, el subratllat i el resum.

Els centres escolars haurien de realitzar un petit canvi metodològic, de recursos i de voluntats del professorat per facilitar aquests tipus d'investigacions.

Afortunadament, a l'Escola Sant Gervasi, el servei de Biblioteca, a qui represento, lluita per acompanyar els alumnes al llarg de les investigacions dels treballs de recerca, assessora alumnes i pares en la realització de la recerca, mantenir contactes amb els arxius propers, portar a terme una estreta relació amb la Direcció i el claustre de professors per tal de realitzar reunions periòdiques per tal de reflexionar sobre millores metodològiques, etc i parlar amb els diferents ajuntaments per difondre els treballs de forma efectiva. Però no totes les Escoles poden gaudir d'aquest servei de biblioteca tan vinculat amb la investigació local i hauríem de lluitar per a què així fos.

Una vegada superat el punt de conversió de dades en teories, a continuació va començar una altra tasca fonamental a la investigació: va haver de trobar gran part de les persones que apareixien als llistats d'emigrants, aconseguir les seves adreces, posar-se en contacte amb ells, quedar per una cita, preparar el guió de les entrevistes, realitzar aquestes, gravar-les, transcriure-les i distingir les dades importants.

Al mateix temps, visitar les fàbriques de Parets avui en desús, i la colònia d'habitatges que alguna d'elles va generar que van acollir majoritàriament aquests emigrants va ser un acte imprescindible per tal de fer-se una idea del que va significar la vida industrial, especialment tèxtil, de la població de Parets a principis dels anys seixanta.

A totes les poblacions es podrien fer investigacions com aquesta que estem descrivint perquè a tots els pobles existeix un conjunt d'habitants que, majoritàriament, provenen d'una localitat andalusa, murciana o extremeña. L'efecte crida del fet migratori va fer que si una població va augmentar el nombre d'habitants durant els anys seixanta en 800 nous residents, és molt possible que siguin quasi tots del mateix poble d'origen. Aquest tema és fàcil de treballar, resulta altament emotiu per l'alumne que ho faci i és molt enriquidor per la població.

Per tant, hem de perfeccionar la connexió entre escoles i arxiu per afavorir, multiplicar i perfeccionar les investigacions locals. Com hem dit a les paraules inicials, amb l'experiència exitosa concreta que hem analitzat hem pogut veure que el treball conjunt d'arxius i escoles no és fàcil, però hauria de ser imprescindible; especialment, en el desenvolupament de la història local. Simplement hauríem d'aconseguir que alguns elements es milloressin a cada una de les entitats implicades.

A l'escola hem de continuar lluitant per tal que els alumnes intentin vincular qualsevol dels treballs que realitzen en qualsevol modalitat escolar (ària tecnològica, científica, social o humanística) amb el marc local. L'Escola els ha d'oferir alguna motivació per realitzar-ho.

El claustre escolar ha d'estar més conscienciat de que, independentment de la matèria impartida, tots els temes (tecnològics, científics, socials o humanístics) són susceptibles de ser estudiats o vinculats en l'àmbit més proper a l'alumne, al mateix temps que es pot fer un estudi més genèric.

La relació entre arxius, ajuntament, centres d'investigació i escoles de la localitat hauria de ser estreta per tal d'afavorir la realització d'investigacions locals totals o parcials i, especialment, la difusió dels resultats fent fàcil les publicacions locals, conferències, itineraris, exposicions, i premis d'investigació juvenil.

A la investigació de l'emigració de persones de Chilluévar i el seu entorn a Parets del Vallès hem tingut la sort de tenir una gran acollida per part de l'Ajuntament. El propi alcalde ha vist el valor humà que aquesta investigació humana significava pel poble i no hi ha hagut cap tipus de problema per concretar una sèrie d'activitats de difusió de les dades de la recerca. Si les promeses que l'ajuntament ens ha realitzat s'acaben d'acomplir totalment (i no hi ha res que faci pensar que no serà així), aquesta investigació finalitzarà amb

- una conferència o taula rodona que es portarà a terme en dates properes
- la realització i difusió a través de la televisió local d'un reportatge sobre els habitants de la comarca de Cazorla que van donar una empenta essencial en el creixement del poble de Parets

- la realització d'un acte oficial que implica la trobada d'aquests 636 paretans que van néixer a terres andaluses i dels seus familiars
- i, la publicació d'un petit llibre commemoratiu d'aquest fet.

L'element motivador de difusió de recerques locals més fàcil de realitzar per part de qualsevol ajuntament és la instauració d'un premi d'investigacions locals per joves que fan treball de recerca exclusivament o acceptant altres tipus d'investigadors.

De forma paral·lela, escoles, arxius i ajuntaments haurien de crear conjuntament diferents unitats didàctiques amb materials seleccionats i amb bateries de preguntes per saber enfocar la mirada de l'alumne i facilitar-li l'extracció de conclusions dels documents treballats per tots els cursos del currículum escolar.

El Pabellón de la República española en la Exposición Universal de París de 1937.

Una propuesta de “taller a la carta”, para Comenius y Bachibac, al Service éducatif de los Archives nationales franceses

Isabel Alonso Dávila

César Quelle Vidal

Liceo Luis Buñuel de París

Encarna Hidalgo Villarroya

Institut Manuel Carrasco i Formiguera (profesora emérita)

1.– Introducción

LOS *Archives nationales* FRANCESES CUENTAN CON UN *Service éducatif* DESDE EL AÑO 1950.¹ Este servicio ofrece, al profesorado y al alumnado de los diferentes niveles educativos, la posibilidad de realizar, virtualmente o *in situ*, uno de los múltiples talleres que aparecen en su catálogo. Además, existe la posibilidad para el profesorado de solicitar la realización de un “taller a la carta”, a partir de una propuesta razonada sobre el interés del taller, los objetivos que se pretenden alcanzar con el mismo, los niveles educativos para los que sería adecuado y el aporte de una primera aproximación sobre la documentación existente en los *Archives nationales* referente al tema propuesto, que justifique la pertinencia de esta institución para la realización del taller.

Desde el establecimiento del primer contacto con Christophe Barret, responsable de las actividades interculturales del *Service éducatif*, el profesorado del Departamento de Geografía e Historia del Liceo Luis Buñuel de París, ha solicitado la participación de su alumnado de ESO y Bachillerato en varios de los talleres

¹ CASTAGNET, Véronique; BARRET, Christophe; PEGEON, Annick, *Le Service éducatif des Archives nationales. Par chemins de traverse, Septentrion, Presses Universitaires*, colección Éducation et Didactiques Villeneuve d'Ascq, 2012.

propuestos por esta institución, especialmente aquellos que se realizan en lengua castellana -*Imágenes de la Guerra Civil (1936-1939)* o el dedicado a *Los republicanos españoles en Francia (1939-1945)*-, pero también en otros en lengua francesa (*Les sceaux, témoins de leur temps; Paris sous la Révolution; Dreyfus a la Une*, etc.). Fruto de estos contactos, fue surgiendo la posibilidad de solicitar talleres y actividades a la carta, centrados en otros aspectos de la Historia que también hubieran significado una especial relación entre los dos países. De esta idea partió el taller llamado por el *Service éducatif*: 1808: *¡España contra Napoleón!*, que organizaron para nuestra institución educativa y que actualmente se ha incorporado al listado de los talleres ofrecidos por los Archives,² o también la actividad realizada en esta institución con motivo de la celebración del bicentenario de la Constitución de Cádiz y que enmarcamos dentro de las actividades de la Asociación Comenius de nuestro Liceo: *No me llames extranjero. Textos que borran fronteras*.

La comunicación que presentamos a estas Jornadas pretende ser un ejemplo de solicitud de otro taller a la carta, del que ya hemos venido hablando desde hace un tiempo con Christophe Barret, pero que hasta ahora no hemos tenido tiempo de materializar. La propuesta se centra en la organización de un taller, que entraría de lleno en dos de las realidades más significativas en la actualidad de nuestro centro educativo, la Asociación Multilateral Comenius y el programa de estudios Bachibac. Este taller podría llevar por nombre: *El Pabellón de la República Española en la Exposición Universal de París de 1937*. Pasamos ahora a detallar el por qué del interés de este taller, los objetivos que se pretenderían alcanzar con el mismo, los niveles educativos a los que iría dirigido y la justificación de por qué los *Archives nationales* pueden ser un lugar idóneo para realizarlo puesto que conservan documentos relacionados con el tema.

2.- Interés del taller: Significado histórico y artístico del Pabellón de la República Española en la Exposición Internacional de París de 1937

El Pabellón de la República española en la Exposición Internacional de París de 1937 fue construido por el arquitecto catalán Josep Lluís Sert, en colaboración con el arquitecto madrileño Luis Lacasa. Dice Josefina Alix que el “encargado en principio fue Luis Lacasa. No obstante, todo el trabajo de confección de planos y de desarrollo de la idea arquitectónica fue realizado en colaboración con el arquitecto de la Generalidad de Cataluña, José Luis Sert”.³ Según esta autora, el papel

² ALONSO DÁVILA, Isabel; BARRET, Christophe; QUELLE VIDAL, César, “La atracción del Archivo. Actividades educativas en español en los Archives nationales”, *Calanda*, número 6, Ministerio de Educación, Subdirección General de Cooperación Internacional, Madrid, 2011, páginas 9-23.

³ ALIX TRUEBA, Josefina, *El pabellón español en la Exposición internacional de París*, Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes y Cultura, Madrid, 1987, página 31.

de Lacasa ha sido siempre minusvalorado, aunque también sostiene que “el trabajo de Sert fue mucho más importante y decisivo”.⁴

El taller permitiría el acercamiento a la arquitectura racionalista. El Pabellón es un perfecto ejemplo de esta corriente arquitectónica. Es un contenedor vacío construido con materiales prefabricados que permiten acentuar la funcionalidad. Un buen ejemplo es la fachada convertida en un gran plafón propagandístico. Se podría profundizar en la arquitectura racionalista gracias a la carpa montada por el CIAM en la misma exposición, que citaremos más adelante.

Además del continente, el contenido permite una riquísima aproximación a las Primeras Vanguardias. El *Gernika* –cuya elaboración fue documentada por la fotógrafa francesa Dora Maar– constituye un manifiesto de las corrientes artísticas que renovaron de una forma más rotunda el panorama artístico, el cubismo, el expresionismo y el surrealismo. Se haría hincapié en la fragmentación del espacio, el uso expresivo del no color y la deformación dramática de personas y animales. El resto de obra plástica presente en el Pabellón completa el contacto con las corrientes anteriormente señaladas, así como su compromiso social y político. *La Montserrat* de Julio González, y *El segador (Pagès català en revolta)* de Joan Miró son una muestra de la cultura catalana que se plasma políticamente en la nueva configuración plurinacional de la II República. La fuente móvil *Almadén* de Alexander Calder es un ejemplo del arte cinético, a la vez que un homenaje a los mineros. Todo ello se completa con *El pueblo español tiene un camino que conduce a una estrella* de Alberto Sánchez, además de los fotomontajes de Josep Renau y la implicación del cineasta Luis Buñuel para la proyección de películas y la producción de un documental *ad hoc: Espagne, 1936*.⁵

Con sólo estos datos quedaría plenamente justificada la pertinencia de este taller para el alumnado de 2º de Bachillerato que curse la asignatura de Historia del Arte, ya que, como señala Aurélie Brun, historiadora del arte y colaboradora de los *Archives nationales*, “Les Archives nationales sont un observatoire formidable pour qui souhaite étudier les rapports entre l’art et l’État (...) Quand il ne subsiste plus aucun témoignage (...) seuls les documents d’archives permettent d’apporter des précisions sur la construction d’un bâtiment (...)”.⁶ Y continúa diciendo qué tipo de documentos pueden ser útiles: presupuestos, compras, facturas, cartas autógrafas, actas de propiedad. Señala también que, sin embargo “cette source est souvent délaissée en matière d’histoire de l’art”.⁷

⁴ Ibídem.

⁵ GUBERN, Roman, “Exhibiciones cinematográficas en el Pabellón Español”, en Alix Trueba, Josefina, op. cit. en la cita anterior, páginas 174-180.

⁶ BRUN, Aurélie. “L’archive, un matériau indispensable à l’historien de l’art », en CASTAGNET, Véronique; BARRET, Christophe; PEGEON, Annick, op. cit., página 123.

⁷ Ibídem.

Además, en el caso de nuestro centro educativo, este taller sería combinable con la actividad educativa sobre el *Guernica* que organiza el pintor Pepe Agost para el Instituto Cervantes de París y que se desarrolla en el *Atelier Picasso* en el número 7 de la *Rue des Grands Agustins*, taller donde el pintor realizó esta monumental obra y la fotógrafa Dora Maar documentó su realización. Esta actividad en el *Atelier* ya la hemos realizado en varias ocasiones con nuestro alumnado de 4º de ESO y 1º de Bachillerato, organizada conjuntamente por los departamentos de Geografía e Historia y Educación Visual y Plástica de nuestro Liceo.

Pero es que, además, la construcción del Pabellón de 1937 se realiza en plena Guerra Civil española y la participación de artistas de tanto renombre se convierte en un elemento propagandístico de la lucha encarnizada de la República para intentar derrotar al fascismo, en el marco de la confrontación que se está viviendo en toda Europa entre Estados totalitarios y democráticos. Signo de esta confrontación es que en la misma Exposición universal, otros artistas, cercanos a los sublevados contra la República, como Josep Maria Sert, por otro lado tío del arquitecto constructor del pabellón republicano, van a exponer sus obras en el Pabellón del Vaticano, que estaba justamente en la parte trasera del Pabellón de España. Allí van a convertirse en propagandistas de la causa golpista, ya que la España de Franco no contaba con representación diplomática en Francia.⁸

El Pabellón de la República española supondrá también un escaparate de la nueva organización territorial resultante de la Constitución de 1931 y los Estatutos de Autonomía, puesto que Cataluña y Euzkadi tendrán Comisarios propios nombrados por los gobiernos respectivos y, además, en el caso de Euzkadi, como nos cuenta Josefina Alix, organizará una importante exposición en el Museo de *Maisons-Laffitte* y, en el caso de Cataluña, “el Gobierno de la Generalidad organizó un Comité Catalán en la Exposición Internacional cuyas funciones dependían de un Presidente Delegado directamente nombrado por el Presidente de la Generalidad (...). Las actividades del Comité Catalán fueron de la mayor importancia, ya que fueron partícipes directos en la construcción del Pabellón, así como responsables, en buena medida, del funcionamiento del mismo durante el transcurso de la Exposición. Asimismo, la Generalidad hizo un importante envío de vinos y aceite y otros productos que puestos a la venta constituyeron un gran éxito (...) es de destacar el Stand de la Prensa Catalana, montado por Sert, en el Pabellón de la Prensa y el Stand de Tejidos, montado en el Pabellón Internacional. En cuanto a la participación artística, se centró en una gran exposición (...) titulada “Tres siglos de Arte Románico Catalán”, realizada con los fondos del Museo de Arte de

⁸ En agosto de 1937, Ossorio y Gallardo informaba a (...) José Giral: “Hay una capilla española constituida por un retablo con una gran pintura de Sert –el gran decorador, tío de nuestro arquitecto–, cuyo título es, según la guía del pabellón, “Santa Teresa presenta a Nuestro Señor Jesucristo los mártires españoles de 1936” Citado por Javier Tussell en “El Guernica y la administración española”, en *Guernica-Legado Picasso*, Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas, Vitoria, 1981, página 40.

Cataluña (...) exposición de gran resonancia en el mes de abril de 1937, en el *Jeu de Paume*,⁹ que se trasladó después a *Maisons-Laffitte* coincidiendo con la Exposición Internacional. Por lo tanto, podemos ver que los Gobiernos autonómicos de Cataluña y Euzkadi desarrollarán una serie de actividades particulares, además de colaborar ampliamente, especialmente en el caso de Cataluña, con la organización del Pabellón en su conjunto empezando por el diseño del propio edificio. Esta nueva organización territorial también derivó en algún conflicto, según ha contado el diputado socialista en la Cortes republicanas y senador después de la Transición, José Prat, a Josefina Alix Trueba: “A poco de ser inaugurado el Pabellón me llamó José Gaos para hacerse eco de las reclamaciones de españoles, que él compartía, de que se hubieran izado al mismo nivel la Bandera nacional de la República y las Banderas de las Regiones Autónomas Catalana y Vasca”.¹⁰

París, capital de una Francia con gobierno de Frente Popular, pero sin embargo firmante del Acuerdo de No Intervención, va a hospedar esta exposición universal. Las reuniones preparatorias de la construcción del Pabellón español se van a realizar en los cafés de París, como el *Café de Flore* del Barrio Latino o el *Select* de Montparnasse.¹¹ Pero, para comprender el contexto histórico francés en el que se enmarca la preparación de la Exposición Universal del 1937 y, por lo tanto, la participación española, debemos reseñar algunos datos y circunstancias.

En un discurso pronunciado el 6 septiembre de 1936 en el Luna Park, ante una multitud de socialistas del Sena y algunos comunistas, el presidente del gobierno francés Léon Blum, trata de justificar la política de no intervención propugnada y aplicada por su país ante la situación bélica en España.¹² La tarea no es fácil, el líder socialista, figura central de la coalición de centro-izquierda que ha ganado las elecciones hace cuatro meses en medio de la euforia popular, tiene que convencer a las bases de su partido y, lo que es más difícil todavía, a sus aliados comunistas, de que la retracción oficial francesa en la Guerra de España es la política correcta. Durante toda la jornada una parte importante de los reunidos en el Luna Park corea sin cesar “*Des avions et des canons pour la Espagne!*”, lema que se había convertido en la divisa de todos aquellos que pedían la ayuda de Francia para los republicanos españoles. ¿Cómo ha llegado León Blum a tener que defender lo contrario?

Comencemos analizando las causas que justificarían sobradamente la ayuda militar y financiera de Francia a la República española. En primer lugar se trata de un gobierno legítimo, elegido democráticamente, que debe hacer frente a una rebelión militar. De hecho, la disposición inicial de León Blum fue atender la petición recibida en un telegrama en la noche del 18 de julio. En segundo lugar, el origen,

⁹ ALIX TRUEBA, Josefina, op cit. Página 30.

¹⁰ Ibídem, página 285.

¹¹ Según cuenta Josep Lluís Sert en los escritos recogidos en JUNCOSA, Patricia (ed.) Josep Lluís Sert. *Conversaciones y escritos. Lugares de encuentros para las artes*, Barcelona, Gustavo Gili, 2011.

¹² Publicado en *Recherche socialiste* 36, septiembre 2006, págs. 75-83.

la naturaleza y la composición del gobierno de los dos países es el mismo o tiene características muy similares. Recordemos que el proceso de formación del Frente Popular se había puesto en marcha en los dos casos durante el año anterior como una respuesta clara a la amenaza fascista. A todo ello podemos añadir el análisis geoestratégico: de triunfar la rebelión golpista de los generales españoles, Francia podría verse acorralada en tres de sus fronteras por potencias hostiles unidas por gobiernos fascistas o aliados.

¿Cómo explicar entonces el cambio operado en unos pocos días de una política inicial de socorro por parte de un país vecino y amigo a una república hermana? La respuesta la encontramos tanto en elementos de la política interna gala, como, y sobre todo, en la coyuntura internacional marcada por el expansionismo fascista y la débil respuesta de las democracias lideradas por el Reino Unido que conducirá, de manera casi macabra, al sacrificio en el altar de la paz, primero de España y después de Checoslovaquia.

En cuanto a los elementos estrictamente internos, la III República francesa está atravesando, como la mayoría de las democracias europeas, una aguda crisis que toda la historiografía coincide en calificar de multifactorial. La depresión económica de los años 30 había tardado en llegar a Francia, pero en 1936 los indicadores son aquí más negativos que en las otras potencias industriales. La división de la sociedad es cada vez mayor y las tensiones políticas agitan la escena parlamentaria y las calles. La amenaza del antiparlamentarismo, que parecía conjurada desde la superación del affaire Dreyfus en los inicios del siglo, está presente otra vez con una fuerza inusitada, en lo que para algunos autores podría calificarse de atmósfera de guerra civil larvada.

Pero, sobre todo, la sociedad y los políticos franceses se hallan atenazados durante toda la década por el miedo a la guerra y el recuerdo horrible de las trincheras de 1914. Temor amplificado por la inferioridad demográfica respecto a su vecino y enemigo tradicional, Alemania.

Cuando la guerra estalla en España en verano y mientras los obreros franceses se disponían a disfrutar de las primeras vacaciones pagadas de la historia, el ruido de los cañones divide inmediatamente a la opinión pública y al propio gobierno. La prensa de derechas inflama rápidamente el ambiente denunciando de manera falaz la colaboración con los comunistas españoles y por ende con el “diablo rojo” de Moscú. Pero no solo la oposición política trata de impedir la ayuda a la República española, en el seno de la coalición gobernante, formada mayoritariamente por socialistas y radicales, se abren las primeras grietas que no dejarán de ahondarse hasta hacer fracasar, pocos meses después, el primer gobierno Blum. Éste abandona enseguida las medidas iniciales de apoyo a la República ante el riesgo de perder a sus aliados radicales, que, presionados por las clases burguesas más acomodadas

a las que representaban, han manifestado de inmediato su rechazo a una injerencia en la guerra de España. Es el conocido como “*revirement du 25 juillet*”.

En definitiva, y siguiendo a Isidoro Monje,¹³ ante el dilema de ayudar a la República española o centrarse en la compleja realización de las reformas estructurales socio-económicas emprendidas por el Frente Popular, el presidente francés decide dar la espalda a España. Evidentemente estas razones no aparecen en el discurso del Luna Park.

Allí León Blum habla de paz, no en vano era este uno de los lemas del slogan electoral de la coalición (“Pan, paz y libertad”). Según el estadista galo, la intervención en España de las democracias occidentales agravaría la situación en la Península y podría encender la mecha del temido conflicto europeo. Pero lo que tampoco dice es que esta política la está dictando su aliado, el Reino Unido, quien le había hecho saber desde el primer momento que abandonaría a Francia en caso de que el apoyo francés a la República provocase un conflicto con las potencias nazi-fascistas.

La historiografía especializada ha demostrado de manera fehaciente el indisimulado rechazo por parte del gobierno británico hacia la progresista República española. Basándose en su documentada y extensa investigación, Ángel Viñas llega a afirmar que “a los políticos conservadores británicos tampoco les sonaría mal la argumentación de Franco de que no luchaba sólo por el futuro de su patria, sino por la paz de los pueblos (sic), amenazados por el comunismo”.¹⁴

Pero el mayor condicionante de la reacción inglesa ante la guerra civil lo constituye la archiconocida política de “*apeacement*”, mejor estrategia según la administración del *Foreign Office* para mantener intactas las posesiones imperiales británicas. A grandes rasgos, esta política del apaciguamiento consiste en el consentimiento de la revisión por parte de Alemania de aquellos aspectos más lesivos recogidos en el Tratado de Versalles. Desgraciadamente para España esta política consentista no se detendrá ante las manifestaciones más agresivas del expansionismo germano-italiano ocurridas a partir de 1936.

Es así como las dos grandes democracias van a engendrar la patraña de la No Intervención, acuerdo vano entre todas las potencias para no alimentar el conflicto hispano. La institución encargada de velar por el cumplimiento del acuerdo, el Comité de Londres, y su órgano operativo, el Subcomité de Investigación sobre las Violaciones del Derecho Internacional en relación a la intervención en España, publica un informe el 3 de octubre de 1936. Sus conclusiones son claras: la no in-

¹³ MONJE GIL, Isidoro. *Francia ante el estallido de la Guerra Civil Española*, Badajoz, Publicaciones de la Diputación de Badajoz, 2012, pág 59.

¹⁴ VIÑAS, Ángel. *La República en guerra*, Barcelona, Crítica, 2012, pág. 31.

tervención ha perjudicado gravemente al gobierno republicano al haberle negado las armas y el material necesario para suprimir la sublevación. Al propio tiempo, se han enviado a los rebeldes hombres, armamentos y otra ayuda, infringiendo con ello el acuerdo.¹⁵ Todos los estudios históricos serios coinciden en explicar la victoria del bando franquista por la ayuda inmediata, continua y masiva recibida de Alemania e Italia.

¿Qué ocurre con aquellos ministros franceses que sí consideraban que su país debía ayudar a la República?, ¿qué ocurre con los políticos de izquierdas, sobre todo comunistas, que condenan la inacción del gobierno?, más aún, ¿qué ocurre con los obreros que siguen pidiendo cañones y aviones para España?

La presión en las calles y la minoritaria parte del gobierno proclive a la intervención consiguen una solución de compromiso, la “*Non Intervention relâchée*”. Esta no intervención atenuada hará posible la única ayuda francesa a la República. Se trata de un recurso paliativo que consiste en propiciar en el territorio francés un contrabando oficioso de material de guerra proveniente especialmente de la Rusia soviética y en hacer la vista gorda ante el reclutamiento de los voluntarios que constituyeron las Brigadas Internacionales.

Respecto al primer punto, Ángel Viñas afirma “un desbarajuste considerable en los suministros tramitados por vías subrepticias en Francia, tardíos, costosos, no demasiado eficaces y cuyo flujo se secó rápidamente”.¹⁶ Mucho más útil se revelará la actuación del voluntariado al que Francia aportó el mayor contingente. Isidoro Monje lo resume magistralmente: “Este ejército internacional, único en la historia por su número, procedencia, naturaleza multinacional y carácter no mercenario, combatió como fuerza de choque en casi todas las batallas. Su contribución fue clave por su valor militar, ejemplo de solidaridad, disciplina y eficacia”.¹⁷

En diciembre de 1936, el abismo en la Cámara francesa entre diputados comunistas y socialistas se materializa en la abstención de los primeros en la votación sobre la petición de confianza para la política exterior de no intervención que el gobierno defendía y practicaba. En este momento la actividad del PCF en relación a la Guerra de España se centra en articular una fuerte campaña de solidaridad con la República en torno a la denuncia de la intervención nazi-fascista y en proceder al reclutamiento entre los obreros de todos los países de voluntarios para enviarlos a España. Operación que el Komitern había puesto en marcha bajo la supervisión del diputado comunista francés André Marty.

¹⁵ Ibid., pág. 94.

¹⁶ Ibid., pág. 33.

¹⁷ MONJE GIL, op. cit., pág. 291.

Mientras tanto la concepción del Pabellón Español para la Exposición Universal de París de 1937 trataba, como afirma Josefina Alix, “de dar una sensación de normalidad, de estabilidad del gobierno republicano y de capacidad de organización, a la vez que se aprovecharía la oportunidad para hacer una buena propaganda sobre las realizaciones de la república en los distintos aspectos de la vida social, política, económica y cultural. Al tiempo que, de una manera velada, se advertía del peligro que suponía para la estabilidad mundial una hipotética victoria del fascismo”.¹⁸

Cuando el Pabellón Español se inaugura el día 12 de julio de 1937, ni un solo representante del gobierno francés asiste a la recepción oficial celebrada con este motivo en la Embajada de España. Días antes se había producido la dimisión del primer gobierno Blum que cerraba la experiencia fracasada del Frente Popular y daba comienzo a la lenta agonía de la III República.

Por último, señalar que este taller sobre el Pabellón de la República puede ayudar también al alumnado de Historia a acercarse al fenómeno histórico de la Exposiciones Universales, ligadas a la difusión de las novedades aportadas por la Primera y la Segunda Revolución Industrial y que con anterioridad a esta del 1937 ya se habían organizado en Londres, París o Barcelona, por citar sólo alguna de ellas. La Exposición de París de 1937 tenía como nombre oficial *Exposition Internationale des Arts et Techniques dans la vie moderne*. Según Herschell B. Chipp “tenía por objeto la glorificación de los numerosos y rápidos avances técnicos, principalmente en el transporte y en las industrias química y metalúrgica (...). Algunos críticos compararon el progreso tecnológico aquí desplegado con los nuevos aviones y tanques rusos y alemanes, que habían entrado entonces en acción en la Guerra Civil española”.¹⁹ Señala el mismo autor que esta Exposición Universal tuvo 31 millones de visitantes y contó con artistas, para proyectos de murales monumentales, como Sonia y Robert Delaunay o Fernand Léger, además de que “la influencia de Le Corbusier era omnipresente en todas las estructuras, y él mismo se declaró muy satisfecho del modo en que se estaba haciendo uso de la pintura y la escultura, no sólo para decorar la arquitectura sino también para que las tres estuvieran coordinadas entre sí”.²⁰ Cuenta Josep Lluís Sert que, mientras estaba trabajando para el gobierno republicano español en su pabellón, también colaboró con Le Corbusier “en la gran carpa que montaron en 1937, donde los CIAM (Congresos Internacionales de Arquitectura Moderna) tenían una sección dedicada a la ciudad en diferentes fases”.²¹

¹⁸ ALIX TRUEBA, Josefina. Op. cit., pág. 24-25.

¹⁹ CHIPP, Hersche B. “Génesis y primeros avatares del Guernica”, *Guernica-Legado Picasso*, Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas, Vitoria, 1981, página 82.

²⁰ Ibídem, página 84.

²¹ JUNCOSA, Patricia (ed.). op. cit., página 21.

Con todo esto nos hemos podido acercar claramente al interés de esta propuesta de taller para el alumnado de Historia del 1º y 2º de Bachibac y de Ciencias Sociales de 4º de ESO.

3.– Objetivos del taller

Objetivos generales:

- Valorar los documentos de archivo como patrimonio y fuente de conocimiento histórico.
- Acercarse a un trabajo de tipo interdisciplinar en el que puedan colaborar distintos departamentos: Geografía e Historia, Educación Visual y Plástica, Lengua y literatura Española, Francés, Filosofía, etc.

Objetivos específicos de las asignaturas de Historia de 4º de ESO y Bachibac:

- Profundizar en el conocimiento de la coyuntura europea en el periodo que precede al inicio de la IIª Guerra Mundial, especialmente en los Frentes Populares y el ascenso de los fascismos.
- Profundizar en el conocimiento de la historia contemporánea de Francia, España y Cataluña y sus específicas interrelaciones en este crucial momento histórico.
- Acercar al alumnado al fenómeno de las Exposiciones Universales y su historia.
- Acercarse al conocimiento de los Estatutos republicanos de Cataluña y el País Vasco y las implicaciones que tuvieron en la organización del Pabellón y la Exposición de 1937.

Objetivos específicos para Historia del Arte de 2º de Bachillerato:

- Conocer y valorar el compromiso político de los arquitectos y artistas implicados en el Pabellón de la República y especialmente al compromiso social incorporado a la corriente arquitectónica racionalista.
- Acercarse al conocimiento de la repercusión en las biografías personales del devenir histórico colectivo, a través de los dobles exilios de muchos de los protagonistas de las obras expuestas en el Pabellón Republicano y especialmente de su arquitecto.

- Acercar al alumnado al conocimiento de los movimientos plásticos de las Vanguardias presentes en el Pabellón como el cubismo, el expresionismo, el surrealismo y el arte cinético, así como a la valoración del Arte de creación popular.
- Valorar la fotografía y el fotomontaje como documento histórico y creación artística.
- Conocer el papel de propaganda del cartelismo.

4.– Niveles educativos a los que iría dirigido el taller

- 4º de ESO (Ciencias Sociales, Educación Ético-cívica, Educación Visual y Plástica, Francés, Lengua Española)
- 1º de Bachillerato (Historia del Mundo Contemporáneo, Filosofía y Ciudadanía, Francés)
- 2º de Bachillerato (Historia de Francia y España, Historia del Arte, Lengua y Literatura y Francés)

5.– ¿Por qué en los *Archives nationales*?

A partir de las conversaciones con Christophe Barret y sus aportaciones documentales, y de las lecturas bibliográficas realizadas hasta el momento, fundamentalmente las citas documentales de Josefina Alix Trueba, podemos aportar una serie de documentos, conservados en los *Archives nationales*, que pueden ser susceptibles de ser trabajados por el alumnado durante la realización de este taller. Citamos a continuación, como posibles de ser seleccionados, algunos de ellos:

- Planos del edificio del Pabellón depositados ante la administración francesa.
- Fichas migratorias de algunos de los artistas que colaboraron en el Pabellón y que ya hemos podido ver en la Exposición *Fichés? Photographie et identification du Second Empire aux années 1960*, organizada por los Archives nationales en el año 2011.

- Según Josefina Alix Trueba “en los Archives nationales de France, Section: Expositions Universelles; Expo. Internationale, 1937: Participations Étrangères, Pavillon de l’Espagne (...)”²² existe:
 - a) “numerosa correspondencia entre 1935 y 1936 de industriales españoles y artistas solicitando participar en la exposición, por ejemplo Cifesa, Gustavo Gili (...)”
 - b) “carta del Ministro Plenipotenciario, Subdirector de Relaciones Culturales del Ministerio de Asuntos Exteriores a Edmond Labbé, fechada el 18 de julio de 1936, en la que comunica que, por Decreto publicado en el Boletín Oficial del 12 de julio de 1936, el Comisario Español es D. Carlos de Batlle”
 - c) “Carta de 21 de julio de 1936 en la que Carlos de Batlle solicita la concesión de un emplazamiento para crear una Sección de Arte Español, sugiriendo el lugar destinado a Palestina, que parece no va a acudir al certamen”. Este documento aparece reproducido en la publicación de Josefina Alix Trueba.
 - d) “Carta de la Mairie du 16 Arrondissement a Edmon Labbé, fechada el 21 de noviembre de 1936, en la que se comunica que un tal Dr. Vaudesca quiere organizar una guardería infantil en la exposición y solicita, si fuera posible, se le conceda el emplazamiento destinado a España, ya que ‘muy probablemente no será utilizado’.”²³
 - e) Carta de José Gaos a Edmon Labbé del 29 de mayo de 1937 comunicando el nombramiento del Comisario de Euzkadi, José María Uzelai.
 - f) Carta del Presidente de la Generalitat, Lluís Companys, a E. Labbé, del 5 de junio de 1937, comunicando el nombramiento de Ventura Gassol como Comisario de Cataluña para la Exposición.
 - g) Carta de José Gaos a Labbé comunicando el nombramiento como comisarios adjuntos de José Bergamín y Max Aub, que era, además, Agregado Cultural de la Embajada de España en París.²⁴ Esta carta también aparece reproducida en el apéndice documental aportado por Josefina Alix Trueba.

²² Nos aclara Christophe Barret que se trata de los Fondos del Ministerio de Comercio e Industria. Secretariado General de la Exposición Universal de 1937.

²³ Todos estos documentos aparecen referenciados en ALIX TRUEBA, Josefina, “La organización de la participación española en París, 1937” en op. cit., página 24.

²⁴ Los documentos reseñados en e y f aparecen en la obra citada en la nota anterior, página 30.

- h) Abundante correspondencia emitida por el Comisario General, Sr. Edmond Labbé para saber si España estaría presente o no, cual sería el terreno destinado y muchos otros detalles.
- i) Carta de Edmond Labbé a Louis Aragon, de 30 de enero de 1937 para que hiciera de intermediario con sus “buenos amigos de España para intentar recibir contestación a los requerimientos que repetidamente enviaban”
- j) Carta de Edmond Labbé al embajador español, Luis Araquistain, de diciembre de 1936 proponiendo que sea el arquitecto francés Sr. De Sarrià, miembro también de la Academia de Bellas Artes Española y que había hecho de mediador para conseguir la participación española e incluso había escogido y reservado el terreno destinado al Pabellón español, el arquitecto que se encargue de la construcción del Pabellón. Esta carta también aparece reproducida en el apéndice documental aportado por Josefina Alix Trueba.
- k) “En los Archivos Nacionales de Francia existen innumerables informes de la Policía Municipal y de los servicios de seguridad que giraban inspecciones para comprobar que la construcción tuviera las mayores garantías ante incendios u otro tipo de catástrofes”.
- l) Carta de Gaos a E. Labbé, fechada el 7 de agosto de 1937, “en la que le comunica que hace ya algunos días constataron que en el Pabellón de Publicidad ondeaba la antigua bandera española, roja-amarilla-roja, inmediatamente el Sr. Max Aub pidió al director del mencionado Pabellón que cambiara la bandera por la de los colores de la República, rojo-amarillo-violeta, pero transcurridos unos días se ha comprobado que todo sigue igual, por tanto solicita del Comisario General que el problema sea rápidamente subsanado”.²⁵

Bibliografía

ALIX TRUEBA, Josefina. “El pabellón español en la Exposición internacional de París”. A: *Pabellón Español, 1937. Exposición internacional de París*, Madrid, Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes y Cultura, Centro de Arte Reina Sofía, 1987.

²⁵ Los documentos reseñados en g, h, i, j, k, l aparecen en la obra citada en las notas anteriores en la página 32.

- ALIX TRUEBA, Josefina, “Guernica. Historia de un cuadro”, A: *Poesía. Revista ilustrada de información poética*, números 39-40, Madrid, 1993, páginas 7 a 120.
- ALONSO DÁVILA, Isabel; BARRET, Christophe y QUELLE VIDAL, César, “La atracción del Archivo. Actividades educativas en español en los Archives nationales”, *Calanda*, número 6, Ministerio de Educación, Subdirección General de Cooperación Internacional, Madrid, 2011, páginas 9-23.
- BERNSTEIN, Serge. *La France des années 30*, París, Armand Colin, 2009.
- CASTAGNET, Véronique; BARRET, Christophe y PEGEON, Annick, *Le Service éducatif des Archives nationales. Par chemis de traverse*, Septentrion, Presses Universitaires, Villeneuve d’Ascq, 2012.
- GUBERN, Roman. “Exhibiciones cinematográficas en el Pabellón Español”, A: *Pabellón Español, 1937. Exposición internacional de París*, Madrid, Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes y Cultura, Centro de Arte Reina Sofía, 1987.
- JUNCOSA, Patricia (ed.) Josep Lluís Sert. *Conversaciones y escritos. Lugares de encuentros para las artes*, Barcelona, Gustavo Gili, 2011.
- BEAUPRÉ, Nicolas, 1914-1945. *Les grandes guerres*, París, Éditions Belin, 2012.
- MALGAT, Gérard, *Max Aub y Francia o la esperanza traicionada*, Sevilla, Biblioteca del exilio, Renacimiento, 2007.
- MONJE GIL, Isidoro. *Francia ante el estallido de la Guerra Civil Española*, Badajoz, Publicaciones de la Diputación de Badajoz, 2012.
- PÉREZ ESCOLANO, Víctor. “Los planos del Pabellón Español en la Exposición de 1937 de París”, A: *Jano*, diciembre de 1978, número 62.
- RENAU, Josep. *Arte en peligro*, Valencia, 1980.
- VIÑAS, Ángel. *La República en guerra*, Barcelona, Crítica, 2012.

L'Arxiu amb uns altres ulls

Maria Josep Ariño Lacambra

Joan Soler i Jiménez

Arxiu Històric de Terrassa. Arxiu Comarcal del Vallès Occidental

Des de l'Arxiu Històric de Terrassa us volem presentar en el marc de les IV Jornades d'Educació i Arxius una mirada diferent als arxius i a la seva documentació. Fins fa poc els arxius eren considerats *només* un centre de recerca i investigació i semblaven dirigits especialment a erudits i investigadors. Tanmateix, a poc a poc, els arxius estan fent un procés similar al que temps ençà van fer els museus, quan dels antics gabinets de col·leccionistes es va anar evolucionant cap a una situació en què els museus es disputen bona part de la quota d'oci cultural dels ciutadans.

El patrimoni documental és el gran desconegut dins del llegat cultural del nostre país tot i que gaudeix d'un potencial excepcional i d'un gran recorregut per desenvolupar. Tot i que s'han fet molts avenços en la divulgació dels fons d'arxiu només cal veure per exemple el Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional, queda molta feina per fer, com ara normalitzar el fet que tots els arxius disposin d'un departament de difusió que disposi una ampla oferta d'activitats didàctiques i d'oci. Malgrat que els arxius han assumit posar els documents històrics a l'abast de les escoles, ja que per la seva naturalesa són un recurs educatiu de primer ordre, la principal dificultat radica, d'una banda, en saber vendre la seva oferta didàctica i cultural i, de l'altra, en transmetre les potencialitats informatives dels documents.

Sovint es parla d'activitats didàctiques i d'activitats d'oci, fent una clara distinció entre unes i altres, però són dos tipus de difusió que han de compartir finalitats. El servei didàctic ha de disposar d'ofertes de qualitat d'oci cultural de la mateixa manera que qualsevol activitat de difusió ha de tenir clars el seus objectius de nou aprenentatge i coneixement. Per tant és necessari treballar en totes les direccions per normalitzar i equipar els arxius amb els demés tipus d'equipaments culturals. Un increment de l'oferta de difusió s'ha de traduir en un coneixement entre el conjunt de la societat de la utilitat dels arxius. Un cas molt evident, pel tema que ens ocupa, seria que canviant la mentalitat respecte als arxius que tenen pares i mestres es podria transmetre amb eficàcia més gran l'interès i la utilitat en l'ús científic i lúdic del patrimoni documental entre nens i joves. Assolir l'objectiu de fer visites

familiars és on quedaria evidenciat un discurs per a tothom i l'acceptació de la utilitat social i formativa d'aquesta activitat cultural.

El patrimoni documental més proper ens permet apropar els fets històrics a la gent i d'aquesta forma crear una relació empàtica entre persona i document. Els documents expliquen històries reals de gent amb noms i cognoms que van viure abans que nosaltres en els mateixos llocs que avui trepitgem. Gent i fets que no surten en els grans llibres d'història però que poden provocar emocions, curiositats o paral·lelismes amb les vivències actuals.

Un altre aspecte a destacar del paper dels arxius com a motors de coneixement cultural i social és el contacte diari amb el ciutadà que s'hi atansa. Aquest contacte és bàsic per entendre què se'ns està demanant com a tenidors d'una enorme quantitat d'informació. Per tant, la sala de consulta es converteix en un espai d'intercanvi extraordinàriament enriquidor entre l'arxiu i la ciutadania. D'aquest intercanvi sorgeixen propostes d'activitats que potser no havíem imaginat inicialment, com el cas d'una usuària de recerca de doctorat que, a través de la documentació històrica que consultava, programà fer una part de les seves classes de l'assignatura de comptabilitat *Estats comptables* que imparteix a la Universitat directament a l'arxiu, i d'aquesta manera els alumnes treballassin directament amb els llibres de comptabilitat dels fons de les empreses terrassenques que es conserven a l'arxiu. Per tant, hem d'assumir el paper que el personal de l'arxiu juga com a mediador entre la documentació i la persona usuària.

No està de menys considerar, per altra banda, les potencialitats del treball de difusió amb grups interdisciplinaris per crear dinàmiques noves o oferir punts de vista molt més acurats de la temàtica que s'estigui tractant. Això possibilitaria trençar la dinàmica establerta de només una sola mirada, com seria la dels arxivers. Deixar entrar a altres tipus de professionals pot fer de l'arxiu un lloc més enriquidor a l'hora d'oferir i tractar la informació en qualsevol activitat didàctica o de difusió. En aquest sentit, i atenent a les consideracions exposades, volem compartir dues experiències desenvolupades al nostre arxiu.

Arxius Accessibles

Des del 2010 es treballa per acostar l'arxiu a les persones amb visió reduïda o cegues totals. L'adaptació de productes d'arxiu ha estat una de les línies d'actuació que ha suposat una bona oportunitat per fer una relectura dels clàssics elements d'arxiu, per innovar en el món dels arxius i que per sintetitzar la informació que normalment es divulga amb un vocabulari massa tècnic. *Veure l'arxiu amb uns altres ulls*, mai millor dit, també ens permet evolucionar en el nostre discurs, fent-lo més amè, aclaridor i per tant més didàctic. Avui dia es reivindica el *Disseny Univer-*

sal, que no es res més que pensar les coses per a tothom. I pensar en tothom és fer un esforç d'explicar l'essència de les coses.

La primera fase d'aquest projecte (2010-2011) va estar centrat en les següents actuacions:

- L'elaboració de dos plànols tàctils de les dependències de l'Arxiu Històric per a persones cegues. Un s'ha situat de manera fixa al vestíbul de l'arxiu i l'altre s'utilitza com a suport informatiu en les visites amb persones invidents per explicar el recorregut que fa la documentació que entra a l'arxiu.
- L'edició adaptada del “Llibre de privilegis de Terrassa (1228-1652)” al sistema *braille*. Al final del text s'afegí la reproducció de la caplletra del llibre de privilegis en quatre làmines en relleu, una general i tres de detalls per entendre millor la composició d'aquesta lletra que inicia el llibre. Es van fer 100 exemplars d'aquest llibre adaptat dirigit a persones cegues totals que van ser cedits a altres biblioteques i arxius.
- L'edició del text del mateix “Llibre de privilegis” en format d'audiollibre per a la persona amb visió reduïda que no utilitza el sistema *braille*.
- Distribució de l'opuscle homònim a l'edició del llibre en sistema *braille*. Aquest opuscle era un producte ja existent, realitzat el 2006 en motiu de l'edició diplomàtica del “Llibre de Privilegis”, que havia preparat el propi arxiu i que disposa del text amb un format de lletra que faciliten la lectura a persones amb deficiències visuals.

La segona fase (2012-2013) del projecte està centrat en quatre actuacions:

- El desenvolupament de les visites adaptades. La visita a l'arxiu es realitza amb cita prèvia i en grups reduïts de dos o tres cecs totals i tres o quatre persones amb deficiència visual, per tal d'assolir els objectius marcats. El personal de l'arxiu s'ha format per a disposar dels coneixements necessaris per oferir un tracte adequat a les persones amb aquestes necessitats específiques. La visita consta de dos parts: un recorregut per les instal·lacions de l'arxiu i una mostra dels diferents tipus de documents de diferents èpoques (des del segle X fins als nostres dies). Els conceptes que s'expliquen en la visita giren a l'entorn de Què és un arxiu? Per a què serveix? Quins documents conserva? Què pot buscar un ciutadà en un arxiu? Quins suports i materials s'han utilitzat al llarg de la història (pergamí, paper, les tintes, etc...)? Quin recorregut realitza un document des que entra a l'arxiu fins que se'l disposa per a la seva localització definitiva? Com es realitzen els processos d'eliminació restauració, digitalització i conservació dels documents?

- L'elaboració de làmines tàctils amb fragments d'escriptura de documents de diferents èpoques. L'objectiu d'aquest material adaptat és donar accés a les persones cegues a la visualització, per mitjà del tacte i la descripció, de les diferents escriptures dels documents que es mostren a la segona part de la visita. És un recorregut per la documentació que l'arxiu custodia i que ens permet explicar què és la paleografia i les tipologies d'escriptura antigues. Per a les persones amb resta de visió reduïda s'utilitzen diferents mides d'ampliacions dels fragments de les escriptures triades.
- La publicació en *braille* del llibre “Paleografia accessible. Breu història de l'escriptura antiga”. El llibre explica què és la paleografia i al final del llibre s'han afegit deu de les làmines amb reproduccions de fragments d'escriptura que es fan servir en les visites, però amb un format de llibre *braille* que és més reduït que el habitual.
- Facilitar productes d'arxiu en suport digital per les persones cegues amb l'objectiu que pugin treballar el material amb el seu ordinador personal. D'altra banda, s'està treballant amb la web de l'arxiu perquè sigui accessible per aquest tipus de col·lectiu i des de l'ordinador particular hi hagi accés a diferents tipus d'informació adaptada.

En aquest sentit, la sensació de poder llegir en *braille* i resseguir amb el dit els diferents traços de les lletres contingudes en els documents ofereix una aproximació diferent als productes d'arxiu i dóna possibilitats d'accés a persones que d'altra forma els seria molt complicat. Cal remarcar que les persones cegues necessiten l'acompanyament d'una persona entesa en paleografia per resseguir les làmines i acompanyar l'acció amb una acurada i detallada descripció verbal per substituir la seva manca de visió.

No es té coneixement que aquesta experiència s'hagi desenvolupat a cap altre arxiu. I, a més a més, aquest material dirigit inicialment a un col·lectiu molt determinat, ens ha servit per a les visites de les escoles com un plus més per entendre millor els conceptes que volem explicar. Amb la visita d'una escola de 4t de primària els nens havien treballat el sistema *braille* i sense adonar-nos-en havíem *tancat el cercle*.

Pot sobtar una proposta com aquesta, però els arxius són un excel·lent espai de patrimoni per aproximar aquest col·lectiu a les diferents escriptures que surten als documents. Els diferents suports i tipus de paper es poden palpar, es pot reproduir el contingut en *braille*, simular amb làmines amb relleu diferents fragments d'escriptura antiga i a més els documents no perden la capacitat d'explicar històries. Aquesta activitat està pensada per realitzar amb grups de persones amb discapacitat visual, però també es poden aplicar els coneixements i el material adaptat en casos de visites d'escoles amb algun alumne invident.

“On són les dones a la història de Terrassa?”

Aquesta segona activitat es tracta d'una mostra de documents proposada per l'arxiu a la regidoria de Polítiques de Gènere de l'Ajuntament de Terrassa en motiu de la celebració del 8 de març, Dia de la Dona. Per a dur a terme aquesta activitat es varen seleccionar una sèrie de documents en els quals la dona fos la protagonista dels fets que s'hi expliquen. Es pretenia fer una mostra d'aquests documents amb perspectiva de gènere. La visita es programa en dues parts: recórrer les dependències de l'arxiu i mostrar els documents específics per aquesta activitat. Es vol que la documentació reflecteixi la invisibilitat de les dones al llarg de la història i com moltes vegades aquestes no han estat protagonistes dels mecanismes legals i jurídics que apareixen als documents. La història és masculina i els documents també. Tanmateix, i d'aquí la finalitat de l'activitat, es vol donar visibilitat a les dones en la seva contribució a la nostra història. Les busquem als documents i les fem visibles.

Aquesta és una activitat d'història i també documental. S'analitza l'època, el tipus de document, l'evolució de l'escriptura, els materials (pergamí, papers, les tintes...), l'estat de conservació, la restauració (si ha calgut), com es guarden... I tot això de la mà de la protagonista femenina del document en qüestió i a través d'alguns dels exemples més significatius que es poden trobar a l'arxiu: la monja Fruiló; la castlana Blanca de Centelles; Joana Parés acusada de bruixeria; Josepa Guix que sol·licita el seu segrest o dipòsit; Maria Verguer que el 1923 fou nomenada arxivera de l'Ajuntament; Anna Murià exiliada, escriptora, esposa i mare, i la seva filla Eli. Dones, totes elles, que van existir a la nostra ciutat i que avui ens fan de nexes històrics amb les dones actuals que visiten l'arxiu.

Atès l'interès d'aquesta activitat, en anys posteriors la visita s'ha organitzat en dos grups: un per a persones que participaven per primera vegada a l'activitat, amb la mostra dels documents seleccionats, i un altre grup per aquells que repetien amb una mostra de documents específics, com ara el treball del fons de les nenes austríques acollides a la ciutat durant la postguerra mundial. Per acompanyar la visita, des del segon any es va elaborar un opuscle on s'exposen els objectius de la visita i una reproducció dels documents explicant el fons que pertanyen i els conceptes que es volen desenvolupar. Cada any es fa una nova reedició afegint nous documents.

Aquesta activitat també s'ha ofert a les escoles per a alumnes de batxillerat i escoles d'adults, ja que planteja un nou punt de vista dels documents històrics. Per la qual cosa s'afegeix tot seguit la fitxa de l'activitat que s'ha presentat la Guia d'Activitats Educatives per a Escoles del Patronat Municipal d'Educació de l'Ajuntament de Terrassa.

On són les dones a la història de Terrassa?

Curs 2012/2013

A qui s'adreça

Alumnes batxillerat i d'escoles d'adults.

Organitza

Arxiu Històric de Terrassa. Arxiu Comarcal del Vallès Occidental.

Lloc on es realitza

Arxiu Històric de Terrassa

Eixos transversals del currículum

- Educació per l'apreciació i la conservació del patrimoni.
- Educació per la igualtat d'oportunitats entre homes i dones.

Relacions amb les disciplines del currículum

- El medi social i cultural: patrimoni, història, ciències socials, escriptura, recerca històrica.

Objectius

L'objectiu de l'activitat es apropar la història des de un altre punt de vista. Les dones han format part de la història d'una manera molt activa, són més del 50% de la població. La història l'han escrit els homes i el paper de la dona dins de la construcció històrica moltes vegades es invisible. Volem demostrar que les dones hi són a la nostra història, moltes vegades d'una manera anònima i que s'acaben manifestant també en els documents escrits.

Descripció

Mostra d'una selecció de documents de l'Arxiu en que la dona és la persona que produeix del document. Documents de diferents èpoques on surten dones: Fruiló l'any 996, Blanca de Centelles l'any 1343, Joana Parera l'any 1602, Maria l'any 1850, Anna Murià l'any 1951. L'activitat està concebuda com una activitat d'història, on es parlarà, a través del documents, de les diferents èpoques, del tipus de documents, de paleografia.

Materials

- Selecció de documents originals de l'Arxiu, la cronologia dels documents és des de l'any 958 fins al 2000.
- Selecció de bibliografia relacionada amb la documentació.

Preu

Gratuït

De les fonts a la Història

Montserrat Richou i Llimona

*IES Bosc de Montjuïc i Institut de Recerca en Cultures Medievales (IRCVM),
Universitat de Barcelona*

1.– Introducció

L'experiència que presentem ha estat desenvolupada durant el segon trimestre del curs 2012-2013 amb l'alumnat de 1r d'ESO de l'IESM Bosc de Montjuïc de Barcelona. Es tracta de la primera unitat didàctica que inicià l'apartat dedicat a la Història.

Enguany, com en cursos anteriors, les primeres sessions de Ciències Socials de 1r d'ESO tant de l'apartat de Geografia com d'Història s'han dedicat al desenvolupament d'una unitat de presentació de les esmentades disciplines.¹ Les diferents activitats d'ensenyament-aprenentatge d'ambdues unitats (la de Geografia i la d'Història) pretenien assolir diferents objectius.

En relació a la primera unitat de l'apartat d'història, cal esmentar els tres objectius principals. El primer objectiu volia facilitar a l'alumnat la incorporació del concepte de científicitat de la Geografia i de la Història. Es pretenia que, mitjançant les transposicions didàctiques efectuades, l'alumnat conegués les bases epistemològiques d'ambdues disciplines i, per tant, es potenciés el seu reconeixement amb l'equiparació amb d'altres disciplines que acostumen a acaparar la consideració de científiques.² Amb el segon objectiu s'incidia en la importància de les aportacions

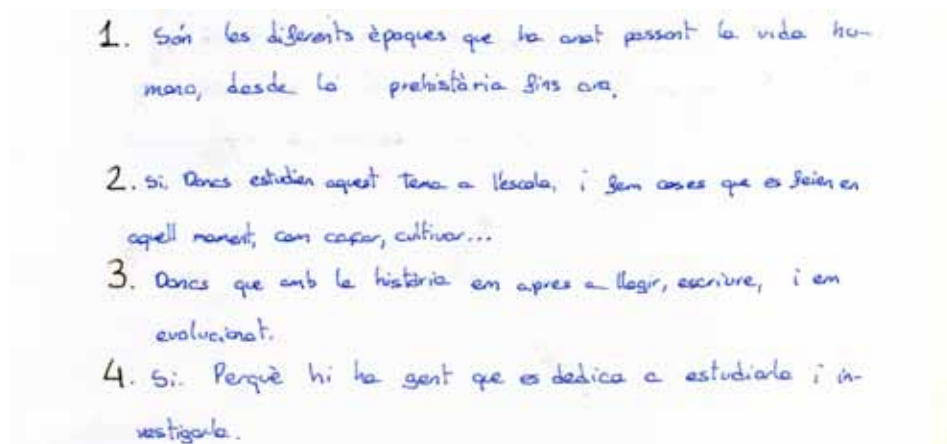
¹ Recordem que el currículum del 1r curs de l'ESO el tractament d'ambdues matèries es presenta dividit en dos apartats, el de Geografia i el d'Història. En aquest curs, l'apartat d'història ha de tractar des del Paleolític fins a l'aparició dels anomenats “regnes bàrbars”, que s'originen amb la desfeta de l'Imperi Romà d'Occident, incloent-hi el tractament de la pervivència de l'Imperi Romà d'Orient.

² En aquest sentit, encara queda molt camí per a recórrer perquè les experiències pedagògiques que compten amb aules específiques de Ciències Socials són l'excepció de la regla. FORN I SALVÀ, Francesc. *El laboratori d'història. La pràctica en la comprensió del passat*. Barcelona: Horsori Editorial, S.L., 2010, (“Col·lecció Manuals secundària”, 13). En el nostre cas, la utilització d'un espai com la Mediateca del centre, que és excel·lent, per al desenvolupament de les nostres classes, està restringit per la necessitat d'espais. I, per tant, només podem anar-hi a les sessions que tenim assignades i quan no hi ha un altre grup-classe.

d'ambdues disciplines per a la comprensió del passat i del present.³ El tercer objectiu consistia en incorporar progressivament unes competències bàsiques procedimentals que havien de facilitar l'assoliment de noves competències o habilitats que s'anirien treballant posteriorment tant en aquest curs com en els següents de tota l'etapa de l'ensenyament obligatori.

Com en el cas de la Geografia, la primera activitat que s'ha dut a terme en aquesta primera unitat de l'apartat d'Història ha estat una avaluació inicial. Els resultats obtinguts ens han permès conèixer les idees prèvies de l'alumnat i adaptar les activitats didàctiques segons les mancances, les idees prèvies errònies i els tòpics detectats que podien dificultar la incorporació de nous coneixements i habilitats.⁴ A continuació, podeu observar algunes de les respostes efectuades pel nostre alumnat.⁵

Figura 1.– L'avaluació inicial de l'alumna A

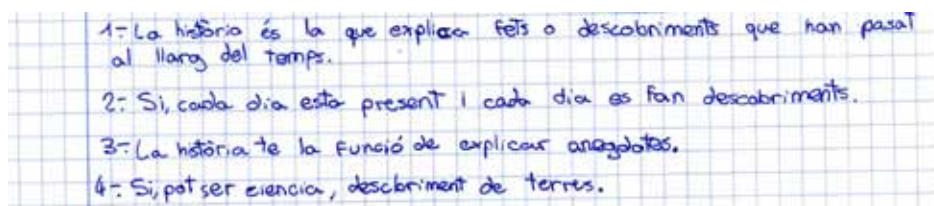
-
1. Són les diferents èpoques que ha anat passant la vida humana, desde la prehistòria fins ara.
 2. Si. Doncs estudien aquest tema a l'escola, i sem coses que es feien en aquell moment, com caçar, cultivar...
 3. Doncs que amb la història em apren a llegir, escriure, i em evolucionat.
 4. Si. Perquè hi ha gent que es dedica a estudiarla i investigar-la.

³ Malauradament, en algunes ocasions, aquest objectiu ha de continuar treballant-se en els cursos, en els quals hi ha algun alumne que continua qüestionant de manera reiterada la necessitat de l'estudi de la Geografia i de la Història.

⁴ DALONGEVILLE, Alain. *Noción y práctica de la situación-problema en historia*. <http://situations-problemes.free.fr>.

⁵ També s'han realitzat una sèrie d'exercicis complementaris per a comprovar si l'alumnat tenia facilitat en la utilització de la numeració romana i les etapes convencionals en que s'acostuma a dividir la història europea.

Figura 2.– L'avaluació inicial de l'alumne B.

Arran d'aquesta activitat, hem sabut de la dificultat que alguns alumnes tenien per a elaborar una definició d'història, així com del fet que la majoria del grup-classe confonia la història amb una de les seves ciències auxiliars: la cronologia. També hem constatat que la majoria part de l'alumnat no percebia la història dins de la seva vida quotidiana. És a dir, que no relacionava la història amb els noms de carrers, monuments, pel·lícules, sèries televisives, novel·les, dies festius de caràcter civil, etc. Per d'altra banda, en força casos, encara predominava una visió positivista i etnocèntrica de la història, basada en una periodització etnocèntrica i que equipara el pas del temps amb un procés evolutiu, sense contemplar les fases o períodes involutius. En quan a les funcions de la història i pel que fa a la seva cientificitat, exceptuant alguns comptadíssims casos, l'alumnat no ho ha tingut gens clar.

Per a Alain Dalongevill, quan l'alumnat exterioritza les seves idees prèvies es produeix un conflicte entre aquestes representacions inicials i la construcció de nous coneixements. Segons aquest pedagog, el procés de construcció de nou coneixement està configurat per 4 fases: la conscienciació de les representacions, la confrontació de les idees prèvies amb d'altres, la destrucció o reconstrucció de noves representacions amb la incorporació de les noves idees i, per acabar, la metacognició dels processos posats a la pràctica. Conseqüentment, la realització de l'avaluació inicial és primordial tant per al professorat com per a l'alumnat. Facilita el diàleg entre ambdós, "entre iguals" (entre l'alumnat) i potencia la reflexió de l'alumnat i el professorat. Aquest monòleg intern és cabdal per a la regulació continuada que l'alumnat ha d'emprendre en relació el seu procés d'aprenentatge i que el professorat utilitza per adequar les activitats previstes a les necessitats detectades.⁶

2.– De les fonts a la història

La unitat didàctica s'ha estructurat utilitzant les mateixes qüestions teòriques que s'havien plantejat a l'avaluació inicial:

1. Què és la Història?

⁶ Aquestes necessitats són de diferent tipologia: de reforç, de consolidació i d'ampliació.

2. És present la Història en la nostra vida quotidiana? Com?
3. Quines funcions té la Història?
4. La història és una ciència? Per què?

Per tant, durant les dotze sessions de classe que s'hi han dedicat, l'alumnat ha continuat treballant per a poder obtenir respostes a les preguntes. L'objectiu d'aquest enfoc ha estat la voluntat de potenciar l'atenció, l'autonomia i la creativitat d'un alumnat que està massa acostumat en cercar respostes al llibre de text i al mètode del "copia i enganxa", quan consulta la xarxa virtual, deixant de banda la pròpia reflexió.

Les competències que s'havien assolir al finalitzat la unitat han estat:

- Definir què és la història.
- Relacionar la Història amb aspectes de la vida quotidiana i amb l'actualitat.
- Conèixer les funcions de la Història.
- Concebre la Història com una ciència.
- Elaborar frisos cronològics.
- Conèixer i valorar positivament la diversitat de calendaris existents
- Saber utilitzar la numeració romana
- Memoritzar la periodització històrica europea
- Distingir els fets segons la seva tipologia (polítics, econòmics, socials, religiosos i culturals).
- Explicar què és una font històrica i les tipologies existents.
- Relacionar les fonts històriques amb l'elaboració de la història.
- Extreure informació bàsica d'una font històrica.
- Cercar, seleccionar i interpretar la informació, utilitzar-la de forma crítica i comunicar-la als altres utilitzant el vocabulari específic de la història.
- Valorar el patrimoni històric.

A les classes, depenent de les activitats, s'han utilitzat diferents metodologies i agrupacions de l'alumnat com classes magistrals, treball individual i cooperatiu de parelles, petits grups i grup-classe. L'organització de l'alumnat en aquestes agrupacions flexibles també s'ha realitzat per a potenciar la participació de tot l'alumnat, atenent la diversitat del grup-classe.

D'entre les activitats d'ensenyament-aprenentatge treballades enguany en aquesta unitat didàctica, podem destacar-ne les següents:

- aplicació del joc qui sóc?⁷

⁷ Es tracta d'un joc que ja fa anys utilitzem en aquesta unitat. L'alumnat ha de portar una fotografia de quan era molt petit. El professorat recull aquestes fotografies i reparteix una fotografia a cada alumne/a. Es tracta de reconèixer a l'alumne/a de la fotografia i de justificar-ho. Després entre

- cerca de referències històriques properes a l'entorn de l'alumnat: dies festius, nom del carrer on viuen, monuments o llocs de memòria, pel·lícules, jocs, costums, etc.
- comentari d'esdeveniments actuals en els quals es facin referències històriques.⁸
- elaboració d'un fris cronològic de la seva vida amb els esdeveniments més importants.
- confecció d'un fris cronològic de les etapes històriques.
- identificació i classificació de fonts (primàries, secundàries i tipologia segons la base material).⁹
- identificació i classificació de fets històrics segons la seva tipologia.

tot el grup-classe s'han d'extreure conclusions de l'activitat. És una activitat que entusiasma a l'alumnat i que, a més a més, és ideal per a treballar els conceptes de canvi i continuïtat històrics. Enguany, com l'alumnat s'ha ensenyat les fotografies amb anterioritat, he fet fotocòpies en blanc i negre i he introduït dues fotografies meves. Aquest recurs ha despistat a l'alumnat, que no està acostumat amb les fotografies d'aquesta coloració, li ha provocat desconcert perquè no s'imaginava que havia introduït fotografies de la meua infantesa i ha facilitat la introducció de conceptes com la manipulació i reproducció de fonts.

⁸ Per exemple, enguany l'alumnat ha reflectit la conjuntura política actual originada arran de la manifestació multitudinària del dia 11 de setembre, els actes realitzats els dies 24 i 27 de gener al voltant dels "Justos" per a recordar les víctimes del franquisme i del nazisme, la presentació d'una denúncia per part d'"Altra Itàlia" i dos afectats pel llançament indiscriminat de bombes contra la població civil barcelonina efectuat per aviadors de la Legió Condor durant la Guerra Civil Espanyola.

⁹ Per a la realització d'aquesta activitat s'ha utilitzat: un fòssil, la reproducció d'un bifaç, procedent del *Secretos de los hombres primitivos* (vegeu fonts de consulta), la reproducció d'una tauleta d'escriptura romana de fang i cera; una reproducció de papir egipci; una fotocòpia d'un pergami medieval de l'Arxiu Municipal d'Argentona; un disc d'EMI El Mesías de Handel, que també reproduceix una partitura d'aquesta composició musical; el llibre de fotografies La Barcelona desapareguda de Josep Maria Huertas Claveria; diverses reproduccions de fotografies antigues de Barcelona; una pesseta amb l'efígie de Franco; el llibre de text de Ciències Socials de 1r d'ESO de l'editorial Vicens Vives; la publicació de Neus Català. Testimoni d'una supervivent (vegeu fonts de consulta); reproducció d'un cotxe de juguina de 1905; una seqüència del film 2001: una odisea del espacio de Stanley Kubrick.

Figura 5.- Una fotografia de l'activitat *Qui sóc?*
Fotografia de Montserrat Richou i Llimona.

Així, per exemple a la segona activitat del recull anterior, l'alumnat ha fet com a deures els següents exercicis:

La Història i la meva vida quotidiana

1. Cerca en un calendari o en la teva agenda escolar els dies festius oficials d'aquest any. Anota dos dies festius oficials civils i, al costat, el què es recorda o commemora.
2. En quin carrer vius? Saps per què es diu així, des de quan es diu així i a qui vol homenatjar? Fes una cerca a la Història dels noms de carrers, és a dir, el nomenclàtor de l'Ajuntament de Barcelona i explica-ho.
<http://www.bcn.cat/nomenclator/>
Si no trobes informació del teu carrer en aquesta web, cerca-ho en altres webs o escriu les explicacions sobre un carrer del nomenclàtor de l'Ajuntament de Barcelona.
No són vàlids els 3 primers noms de carrers de la lletra A.

3. Exposa la informació bàsica d'un monument i un museu de Barcelona. Per exemple: localització, data d'inauguració, a qui està dedicat en el cas del monument i quin tipus de museu és.
4. Consulta la pàgina web <http://cultura.gencat.cat/arxius/directori.asp> i escriu el nom de 5 arxius de Barcelona que tinguin fonts històriques. Després anota tota la informació d'un d'aquests arxius. És molt probable que en un altra cerca amb el nom de l'arxiu, puguis obtenir més informació de la pàg web de l'arxiu que t'interessi.
5. Cerca en un diari en paper o digital una notícia nacional o internacional d'actualitat, cerca informació sobre els seus precedents històrics i explica-ho, seguint el següent esquema:
 - Notícia escollida (explicació resumida de la notícia, data de la notícia i pàg. del diari consultat)
 - Precedents històrics de la notícia escollida (s'han de citar les fonts consultades).
6. Amb aquestes activitats he après
 Escriu una breu reflexió del que has descobert i/o après amb les anteriors activitats.

Figura 6.- Mostra d'alguns dels materials emprats per a treballar les fonts històriques a l'aula.

Fotografia de Maria Richou i Gueye.

L'alumnat dividit en parelles ha utilitzat els objectes que es mostren a la fotografia anterior per a realitzar un exercici relacionat amb la identificació, classificació i relació de fonts històriques amb la seva època. Per dur a terme aquesta activitat, l'alumnat ha utilitzat el suport d'una fitxa de recollida d'informació, que hem inserit a continuació. Posteriorment, cada parella ha fet una breu presentació del seu objecte a la resta del grup.

Figura 8.– Fitxa de buidatge d'objectes materials per a la identificació i classificació de fonts.

Objecte: Alumnes: – L'objecte és una font històrica? – Per què? – Classificació de la font: – Primària / Secundària – Segons la base material: – Informació que ens aporta la font en relació a la seva època: – – – Observacions:

Abans de la prova, s'han dedicat dues sessions de classe per a desenvolupar l'última seqüència didàctica de la unitat. És tracta d'unes activitats que han aplegat gran part de les competències de diferent tipologia que s'havien treballat anteriorment.

Per a la realització d'aquestes darreres activitats s'ha dividit els 26 alumnes del grup-classe en vuit grups de tres i en un grup de dos alumnes. En la primera sessió, de la seqüència didàctica l'alumnat havia d'omplir una fitxa a partir de la font documental que havia escollit. Com aquesta activitat també comportava la recerca d'informació relacionada amb la font i, a més a més, s'havia de preparar la presentació d'aquesta font a la resta del grup-classe, l'alumnat ha realitzat aquestes tasques com a deures.

Les reproduccions de fonts que s'han treballat a partir dels grups en què s'ha dividit l'alumnat han estat les següents:

- Grup 1.- La promesa d'alliberament de Joan, esclau de Francesco de Casagosa, ciutadà de Barcelona.¹⁰
- Grup 2.- Primer exemplar del diari La Vanguardia del dia 1 de febrer de 1881.¹¹
- Grup 3.- Carta escrita a Madrid, el 23 de gener de 1939, per un soldat català a la seva família.¹²
- Grup 4.- Fotografia d'un carter envoltat de dones i nens a l'Estadi de Montjuïc.¹³
- Grup 5.- Cartell "Aixafem el feixisme" (1937) de Pere Català Pic.¹⁴
- Grup 6.- Justificant de no pertànyer a la "raça jueva" i una fotografia d'alumnes de primària d'una escola de París. Alguns dels alumnes apareixen amb l'identificatiu de l'estrella de David. Entre aquests, uns quants varen ser deportats i morts al camp d'extermini d'Auschwitz.¹⁵
- Grup 7.- Notícia del diari La Vanguardia sobre l'enlairament i retorn de la primera nau amb tripulació humana que va arribar a la lluna.¹⁶
- Grup 8.- Portada de la revista Destino del mes de febrer de 1977.¹⁷
- Grup 9.- Calendari de la vida rural 2006.¹⁸

¹⁰ ARXIU HISTÒRIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA, Antoni COSCÓ, Manual 1408-7-30/1409-2-1, f.21. L'alumnat també pogut consultar l'itinerari didàctic *La Baixa Edat Mitjana*, que vaig elaborar per a l'aplicatiu ARC de l'xtec (<http://apliense.xtec.cat/arc/taxonomy/term/6037>) i, ha emprat part del material dedicat a l'esclavisme, que figura en l'element *Vida quotidiana de la ciutat baixmedieval* (<http://apliense.xtec.cat/arc/node/1180>).

¹¹ Es pot consultar a l'aplicatiu de l'Hemeroteca de La Vanguardia: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/edition.html?bd=01&bm=02&by=1881&x=63&y=7>.

¹² Els papers confiscats de Salamanca. Barcelona: el Periódico i Sàpiens Publicacions, S.L, 2006, pp. 78-79.

¹³ REVERTÉ VIDAL, Mª Pilar. *Solidaris en defensa de la llibertat. Refugiats de guerra a Catalunya (1936-1939)*. Sant Cugat del Vallès: Arxiu Nacional de Catalunya. Servei Didàctic, 2007 (Col·lecció "Les claus de la Història", 2), doc. 22.

¹⁴ Cartells catalans de la Guerra Civil. Barcelona: Sàpiens.Cat i Ara.Cat, diverses entregues amb el diari Ara. Aquest cartell es pot consultar a "Col·lecció Cartells del Pavelló de la República / Universitat de Barcelona". <http://mdc.cbuc.cat/cdm/ref/collection/pavellorepu/id/219>.

¹⁵ GENSBURGER, Sarah (Direction). *C'étaient des enfants. Déportation et sauvetage des enfants juifs à Paris*. Paris: Skira Flammarion, 2012 ("Les expositions de la l'Hôtel de Ville de Paris").

¹⁶ La Vanguardia, edició del dissabte de 15 de novembre de 1969, p. 7. <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1969/08/01/pagina-7/33592753/pdf.html?search=El%20hombre%20llega%20a%20la%20luna%201969>.

¹⁷ Aquesta font es pot consultar la Biblioteca Nacional de Catalunya o virtualment a la següent adreça <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/192592/rec/2>.

¹⁸ *Calendari de la vida rural 2006*. Barcelona: Sàpiens Publicacions i Fundació Lluís Carulla-Museu de la Vida Rural, 2005.

Figura 9.– Fitxa d'anàlisi d'una font històrica.

Alumnes.....

Anàlisi d'una font històrica

1. La font històrica analitzada:
 - 1.1. Datació (data i segle)
 - 1.2. Referències de la font (on està aquesta font/on s'ha reproduït)
 - 1.3. Descripció de la font
 - 1.4. Tipus de font i justificació (primària / secundària i segons base material)
2. Fem història:
 - 2.1. De quin tipus de fet o fets ens informa aquesta font? Per què?
 - 2.2. Quines qüestions ens suggereix l'observació d'aquesta font?
 - 2.3. Si volguéssim contestar algunes de les qüestions de l'anterior punt quins passos seguiríem?
3. Valoració de l'activitat:
 - 3.1. Què hem après amb aquesta activitat?
 - 3.2. Què en pensem d'aquesta activitat?

3.– L'avaluació

L'avaluació de l'alumnat s'ha realitzat mitjançant el seguiment de totes les activitats d'ensenyament- aprenentatge comentades amb anterioritat. A més a més, també s'han inclòs algunes qüestions relacionades amb aquesta unitat quan s'ha fet la prova de la unitat següent dedicada a les societats paleolítiques i neolítiques.

Les competències que s'han tingut en compte a l'hora d'avaluar apareixen a la taula que es troba a continuació.

Figura 10.- Avaluació de les competències treballades.

Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3
Sap elaborar una definició d'història.	Sap elaborar una definició d'història i l'exposa amb vocabulari adequat.	Sap elaborar una definició d'història i l'exposa amb vocabulari propi i adequat.
Sap relacionar la història amb aspectes de la vida quotidiana i amb l'actualitat.	Sap interpretar la relació de la història amb la vida quotidiana i l'actualitat.	Sap interpretar i valorar la relació de la història amb la vida quotidiana i l'actualitat.
Coneix les funcions de la història.	Sap interpretar les funcions de la història en diferents contextos.	Aporta criteris personals en la seva interpretació de les funcions de la història.
Integra la història dins de la Ciència.	Valora la integració de la història dins de la Ciència.	Sap utilitzar el pensament abstracte per a valorar la integració de la història dins del món científic.
Sap elaborar frisos cronològics.	Sap elaborar i interpretar frisos cronològics.	Sap elaborar i interpretar frisos cronològics i en valora la seva funció.
Sap reconèixer i aplicar la numeració romana per la periodització dels segles.	Sap reconèixer i aplicar la numeració romana per la periodització dels segles i en qualsevol altre context.	Sap reconèixer i aplicar la numeració romana per la periodització dels segles i en qualsevol altre context.
Coneix la periodització històrica europea.	Coneix la periodització europea i la sap relacionar amb elements de la vida quotidiana i l'actualitat.	Coneix i valora la funció de la periodització europea, la relaciona amb elements de la vida quotidiana i l'actualitat.
Sap reconèixer els fets històrics i classificar-los segons la seva tipologia.	Sap reconèixer amb facilitat els fets històrics i classificar-los segons la seva tipologia.	Entén i aplica la versatilitat d'un fet històric segons sigui en relació d'un esdeveniment (principal, causal o conseqüencial).
Sap definir què és una font històrica i la classifica segons les seves tipologies.	Sap relacionar les fonts històriques amb la societat que l'elabora.	Sap relacionar les fonts històriques amb la societat que l'elabora i valorà les seves aportacions.
Sap extreure la informació bàsica d'una font històrica.	Sap extreure les informacions bàsiques d'una font històrica i les relaciona amb aspectes de la societat que l'elabora.	Sap extreure i interpretar amb facilitat les informacions bàsiques d'una font històrica.
Sap cercar, seleccionar i interpretar informació, comunicant-la amb la utilització de vocabulari històric.	Sap cercar, seleccionar i interpretar amb facilitat informació i la comunica utilitzant vocabulari històric bàsic.	Sap cercar, seleccionar, interpretar i valorar amb facilitat informació i la comunica utilitzant vocabulari històric.
Sap reconèixer i valorar el patrimoni històric.	Sap reconèixer, valorar i relacionar el patrimoni històric amb la seva època.	Sap reconèixer, valorar i relacionar amb facilitat el patrimoni històric amb la seva època.

4.– Consideracions finals

La valoració de l'experiència pot considerar-se com a positiva. La majoria de l'alumnat ha assolit les competències dels nivells 1 i 2 de la figura anterior. Tot i així, ens ha sorprès que la majoria dels nois i noies, amb algunes notables excepcions, els ha costat força treballar sense llibre de text i esmerçar esforços per a l'elaboració d'activitats en les quals havien de practicar l'observació i la reflexió plantejades. Per tant, enguany, durant el període que ens resta de curs, en aquest període que es dedica a l'estudi de la història, potenciarem aquesta línia de treball amb les activitats que ja tenim elaborades de cursos anteriors i en crearem de noves.

Com s'ha comentat amb anterioritat, quan s'ha presentat l'experiència didàctica, el primer curs de l'ESO és un moment cabdal per a desenvolupar unes bones bases perquè a partir d'aquí és puguí anar construint els posteriors coneixements significatius.

5.– Bibliografia i d'altres fonts

“Col·lecció Cartells del Pavelló de la República / Universitat de Barcelona”. <http://mdc.cbuc.cat/cdm/ref/collection/pavellorepu/id/219>.

CALZADA I OLIVELLA, Maria. *Les fonts primàries a l'ensenyament. Les relacions entre el món escolar i l'arxiu. Visió general de Catalunya. El cas de Sant Feliu de Guíxols*. Tesi doctoral dirigida per la doctora Gemma Tribó i Traveria. Barcelona: Departament de Didàctica de les Ciències Socials de la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, 2008. <http://hdl.handle.net/10803/1338>.

Calendari de la vida rural 2006. Barcelona: Sàpiens Publicacions i Fundació Lluís Carulla-Museu de la Vida Rural, 2005.

DALONGEVILLE, Alain. *Noción y práctica de la situación-problema en historia*. <http://situationsproblemes.free.fr>.

DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. Cercador d'arxius. <http://cultura.gencat.cat/arxius/directori.asp>.

FORN I SALVÀ, Francesc. *El laboratori d'història. La pràctica en la comprensió del passat*. Barcelona: Horsori Editorial, S.L, 2010, (“Col·lecció Manuals secundària”, 13).

GENSBURGER, Sarah (Direction). *C'étaient des enfants. Déportation et sauvetage des enfants juifs à Paris*. Paris: Skira Flammarion, 2012 (“Les expositions de la l'Hôtel de Ville de Paris”).

HÄNDEL, Georg Friedrich. *El Mesias*. Barcelona: Emi, 1983.

- HEMEROTECA DE LA VANGUARDIA. <http://hemeroteca.lavanguardia.com/edition.html?bd=01&bm=02&by=1881&x=63&y=7>.
- HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. *La Barcelona desapareguda*. Barcelona: Angle Editorial, 2004.
- KUBRICK, Stanley, 2001: una odisea del espacio. Madrid: Warner Home Video Española S:A, 2001.
- MARCHAND, Pierre, *Secretos de los hombres primitivos*. Barcelona: Ediciones B, 1998.
- CATALÀ, Neus, *Testimoni d'una supervivent*. Barcelona: El Periódico, 2007.
- CATALÀ PIC, Pere. Aixafem el feixisme. Barcelona: Comissaria de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1937. <http://mdc.cbuc.cat/cdm/ref/collection/pavellorepu/id/219>.
- REVERTÉ VIDAL, Mª Pilar. *Solidaris en defensa de la llibertat. Refugiats de guerra a Catalunya (1936-1939)*. Sant Cugat del Vallès: Arxiu Nacional de Catalunya. Servei Didàctic, 2007 (Col·lecció “Les claus de la Història”, 2), doc. 22.
- RICHOU I LLIMONA, Montserrat. *La Baixa Edat Mitjana*. Barcelona: ARC a XTEC, 2011. <http://apliense.xtec.cat/arc/taxonomy/term/6037>.
- RICHOU I LLIMONA, Montserrat. *Vida quotidiana a la ciutat baixmedieval*. Barcelona: IARC a XTEC, 2011. <http://apliense.xtec.cat/arc/node/1180>.

Tres Jornades d'educació: una reflexió del camí dut a terme¹

Xavier Cortés Nadal

Grup de Treball DIDDOC (Didàctica i Documents) i professor del Col·legi Mare de la Mercè (Sant Feliu de Llobregat)

A continuació, es fa un repàs dels principals idees i suggeriments de les jornades anteriors, amb la finalitat de conèixer les principals dinàmiques de treball arxius - educació i aprofundir en la col·laboració arxius amb professors.

Introducció

Amb la constitució del grup DIDDOC sobre Educació i Arxius, impulsat pel Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya (SDANC) i el CESIRE CERES, es va veure com a grup, la necessitat d'establir línies de treball que permetin aprofundir la col·laboració entre el món docent i els arxius amb la finalitat de promoure el coneixement i l'aplicació del patrimoni documental com a recurs educatiu i eina per l'assoliment de les competències bàsiques. Així doncs, en el marc de desenvolupament del projecte de treball com a grup, ens hem proposat d'analitzar quina ha estat l'evolució d'aquesta col·laboració en els darrers anys a Catalunya i quina és la situació actual, per tal de detectar en quins aspectes cal incidir i planificar les notes línies de treball.

Una apreciació final, quan es llegeixin les conclusions, cal tenir en compte que l'anàlisi dut a terme, té una limitació òbvia que cal esmentar, el treball s'hauria de completar amb les propostes de les IV Jornades, perquè no podrà incloure les ponències i comunicacions d'aquestes Jornada en el seu anàlisi, però aquesta limitació s'intentarà superar des del nostre grup de treball, tot completant les reflexions aquí exposades en un futur escrit que es donaria a conèixer a través del blog del grup DIDDOC.

¹ Agrair als membres del grup DIDDOC els seus comentaris a l'article i a la Sra. Pilar Reverté (SDANC-CESIRE CERES) els suggeriments i correccions, com també l'ajuda en la realització del material gràfic.

Objectius de la present comunicació

L'edició de les Tres Jornades d'Educació i Arxius ens permeten conèixer les deu ponències sobre com podria ser l'articulació entre aquests dos àmbits i les cinquanta-cinc comunicacions, que esdevenen la pràctica del dia a dia d'aquesta relació.

Així doncs, quins objectius es proposen en el següent article:

1. Proposar quins objectius de les Jornades d'Educació-Arxiu es poden considerar assolits.
2. Analitzar quina ha estat la incidència sobre les propostes de les ponències en l'àmbit de l'Educació i l'Arxiu.
3. Identificar quins agents impulsen activitats didàctiques entre el món dels arxius i la docència.
4. Conèixer els tipus d'ofertes i col·laboracions que hi ha entre arxius i docents.
5. Classificar els tipus d'activitats didàctiques que desenvolupen els arxius i els docents.
6. Establir quines finalitats i motivacions tenen arxius i docents per a treballar conjuntament.
7. Conèixer quins usos fan els docents de les fonts d'arxiu.
8. Proposar de reflexió i futur en la relació entre docents i arxius.

Per això, com a la metodologia de treball, el primer que s'ha dut a terme és un repàs dels objectius de les diferents Jornades, constatar les propostes de les ponències, i per últim, extreure les principals informacions que ens proporcionen les comunicacions sobre la pràctica educativa entre Educació i Arxius. Aquesta anàlisi s'ha realitzat a partir de l'anàlisi de les comunicacions i ponències publicades en les actes de les tres edicions de les Jornades (2003, 2005 i 2010).

Objectius de les Jornades d'Arxius i Educació

En iniciar aquesta reflexió, primer tot es fa un repàs dels objectius de cadascuna de les Jornades dutes a terme. La lectura del capítol de Presentacions en els llibres d'actes de les diferents Jornades, ens permetria anomenar els següents objectius:

Primera jornada	- Analitzar la interacció arxius-educació en aquest context social. - Sumar esforços de les institucions culturals del territori amb l'escola per assolir la socialització responsable dels ciutadans. - Fomentar la comunicació i la reflexió entre arxius i els centres educatius de Catalunya, per conèixer i divulgar experiències didàctiques amb fonts d'arxiu. - Fer propostes de futur sobre les característiques dels Serveis Didàctics dels arxius, partint de la reflexió conjunta ensenyants - arxiu.
Segona Jornada	- Reflexionar sobre com els documents desats als arxius fonamenten els drets dels ciutadans i ajuden a consolidar els valors democràtics. - Fer aportacions, pràctiques i teòriques, sobre la manera com al recuperació de la memòria històrica pot ser treballada de manera didàctica a partir de fons d'arxiu.
Tercera Jornada	- Continuar la reflexió conjunta entre arxivística i docència per afavorir la creació de serveis didàctics d'arxius. - Compartir propostes didàctiques que emprèn tecnologies digitals i fonts primàries. - Difondre i comunicar bones pràctiques, integrant-les en una base de dades de consulta pública.

Les ponències a les Jornades: Línies de treball proposades

A la primera Jornada es van presentar quatre ponències. D'aquestes, la primera, la tercera i la quarta es centren a presentar propostes de models de treball entre la comunitat educativa i els arxius. Quins serien els models proposats? A primera i la quarta ponència, escrites des de l'experiència en el món de l'arxiu municipal, es proposa el Servei Didàctic de l'Arxiu com l'eina que faria possible aquesta interacció.² Mentre que a la tercera ponència, una proposta duta a terme des del món universitari, es suggeria d'organitzar a l'aula un arxiu simulat, amb la finalitat d'ensenyar ús i funcionament als alumnes.³ Les altres ponències tractaven d'altres aspectes també interessants. Així a la segona ponència es presentava un model en què l'Arxiu, des de l'administració, s'havia convertit en una eina educadora, amb tot un seguit d'organismes oficials i reglats que treballaven amb l'Arxiu com una part més del sistema educatiu, i present a l'aula des del marc curricular.⁴ L'última

² ALBERCH I FUGUERAS, Ramon, "Els Serveis Didàctics d'arxius a l'estat espanyol". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fonts d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius*. Barcelona, 5, 6 i 7 de setembre de 2002. Barcelona: ICE, 2002, pp. 15-23; ALEMANY NADAL, Sílvia, BURGUILLAS MEDINA, Núria, CANYELLAS VILAR, Núria, GONZÁLEZ COSO, Elena, PONS MASCARILLA, Montserrat, SUQUET FONTANA, M. Àngels, "Reflexions per utilitzar didàcticament els fons d'arxiu a Catalunya. El servei educatiu: una funció, un repte, una necessitat?". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fonts d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius*. Barcelona, 5, 6 i 7 de setembre de 2002. Barcelona: ICE, 2002, pp. 59-81.

³ MATTOZZI, Ivo, "Arxius simulats i didàctica de la recerca històrica: per un sistema formatiu integrat entre arxius i escola". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fonts d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius*. Barcelona, 5, 6 i 7 de setembre de 2002. Barcelona: ICE, 2002, pp. 45-58

⁴ MCBRYDE, Margaret, "Els arxius i el sistema educatiu escocès". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fonts d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius*. Barcelona, 5, 6 i 7 de setembre de 2002. Barcelona: ICE, 2002, pp. 25-44.

ponència era una aportació des del món de l'educació, des de la perspectiva del treball amb les fonts primàries de l'Arxiu a l'aula, que esdevenen una eina privilegiada per assolir els objectius de formar una ciutadania compromesa, treballar amb noves metodologies que signifiquessin la introducció de la recerca a l'aula com a mètode d'ensenyament - aprenentatge amb fonts primàries, i així fer que l'alumne esdevingués el protagonista principal del seu aprenentatge.⁵

A la segona Jornada es van presentar tres ponències. Les dues primeres destaquen el tema de la memòria, així doncs, a la primera s'incidia la importància del paper de la memòria i el seu ús com a font d'informació, com element motivador i que hauria de servir per ajudar a l'alumnat a entendre i apropar-se als fets.⁶ A la segona, l'element principal és la reflexió sobre l'interès actual respecte al patrimoni documental, en el marc de societat de la informació, i proposa diversos factors que han afavorit aquest fenomen: el ressorgiment nacional, la cultura com a element de consum, el turisme cultural i l'expansió dels mitjans de comunicació social.⁷ A la tercera ponència es presentaria un exemple concret de recuperació de la memòria a través de l'ús de fonts d'informació; un projecte de recuperació de la memòria històrica sobre la dona medieval.⁸

A la tercera Jornada, es van presentar tres ponències. A la primera es va fer una reflexió molt acurada del paper de l'arxiu com a agent educador en el marc de la societat del coneixement, aplicant-ne la metodologia d'anàlisi DAFO. Alguns dels continguts que es podrien destacar el paper de les TIC i el que es considera, la seva absolutització com eina educadora. Es proposa que per a fer viable la relació entre arxius i docents, es creïn grups interdisciplinaris, s'impulsi la formació del professorat es potenciïn Serveis Educatius d'Arxius, per a fer més present els fons d'arxiu a la tasca didàctica.⁹ La segona ponència va presentar tot un seguit d'eines TIC amb

⁵ ARQUÉ, Maite, GÓMEZ, Pilar, TRIBÓ, Gemma, "Didàctica de la història amb fonts primàries". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fonts d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius. Barcelona, 5, 6 i 7 de setembre de 2002*. Barcelona: ICE, 2002, pp. 83-116.

⁶ TORAN, Rosa, "Sobre l'ús de la memòria". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació-Arxiu. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*. Barcelona: ICE, 2006, pp. 15-26.

⁷ MARTÍNEZ, M. Carme, SOLÀ I GASSET, Fina, "Democràcia, ciutadania i arxius". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació-Arxiu. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*. Barcelona: ICE, 2006, pp. 27-50.

⁸ [contra]TAEDIUM, grup de recerca en Història Medieval i Innovació Docent, "Les fonts a l'abast: projectes i experiències didàctiques". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació-Arxiu. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*. Barcelona: ICE, 2006, pp. 51-81.

⁹ MAURÍ MARTÍ, Alfred, CALZADA OLIVELLA, Maria, "Els arxius com a agents educadors en la societat del coneixement". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Fonts primàries en l'educació digital. Terceres Jornades Educació i Arxius. Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010*. Barcelona: ICE, 2011, pp. 21-37.

les quals seria possible treballar amb les fonts primàries,¹⁰ mentre la tercera ponència, duta a terme pel SDANC, proposa l'ARC com a model didàctic per sintetitzar, compartir la pràctica afavorint la didàctica amb fonts d'arxius i la utilització del mètode de recerca aplicat a l'aula.¹¹

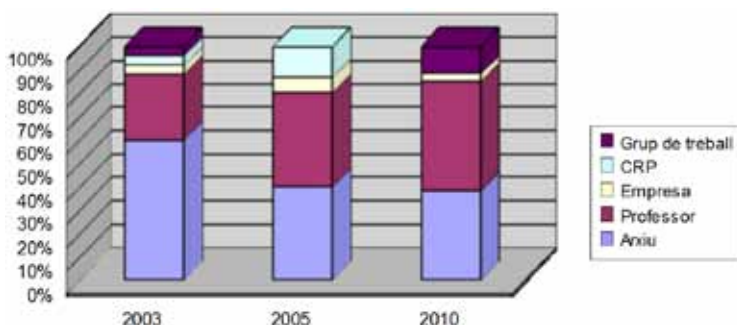
Les comunicacions a les Jornades: Exemples pràctics de propostes de treball

L'organització de les tres jornades ha permès que es presentessin un total de 55 experiències educatives.

2002	I Jornades	20 comunicacions
2005	II Jornades	11 comunicacions
2010	III Jornades	24 comunicacions

D'aquestes s'extreuen les informacions següents; el primer era la identificació de quins han estat els impulsors de les iniciatives de relació Educació-Arxiu.

Iniciativa de l'experiència.

Així doncs, es va delimitar els cinc protagonistes principals alhora de prendre la iniciativa en proposar activitats didàctiques amb fons d'arxiu com a eina pedagògica. Aquests són principalment arxius i professors, i de manera més testimonial

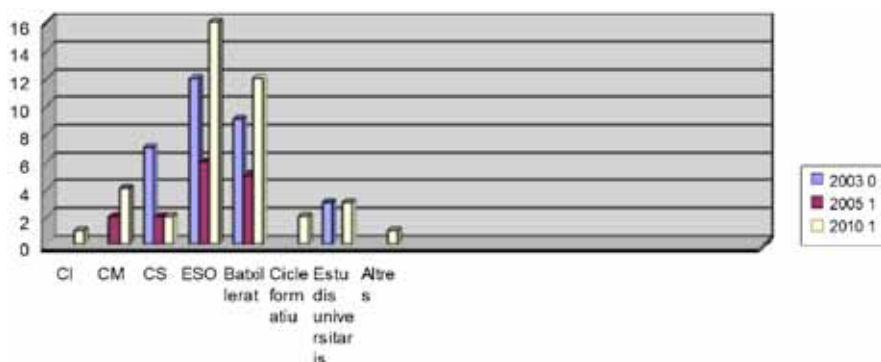
¹⁰ VIVANCOS, Jordi, "La tecnologia al servei de les fonts primàries". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Fonts primàries en l'educació digital. Terceres Jornades Educació i Arxius*. Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010. Barcelona: ICE, 2011, pp. 39-62.

¹¹ REVERTÉ VIDAL, Pilar, CASAS ROMERO, Carme, "Models per dissenyar propostes didàctiques d'aula utilitzant les tecnologies de l'aprenentatge i el coneixement i les fonts primàries". A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Fonts primàries en l'educació digital. Terceres Jornades Educació i Arxius*. Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010. Barcelona: ICE, 2011, pp. 63-81.

empreses culturals, Centres de Recursos Pedagògics (CRP) i grups de treball.¹² Es detecta que la col·laboració, entre Arxius i docents, a l'hora de proposar i preparar activitats didàctiques, és encara poc important, però en els pocs casos que es dona hi ha uns resultats i una continuïtat temporal que s'han de valorar. Altres consideracions a tenir en compte, respecte a aquest punt, va ser observar que a Catalunya els arxius de titularitat pública són els que articulen activitats didàctiques entorn els seus fons, situació que és gairebé mimètica amb el professorat, les iniciatives entre Educació-Arxiu són en la seva immensa majoria iniciativa de professors de centres públics, amb la presència testimonial d'activitats a càrrec de professors de centres educatius concertats.

També s'ha volgut analitzar quins són els nivells educatius on majoritàriament es duen a terme aquestes activitats educatives amb fons d'Arxiu. I per això, es va dividir l'apartat en EI (Educació Infantil), Educació Primària (EP), i la conseqüent subdivisió en Cicle Inicial (CI), Cicle Mitjà (CM) i Cicle Superior (CS), ESO, Batxillerat, Cicles Formatius, Estudis Universitaris i altres com PQPI, Escoles d'adults, etc.

Distribució per nivells educatius.

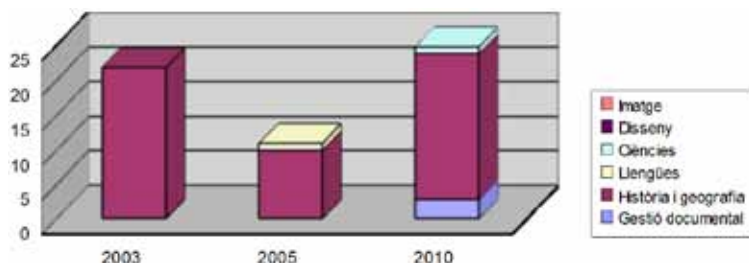

Els resultats són molt evidents. La immensa majoria d'activitats didàctiques es desenvolupen per alumnes d'ESO i Batxillerat. A continuació, la qüestió que es planteja és quines serien les matèries que són objecte principal d'aquestes activitats didàctiques.

¹² Es refereix al tipus de col·laboració on hi participen institucions diverses o grups de recerca universitària.

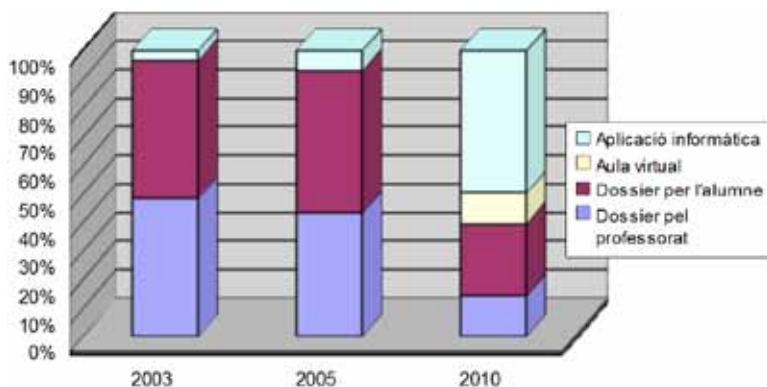
Com es pot observar, les Ciències Socials encapçalen la majoria d'experiències dutes a terme.¹³

Distribució per matèries.

Un altre bloc d'anàlisi seria entorn les característiques de les propostes i experiències didàctiques que es duen a terme. El primer detall que cal tenir en compte és que hi hagut una evolució en la manera de fer de les activitats, si a la primera jornada l'objecte principal de les activitats era presentar l'Arxiu com a centre i les seves funcions, a partir de la segona, les activitats presentades es centren en els aspectes didàctics i pedagògics. Com són, per tant, els materials didàctics proposats pels arxius?

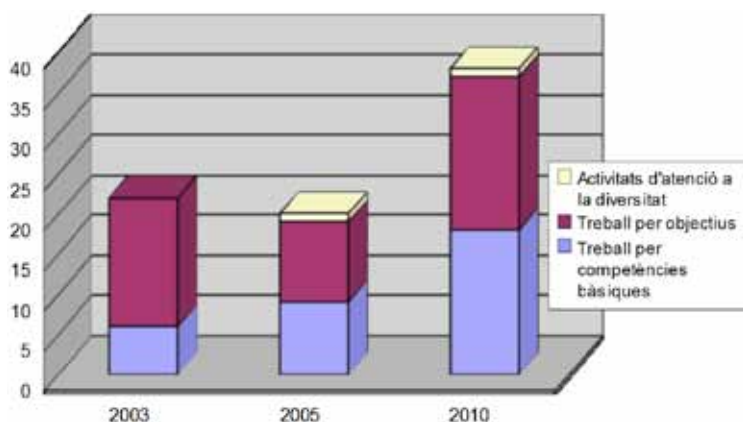
Estructura del material.

¹³ Les temàtiques proposades des de les Ciències Socials són molt diversificades i abasten aspectes d'història local des de diferents èpoques, les dones, la família, la història de l'ensenyament des del punt de vista d'aproximar-se a la història del centres educatius, la demografia, la industrialització, la República, la Guerra Civil i el franquisme. No hi ha una tendència marcada en els temes, encara que us dels més destacats és el de la industrialització.

A la primera i segona jornada predominen els dossiers de treball, amb una guia pel professorat i un altre bloc per l'alumne. Poc a poc, sobretot a la tercera jornada, sorgeixen altres propostes que utilitzen els TIC com a suport, amb plataformes i aules virtuals. Són els docents, amb les seves propostes amb l'ús de les TIC que porten la capdavantera tecnològica. A continuació, l'observació sobre la metodologia del treball de les propostes didàctiques:

Metodologia.

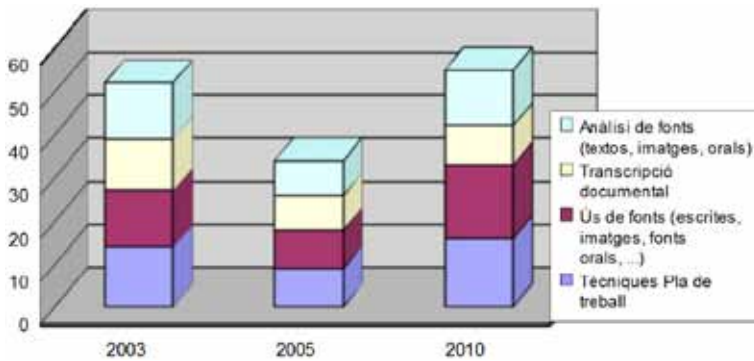

permet afirmar que estaria plenament assumida per aquests dossier el treball amb competències bàsiques i el treball amb objectius, però passa més discretament el criteri de l'atenció a la diversitat, malgrat hi ha una proposta força sistematitzada.¹⁴

Tot això s'emmarca en un seguit d'activitats d'ensenyament-aprenentatge que apliquen el mètode científic a l'acció didàctica, i que implicaria un pla de treball amb la seva temporalització, l'ús de les fonts, la transcripció documentals i l'anàlisi de fonts, activitats que també es poden trobar en propostes dutes a terme pels docents.

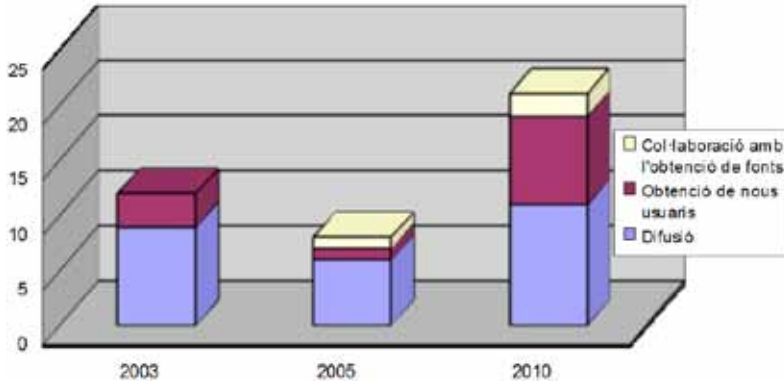
¹⁴ FORN I SALVÀ, Francesc, "Aprendre de la memòria: el camí de la PNL", A: TRIBÓ, Gemma (co-ord.), *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació-Arxius. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*. Barcelona: ICE, 2006, pp. 115-123.

Tècniques.

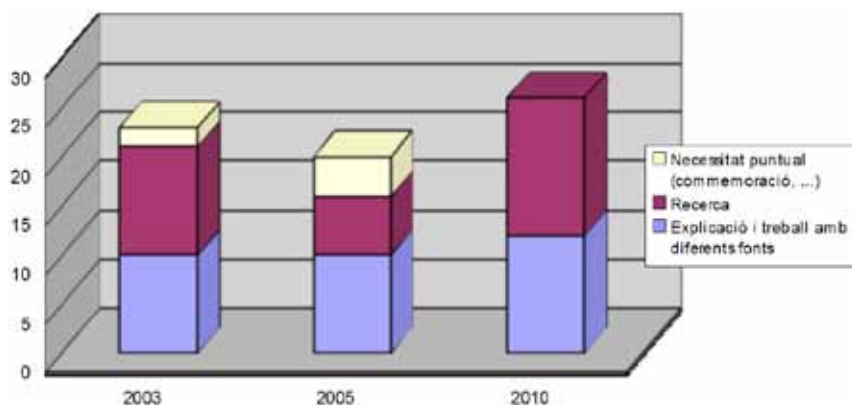
L'última part d'aquest anàlisi es centre en intentar conèixer quines són els interessos o motivacions que fan possible aquesta relació entre Educació i Arxius. Per part dels Arxius s'han considerat tres elements que podrien ser comuns a les tres jornades; la difusió de la tasca com arxiu, obtenció de nous usuaris i la col·laboració amb l'obtenció de fons.

Objectius per a l'arxiu.

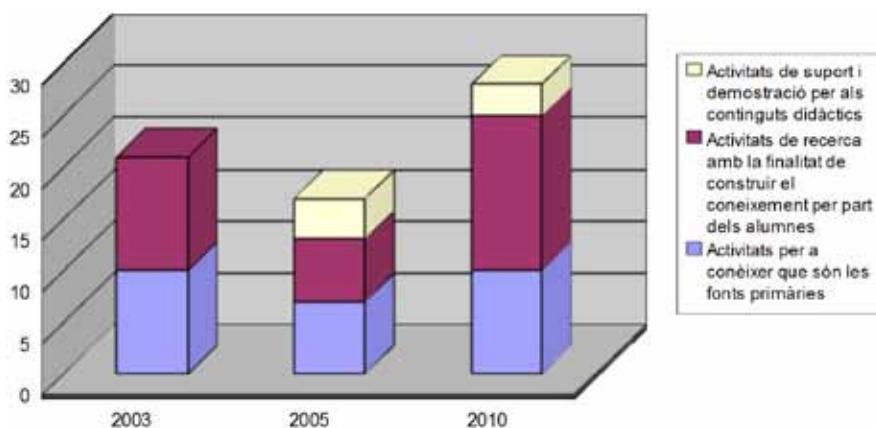
El que es dedueix de les tres jornades és que la col·laboració entre docents i arxius proporciona a aquests segons la difusió de la seva tasca i futurs nous usuaris. La col·laboració en l'obtenció de fons quedaria com una activitat, en aquest camp, com a poc prioritària. I els docents, per què participen de les activitats didàctiques de l'Arxiu o proposen activitats amb fons d'arxiu?

Objectius per als docents.

Es dedueixen dues motivacions principals, les avantatges que proporciona el treball amb les fonts en relació amb l'empatia de les ciències socials, l'ús del mètode científic, l'ús per a treballs de recerca sobretot al Batxillerat, i de manera més puntual, el que es qualifica de necessitats puntuals, com commemoracions. I per últim, respecte a les activitats, que és pot deduir segons els ítems proposats:

Ús de les fonts d'arxiu que fan els docents.

Malgrat que sembla que algun cop que les fons d'Arxiu es puguin utilitzar per a demostrar un contingut proposat a l'aula, destaca sobretot en l'ús per part del professorat el que els alumnes coneguin les diverses tipologies de fonts i, de manera principal, que siguin constructors del seu propi coneixement.

Conclusions

Com ja s'ha indicat, el principal objectiu de la comunicació seria proposar línies de futur entre arxius i docents. Així doncs, quines possibles conclusions s'extreuen després de tres edicions? Primerament, des dels objectius plantejats per l'organització de les Jornades, la majoria d'aquests es podrien considerar assolits, però de la Tercera Jornada s'hauria d'aprofundir en els següents:

- Compartir propostes didàctiques que emprèn tecnologies digitals i fonts primàries.
- Difondre i comunicar bones pràctiques, integrant-les en una base de dades de consulta pública.

Ara per ara, encara s'haurien de donar passes per assolir ambdós punts. Respecte a les ponències, si es fa un repàs d'aquestes Jornada a Jornada, la proposta del Servei Didàctic feta a la I Jornada com l'eina dinamitzadora Educació-Arxiu es pot dir que ja és una realitat consolidada, però cal anar més enllà, en el seu impuls. A la tercera Jornada es proposa la formació del professorat, les possibilitats pedagògiques dels arxius, així com la constitució d'equips multidisciplinaris en aquest àmbit.¹⁵ La lectura de la ponència de la I Jornada d'Ivo Mattozzi, amb títol "*L'arxiu simulat*",¹⁶ ens presentaria una altra proposta sobre la relació educació-arxiu. Si a primera vista el que es fa és portar l'arxiu a l'aula, hi ha autors que plantegen si l'experiència en qüestió no fa perdre la relació amb l'Arxiu amb el centre educatiu i es deixa de banda la informació que aporta la constitució d'un fons, la possibilitat de situar el document en un context, etc. Paral·lelament, a l'àmbit docent es donaria un fenomen que es podria considerar molt semblant, però des de l'altre punt de vista; activitats fetes amb fonts primàries d'arxius disponibles a la xarxa d'Internet. Un altre cop, es limita la informació del document ja que es perd el seu context i la col·laboració de l'arxiu, etc. Aquest fenomen amb la digitalització de fons d'arxiu disponibles a la xarxa l'estaria afavorint. Però el plantejament es veure-ho com una oportunitat i un repte. Diverses comunicacions on el professorat utilitza les fonts per a fer recerca als seus alumnes són interessants, però possiblement ho serien més si comptessin amb el suport d'un arxiu. Llavors, com a proposta, s'haurien de proposar protocols de treball que facilitessin el contacte entre el professor i el docent i l'Arxiu del qual es treballen els fons, es podria convidar a aquestes docents a col·laborar amb el Servei Didàctic per a compatir propostes educatives amb els

¹⁵ Com a exemple que ha tingut continuïtat a les diverses jornades d'Educació i Arxius: ARGILÉS, Anna, RETUERTA, M. LUZ, "Experiències didàctiques de secundària amb fonts documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat", A: TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fonts d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius. Barcelona, 5,6 i 7 de setembre de 2002*. Barcelona: ICE, 2002, pp. 119-124.

¹⁶ TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fonts d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius. Barcelona, 5, 6 i 7 de setembre de 2002*. Barcelona: ICE, 2002, pp. 45-58.

TIC, àmbit en que s'està donant una gran transformació tal com mostrarien els terceres Jornades. Per últim, esmentar les ponències que incideixen en aspectes més de caire pedagògic, metodològic i educatiu en l'ús de les fonts d'arxiu com a eines per assolir una ciutadania compromesa i transformadora de l'entorn social. Les experiències de les comunicacions dutes a terme per professors a les aules destaquen la implicació que hi ha per part de l'alumnat, que esdevé protagonista del seu aprenentatge. Tot això, lògicament, no poden ser iniciatives puntuals i localitzades en pocs arxius amb uns docents compromesos. Hi ha d'haver una implicació per part dels organismes públics competents. La ponència a la primera jornada que presentava l'exemple del model escocès és un exemple dels avantatges d'aquesta implicació i coordinació entre els sectors i grups implicats. Avui dia, el SDANC, conjuntament amb el CESIRE CERES, serien els dos serveis que duent a terme aquesta tasca amb propostes d'orientacions pedagògiques i metodològiques per a fer possible una més gran col·laboració entre els dos àmbits, amb molts escassos i limitats recursos.

L'últim punt de les conclusions resumeix les principals aportacions de les comunicacions fetes a les Jornades d'Educació i Arxius.

La primera és que arxius generen iniciatives educatives amb els seus fons. A aquesta tasca s'hi sumen iniciatives docents, que majoritàriament ho fan a títol individual i que com es pot veure a partir de la tercera jornada, amb l'ús de les TIC. Són puntuals, però les col·laboracions entre els dos àmbits, però interessants pels seus resultats, com sobretot, per la seva continuïtat en el temps. De manera puntual també es trobaran d'altres col·laboradors com els Centres de Recursos Pedagògics del Departament d'Ensenyament, empreses i la mateixa universitat. Per a superar aquesta situació de dicotomia, la proposta és la constitució d'equips multidisciplinaris articulats a través dels Serveis Didàctics que disposen els arxius. Aquesta via sembla que podria ser idònia per a generar iniciatives educatives conjuntes. Això caldria acompanyar-ho dels recursos temporals i humans adequats, que en les circumstàncies actuals no sols poden venir de l'administració pública, sinó que també s'hauran de buscar a la iniciativa privada.

En aquest treball entre educació i arxius s'ha de fer esment que a Catalunya la iniciativa és gairebé exclusiva dels arxius de titularitat pública. Circumstància que es repetiria amb els docents. L'escola pública va al davant, mentre que per part dels centres educatius concertats i privats, les propostes conegudes són testimonials. Això té una primera lectura, l'acció educativa dels arxius públics i dels docents és una aposta clara per la innovació pedagògica, ja que la consulta de fons primàries generen una dinàmica de treball molt interessants tal com s'exposaven a la ponència del Sr. Jordi Vivancos en el marc de la tercera jornada. Per tant, caldrà mantenir-la i afavorir-la. Una altra implicació, s'hauria de fer el possible per a ampliar als arxius i centres educatius privats o concertats en aquesta tasca d'innovació educativa.

Un altre conclusió és que ha canviat, el tracte entre l'arxiu i l'escola. Si a les primeres Jornades, els contactes entre el món educatiu i l'arxiu es duïen a terme en part com una activitat puntual, on l'escola visita l'arxiu com a una institució o es demanava la col·laboració en un treball de recerca de batxillerat, etc. A partir de les segones jornades l'oferta pedagògica permet als docents duir a terme activitats didàctiques amb materials que treballen les fons d'arxiu. Sobre l'oferta educativa, si es constava que la majoria era dirigida a l'ESO i a Batxillerat, les poques comunicacions que s'han presentat d'altres nivells educatius, ens presenten en clau d'oportunitat, la necessitat de fer també propostes de treball amb fons d'arxius des d'Educació Infantil, Cicle Infantil i Mitjà de Primària, als mòduls professionals, la Universitat, etc. La qüestió està en el qui, el què, el com? La iniciativa per a resoldre aquestes qüestions s'hauria de donar en el marc d'equips multidisciplinaris articulats a través dels Serveis Didàctics dels arxius. Aquesta col·laboració tindria com a conseqüència, a llarg termini, que es podrien facilitar itineraris generals de metodologies de treball amb fons d'arxius, i que farien que els alumnes quan arribessin a estudis com l'ESO o Batxillerat, tinguessin una familiarització amb uns mètodes de treball i uns esquemes d'anàlisi de l'entorn que permetrien dur a terme accions de recerca amb més complexitat, i aplicar talment les propostes de ciutadania responsable i compromesa que hi ha en la didàctica en fons d'Arxiu, que es construeix principalment a través del saber fer i el ser. Per tant, de manera gradual, es podrien ampliar els aspectes competencials del treball amb els fons d'arxius a l'aula. Si ens fixem en les matèries, gairebé la majoria de propostes es centren en l'ús de les fons primàries aplicades a les ciències socials. Això té una lectura positiva, els docents de Ciències Socials treballen amb les fons primàries i fons d'arxius. I té una lectura també en clau d'oportunitat tant per les mateixes Ciències on encara hi ha molts àmbits per a treballar, com per a les matèries científico-tècniques, lingüístiques, etc. Això també ens serveix com indicador a l'hora de constituir els equips multidisciplinaris amb docents, aquests s'haurien de constituir amb professorat de diferents matèries.

A nivell d'estructura formal del material educatiu, fins la tercera jornada predominaven els dossiers educatius, amb una part destinada a la guia docent i una altra a l'alumne, aquests ja tenen incorporats elements de la pràctica docent com les competències bàsiques, el treball amb objectius, la investigació amb el mètode científic, es fa ús de les tècniques de d'investigació i s'apliquen a les diverses tipologies documentals i que indicarien que els Arxius han desenvolupat una tasca didàctica amb molt criteri. Això permet que es pugui avançar en altres camps com l'atenció a la diversitat amb totes les possibilitats que tenen els documents alhora de contribuir a una escola inclusiva. Un altre aspecte a millorar seria l'ús de les TIC alhora de confeccionar propostes educatives. Els docents, com indica la tendència a partir de la segona jornada, han impulsat les TIC aplicades a les fons primàries. Si aquestes experiències a través d'equips multidisciplinaris articulats entorn dels Serveis Didàctics d'Arxiu, amb les experiències d'arxius que impulsen aules virtuals i aplicacions informàtiques, significarien un salt qualitatiu en les activitats educatives, es

superaria l'estadi on les TIC són una eina gairebé puntual en el treball educatiu dels arxius i es podrien plantejar noves iniciatives pedagògiques.¹⁷

Una altra qüestió que es planteja seria quins avantatges mutus té el treball conjunt entre educació i arxius. Pels arxius els hi suposa un suport a la seva tasca de difusió com servei públic, els permet donar-se a conèixer a nous usuaris i assolir el reconeixement social a nivell educatiu que ja tenen a la societat. Pels docents, la col·laboració amb l'arxiu esdevé una manera pràctica d'explicar les fonts d'arxiu i poder treballar directament amb aquestes, activant la recerca i la construcció de coneixements per part dels alumnes. També seria una manera d'apropar als alumnes a esdeveniments que es produeixen en el seu entorn com commemoracions, encara que les experiències són força testimonials, i per tant, són una via a explorar.

Per concloure, un cop demostrats dels beneficis de la col·laboració mútua, caldria avançar en els punts següents; caldria aprofundir en els espais de reflexió i treball com el grup DIDDOC, la realització de les Jornades Educació - Arxius, explicar en els àmbits de formació especialitzada d'arxivers les oportunitats d'aquesta col·laboració, el suport d'entitats com l'Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya, etc. Una altra acció que es podria donar seria l'organització de col·laboracions entre els Serveis Didàctics d'Arxiu i docents en diversos estadis, un primer, de col·laboració puntual, un segon, de col·laboració continuada que hauria el seu reconeixement, valoració i difusió dels resultats d'aquests treball, tot això en relació amb les accions i entitats indicades anteriorment.

Un altre punt molt urgent que s'hauria de treballar és l'impacte de les noves tecnologies. Caldria analitzar com actuar amb els canvis que en la consulta i l'accés als documents s'estan esdevenint per la digitalització dels recursos d'arxiu i quins nous models de consulta, de metodologia de treball, la introducció de noves eines a l'aula com les *tablet*, que lògicament impliquen nous models pedagògics i de materials educatius.

Tot això no és una tasca que es pugui fer cadascú tot sol. S'hauran d'articular els espais de coordinació institucional des de l'àmbit públic i, si és possible, en el privat, tot potenciant serveis com el SDANC i el CESIRE CERES, proposant un pla de formació, treballar amb la possibilitat de fer el seguiment d'iniciatives i la seva avaluació on hi hagi una relació consolidada entre docents i arxiu per a suggerir línies de treball, protocols d'actuació, etc, i sobretot, la seva difusió, incentiva i difondre la recerca, etc., amb la implicació de tots els estaments possibles com la Universitat i la nostra rica societat civil. Lògicament, el procés serà llarg, però sens dubte el repte es mereix la voluntat de com a mínim, intentar-ho.

¹⁷ A més d'aules virtuals i plataformes es podria pensar en dispositius per a mòbils com Apps.

Bibliografia

- TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fonts d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius. Barcelona, 5, 6 i 7 de setembre de 2002*. Barcelona: ICE, 2002.
- TRIBÓ, Gemma (coord.), *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació-Arxiu. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*. Barcelona: ICE, 2006.
- TRIBÓ, Gemma (coord.), *Fonts primàries en l'educació digital. Terceres Jornades Educació i Arxiu. Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010*. Barcelona: ICE, 2011.

Any Joana Raspall: Una experiència de l'Àrea de Llengua Catalana a l'ACBLL (Arxiu Comarcal del Baix Llobregat)

Elena Segarra

Professora del Col·legi Mare de Déu de la Mercè (Sant Feliu de Llobregat)

Xavier Cortés Nadal

Professor del Col·legi Mare de Déu de la Mercè (Sant Feliu de Llobregat) i membre del grup DIDDOC

Els alumnes de 4t d'ESO del Col·legi Mare de Déu de Sant Feliu de Llobregat han treballat per completar el terme de Joana Raspall, que hi ha publicat a viquipèdia, fent ús dels fons de l'ACBLL. Es tracta doncs d'una activitat des de la matèria de Llengua i Literatura Catalana a 4t d'ESO.

Presentació

Aquest any 2013 es celebra l'Any Joana Raspall.¹ Aquesta autora catalana va néixer l'1 de juliol de 1913, i és per a la ciutat de Sant Feliu de Llobregat, un referent cívic i cultural, que a més també ho és per tot Catalunya. Per això, al nostre centre s'han impulsat tot un seguit d'activitats en el marc del currículum de llengua catalana i d'altres matèries. Tot seguit, s'explicarà una experiència concreta duta a terme amb un grup d'alumnes de 4t d'ESO que va comptar amb l'assessorament i el suport de l'ACBLL, amb el qual els últims anys s'esta duent a terme col·laboracions molt fructíferes.²

¹ <http://joanaraspall.cat/>.

² (CORTES NADAL, Xavier, La història del Col·legi Mare de Déu de la Mercè de l'Arxiu Comarcal de Sant Feliu de Llobregat a través dels alumnes de quart d'ESO, a TRIBÓ, Gemma (coord.), *Didàctica amb fons d'arxius. Primeres Jornades Ensenyament-arxius*. Barcelona, 5, 6 i 7 de setembre de 2002. Barcelona: ICE, 2002, pp. 181-184)(CORTES NADAL, Xavier, 125 anys de presència mercedària a Sant Feliu de Llobregat: recuperació de la memòria i activitat educativa en col·laboració amb l'Arxiu Comarcal, a TRIBÓ, Gemma (coord.), *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació-Arxis*. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005. Barcelona: ICE, 2006, pp. 227-236) (CORTES NADAL, Xavier, La

Què es volia fer? La proposta als alumnes

A un grup d'alumnes de 4t d'ESO,³ la professora de Llengua i Literatura Catalana, Elena Segarra i el professor Xavier Cortés Nadal, els hi van proposar completar la definició que hi ha la viquipèdia en català, no perquè els continguts no siguin correctes, sinó per afegir la tasca cívica i literària que va duu a terme la Sra. Joana Raspall a Sant Feliu de Llobregat ja des del temps de la República, la dictadura franquista i a l'època democràtica, així com fer constar també l'obra feta i escrita per la ciutat de Sant Feliu de Llobregat, en la seva important premsa local.

Per tant, a nivell pedagògic es pot dir que es van treballar les competències:

- lingüística, comunicativa i audiovisual.
- social i ciutadana.

I com a objectius principals didàctics es volia amb aquest projecte:

- commemorar l'any Joana Raspall amb la implicació dels alumnes.
- contextualitzar i presentar a la figura cívica i literària de Joana Raspall.
- promoure la recerca entre els alumnes amb fonts primàries.
- presentar els resultats de la recerca com una de les contribucions a l'any Joana Raspall.

La presentació del projecte a l'ACBLL

El primer pas per a desenvolupar el projecte va ser contactar amb l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat (ACBLL), concretament amb la direcció del mateix. Es va presentar la proposta de treball, que tenia dues parts. La primera, amb la finalitat de donar a conèixer la tasca i els fons de l'Arxiu a través dels documents que podien trobar sobre la Sra. Joana Raspall. Aquesta va servir per donar a conèixer l'Arxiu com espai de recerca, quines funcions té, com accedir als documents, etc. L'objectiu principal, per tant, era presentar l'Arxiu i els seus fons d'una manera diferent, a través dels documents que es podrien consultar (fonts escrites, orals, imatges,...), per així implicar als alumnes en la recerca i ajudar-los a fer recerca, ja que es preveu que molts d'aquests estudiants continuaran els seus estudis a batxillerat, i per tant, hauran de fer el treball de recerca. La segona finalitat era el consultar

microhistòria de Sant Feliu de Llobregat: ..., a TRIBÓ, Gemma (coord.), *Fonts primàries en l'educació digital. Terceres Jornades Educació i Arxius*. Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010. Barcelona: ICE, 2011, pp. 227-236).

³ Meritxell Badia, Víctor Bretones, Alfons Cano, Alvaro Hidalgo, Ling Chao Mo, Sandra Moreno, Albert Plasència, Julen Romero, Albert Carcereny, Víctor Fernández, Natalia García, Guillermo García, Albert Gràcia, Sergio Jiménez, Marc Llin, Judit Segura i Elisabet Vallina (alumnes de 4t d'ESO (curs 2012-2013) del Col·legi Mare de Déu de la Mercè (Sant Feliu de Llobregat).

la documentació. Des de l'Arxiu se'ns va presentar un treball que estaven duent a terme de presentació de la figura de la Sra. Joana Raspall titulat "Documents d'una vida", Joana Raspall i Juanola i que es penja setmanalment al web de l'Arxiu Comarcal.⁴ La qüestió que es va plantejar com fer les dues activitats complementàries, i no una repetició una de l'altra. Com que la nostra proposta bàsicament era donar a conèixer l'Arxiu i els fons d'aquests per la recerca, així com els recursos telemàtics que oferia aquest en la recerca, es va concretar en els recursos que estaven disponibles a les bases de dades del propi web de l'Arxiu, i que presentaven una diversitat de fonts que responia als objectius del projecte. Un cop delimitada la proposta, es van concretar les sessions de treball, una primera per a presentar l'Arxiu i els seus fons i una segona, per a fer la recerca.⁵

El treball a l'arxiu amb els alumnes

Després de presentar el projecte als alumnes, es va organitzar l'aula en grups de treball de 3 persones, es va presentar la temporalització prevista de 3 setmanes, amb 3 hores setmanals. La primera acció que es va duu a terme a ser preguntar-los si haguessin de buscar informació de Joana Raspall a on la buscarien. La resposta majoritària va ser la de viquipèdia i allà els van enviar. Quan es va estar davant la definició els van proposar un nou repte, que busquessin les informacions que expliquessin la seva acció cívica i cultural a Sant Feliu de Llobregat. La conclusió general va ser que era molt escassa.

Per això es va proposar als alumnes trobar fonts que els aportessin informació d'aquest personatge. Llavors es van proposar com a lloc preferent sobre d'altres per a la recerca, l'ACBLL. Un cop establerta la col·laboració amb l'ACBLL, una de les sessions de treball que es duen a terme a l'aula, es va presentar les bases de dades que hi ha disponibles al web de l'ACBLL com a motors de cerca, concretament:

- l'Arxiu en línia, que permet consultar documentació disponible a l'Arxiu.
- XAC - premsa històrica, una gran hemeroteca digital.

Els resultats de les cerques, que van dur a terme els alumnes, van servir per a donar a conèixer aquests les possibilitats de la documentació. Un cop trobada la documentació, el primer que es va fer treballar en els grups va ser la premsa històrica digitalitzada que va permetre documentar tot un grup d'obres escrites com les publicacions locals de poesia, articles generals i de lingüística, teatre, entre d'altres, i que s'emmarquen en l'acció cívica i literària que l'autora va dur a terme a nivell

⁴ <http://www20.gencat.cat/portal/site/msi-cultura/menuitem.f8ec44f847919cca411cb318b0c0e1a0/?vgnextoid=ea13facc58c85210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnextchannel=ea13facc58c85210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnextfmt=detail2&contentid=d243438bf913e310VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD>.

⁵ La proximitat del centre a l'Arxiu Comarcal, encara no uns deu minuts, va fer possible que totes les sessions de treball es duguessin a terme dins l'horari de la matèria.

local, i que tenien escassa difusió. Els alumnes per a sistematitzar el treball anaven completant una fitxa de treball on deixaven constància de la informació obtinguda. L'altre base de dades Arxiu en línia, un cop localitzada, va ser consultada *in situ* a l'Arxiu. Un cop concertat l'horari, dels dies que es va anar a l'Arxiu, la primera sessió es va presentar l'espai i funció de l'Arxiu utilitzant fonts i documents de la vida de Joana Raspall. Els alumnes allà van poder veure “in situ”, algunes de les revistes que consultaven al XAC-premsa comarcal, i es va comentar amb ells la problemàtica de la conservació i les avantatges de la digitalització del fons per la seva conservació i consulta. També es van presentar diverses tipologies documentals com cartells, imatges, pel·lícules, entre d'altres. La segona sessió es va destinar a consultar documents sobre Joana Raspall disponibles als fons de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat, el Centre Parroquial i el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. El treball es va dur a terme en grups i completant una fitxes de recerca que s'havien preparat. Quins tipus de tipologies documentals van poder consultar als alumnes en aquests fons?

Fons de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat	Fons Centre Parroquial	Fons Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat
Diferents documents: – documentació administrativa (instàncies, escrits a l'Ajuntament per part de la Sra. Joana Raspall generades per la seva activitat cívica,...) – expedients, com per exemple, arran de la petició de l'Ajuntament de Sant Feliu perquè rebí la Creu de Sant Jordi.	Cartells de les funcions teatrals que va dur a terme la Sra. Joana Raspall a l'espai teatral del Centre. Invitacions a les actuacions Díptics i tríptics informatius.	– Documentació generada pel propi Centre d'Estudis Comarcals destinada a: a) la seva candidatura a premis de reconeixement cultural organitzats pel propi centre. b) de suport a propostes de reconeixements com la Creu de Sant Jordi c) bibliografia de l'autora

La informació localitzada, que era treballada en els grups, es recollia en una fitxes, on havien de destacar els elements següents:

Nom del fons	
Autor del fons	
Tipologia	
Cronologia	
Principals informacions	
Observacions	

L'alumnat en general va valorar molt positivament l'experiència, sobretot per la possibilitat d'apropar-se al personatge d'una manera molt personal i vivencial, com quan un grup d'alumnes, va tenir a les seves mans un document autobiogràfic

escrit per la mateixa Sra. Joana Raspall i que van localitzar entre la documentació consultada.

També el treball amb la documentació va generar reptes per ells i per a nosaltres com a docents. Per exemple, a l'hora de treballar en grups amb la documentació, es va haver de demanar que s'anés amb compte de no desordenar la documentació dels expedients ja que aquesta està ordenada d'una manera concreta, i no es poden repartir de qualsevol manera entre els grups.

El treball a l'aula

Un cop obtinguda la informació, va venir la tasca més complicada, la sistematització de la informació. Com que durant tota l'experiència s'han fet ús de les TIC, es va treballar en un document de google.drive compartit entre els alumnes, que constava dels següents apartats:

- un primer apartat amb les normes de citació de la documentació consultada (ACBLL. Fons,...).
- un segon amb les parts que s'havien de completar de l'article, ampliant la taula de continguts que hi havia a la definició de viquipèdia.

En aquest segon apartat els alumnes van treballar per a completar la biografia i fer un llistat de les obres dutes a terme a Sant Feliu. El resultat d'aquesta última part és la que està previst de posar disponible a la viquipèdia, i que serviran per a conèixer més al personatge.

Conclusió

En conclusió, els alumnes han fet una pràctica de recerca amb l'ACBLL, no sols en l'espai físic, sinó a través del seu espai telemàtic. Lògicament, en tot el procés es van haver de superar dificultats de connectivitat, diferents ritmes de treball, informacions que quedaven incomplertes i s'havien de repassar. Però el resultat de l'experiència d'implicació amb l'entorn, de descoberta d'un personatge de la ciutat, de l'apropament i la col·laboració de l'Arxiu i amb els fons allà custodiats, han estat molt ben valorades i que esperem els siguin útils, sobretot, alhora de ser ciutadans i pels qui vulguin, alumnes de futurs cursos de batxillerat.

El que també com a professors s'ha constatat l'obra de la Sra. Joana Raspall, a més a més de la seva importància literària, té moltes possibilitats alhora de treballar l'ortografia i la gramàtica catalana. A la revista VeiVé de Sant Feliu de Llobregat, i disponible a XAC-premsa, va dedicar molts articles a parlar de com millorar l'ús escrit i parlat de la llengua catalana, i que són continguts que es poden aplicar molt adequadament a l'aula, però això ja és un projecte pel curs 2013-2014.

Primeres passes amb documents d'arxiu a P5

Maria Jurado Vergara

Sònia Puente Reverté

Mestres d'Educació Infantil. Escola Marta Mata (Viladecans)

A l'escola Marta Mata de Viladecans orientem la nostra feina cap un ensenyament competencial, i és per això que donem el protagonisme de l'aprenentatge als infants, prioritzem la interacció entre ells i la contextualització de l'aprenentatge, com una estratègia per promoure la seva autonomia i la funcionalitat dels aprenentatges. Amb aquest objectiu els nens/es treballen per projectes des de ben petits/es.

El treball se sol estructurar en grups heterogenis de 4 a 5 alumnes que s'organitzen per resoldre individual i conjuntament les tasques que ens proposem. Es treballa en el context de grup i es realitza un aprenentatge basat en la resolució de problemes que requereixen treball cooperatiu. D'aquesta manera els infants aprenen a col·laborar, discrepar, dubtar, saber-se escoltar i enriquir-se amb la feina dels companys/es, col·laborant ells mateixos en l'aprenentatge dels altres. Estimulem el pensament crític (raonar, justificar, avaluar, crear) tot donant eines perquè l'alumnat construeixi respostes, faci els seus propis judicis i, en definitiva, es creï una opinió. Fem recerca en l'entorn, interactuem amb els altres, planifiquem l'acció i finalment reflexionem sobre l'aprenentatge realitzat.

En cada projecte de treball els infants, a partir dels 3 anys, **escullen un tema d'estudi**.

Imatge 1: Alumna recollint el resultat de la votació del tema a investigar.
Autoria: Sònia Puente. Escola Marta Mata (Viladecans).¹

Exposen què en saben, decideixen què volen saber, valoren com ho poden saber, investiguen i elaboren un dossier que recull tant el procediment com el resultat de la recerca. Aquesta metodologia de treball té, entre d'altres objectius, l'ensenyar l'alumnat a investigar de forma progressiva.

¹ Les autores d'aquesta comunicació han obtingut les autoritzacions pertinents per a la utilització de totes les imatges que s'hi ha inclòs.

Imatge 2: Infants en grups cooperatius analitzant la informació d'un llibre.
Autoria: Maria Jurado. Escola Marta Mata (Viladecans).

Per iniciar els nens i les nenes del Parvulari en el mètode de recerca, dintre de l'apartat de “com ho podem saber” l'alumnat, des de ben petit, va aprenent a cercar informació en fonts orals, materials i documentals. En aquest sentit, a banda d'impulsar les noves tecnologies, se'ls engresca a posar-se en contacte amb experts, visitar biblioteques, museus i arxius històrics; i posteriorment analitzar-ne la informació obtinguda.

Imatge 3: Nens i nenes de P5 entrevistant un veterinari expert en cavalls.
Autoria: Sònia Puente. Escola Marta Mata (Viladecans).

L'experiència que presentem recull un exemple d'aplicació didàctica de documents d'arxiu en el context del treball per projectes en dos grups classe de P5.

En ser un treball per projectes, es caracteritza per la interdisciplinarietat i, per tant, tenia continguts de les diferents àrees d'aprenentatge (tecnologia, ciències naturals, matemàtiques, plàstica, etc.) tot i que, en aquesta comunicació es presenten únicament aquells aspectes relacionats amb el treball amb fonts d'arxiu que, en aquest cas, es van relacionar amb continguts referents a ciències socials.

Els temes de treball escollits per al curs 2011-2012, van ser el dels cavalls (P5A) i l'altre sobre els vaixells. (P5B).

Amb el primer grup s'havia treballat la història dels vaixells, a través de l'estudi d'alguns moments significatius en la història, des del Neolític fins a l'actualitat, mentre que amb el grup dels cavalls s'havia avançat també en l'estudi dels usos del cavall a través de la història, quan es va veure la necessitat de complementar aquest

estudi a partir d'una visita a l'arxiu i de la consulta de documents relacionats amb el tema per tal de conèixer, d'una banda, l'existència dels arxius històrics, així com les funcions que exerceixen i el patrimoni que conserven i, de l'altra, poder recollir fonts per contrastar la informació obtinguda fins aleshores i avançar amb l'estudi.

Prèviament a la visita a l'Arxiu les mestres ens vam posar en contacte amb el personal del Servei Didàctic (SDANC) per coordinar-nos tant pel que fa als continguts a destacar com amb el tipus de documentació que ens interessava aconseguir. No es tracta d'una visita tipus sinó d'una sortida feta a mida de les necessitats d'aquell grup d'infants.

A mode d'introducció, des de l'escola vam explicar als infants el conte *La Petita Historia de l'Arxiu Nacional de Catalunya*,² on s'explica què és un arxiu, què és un document, com és l'ANC i quina és la funció d'algunes de les persones que hi treballen.

Es va fer recalcament en el concepte “document” i se'n van presentar en diferents suports, inclosos uns fragments de suport de pergamí que ens varen deixar des del SDANC.

Imatges 4 i 5: Alumnat observant suports de pergamí.

Autoria: Maria Jurado i Sònia Puente. Escola Marta Mata (Viladecans).

La visita a l'Arxiu es va realitzar en dues parts ben diferenciades:

- Primer vam realitzar una visita guiada per totes les instal·lacions, tot seguint el recorregut que fa una caixa de documents quan arriba a l'arxiu i els pro-

² OLIVÉ, F.; PÉREZ, M.; REVERTÉ, P; La petita història de l'Arxiu Nacional de Catalunya. Editorial Mediterrània. Barcelona. 2005.

cediments que s'hi apliquen, a través d'una explicació adaptada a l'edat i el nivell educatiu dels nostres alumnes.

En segon lloc varem fer un taller³ on es va treballar un conjunt de documents, majoritàriament d'imatge, que permetien respondre algunes preguntes relacionades amb el projecte de treball i que ja es portaven preparades des del centre i es van conceptes bàsics com el de “document” o “fons d'arxiu”.

Imatge 6: La caixa dels tresors de l'àvia Maria. Activitat a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Autoria: Maria Jurado. Escola Marta Mata (Viladecans).

Imatge 7: Joc dels oficis. Activitat a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Autoria: Sònia Puente. Escola Marta Mata (Viladecans).

A manera de cloenda de l'activitat es va realitzar un joc sobre els oficis que incorporava molts dels relacionats amb els vaixells i els cavalls i es van presentar uns documents per continuar treballant a l'escola.

³ ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA. Taller aprenem a investigar (Educació Infantil). *La caixa de l'àvia Maria*.

Imatges 8 i 9: Dibuixos realitzats pels alumnes de P5 després de la visita a L'Arxiu Nacional de Catalunya

Una vegada a l'aula, es va continuar treballant les imatges que ens havia lliurat l'arxiu, així l'alumnat que realitzava el projecte sobre els vaixells, va comparar algunes de les imatges antigues del port del Garraf amb imatges actuals per tal de constatar les diferències en el paisatge.

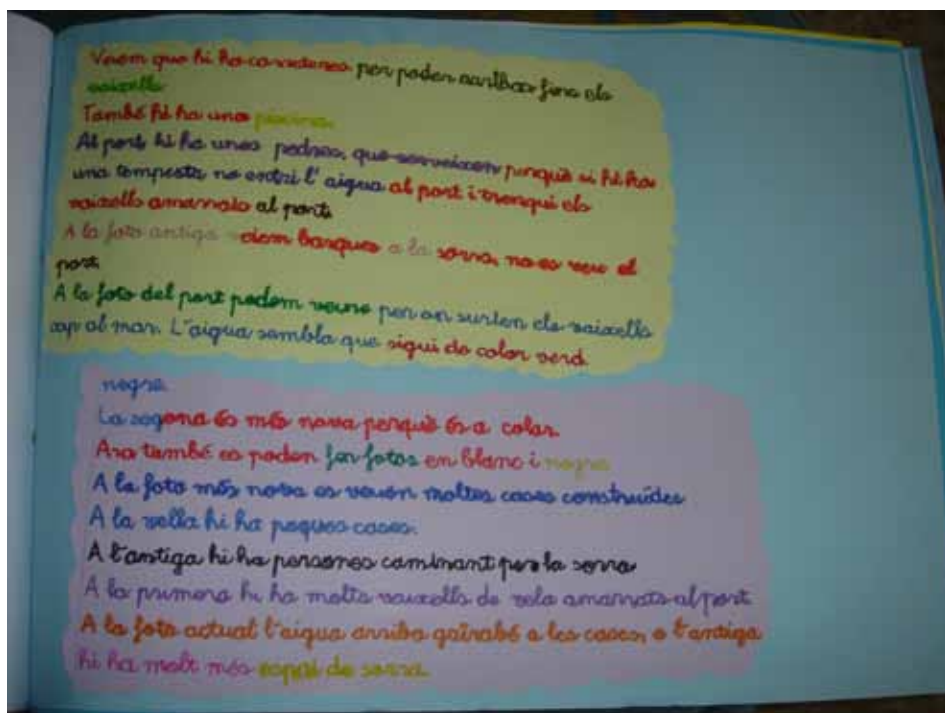
Imatge 10: Fitxa de treball realitzada amb imatges d'arxiu.⁴

Imatge 11: Fitxa de treball realitzada amb fotos aportades pels alumnes. Autor: No identificat.

⁴ Vista de la platja de Garraf i amb el penyal de la Falconera al fons. Autor: Joaquim GOMIS i SERDAÑONS. Ref. ANC-1-972-N-888. © Hereus de Joaquim Gomis. Fundació Joan Miró, Barcelona. Vista de la platja de Garraf i unes barques de pescadors. Autor: Joaquim GOMIS i SERDAÑONS. Ref. ANC-1-972-N-885. © Hereus de Joaquim Gomis. Fundació Joan Miró, Barcelona.

Imatge 12: Fitxa realitzada pels alumnes on expliquen les diferències observades en el paisatge.

En gran grup es va relacionar la nova informació obtinguda amb els documents d'arxiu amb la que s'havia aplegat abans i es varen començar a establir conclusions.

A partir de l'observació d'un conjunt d'imatges i, naturalment amb l'ajut de la mestra, es va estudiar la relació entre elles per tal d'establir uns criteris de classificació en categories, l'estudi de les quals es va aprofundir en un treball en petit grup i, al final del procés, cadascun d'aquests petits grups varen explicar les seves conclusions a la resta, amb el suport de les fitxes de treball que havien elaborat durant el procés i, els companys els podien fer preguntes que ells intentaven respondre.

Al final del projecte es van realitzar, a manera de conclusió, diferents treballs de síntesi que varen servir també com un dels instruments d'avaluació.

Durant el procés els nens i nenes van apreciar (nota a peu de pàgina: frases construïdes pels alumnes que formen part de les conclusions del treball):

- *Canvis en el paisatge del Baix Llobregat al llarg del temps.*
- *Que es va anar canviant “del cavall a la màquina” pel que fa al:*
 - *Transport de persones*
 - *Transport de mercaderies*
- *Que el cavall és utilitzat en el lleure de les famílies benestants de totes les èpoques.*

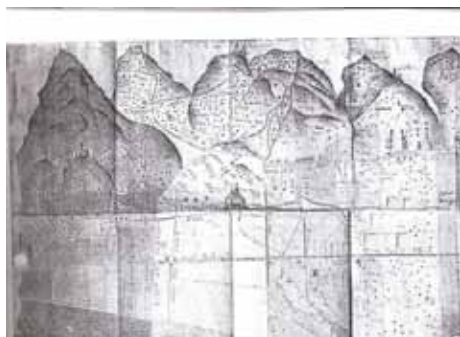
Canvis en el paisatge del Baix Llobregat

Aquest procés es va realitzar a partir de la observació de les imatges d'arxiu en les quals varen apreciar molts canvis en relació a l'actualitat primeres conclusions ens van donar peu a treballar processos de continuïtat i canvi:

- Canvis en el paisatge del Baix Llobregat, a partir de dos mapes de la zona, un del s. XVI i l'altre del s. XVIII i, també, un pòster actual.

Imatge 13: Treball dels alumnes realitzats amb la reproducció de mapes històrics.⁵

Imatge 14: Treball sobre una fotografia actual.⁶

De seguida es van adonar que en els mapes de l'Època Moderna

⁵ Mapes. Fons de la Baronia d'Eramprunyà. Centre d'Història de Gavà Arxiu Municipal. Autoria de les imatges: Dolors Sanahuja Torres.

⁶ PASQUAL, P i RAMÍREZ, R. Ed. 2008. Ciutat, territori, paisatge. Làmina 3-El Baix Llobregat. Barcelona. Edicions de l'Eixample.

Imatge 15: Treball dels alumnes. Observació d'una imatge d'arxiu.⁷

A partir de l'observació de una imatge en què es veia un mercat de melons al carrer, els alumnes varen observar que actualment es troba més varietat de fruites en totes les èpoques de l'any, cosa que n relacionar amb l'evolució del transport de mercaderies. Així mateix, van veure que aquests canvis van ser possibles, d'una banda, per l'evolució en els motors i, de l'altra, per la millora de les vies.

212

Imatge 16: Treball dels alumnes. Observació d'una imatge d'arxiu⁸ (construcció de carreteres).

Amb l'observació d'un altre conjunt d'imatges van apreciar *que*

“per construir els carrers, ponts, túnels, vies de tren, carreteres,... primer es feien servir les mans, cavalls i màquines senzilles i ara màquines més complicades”.

Imatge 17: Treball dels alumnes. Observació d'una imatge d'arxiu⁹ (construcció de carreteres).

⁸ Obres públiques de construcció d'un nou tram de la rasa, per la circulació del tren, del carrer Aragó, Barcelona. Autor: BRANGULÍ. Ref. ANC-1-42-N-28997 Obres del metro de la Rambla. Circa 1920. Autor J. DOMÍNGUEZ. Ref. AHCB-AF. C_120_315 i C_120_310.

⁹ Homes amb raspalls preparen el terra d'un carrer per la seva pavimentació. Autor: BRANGULÍ. Ref. ANC-1-42-N-4804 Homes fent treballs de pavimentació a un carrer de Barcelona. Autor: BRANGULÍ. Ref. ANC-1-42-N-4812.

Els grups de treball que analitzaven el pas “*del cavall a la màquina*” quant al transport de persones van deduir que

“abans el transport de persones es feia amb:

- Un cavall*
- Un cavall i un carro*

Després es va descobrir:

- L’electricitat*
- La benzina*

Aquests canvis van fer que el transport de persones es transformés i en comptes de fer-se amb cavalls es va passar dels:

- Cavalls a la moto*
- Cavalls i el carro al cotxe, taxi, tramvia, tren i metro.*

També es van inventar els avions els helicòpters i les avionetes.”

Imatge 18: Treball dels alumnes. Observació d’imatges d’arxiu.¹⁰ Del cavall a la moto.

¹⁰ AVELLÓ, M.V., Motos. Autor: BERT/CLARET. Ref. ANC-1-64-N-2165.

Imatges 19 i 20: Treball dels alumnes. Observació i comparació d'imatges d'arxiu.¹¹ Del carro al cotxe i el tramvia.

Comparant les imatges amb la informació obtinguda en llibres i a través d'Internet, els infants van descobrir que

“durant molt de temps els cavalls i les màquines han conviscut.

El pas del cavall a la màquina es va fent a poc a poc i no s'ha fet del tot. Encara hi ha pagesos que tenen cavalls, tot i que cada cop menys. En d'altres països els cavalls encara es fan servir ara de forma predominant”.

Els nens i les nenes es van adonar que

“quan els tramvies es van inventar la gent va deixar de treballar al camp per treballar a les fàbriques i noves feines”.

Amb aquesta deducció van establir una relació entre aquesta part de la investigació i la que paral·lelament estaven duent a terme uns altres grups de treball sobre els canvis en el paisatge.

¹¹ S.E.I.D.A. Autor: BERT/CLARET. Ref. ANC-1-64-N-2106. Ramon Claret a un carruatge d'època. Autor: BERT/CLARET. Ref. ANC-1-64-N-12.

Imatge 21: Treball dels alumnes. Establiment de conclusions (canvi i continuïtat) a partir de l'observació d'imatges d'arxiu.¹² Tramvies i noves feines.

Imatge 22: Treball dels alumnes. Establiment de conclusions (canvi i continuïtat) a partir de l'observació d'imatges d'arxiu.¹³

“Les autoritats han passat de viatjar en carrossa a viatjar amb cotxe, avió, moto, etc.”

Pel que fa a l'evolució “del cavall a la màquina” quant al transport els alumnes van descobrir que

¹² Taller de reparació de tramvies. Autor: Gabriel CASAS I GALO BARDES. Ref. ANC-1-5-N-5669.
Tallers Don Bosco. Tramvies de Barcelona (1920-1930). Autor: Gabriel CASAS I GALO BARDES.
Ref. AHCB-AF. C_064_137.

Un grup de tramviàries durant una pausa en la seva feina. Circa 1910. Autor: Frederic BALLELL.
Ref. AHCB-AF. bcn001088.

¹³ Arribada de Francesc Ferrer i guàrdia al Passeig de Gràcia després d'haver estat absolt de l'atemptat contra els reis d'Espanya. 1906. Autor: BRANGULÍ. Ref. ANC-1-42.

Fotografia: El rey Juan Carlos al seu cotxe oficial. Autor: Agència EFE.

Imatge 23: Treball dels alumnes. Establiment de conclusions (canvi i continuïtat) a partir de l'observació d'imatges d'arxiu.¹⁴ Del cavall al tractor.

“A la ciutat primer les escombraries es recollien amb carros i cavall i ara ho fan els camions”

Imatge 24: Treball dels alumnes. Establiment de conclusions (canvi i continuïtat) a partir de l'observació d'imatges d'arxiu.¹⁵ Dels carros d'escombraries als camions.

L'alumnat va anar copsant que “amb les carreteres, les vies, els aeroports, els ponts,... les màquines van anar ocupant un lloc cada cop més important”

¹⁴ Família viatjant en carro. Autor: BERT/CLARET. Ref. ANC-1-64-N-301.

Pagès batent el blat amb un cavall. Autor: BERT/CLARET. Ref. ANC-1-64-N-1026.

Fotografia d'un tractor aportada per un alumne. Autor: No identificat.

¹⁵ Escombriaire treballant amb un carro de cavalls, servei municipal de recollida d'escombraries, davant l'establiment Auto American Salon, Barcelona. Autor: BRANGULÍ. Ref. ANC-1-42-N-2973.

Nous vehicles per la recollida de les escombraries. 7 de juny de 1983. Autor: PÉREZ DE ROZAS. Ref. AHCB-AF. CG/07-06-1983.

Imatge 25: Treball dels alumnes. Establiment de conclusions (canvi i continuïtat) a partir de l'observació d'imatges d'arxiu.¹⁶ Ambulància i cotxe de bombers.

El grup de treball que va investigar sobre el fet que el cavall en el lleure és una constant en famílies benestants de totes les èpoques va realitzar aquesta feina:

Imatge 26: Treball dels alumnes. Observació d'imatges d'arxiu.¹⁷ *L'àvia Maria a cavall*.

Els infants van constatar que “Els cavalls s’han fet servir sempre, abans i ara, per passar-s’ho bé”

Així mateix, van confirmar que “tenir cavalls per divertir-se és molt car i només s’ho poden permetre les persones que tenen més diners”

¹⁶ Presentació de nous models d'uniformes per als bombers. 23 de gener de 1984. Autor: PÉREZ DE ROZAS. CG/23-01-1984. Ref. AHCB-AF.

Sotbrigada sanitària de la Diputació (1932). Autor: J. DOMÍNGUEZ. Ref. AHCB-AF. C_064_186.

¹⁷ Amazona a cavall aturada al jardí d'un ranxo argentí anomenat “Estancia de Chapadmalal”, a Mar del Plata, propietat de la família Martínez de Hoz. Autor: No identificat. Ref. ANC-1-255-N-303.

Imatge 27: Treball dels alumnes. Observació d'imatges d'arxiu.¹⁸ El cavall per fer esport.

Conclusió

El treball amb fonts d'arxiu a P5 és molt interessant i enriquidor. Inscrit en un treball per projectes, facilita que els infants des de ben petits tinguin la possibilitat d'apropar-se al mètode de treball científic tot fent hipòtesis i verificant-les a continuació a partir de l'anàlisi dels diferents documents.

El treball per projectes comporta l'aplicació d'una metodologia que permet treballar totes les àrees del currículum de forma globalitzada i inclusiva, alhora que afavoreix el desenvolupament de les capacitats que han de possibilitar als infants créixer integralment com a persones en el món d'avui, en uns aprenentatges continuats i progressius, que seguiran en l'etapa d'educació primària amb l'adquisició de les competències bàsiques que ha d'assolir l'alumnat en finalitzar l'educació obligatòria.

La incorporació de diverses tipologies de fonts i, de manera especial, les primàries, permet realitzar un treball altament competencial ja que, a més de l'aprenentatge d'uns conceptes i uns procediments, es posen les bases per l'assoliment de la metodologia de la recerca que caldria anar afermant i desenvolupant al llarg de tota l'escolaritat per tal que els alumnes aprenguin a aprendre.

Treballar amb documents d'arxiu, representa, també en aquestes edats, un valor afegit quant a una formació global de l'alumnat incorporant valors de ciutadania i el desenvolupament d'una mentalitat crítica.

¹⁸ Jugadors durant un partit, al Reial Club de Polo de Barcelona. Autor: No identificat. Ref. ANC1-138-N-2683.

Aplicar el patrimoni documental a l'aula, dins d'un context d'ensenyament-aprenentatge, no és només possible, sinó que és necessari que s'incorpori des de les primeres edats. Igual que s'inclou una biblioteca o un museu, l'arxiu ha de ser present en les programacions escolars.

Cal dir també, que no és un procés fàcil en si mateix, ja que precisa d'una atenció acurada per part de la mestra, així com una organització del grup-classe en petits grups que en alguns moments ha necessitat de professorat de suport. Aquests inconvenients però, se superen quan el projecte educatiu de centre aposta per una educació de qualitat i, per tant, es compta amb el recolzament i la complicitat del claustre.

Tal com hem mostrat amb la nostra experiència, el treball amb documents d'arxiu, per part d'infants d'educació infantil, no implica un gran trasbals per a la institució arxivística ni posa en perill la preservació dels originals, ja que treballen a partir de reproduccions i la tasca principal és la que es realitza a l'aula, tot i que és la visita i l'activitat realitzada a l'arxiu la que dóna ple sentit al procés.

En conclusió doncs, ens agradaria animar el professorat d'infantil i, en general de tots els nivells educatius, a emprar les fonts d'arxiu com a recurs didàctic i, així mateix, als arxius a acollir els alumnes, també els més petits, en qualitat d'actuals usuaris.

“Descobrim Viladecans!”. Un projecte didàctic de Cicle Infantil en col·laboració amb l'Arxiu Municipal

Antonia Altamirano Cardoso

Xavier Calderé i Bel

Manuel Luengo Carrasco

Àngels González Vera

Arxiu Municipal de Viladecans

Isabel Díez Sacristán

Manoli González Moya

Cristina Lozano Ramon

Marina Sambola Palau

Col·legi de Sant Gabriel de Viladecans

1.– Introducció: El disseny d'una activitat d'Educació Infantil a partir de la unió d'interessos de l'Escola i l'Arxiu Municipal

El propòsit de la comunicació que presentem en les IV Jornades d'Educació i Arxius és doble. D'una banda, explicitar com s'ha pogut crear un protocol de relació entre un arxiu municipal i una escola, arran del disseny d'una activitat didàctica que conté diversos elements complementaris oferts per ambdues institucions; de l'altra, demostrar, amb l'explicació de l'activitat mateixa, com la utilització de la documentació d'arxiu, pot ser útil com a recurs didàctic en l'àrea de descoberta de l'entorn natural i social, per als escolars de 5 a 6 anys.

Pel que fa a la proposta de l'Arxiu Municipal, ja en les anteriors Jornades d'Educació i Arxius, celebrades l'any 2010, es va tenir oportunitat de presentar una comunicació on es va poder esmentar com i a partir de quins plantejaments havia nascut el seu propi servei didàctic. Tot plegat, amb l'interès de crear una estratègia a escala local, que ajudés a consolidar definitivament l'acció cultural i educativa de l'arxiu municipal, entesa com a una activitat consubstancial i irrenunciable d'inci-

dència ciutadana. Aquesta estratègia va portar, inicialment, a definir la política i les línies d'actuació del nostre servei didàctic. Línies que es van tractar de vincular a tres col·lectius diferents: primer, al dels estudiants de la ciutat; segon, al dels usuaris individuals desitjosos de rebre un coneixement general sobre el que es fa a l'Arxiu Municipal i sobre la documentació que s'hi custodia, així com rebre consells i suggeriments sobre l'organització i bones pràctiques en la gestió de la documentació personal; finalment, sobre les entitats de la ciutat, moltes de les quals ja s'havien dirigit amb anterioritat a l'ajuntament de Viladecans, tot cercant informació i formació per a la gestió i bona conservació dels seus propis actius documentals administratius i històrics.

Quatre accions concretes se'n derivaren d'aquesta estratègia. Primer, una visita guiada, dirigida a la comunitat educativa, que es plantegés com a primera presa de contacte amb l'Arxiu Municipal. Segon, s'oferien als instituts i a l'Escola d'Adults de la ciutat dos tipus de tallers prou diferenciats, però que rebien el nom comú de *Visitem i fem feina a l'Arxiu Municipal*: un de treball sobre fonts locals, i un altre de gestió documental, dedicat específicament tant als alumnes de cicles superiors de grau mitjà en la branca administrativa, com als alumnes dels Programes de Qualificació Professional Inicial (PQPI), del Centre local de Promoció Econòmica i de Servei a les Empreses Can Calderon. Tercer, el conjunt d'activitats didàctiques ofertes a la ciutadania en general, que es van plantejar en una jornada de portes obertes i en un taller que va rebre el nom de *Consells per a la bona gestió i conservació dels arxius personals*. I finalment, per tal d'escometre el quart àmbit d'actuació del servei didàctic, es va organitzar el curs *Eines per a gestionar l'arxiu d'una entitat*.

Després de quatre anys d'exercici de la proposta inicial de bastir un servei didàctic d'arxiu i integral i obert a tota la ciutadania, es va creure interessant i necessari dissenyar una activitat destinada també als escolars del cicle d'infantil de les escoles. Com després és podrà llegir, l'opció que es va portar a terme va ser la de realitzar un taller on poder mostrar els elements patrimonials de la ciutat de Viladecans, a partir dels documents que l'Arxiu custodia i organitza. Un taller que, al seu torn, va sorgir –com veurem– de la sol·licitud expressa d'uns dels centres escolars de la ciutat.

En aquest sentit, cal dir que molts centres de Viladecans –bàsicament centres d'educació primària– feia anys que sentien –de forma recurrent, encara que amb diferent grau d'incidència– la necessitat d'*apropar-explicar-mostrar-ensenyar* la seva ciutat a l'alumnat. Des de l'arxiu era quelcom que es detectava pel degoteig constant d'alumnes o dels seus mateixos pares que s'atansaven per demanar informació de tota mena: imatges de la ciutat, informació històrica, sol·licitud de documents d'arxiu que poguessin il·lustrar certs aspectes històrics, etc. A banda d'aquestes sol·licitud de serveis a la comunitat educativa, –diríem que espontànies–, també cal dir que des del departament d'Educació de l'ajuntament de Viladecans s'ofereixen, per a cada curs escolar, activitats molt diverses destinades per a tots els alumnes

de Viladecans. D'entre elles, a tall d'exemple, és convenient esmentar una activitat, anomenada *Visitem l'Ajuntament*, destinada a tots els alumnes de 3r de primària de Viladecans, on se'ls apropa a l'organització municipal, activitat que es complementa amb una visita a la Casa de la Vila i una recepció de l'alcalde a tots els escolars.

Centrant-nos en el tema d'aquesta comunicació, ens vam adonar que alguns centres –cas de l'escola Sant Gabriel de Viladecans, però de també en altres casos– aprofitaven l'eix conceptual de la ciutat, tot convertint-lo en constant recurs didàctic, curs rere curs. Per algunes escoles i per alguns cursos lectius concrets, el treball del municipi ha esdevingut el “Projecte d'escola”: un projecte que implicava a tots els cursos de l'educació primària d'aquell centre concret i a totes les àrees de coneixement. Tanmateix, es tractaven de projectes sense continuïtat; projectes que demanaven un gran motiu d'esforç durant aquell curs però es canviaven l'any següent per un altre. En altres casos, els treballs sobre els diversos aspectes de la ciutat de Viladecans, interessaven només al responsable de l'àrea de medi, per a un cicle o curs concret i, en els millors dels casos, durant algun trimestre.

L'experiència de l'escola Sant Gabriel té un valor qualitatiu sensiblement superior. La seva explicació mostra com es pot dissenyar i portar a la pràctica una proposta d'eix didàctic transversal dedicat a mostrar la ciutat a l'alumnat de 5 i 6 anys. Una proposta que no es presenta com a activitat per a un curs concret, sinó que és assumida dins de la programació curricular de centre. Després veurem com l'Arxiu pot incidir en aquesta, i en d'altres propostes similars, amb la programació d'una activitat concreta destinada a aquest mateix col·lectiu.

2.– L'Educació Infantil i l'aproximació a l'entorn local. Una necessitat i una oportunitat

No és necessari fer gaire èmfasi en la importància que la normativa proporciona al coneixement de l'entorn més proper a l'alumnat d'educació infantil. Per exemple, si ens centrem en el decret d'ordenació dels ensenyaments del segon cicle de l'educació infantil, s'hi fa esment –ja en les seves primeres ratlles– a “una etapa educativa en la qual els infants han d'anar desenvolupant aquelles capacitats que els farà possible viure relacions afectives segures amb si mateixos i amb els altres; conèixer i interpretar l'entorn; anar adquirint uns instruments d'aprenentatge i un grau d'autonomia que els permetran anar formant part d'una societat multiculturalment organitzada i interculturalment viscuda”.¹

¹ Decret 181/2008, de 9 de setembre pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments del segon cicle d'educació infantil. El text es pot consultar al web: <https://www.gencat.cat/diari/5216/08247053.htm> [darrera revisió 20130412].

És ben sabuda la gran línia de relació que s'estableix entre les capacitats que es demana a l'alumnat d'educació infantil en relació als requeriments de l'aprenentatge per competències. Recordem que totes les competències que es demanen a aquest alumnat (ser i actuar de forma autònoma, pensar i comunicar, descobrir i tenir iniciativa i viure i habitar el món) es poden relacionar amb qualsevol dels quatre camps de les competències bàsiques requerides (comunicatives, metodològiques, personals i en la convivència i habitar el món). Tanmateix, ens centrem en aquest darrer àmbit per observar la importància que es proporciona a l'assoliment, per part de l'alumnat, del coneixement i interacció respecte al medi físic, social i ciutadà. En aquesta qüestió, no és estrany deduir que l'aprenentatge sobre indrets propers rau aquí especialment, dins de l'àrea de descoberta de l'entorn: el carrer on viu l'infant, l'escola, un parc de jocs, el mercat, un edifici emblemàtic, una zona natural...

Pel que fa al currículum que es demana a aquest alumnat, en l'apartat de capacitats s'hi destaca que el nen i nena hauria d'explorar, experimentar, formular preguntes i verificar hipòtesis, planificar i desenvolupar projectes i cercar alternatives. Alhora, hauria d'observar i explorar l'entorn immediat, natural i físic, amb una actitud de curiositat i respecte i participar, gradualment, en activitats socials i culturals, a banda de arribar conscient de la pertinença social i comunitària.

Amb aquests requeriments normatius és evident que una activitat transversal d'aproximació i estudi dels espais locals més propers ajuden a l'assoliment de les capacitats i competències que es demanen a l'alumnat del cicle superior d'educació infantil. L'aproximació de l'àmbit local als alumnes, mitjançant un treball de projecte o mitjançant el disseny d'una activitat transversal per a tot un cicle esdevé una necessitat normativa però també una oportunitat de potencial indiscutible que es pot reforçar amb la introducció del concepte de medi que canvia, que no és estàtic. Un medi proper que ha tingut un passat, que té un present i que també tindrà un futur. En definitiva, amb el concepte de ciutat s'introdueix als escolars els conceptes de temps i espai, cosa que els ajuda a assumir capacitats necessàries per al creixement intel·lectual de l'escolar.

3.- L'activitat de descobriment de la ciutat. Una activitat transversal per al segon cicle d'educació infantil

Durant el curs 2011-2012, l'escola Sant Gabriel de Viladecans va encetar una activitat d'aprenentatge centrada en treballar el concepte de ciutat. Tot plegat, mitjançant la metodologia de treball per projectes on la descoberta i la investigació de l'alumnat era ben evident. No cal dir, que qualsevol projecte d'aquestes característiques té una dedicació important en l'interior de les famílies ja que la feina encarregada a l'alumnat demana l'ajut actiu dels pares i mares.

Tampoc cal explicar aquí gaire com s'elabora un treball per projectes a educació infantil i primària. Tot comença amb la indagació dels pre-conceptes dels alumnes sobre el tema determinat. Un cop escoltades i debatudes les diverses respostes, es passa al pacte i a la confecció d'un seguit d'elements de recerca que el docent deriva a cadascun dels alumnes, els quals treballen cadascuna de les preguntes, a casa, tot recollint diversa informació disponible. Un cert temps prudencial deixa pas a la verbalització de cadascuna de les respostes individuals. Posteriorment, es fa una posada en comú de tot el material aportat i es tabula de forma lògica tota la informació.

Alguns coneixements previs que es van proposar, per part de l'alumnat, van ser els següents:

Imatge Propietat del Col·legi Sant Gabriel de Viladecans.

QUÈ SABEM DE VILADECANS?

- LES CASES I ELS EDIFICIS SÓN IMPORTANTS PER VIURE. (CLAUDIA I.)
- ÉS IMPORTANT VIGILAR ALS QUE VIUEN. (NAIARA)
- HI HA MOLTES PLANTES I ARBRES QUE VAN BÉ PER LES ABELLES. (DAVID)
- TÉ UN CAMPANAR. (RAÛL)
- TÉ PARCS PERQUÉ ELS NENS NO S'AVORREIXIN. (LUCÍA D.)
- TÉ PERRUQUERIES. (ANNA A.)
- TÉ UN CAMP DE FUTBOL I DE BEISBOL. (ALEX C.)
- HI HA UN CAMP DE BASQUET. (ORIOL, RUBÉN)
- HI HA UN TEATRE. (RUBÉN)
- HI HA MOLTS PARCS. (HUGO R.)
- HI HA UN CINEMA. (AINARA)
- HI HA UN BOSC DE ROSES. (ÀNGELA)
- HI HA UNA BIBLIOTECA. (NATALIA)
- HI HA MOLTS OCELLS. (YOUNES)
- HI HA NIUS. (RAÛL)
- HI HA DOS PISCINES. (LAIA G.)
- HI HA TERRASSES PER PRENDRE CAFÉ. (JORDI)
- HI HA MOLTES BOTIGUES PER COMPRAR. (JOANA)
- HI HA UN BOSC. (EDITH)
- HI HA CAMPS. (POL)

I algunes de les propostes de recerca individual, pactades amb l'alumnat van ser:

Imatge Propietat del Col·legi Sant Gabriel de Viladecans.

QUÈ VOLEM SABER DE VILADECANS?

- 1- QUANTES MUNTANYES HI HA? (LUCIA A. CLAUDIA M. ADRIÀ)
- 2- COM ÉS LA PLATJA DE VILADECANS? (ANNA P. ÀNGELA, ANNA A.)
- 3- COM ÉS L'AJUNTAMENT? (MIRIAM, PABLO)
- 4- COM ÉS LA TORRE ROJA? (RAÚL, PAU, YAIZA R.)
- 5- COM ÉS LA TORRE BARÓ? (CLAUDIA I. MARTA)
- 6- QUANTS CARRERS HI HA? (PAULA, ARIADNA)
- 7- QUIN SÓN ELS EDIFICIS MÉS ALTS? (DANIELA C. YAIZA S.)
- 8- QUANTS AUTOBUSOS TÉ LA MONH I PARADES? (ORIOI, POL)
- 9- QUANTS COL·LEGIS HI HA? (JOANA)
- 10- ON ESTÀ LA BIBLIOTECA? (IKER, NATALIA, SALMA)
- 11- QUANTS PARCS HI HA? (AINARA, EDITH, MARC)
- 12- COM SÓN ELS GEGANTS DEL POBLE? (ORIOI M. DAVID)
- 13- HI HA UNA GRANJA D'ANIMALS? (LAIA G. DANIELA L.)
- 14- COM ÉS EL PARC QUE HI HA DAVANT DE CASA MEVA? (ÀLEX G.)
- 15- QUANTS CAMPS DE FUTBOL HI HA? (ANDREA, YOUNES I DANIEL)
- 16- QUANTS CAMPS DE BASQUET HI HA? (IZAN, RUBÉN)
- 17- QUANTES PISCINES HI HA A VILADECANS? (BETH, KHUSHI)
- 18- ON ESTÀ EL CAMPS DE BEISBOL? (HUGO R. ALEX C.)
- 19- ON ESTAN ELS METGES A VILADECANS? (ÁLVARO)
- 20- HI HA TEATRE A VILADECANS? (AROA)
- 21- ON ESTAN ELS CINEMES? (MIGUEL ANGEL, MARINA)
- 22- ON ESTÀ CORREUS? (AARÓN, LAIA M.)
- 23- ON ESTÀ LA POLICIA A VILADECANS? (NAIARA, HUGO F.)
- 24- QUANTA GENT VIU A VILADECANS? (SANDRA)
- 25- PER QUÈ TÉ AQUEST NOM EL NOSTRE POBLE? (LUCIA D.)

D'aquí se'n van derivar respostes a les qüestions. Elaboracions pràctiques individuals de cadascuna de les preguntes plantejades. Alguns exemples van ser:

L' ESCUT DE VILADECANS

AQUEST ÉS EL NOM DE LA NOSTRA CIUTAT

MARTINA DURAN
VILADECANS

Com a complement d'aquest treball amb les dues línies de P-5 de l'escola, també es va demanar –fora de programació–, una activitat a l'Arxiu Municipal, elaborada a mida del treball per projectes realitzat pel grup classe. L'activitat que es va realitzar a l'Arxiu durant aquest curs 2011-2012, per als alumnes de l'escola Sant Gabriel, es convertiria, al cap i a la fi, en prova pilot de l'activitat programada enguany per l'Arxiu Municipal per a tota la matrícula de segon cicle d'educació infantil de tot Viladecans; activitat d'Arxiu que s'explicarà més tard.

Enguany, l'escola Sant Gabriel va plantejar a la coordinació de cicle infantil la conversió del treball per projectes en un eix transversal de cicle dedicat a l'estudi de la ciutat. El projecte transversal "Descobrim Viladecans!", cerca una major implicació per part dels alumnes i docents en el treball de la seva ciutat, alhora que incorpora un major nombre de conceptes i àrees de coneixement implicades.

Sobretot, aquesta activitat de curs va tenir, com a novetat, la planificació d'un seguit de sortides a diversos equipaments i indrets de Viladecans. Entre aquestes es poden indicar, a tall d'exemple, una sortida a les cotxeres de l'empresa d'autobusos Mohn; una visita per veure el Mamut de cartró que ha esdevingut un dels motius festius local i que recorda les troballes paleontològiques realitzades a Viladecans l'any 2007; una excursió per veure els edificis històrics més emblemàtics, una altra més a l'estadi de beisbol local o la biblioteca o per a veure com es balla la dansa local del Patatuf... Activitats totes elles que han tingut el treball paral·lel a l'aula i que han estat complementades amb l'activitat programada per l'Arxiu Municipal, destinada a l'alumnat de P-5.

4.– *Descobrim Viladecans en una caixa d'arxiu.* Una activitat de l'Arxiu Municipal destinada als escolars de 5 i 6 anys que treballen la ciutat

Cal dir d'entrada que el disseny d'aquest taller ha estat assessorat pels mateixos docents que es van apropar a l'Arxiu el curs passat. A grans trets, l'activitat es resumeix amb què tots els participants (alumnat, mestres i arxivers) seuen en una gran moqueta on s'hi mostra una fotografia de Viladecans des de l'aire. A partir d'aquí, el taller desenvolupa *un joc de bits* on cadascun dels infants s'associen, d'entrada, a una lletra de l'alfabet. La mateixa lletra, l'extrauen, posteriorment, d'una caixa d'arxiu. La lletra encapçala un sobre dins del qual s'hi troba, gràficament, un element simbòlic o real de la nostra ciutat: la nostra bandera i el nostre escut de ciutat, una fàbrica, un pagès, un edifici emblemàtic, la platja i la muntanya, un carrer o una botiga. D'aquesta forma, l'activitat didàctica inicia a l'alumne al concepte d'arxiu entès com a repositori documental de la nostra ciutat i memòria col·lectives; fet que queda reforçat amb un joc de simulació que es porta a la pràctica amb l'elecció d'un dels infants en el paper d'arxiver/a durant el transcurs de tota sessió formativa. El taller es complementa amb una visita al dipòsit documental de l'arxiu.

El disseny de l'activitat partia d'uns objectius com són: descobrir que es pot trobar a la ciutat de Viladecans, on hi ha indrets, edificis emblemàtics, veïns i on s'hi fan activitats; reforçar el coneixement de les lletres de l'abecedari, tot buscant la seva associació iconogràfica; descobrir els elements patrimonials més característics de Viladecans i entendre que el document és testimoni de la nostra activitat i memòria col·lectives. Així mateix, calia explicitar que els documents formen part inseparable de les nostres vides com a testimoni i memòria de les nostres activitats i que, per això, es conserven en els arxius amb unes condicions concretes.

Fotografia de l'Arxiu Municipal de Viladecans AMVA (Arxiu Municipal de Viladecans),
Fons Ajuntament de Viladecans.

Finalment, cal indicar que l'activitat es realitza actualment pels arxivers mateixos de l'Arxiu Municipal, amb el suport actiu dels mestres i que es planteja per a grups d'un màxim de 30 alumnes. La durada de la visita es calcula en uns 60 minuts.

El guió de l'activitat es pot enumerar amb els següents punts:

1. BENVINGUDA a l'Arxiu Municipal. Agraïments.
2. QUI SOM I QUÈ FEM AQUÍ?
Elements: La catifa de la ciutat estesa, la pissarra metàl·lica adherida a una taula, etiquetes amb 28 lletres. Una bata blanca de mida infantil amb el distintiu de l'Ajuntament. Projector i pantalla de projecció. Imants per enganxar les fitxes.
3. ENS PRESENTEM. Enganxem una etiqueta a cadascun dels alumnes.
Què fan aquí persones amb bata blanca? Què fem en un arxiu?
 - Treballem amb documents que ens diuen moltes coses sobre Viladecans. Dels llocs i de les persones de la ciutat (QUE ENS DIUEN MOLTA INFORMACIÓ).
 - Recurs: Lliurar una bata a un nen o a una nena que es convertiran en el nostre arxiver o arxivera.

Fotografia de l'Arxiu Municipal de Viladecans AMVA (Arxiu Municipal de Viladecans),
Fons Ajuntament de Viladecans.

4. PRESENTACIÓ DE L'ARXIU. Visita breu al dipòsit.
 - Recurs: “(PODEM MOURE MOLTES CAIXES DE DOCUMENTS AMB UNA SOLA MÀ).”
 - “De cada document només tenim un.” Són records de Viladecans.
5. INICI DE L'ACTIVITAT DE TREBALL SOBRE LA CIUTAT.
 - La moqueta on seiem mostra Viladecans des de l'aire. “La fotografia es va fer quan ells van néixer, l'any 2007.”
 - Recurs: “El nen *arxiver* ens porta una caixa d'arxiu i mirem els documents que hi ha a dins”.

“L'arxiver/a eventual” va cap al dipòsit i ens duu la caixa d'arxiu que contindrà els sobres amb les fitxes plastificades. En elles s'hi mostraran element patrimonials de la ciutat on es combinaran elements actuals, amb d'altres històrics, del patrimoni natural, arquitectònic, immaterial i documental de Viladecans. Cada fitxa ve associada a una lletra.

 - Mostra de fitxa documental (recto).

- Mostra de fitxa documental (verso).

DOCUMENT J

La bandera de Viladecans, en vigor des de l'any 1994.

AMVA, *Els segells i els escuts municipals*. Ajuntament de Viladecans, 1995

Proposta de reflexió grupal.

-Quins colors s'hi veuen en la bandera, quines formes?

-En heràldica, el verd vol dir sinople; el vermell és gules i el blanc és argent. Podeu dibuixar i pintar la nostra bandera?

Els colors de la bandera recorden l'escut de Viladecans. El verd institucional i el vermell i argent, símbol de Sant Joan Baptista, patró de la ciutat.

- Com s'hi pot observar, la fitxa extreta de la capsa d'arxiu mostra l'element iconogràfic al recto. Al verso de la mateixa, també s'hi proporciona la informació descriptiva necessària del document, els crèdits d'autoria i procedència preceptius del mateix, així com una proposta de reflexió grupal que pot ser utilitzada posteriorment a l'aula, amb els mestres, o a casa, amb els pares.
- 28 conformen el conjunt de fitxes:
 - DOCUMENT A: Una escola
 - DOCUMENT B: Un martí pescaire, habitant d'algun dels estanys del terme.
 - DOCUMENT C: Una manifestació a un carrer de la ciutat
 - DOCUMENT D: L'escut de la ciutat
 - DOCUMENT E: La Torre del Baró
 - DOCUMENT F: La Torre Roja
 - DOCUMENT G: Can Modolell
 - DOCUMENT H: Una fàbrica
 - DOCUMENT I: L'església parroquial
 - DOCUMENT J: La bandera de la ciutat
 - DOCUMENT K: La Muntanya
 - DOCUMENT L: L'Arxiu
 - DOCUMENT LL: El beisbol
 - DOCUMENT M: La lletra capital d'un pergamí
 - DOCUMENT N: Les paraules Canis Vallis del cartulari de Sant Cugat
 - DOCUMENT NY: El terme de Viladecans, acompanyat amb la V!
 - DOCUMENT O: Un senyor Feudal
 - DOCUMENT P: Un pagès i un ramader
 - DOCUMENT Q: Un botiguer en la seva botiga
 - DOCUMENT R: Un soldat
 - DOCUMENT S: Gent ballant a l'envelat
 - DOCUMENT T: Un CD
 - DOCUMENT U: Una masia
 - DOCUMENT V: Un autobús
 - DOCUMENT W: La platja
 - DOCUMENT X: Una família, en un parc de la ciutat
 - DOCUMENT Y: L'Hospital
 - DOCUMENT Z: Un cotxe, en una carretera o en un carrer
- El conjunt de fitxes es poden classificar en set àmbits temàtics. Dins de cadascun d'ells es pot seguir un ordre d'aparició amb la finalitat d'assolir un cert aprenentatge significatiu sobre la ciutat, entre l'alumnat,:
 - Àmbit 1. Símbols de la ciutat. Fitxes D, J i NY.
 - Àmbit 2. El patrimoni documental. Fitxes L, M, N, O i T.

- Àmbit 3. Edificis patrimonials. Fitxes E, F, G i I
 - Àmbit 4. Economia. Fitxes H, P, Q i U.
 - Àmbit 5. Transports. Fitxes V i Z.
 - Àmbit 6. Indrets. Fitxes B, K i W.
 - Àmbit 7. Veïns i veïnes. Fitxes A, C, R, S, L, LL i X.
- Seguint aquesta classificació d'àmbits i de fitxes associades, cada infant a partir de l'etiqueta que li hem enganxat a l'inici de la visita, obre la caixa i treu el sobre corresponent damunt del qual també durà la lletra enganxada amb una etiqueta. L'obre, mira la fitxa i explica el que li sembli a partir de preguntes dirigides. Paral·lelament es projecta la imatge corresponent amb el projector i la pantalla. Tothom diu la seva, a partir d'un diàleg conduït pel mestre i els arxivers. Al darrera de cada fitxa, el docent fa propostes de reflexió grupal que pot fer servir. De la mateixa forma, també s'hi proporciona informació complementària sobre l'element patrimonial que es mostra en el document.
 - Seguidament, un cop tancada la breu conversa, el nen o la nena portarà la fotografia plastificada fins la pissarra i la fixarà amb un imant. Un cop comentades les fitxes d'un àmbit, es recolliran i es passarà a les d'un altre àmbit, seguint la mateixa mecànica.

Fotografia de l'Arxiu Municipal de Viladecans AMVA (Arxiu Municipal de Viladecans),
Fons Ajuntament de Viladecans.

6. FI DE LA VISITA: Felicitacions i agraïments. Lliurament del sobre regal als alumnes consistent en un sobre que duu una reproducció de la fitxa treballada, la qual podrà portar a l'aula i, posteriorment, a casa.
Pel que fa als docents, l'Arxiu passa un PDF amb el seguit de fitxes documentals. Les mestres podran projectar aquestes fitxes en les pissarres digitals que disposen.
7. AVALUACIÓ. Es lliura una enquesta de satisfacció als docents participants. Finalment, cal explicitat ara que tot procés d'elaboració de l'activitat (materials didàctics) que hem presentat han passat pels punts que demana l'esquema típic del procés: un estudi de necessitats, una determinació de l'objectiu del projecte (temàtics i competencials); la tria del tema i plantejament de la proposta, l'avaluació dels recursos necessaris i la determinació del format de la proposta i preparació de l'activitat, prèvia a l'elaboració de la programació didàctica i a la selecció i preparació de materials.²

5.– Conclusió

Després de dos anys de col·laboració entre Arxiu Municipal i col·legi Sant Gabriel, creiem que s'ha pogut dissenyar una activitat que proporciona resposta als objectius d'ambdues institucions. Al centre escolar, l'activitat d'estudi de la ciutat, centrada per a alumnes de segon cicle d'educació infantil, –on s'inserten els materials didàctics proporcionats per l'Arxiu Municipal– ofereix una clara adequació conceptual i metodològica als àmbits competencials que reclama el currículum de l'àrea de coneixement de l'entorn. Pel que fa a l'Arxiu Municipal, la programació per a tots els centres de Viladecans, de l'activitat “Descobrim Viladecans en una caixa d'Arxiu”, dona resposta a algun dels objectius primordials del seu servei didàctic: en especial, que l'escolar entri en contacte amb el document de manera que s'aprofitei el seu potencial motivador, relacionar la documentació amb el seu context i en relació a l'objecte de recerca, elaborar conclusions, mostrar actituds de valoracions respecte al patrimoni cultural, i saber valorar el territori, present i passat, com una forma de conèixer la cultura i facilitar la identitat local.³

Així mateix, al marge dels beneficis independents per a l'arxiu i per a l'escola, el disseny d'aquests materials ha ajudat a confegir uns protocols de relació entre ambdues institucions basats en la confiança mútua, la tasca d'assessorament conjunt i la creació de sinèrgies col·laboratives presents i futures.

² REVERTÉ VIDAL, Pilar. “L'elaboració de materials didàctics amb fonts d'arxiu” a *Lligall*, 33-34, 2012, pàg. 205-219.

³ Tribó Traveria, Gemma, *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona, Horsori, 2005.

La didáctica en el AHPA

Consuelo Poveda Poveda

Archivo Histórico Provincial de Alicante

María del Olmo Ibáñez

Archivo Histórico Provincial de Alicante

Introducción

En estos tiempos de relectura de todas las profesiones vinculadas con la información, en los que se habla de nosotros como gestores y nos vemos obligados a evolucionar incorporando nuevas habilidades, sobre todo tecnológicas, a nuestro quehacer diario... para nosotros sigue siendo tarea prioritaria en nuestra programación anual, la labor de difusión del archivo entre las nuevas generaciones. Pensamos, en primero lugar, que es función también, de los archiveros concienciar a la sociedad del intrínseco valor democrático de los archivos, como custodios de la memoria de los gobiernos y la administración de nuestro país, en sus diferentes niveles administrativos, con respecto a los niños y jóvenes. Se uniría a esto, y en segundo lugar, la colaboración del archivero con el área de las ciencias sociales de los diferentes niveles académicos. Por un lado, para que los estudiantes comprendan que la historia no es fruto de la imaginación como la literatura, sino que proviene de unas fuentes primarias que testifican los hechos que narramos, y por otro lado, como complemento a los distintos temas que componen la programación curricular de las diferentes etapas. A este respecto es bien interesante el artículo de Joaquim Prats y Joan Santacana:¹

“2.3. COMPRENDER QUE HAY FORMAS MUY DIVERSAS DE ADQUIRIR, OBTENER Y EVALUAR INFORMACIONES SOBRE EL PASADO

Este importante objetivo de la enseñanza de la Historia hace referencia a cómo se obtienen los datos que sirven para construir la explicación histórica. Para alcanzarlo, los alumnos y alumnas deberán ser capaces de extraer información a partir de una fuente histórica seleccionada por el profesor.

¹ PRATS, Joaquim, SANTACANA, Joan. Principios para la enseñanza de la historia. http://www.quadernsdigitals.net/datos_web/biblioteca/l_248/enLinea/2.pdf pág. 18

Posteriormente, y a medida que sus destrezas aumentan, los estudiantes deberán saber adquirir información histórica a través de fuentes diversas que contienen más información de la necesaria y que deben ser valoradas y criticadas, según los procedimientos habituales que los historiadores emplean en la crítica de fuentes. Pero no es suficiente con saber extraer la información; es preciso saber valorarla; para ello, el alumnado debe comparar el valor de algunas fuentes relacionadas con una cuestión histórica concreta. Es preciso saber reconocer qué tipos de fuentes históricas podrán ser utilizadas para una línea concreta de investigación y seleccionar tipos de fuentes que podrán ser útiles para proporcionar información en una investigación histórica. Es muy importante comparar críticamente las fuentes utilizadas y reconocer que el valor que tienen las fuentes está determinado en gran parte por las preguntas que hacemos sobre los datos que ofrecen sobre su origen o su relación con el tema del que tratan o al que pertenecen”.

Con estos principios como objetivos, el AHPA ha organizado su proyecto de didáctica. Este proyecto consta por un lado, de un aula didáctica: *El taller de la memoria*, el espacio del archivo destinado exclusivamente para los jóvenes visitantes, y por otro lado, de la visita guiada a las instalaciones, que se inicia en *el panel de circuito documental*, elaborado por los técnicos del centro, exclusivamente, como guía gráfica del recorrido por las entrañas del archivo.

I.– El taller de la memoria

Se trata de una estancia bastante amplia, de forma rectangular, que se encuentra en la planta baja del archivo, y dentro del circuito restringido al personal. Ha sido especialmente pensada ya que su uso se destinaba a un colectivo de la sociedad que nos parecía necesitaba del mayor esmero, cuidado y respeto, para que se sintiera cómodo, acogido, y sobre todo motivado a aprender. Era todo un reto ya que esa parte más “pequeña” de la sociedad se caracteriza por su espontaneidad y curiosidad sin límites, y no permite dejarle un milímetro a la improvisación... El espacio central está compuesto por mesas alargadas y sillas, con capacidad para 35 niños. La organización y distribución espacial del aula, responde a una concepción basada en mostrar aquello que hemos considerado reúne valor pedagógico dentro de nuestro archivo. Así hemos puesto el foco en diferentes zonas monotemáticas, en las que hemos dividido la estancia, teniendo muy en cuenta que si siempre la ambientación y la decoración son importantes para transmitir, desde la primera mirada del espectador, aquello que queremos, tratándose de niños, estos dos aspectos se convierten en elementos fundamentales. Los niños captan con nitidez el lenguaje de las cosas a través de los ojos, por eso hemos intentado crear universo infantil. Además, la importancia del espacio viene bellamente recogida en el libro de George Perec “Especies de espacio”:

El problema no es tanto el de saber cómo hemos llegado, sino simplemente reconocer que hemos llegado, que estamos aquí: no hay un espacio, un bello espacio alrededor, un bello espacio alrededor de nosotros, hay cantidad de pequeños trozos de espacio, y uno de esos trozos es un pasillo del metropolitano, y otro es un jardín público. /.../ Vivir es pasar de un espacio a otro haciendo lo posible para no golpearse.²

Desde estas consideraciones previas, hemos distribuido el espacio en las siguientes zonas:

- El rincón de los grandes archivos
- La exposición fotográfica permanente: Érase una vez otros niños...
- El guñol del archivo
- El panel de la historia de los soportes y la escritura
- El árbol de la Memoria

1.– El rincón de los grandes archivos

² PEREC, George. *Especies de espacios*. 2ª. Barcelona. Literatura y Ciencia, 2001. Pág. 24-25.

El rincón de los grandes archivos está compuesto por un mueble con una “mini biblioteca” sobre los grandes archivos de nuestro país, y una colección de láminas que reproducen documentos de especial relevancia en la historia de España, y cuyos originales pertenecen a esos grandes archivos: las cartas entre los reyes católicos y Cristóbal Colón, etc. Con este ángulo de la sala, queremos transmitir a los niños, que no somos islas, y que a pesar de que nuestro archivo de nueva planta y grandes dimensiones, les parece un archivo inmenso, somos un archivo provincial, inserto en varias redes de archivos: la red de Archivos Históricos Provinciales de la Administración Central, y la red de Archivos de la Generalitat Valenciana. Hemos querido destacar por su importancia histórica:

El Archivo General de Simancas,³

Archivo que fue iniciado por Carlos V y concluido por su hijo Felipe II. Además en aquel momento histórico, en el que se plasmó el proyecto de archivo de Simancas, confluyeron tres personajes indispensables para acometer aquel reto: Felipe II, Juan de Herrera y el archivero Diego de Ayala, los tres compartieron la misma concepción sin precedentes de esa idea de archivo, que después se ha ido haciendo sólida, en cuanto a estructura de edificio, dependencias, disposición ante las condiciones geográficas y climáticas, conservación y tantos etcéteras, pero sobre todo compartieron el sentido de que construían algo imperecedero más allá de las piedras, construían historia. Este archivo guarda toda la documentación producida por los organismos de gobierno de la monarquía hispánica desde la época de los Reyes Católicos (1475) hasta la entrada del Régimen Liberal (1834). Constituye, pues, el fondo documental más homogéneo y completo de nuestra memoria histórica de los siglos XVI al XVIII.

El Archivo General de Indias

En 1785 nació por deseo del rey Carlos III el Archivo General de Indias con el objeto de reunir en un solo lugar los documentos referentes a Indias hasta entonces dispersos en Simancas, Cádiz y Sevilla. El impulsor del proyecto fue don José de Gálvez, secretario de Indias, y el ejecutor del mismo fue el académico e historiador don Juan Bautista Muñoz, cosmógrafo mayor de Indias. El espléndido edificio, la Casa Lonja de Sevilla, que se construyó en época de Felipe II sobre planos de Juan de Herrera sirve hasta hoy como sede del Archivo.

Desde 1785, y en distintas remesas, se van incorporando los fondos de las principales instituciones indianas: el Consejo de Indias, la Casa de la Con-

³ *Los archivos españoles: Simancas / texto*, Francisco Javier Álvarez Pinedo, José Luís Rodríguez de Diego; Fotografías de Joaquín Cortés [Madrid]: Dirección General de Bellas Artes y Archivos; D.L. 1993.

tratación, los consulados, las secretarías de Estado y de Despacho hasta convertir el Archivo en el principal depósito documental para el estudio de la Administración española en el Nuevo Mundo, o, como se ha dicho hasta hacer de ello un tópico, hasta convertir el Archivo General de Indias en «la meca del americanismo».⁴

Nos parecía un archivo trascendental en nuestra historia pero también con cierto carácter universal ya que parte de la historia del continente americano la albergan sus muros.

Archivo de la Corona de Aragón.

Como provincia de la Comunidad Valenciana nuestra historia está inserta durante siglos en la historia de la Corona de Aragón, y esta historia constituye una fracción importante del curriculum de ciencias Sociales de la ESO y de Bachillerato, por tanto el archivo es un referente importantísimo y pensamos que debían saber de su existencia.

Fue creado como decisión soberana de Jaime II de Aragón, en 1318. Tuvo durante siglos la consideración de Archivo Real, propiedad estricta del monarca, y hasta 1770 estuvo alojado en el Palacio Real de Barcelona. Junto con las escrituras referentes al Patrimonio Real se custodiaron allí los documentos de gobierno y justicia, y entre ellos las series de registros de la Cancillería. Pronto creció la complejidad de la oficina: en 1346 el Rey nombraba su primer archivero, con este preciso nombre, y en 1384 le daba normas prácticas sobre la incumbencia de su cargo.

Los armarios destinados a guardar las escrituras consideradas útiles llegaron a ser 32 y cuatro las estancias destinadas a depósito documental. El protonotario velaba para que los registros, procesos de Cortes etc., según estaba dispuesto, ingresaran periódicamente en el Archivo. Aparte, también ingresaron –siempre por real orden– los fondos de algunas casas de la suprimida Orden del Temple, archivos confiscados a nobles rebeldes, y archivos de patrimonios adquiridos por la Corona. Para solventar neutralmente cierto pleito, a principios del siglo XVII se depositó una gran parte del archivo de las abadías de Sant Joan de les Abadesses y de Santa Maria de l'Estany (diócesis de Vic).

Los funcionarios de la Ilustración pusieron los ojos en el Archivo Real de Barcelona. La monarquía borbónica le dio una nueva planta (1738) y un puntual reglamento interno (1754), y con ellos el nombre nuevo de Archivo de la Corona de Aragón. Entrado el siglo XIX, el archivero don Próspero

⁴ <http://www.mcu.es/archivos/MC/AGI/Presentacion/Historia.html>.

de Bofarull (1859) reveló su riqueza en historia antigua de Cataluña al publicar “Los Condes de Barcelona Vindicados” (1836), a la vez que trataba de acrecentar los fondos al incorporar archivos históricos y los de aquellas instituciones que durante su mandato le tocó ver fenecer. Sus sucesores han proseguido ambas líneas de actuación.⁵

2.– La exposición fotográfica permanente: *Érase una vez otros niños...*

Les ofrecemos también una pequeña exposición permanente: *Érase una vez: otros niños...* compuesta con fotografías de escuelas, aulas y niños, que pertenecen al fondo de la Dirección Provincial de Educación.

El objetivo de esta muestra es que comprendan el valor inmenso de la documentación gráfica, como soporte de información, que entiendan, además, la importancia de las exposiciones como marco de divulgación y difusión de los fondos de un archivo.⁶ Por último, pensando más en la didáctica de la historia, que sirva como instrumento para el conocimiento de conceptos como: el tiempo cronológico (presente, pasado y futuro), a través de lo que les puede ser más próximo y amable, la infancia, como vivieron los niños que les antecedieron.

⁵ <http://www.mcu.es/archivos/MC/ACA/Presentacion/Historia.html>.

⁶ Como referencia al tema del valor divulgador del espacio expositivo en los archivos, nada mejor que las actas de las Jornadas “Archivando” 2010 de la Fundación Sierra Pambley (León), que se dedicaron monográficamente al asunto de la difusión en los archivos. http://archivosierrapambley.files.wordpress.com/2011/01/actas_jornadas_2010.pdf.

3.- El guiñol del archivo

El guiñol del archivo pretende dar acogida en nuestro centro, también, a los alumnos de Educación

Infantil: entre 3 y 6 años, pero convirtiendo su visita en una experiencia lúdica más apropiada para su edad, recalcando a través del juego nociones muy básicas del mundo archivístico. En cuanto al valor didáctico del guiñol dice Carlos Aller de la Universidad de Sevilla:⁷

⁷ ALLER GARCÍA, Carlos. Los textos orales al alcance de los niños en Educación Infantil. En *Glosas Didácticas*. Nº 12, Otoño 2004. <http://www.um.es/glosasdidacticas/doc-es/GD12/11aller.pdf>.

A este respecto también es interesante el artículo de DELGADO CARRASCO, María Esperanza: La dramatización, recurso didáctico en Educación Infantil. En *PEDAGOGÍA MAGNA*. Nº 11. Febrero 2011. Pág. 388-392. dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3629264.pdf. En él trata especialmente sobre los inmensos beneficios educativos de este recurso: Los títeres: utilizados sobre todo con niños de entre 2 a los 6 ó 7 años, constituyen un medio de proyección de su estado emocional, puesto que con ellos el niño se siente libre de expresar lo que desea y que no se atreve a hacer al descubierto, superando sus inseguridades y manifestándose con sinceridad, haciendo incluso salir su personalidad oculta. Se considera que tanto el guiñol, la careta o la pantalla de sombras son un medio a la misma vez de ocultamiento y de revelación. Poseen valor psicológico, terapéutico y educativo, permiten estimular su imaginación creando de esta forma un mundo propio en el que encontramos todas las fantasías que ellos poseen y debido a que son muy divertidos captan la atención infantil lo cual permite potenciar la educación.

Teatro guiñol, tanto de títeres como de marionetas. Se denomina “Teatro guiñol” a un espectáculo teatral realizado normalmente con muñecos o títeres movidos por las manos de una persona oculta tras un pequeño escenario. Mediante los muñecos el niño se identifica con los personajes y da vida a todas las situaciones reales o fantásticas; el muñeco o títere actúa, fundamentalmente, como motivador y catalizador del interés del niño.

En nuestro caso elaboramos un pequeño relato: “Un cuento de reyes y papeles” en el que les contamos la historia de los archivos y archiveros en forma de cuento; elaboramos también el guiñol y las marionetas para visualizar la narración, que va acompañada de una banda sonora de música medieval. Un pequeño fragmento del cuento puede ilustrar esta actividad:

Como veis el rey comenzó a escribir documentos importantes: unos nombraban caballero a algún soldado valiente, otros le daban el título de ciudad importante a un pueblo, otros decían que la gente tenía que pagar impuestos para poder comprar armamento para las guerras y pagar la comida a los soldados, otros establecían las primeras normas de convivencia entre los habitantes del reino. Papeles y papeles sin fin, y como había que guardarlos en algún sitio seguro pues fabricaron unos arcones muy resistentes y además les pusieron varias cerraduras. La llave de cada cerradura la tenía una persona distinta para que nadie pudiera abrir estando solo, ese baúl tan importante.

Pero el rey nombró a una persona encargada de guardar y ordenar los papeles y le dio el título de archivero. ¿Sabéis lo cansado que era para los pobres archiveros seguir al rey en todos sus viajes arrastrando los arcones de los documentos.

¡Uff! Fueron unos años terribles.

3. El panel de la historia de los soportes y la escritura

Este panel pretende hacer una narración cronológica, desde los primeros documentos que el ser humano realizó (el primer signo): las pinturas rupestres que los hombres primitivos pintaron hace 40.000 años, y en las que dejaron grabadas sus hazañas y sus descubrimientos: sus cacerías, sus danzas, los animales que les asustaban, etc., pasando por los albores de nuestra civilización hace 3.500 años: Mesopotamia, la escritura cuneiforme sobre arcilla; los egipcios, con sus papiros y jeroglíficos; los romanos con sus tablillas de cera; el descubrimiento del pergamino, y el más revolucionario todavía descubrimiento del papel, el mundo antiguo, medieval y moderno. Atravesamos, a continuación, la era industrial y de las máquinas, para acabar en la revolución tecnológica de nuestro ordenador.

De todos los grandes hitos señalados en torno a la historia de escritura y sus soportes, tenemos muestras exactas que los niños van manejando a lo largo de la explicación: tablillas de arcilla, papiros y cálamos, pergamino y plumas, hasta los soportes digitales primigenios, que para ellos son también, casi, prehistóricos. Esta actividad se complementa con la realización por los niños en el taller de su propia tablilla cuneiforme con arcilla, porque creemos que los niños necesitan utilizar sus habilidades y crear, medio jugando, para fijar mejor en su memoria la aventura de los archivos...

4. El árbol de la memoria

El árbol de la memoria, es un árbol sencillo, aunque de grandes dimensiones, dibujado en papel de embalar, y colocado en el lienzo de la pared como mural. Al concluir la actividad en el aula, cada niño pone su nombre y la fecha en una hojita verde recortada, y la pegamos, se suele hacer una larga cola casi propia de algún tipo de ceremonial. Y es que pretende ser una representación simbólica de lo que es la memoria colectiva: su hojita con su nombre, representa a cualquiera de los documentos que se conservan en el archivo, y que puede corresponder a cualquier ciudadano. Como queremos que ellos dejen una huella documental de su visita al centro, y pasen así, a formar parte de la memoria que custodia nuestro archivo,

les hemos hecho su árbol de la memoria. Es curioso cómo se despierta en ellos la conciencia de estar haciendo algo importante en relación al hecho de retener y perpetuar el tiempo en un pequeño trozo de papel. Esperamos convertir las paredes del aula en un frondosísimo bosque de árboles de la memoria.

Todos estos conceptos que se trabajan, responden al estudio detallado, como documento base, del Currículo para Educación Primaria de la Generalitat Valenciana, en su capítulo correspondiente a Conocimiento del medio natural, social y cultural.⁸

Por último, queremos reseñar que para los niveles superiores de la ESO y Bachillerato,⁹ el trabajo del aula se centra en realizar una actividad, elaborada en colaboración con los profesores del centro, y en la que nuestros documentos sirven para dar vida a la programación curricular del área de ciencias sociales de esos cursos.¹⁰

María del Olmo Ibáñez Técnico del AHPA

⁸ GENERALITAT VALENCIANA. CONSELLERIA D'EDUCACIÓ. Dossier Currículo Educación Primaria. Pág. 63-92. http://www.cece.gva.es/ocd/areaord/docs/dossier_edprim_cas07.pdf.

⁹ Para más información al respecto de estas actividades: OLMO IBÁÑEZ, María del. Porqué la Historia: Propuesta didáctica. IV Congreso Internacional de Historia a debate. Santiago de Compostela, 15 al 19 de diciembre de 2010.

¹⁰ GENERALITAT VALENCIANA. CONSELLERIA D'EDUCACIÓ. Dossier Currículo Educación Secundaria Obligatoria. Ciencias sociales, Geografía e Historia. http://www.cece.gva.es/ocd/areaord/docs/dossier_eso_cas_07.pdf.

II.- El circuito documental del Archivo Histórico Provincial de Alicante: visitas guiadas

Los archivos tienen entre sus funciones primordiales la difusión cultural y educativa. Con el programa de visita guiada, ofrecemos a los centros educativos la posibilidad de visitar las instalaciones del archivo, conocer las tareas que se desarrolla en ellos y ver una pequeña muestra documental. En definitiva conocer por dentro un centro de gran importancia y el depósito de la memoria colectiva de todos los alicantinos. Se les recibe en el salón de actos, donde se les proyecta un Dvd de corta duración que nos permite contextualizar lo que va a ser la visita.

A continuación se da una breve explicación de las funciones del archivo. Para introducir la explicación se empieza por preguntar “¿qué es un archivo?” y las diferencias que existen entre un archivo y una biblioteca (“libros vs documentos”, fondo vs colección).

Seguidamente se explica los diferentes niveles que existen en la Administración: estatal o nacional, regional o C.C.A.A., Diputación Provincial y Administración Local, para intentar encuadrar el AHPA dentro de su administración, sin olvidar que depende directamente del Ministerio de Cultura, que es estatal.

En este punto, les explicamos la diferencia entre un archivo municipal y el AHPA, para aclarar conceptos en cuanto a instituciones productoras de la documentación.

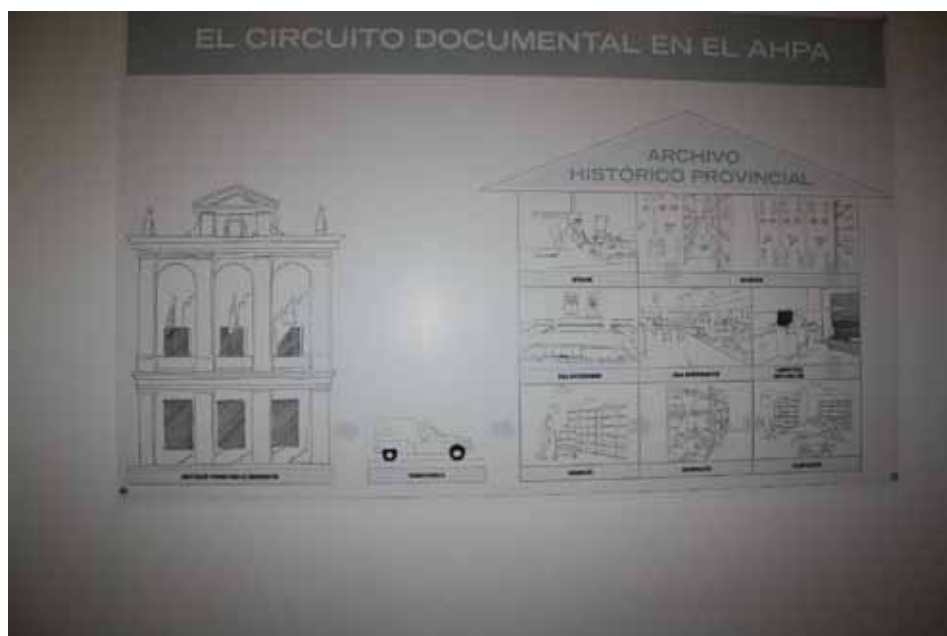
Una vez ya hemos dicho que el AHPA es propiedad del Ministerio de Cultura, pero su gestión la realiza la Generalitat Valenciana debido a las transferencias (este dato dependerá del nivel visitante), se les explica qué tipo de fondos guardamos en este archivo (fondos de las Delegaciones de los Ministerios en las provincias).

En Madrid, el Archivo General de la Administración, custodia toda la documentación que los Ministerios generan y en el AHPA conservamos toda aquella documentación que los Ministerios producen en las sedes que estos tienen en las provincias.

Entendido esto, se les explica la creación del AHPA (dependiendo del nivel se les puede explicar el origen de los Archivos Históricos Provinciales, desamortización, etc...).

El AHPA se creó en 1974 y hasta el año 2007 estuvo ubicado en el Paseo de Ramiro (frente a la playa del Postiguet) compartiendo edificio con la Biblioteca Pública del Estado “Azorín”. En un primer momento este archivo se creó para salvaguardar los Protocolos Notariales del distrito judicial de Alicante. Explicamos qué es un notario, cuáles son sus funciones y cómo se guarda la documentación y para qué.

Para finalizar se les explica cuál va a ser el recorrido que vamos a realizar; éste va paralelo al circuito que sigue la documentación desde que entra en el archivo hasta que se sirve en la sala a los investigadores.

Recorrido didáctico:

- Sala de Exposiciones.

Se les cuenta que es un espacio donde regularmente se realizan exposiciones sobre temas relacionados con archivos, bien de nuestros fondos o de otros archivos. Una de las características de esta sala es la iluminación que tiene. En el momento en que hay documentos expuestos en las vitrinas es necesario disminuir la intensidad e la luz (con las cortinas, atenuar la luz artificial, etc...) para que los documentos no se expongan a sufrir el más mínimo deterioro.

Ubicados en el hall explicamos las características generales que debe tener un archivo: Infraestructuras, de ubicación, etc...

Este archivo se inauguró en 2008 y es un edificio de archivo “modelo”, construido exclusivamente para tal fin (ubicación, depósitos e instalaciones en general).

Explicamos las dos partes o áreas diferenciadas que debe tener un edificio de archivo. Ambas partes están articuladas por el patio central:

- Área privada: compuesta de cuatro alturas donde se ubican las zonas de trabajo, oficinas y depósitos documentales (suelo de color blanco).
- Área pública: con dos alturas, que cuenta con un Salón de Actos, una Sala de Exposiciones y la Sala de Investigadores (suelo de color rojo).
- Sala de Recepción de documentos.

Explicamos para qué sirve el muelle de descarga de la documentación y cómo se instala la documentación en las estanterías tradicionales para establecer un primer

contacto con la documentación. Se realiza la comprobación con las Listas de Remisión de las distintas instituciones que nos envían documentación al tiempo que se comprueba el estado físico de los documentos (si hay hongos, insectos, etc...)

En caso de necesitar un tratamiento de desinfección (para no afectar al resto de documentación de los depósitos) se explica la existencia de una sala de limpieza, desinfección y desinsectación.

- Sala de Clasificación.

- Aquí se realiza la organización y clasificación de los fondos que ingresan en el archivo.
- Se les asigna una signatura de localización, se introduce en el programa de gestión de archivos (SAVEX) y, a continuación, se traslada la documentación a los depósitos, donde estará perfectamente custodiada para ser localizada en cuanto sea solicitada por los investigadores.

- Sala de Investigadores.

- Acceso libre desde el año 2006.
- Existe un control y vigilancia constante:
 - Personal (tres auxiliares en la Sala además del puesto de seguridad 24 horas).
 - Circuito cerrado de televisión con varias cámaras en la sala. Sensores volumétricos de movimiento.
- Depósitos.

- Se les explica que es una zona reservada para uso exclusivo de los trabajadores del archivo diciéndoles que estamos haciendo una excepción con su presencia.
- La situación geográfica es fundamental, ya que está orientado al norte con lo que evita la acción directa del sol y luz y sus efectos termohigrométricos.
- Normalmente carecen de ventanas (sólo un 10% del total de cada depósito). En nuestro archivo hay unas pequeñas ventanas al fondo para facilitar la aireación en casos de extrema necesidad.
- Luz artificial de baja intensidad (no más de 100 lux a nivel de pavimento). Luz fluorescente que no produce calor.
- Color de la pintura gris mate, que absorbe las radiaciones lumínicas.
- Suelo ignífugo (resina sintética termoestable).
- Paredes de hormigón armado que impide el traspaso de incendios, sonidos y demás alteraciones. Además está recubierto con una capa de producto antipolvo para que éste no se adhiera a las paredes. Existencia de doble puerta para evitar incendios y mantener las condiciones térmicas.
- Edificio con todas las garantías antisísmicas para soportar movimientos de una gran escala.
- Dispone de control medioambiental con temperatura y humedad constante, con lo que cualquier alteración (visitas masivas, etc.) hace que el sistema lo detecte y tenga que accionar todos los recursos establecidos para volver a regularlos (temperatura y humedad [con los sistemas de humidificación y deshumidificación] reguladas por el autómata). Temperatura entre 18-25C° y humedad relativa entre 45-65%.
- Sistema de ordenación por números currens, de izquierda a derecha y de arriba-abajo por cuerpos.
- Armarios compactos, deslizantes por raíles que sirven para aprovechar al máximo el espacio disponible (no hay que dejar espacio a los pasillos como en las estanterías tradicionales). Pueden soportar un gran peso y se mueven con un mínimo esfuerzo.
- Sistema de prevención de plagas producido por feromonas (hembras / machos / crías), con lo que se evita la necesidad de realizar fumigaciones masivas que son, a pesar de todo, agresivas a la documentación y al medio ambiente.
- Sistema de detección de incendios:
- Una goma negra rodea perimetralmente el depósito con orificios milimétricos marcados por sistemas informáticos.
 - Van absorbiendo las partículas de polvo y unos filtros las van analizando constantemente. Cuando detectan alguna partícula sospechosa o diferente, comienzan a accionar los sistemas de prealarmas.

- Sistema de extinción de incendios:
- Cuando saltan las alarmas, las cabezas plateadas (cabezales o sprinklers) del techo sueltan agua nebulizada (como en Terra Mítica, para mitigar el calor en verano). Es un sistema inventado en los países nórdicos que han demostrado (a pesar de toda la literatura al respecto) que con agua nebulizada, se apaga antes el incendio en su origen, baja la temperatura del fuego y no causa apenas daño a la documentación en papel.
- Contamos los problemas del gas (es perjudicial para la vida y nocivo para el medio ambiente) y de la actuación de los bomberos.
 - Se trata del Archivo con las instalaciones más modernas y más sofisticadas, incluso mejores que las del Archivo del Reino de Valencia (tiene gas como método de extinción) de la Comunidad Valenciana.

Concluimos la visita con una muestra de documentos singulares en la sala de investigadores y, posteriormente, realizamos una fotografía que sirve como recuerdo de la visita del grupo.

La actividad finaliza con la entrega de una carpeta didáctica que contiene:

- Un breve resumen de la actividad para los padres.
- Un diploma oficial de su asistencia con aprovechamiento.
- El cuento: “Un cuento de papeles y archiveros”.
- Varios pasatiempos que les permitan fijar los conceptos fuertes, básicos y principales del mundo de los archivos.

Consuelo Poveda Poveda Directora del AHPA

El servei didàctic dels arxius.

Què en pensen els arxivers del servei didàctic que s'ofereix a docents i alumnat?

Núria Sebastian Vilarrubias¹

Arxiu Municipal de Sant Sadurní d'Anoia

Neus González-Monfort²

Universitat Autònoma de Barcelona

En aquestes jornades, “els documents d'arxiu es presenten com un recurs educatiu de primer ordre per a l'aplicació d'un model d'ensenyament competencial en totes les àrees de coneixement i en tots els nivells educatius” i al voltant d'aquesta afirmació ens proposem reflexionar i promoure l'establiment d'uns protocols de col·laboració entre el món educatiu i els arxius que facilitin la utilització didàctica del patrimoni documental.

Per tant, des del món dels arxius s'ha de poder donar resposta al món educatiu, com a una important tipologia d'usuari. Uns usuaris que per una banda els caldrà accedir als documents, i per altra, conèixer què és un arxiu, com i per què es crea, com i qui pot accedir a ell i què significa per la societat el fet de conservar els testimonis dels actes presents cap el futur. Però també, què és el que considerem que ha d'anar a un arxiu o el per què al llarg de la història s'han volgut destruir arxius.

I aquesta tasca, ens cal fer-la en col·laboració entre els arxiver/es i els docents, especialment des dels darrers anys, on la influència de les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC) ha provocat una transformació dels models socials, econòmics i culturals que ens ha portat a la Societat de la Informació, caracteritzada per la versatilitat i rapidesa dels sistemes d'obtenció d'informació i per la seva contínua evolució i ritme de socialització accelerat.

Per tant, l'arxiu, en aquests moments, ja no s'ha d'entendre com un espai on s'acumulen els papers, on cada un d'ells aporta una informació sobre el passat. Sinó

¹ nuriadkp@gmail.com.

² neus.gonzalez@uab.cat.

que actualment l'arxiu és un servei que gestiona qualsevol tipus d'informació en qualsevol suport. Per aquesta gestió a la vegada també s'han adoptat o es poden adoptar tecnologies que facin la consulta més fàcil i àgil, introduint noves eines com la web 3.0, la realitat augmentada, la digitalització, exposicions on-line, etc.

Així, els serveis didàctics dels arxius, a l'utilitzar aquestes eines, han de poder deixar constància d'aquests canvis, que són resultat de la societat de la informació, i introduir-los en el procés d'ensenyament-aprenentatge, fent que no només es tingui en compte el concepte 'document' com a font d'informació, sinó el de 'dada', que ens aporta una informació que pot estar en qualsevol suport.

A la vegada, les millors tècniques poden ajudar a les relacions entre el professorat i/o l'alumnat i els arxius, essent molt més flexible i plural la forma d'entrar a la investigació, recerca, consulta i estudi de les fonts, ja que les tecnologies ajuden a promocionar la imatge dels documents i la idea d'entendre els arxius com a conservadors del patrimoni documental, que és el testimoni de la trajectòria cultural, social, econòmica i tecnològica de la societat.

Però, cal plantejar-nos quina és la manera correcta d'oferir aquest servei i quines són les necessitats i usos que en fa el món educatiu, sempre en col·laboració amb professionals dels dos àmbits.

És per això que en el marc del Doctorat en Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat Autònoma de Barcelona hem volgut iniciar una recerca on, en un primer estadi, preteníem fer una aproximació per conèixer la situació des del punt de vista dels professionals dels arxius, entrant en les seves representacions socials entorn del qual són els arxius en relació amb la didàctica i els serveis didàctics.

Així, exposarem aquí les línies generals dels resultats del treball d'investigació que porta per títol: "Didàctica i arxius: Les relacions entre escola i arxiu a través de les opinions dels arxivers en quant al servei didàctic que han d'oferir a docents i alumnes entorn a l'ensenyament - aprenentatge de les ciències socials", centrant-nos en els resultats de l'enquesta (veure document annex) que es van realitzar l'estiu del 2011 als arxivers de la Xarxa d'Arxius Municipals de la Província de Barcelona.

1.- Disseny de la recerca: preguntes, objectius, supòsits, mostra i instrument de recollida de dades

A l'inici de la recerca es van plantejar les següents preguntes:

- Què entenen els arxivers per un arxiu al segle XXI? Quins són els objectius, funcions, serveis, finalitats...?

- Quins serveis poden donar al món educatiu? Què esperen del món educatiu?
- Quins ús en fa el professorat de CCSS? Què esperen de l'arxiu? Com l'utilitzen?
- Quins ús en fa l'alumnat? Què esperen de l'arxiu? Com l'utilitzen?
- Quines interrelacions es donen? Punts forts? Punts febles? Reptes? Problemes?
- L'arxiu està preparat per donar servei al món educatiu?

Per una banda, es tenia el supòsit que les relacions entre els arxius i l'escola -tot i que han avançat en certs àmbits, com per exemple amb la introducció de les tecnologies que fa més fàcil la consulta de les fonts o la introducció de la obligatorietat del treball de recerca al Batxillerat-, el tomb que ha donat la professió arxivística acostant-se cada cop més cap els “records-management” (o gestió dels documents ja en la fase administrativa o activa) fa que es distanciïn els dos àmbits i que en els arxius hi hagi una tendència més administrativa i de gestió documental que històrica.

I per altra banda, es suposava que l'escola segueix veient els arxius com a magatzems de documents històrics, sense entrar en les noves funcions dels arxius de caire administratiu: de conservació dels drets (servint de repositoris segurs per garantir l'autenticitat i la integritat de documents tant en suport paper com electrònics...), o de facilitar l'accés a documentació actual (garantint els drets d'autor i els d'imatge o la confidencialitat de les dades personals, per exemple).

Per tant, els objectius de la recerca van ser els següents:

- Indagar en les representacions socials dels arxivers respecte de l'ensenyament -aprenentatge a partir de fonts primàries, entenent l'arxiu, com a preservador de la nostra història i dels drets i deures actuals.
- Indagar en les representacions socials dels arxivers respecte del servei didàctic que han d'oferir als usuaris (alumnat, professorat i d'altres).

El que es pretenia, era fer una recerca diagnòstica per conèixer quines són les necessitats arxivístiques reals per a l'ensenyament de les ciències socials a partir de les fonts primàries en els arxius, com a centre diferenciat d'altres centres on es pot trobar la informació, com poden ser les biblioteques o altres centres de documentació.

2.– Anàlisi de les respostes obtingudes

A continuació es presenten i s'analitzen breument les respostes obtingudes a les preguntes del qüestionari enviat.

2a.– Primer bloc, sobre la concepció d'arxiu

La primera pregunta que preteníem fer era per a que els arxivers ens donessin la informació de quina era la seva concepció d'arxiu. Així es tractava d'escollir d'una llista els 4 conceptes que ells relacionaven més amb "arxiu". La majoria de respostes han anat relacionades amb o bé la ciutadania i els usuaris o amb el patrimoni (el que més, amb un 70%), història local, fonts primàries, si bé que també hi ha forces referències al grup conceptual vinculat a "dades, expedients, papers i informació".

Per altra banda, el que també cal destacar és que no hi ha cap enquestat que hagi escollit els termes: magatzem, pols, fotografies, pàgines web, digitalització o historiadors. Ni tampoc cap de les paraules relacionades amb la didàctica com són: treball de recerca, crèdit de síntesi, materials didàctics, professors o alumnes.

Això fa suposar que tot allò relacionat amb la didàctica no és primordial pels arxivers, tot i que, això si, anomenen les fonts primàries o el patrimoni històric. Per tant es pot entendre que encara que són conscients de que són resguardadors de les fonts primàries, i que un dels seus usos és la recerca històrica o el treball amb elles per ensenyar història, potser hi ha la idea que no són ells els que han de passar al davant per potenciar aquests àmbits, sinó que ho conserven i ho posen a l'abast per a què els docents ho puguin fer servir.

2b.– Segon bloc, sobre les tasques dels arxivers

Ens interessava saber a quines tasques dedicaven més temps durant la seva jornada laboral els arxivers. Per tant, demanàvem que ordenessin per ordre de temps dedicat al llarg de l'any les següents tasques: descripció, préstecs interns, consultes externes, difusió, avaluació, etc.

Així, pel que fa a la descripció, la majoria d'arxivers és on dedica més temps durant un any. Sol ser una feina laboriosa, tot i que amb les noves tecnologies cada cop més les descripcions són automàtiques a través de les metadades o ja es fa durant la creació del document. Pel que fa a la difusió, mentre que hi ha arxius on no s'hi dedica gaire temps, en 8 casos és la segona tasca que comporta més temps durant l'any.

Els préstecs interns també veiem que solen ser la primera o la segona tasca en quantitat de temps destinat al llarg de l'any i normalment es tracta de préstecs de documentació administrativa.

Les consultes externes no són en global la principal tasca, tot i que ocupen un segon o tercer lloc. És clar, doncs, veient aquests resultats que les consultes externes no solen ser l'activitat principal i també observem que en tots els arxius consultats se'n donen.

L'avaluació documental és la tasca on a la que la majoria d'arxius hi dediquen menys temps, i acostuma a ser una tasca que cal fer-la en arxius més grans (els que més s'hi dediquen) ja que és on el volum documental creix més descontroladament.

2c.– Tercer bloc, sobre els serveis oferts als usuaris externs

En tercer lloc ens interessava saber quins serveis s'ofereixen als usuaris externs. I segons les respostes dels enquestats, n'hi ha que són directament relacionades amb la didàctica i d'altres que tot i no ser explícitament relacionades poden ser utilitzades per alumnes o professors.

Sobta en aquest apartat, que la major part de serveis que es donen als usuaris externs estan relacionats amb el servei de reprografia. Pel que fa als serveis didàctics explícitament només ho fan constar 3 arxivers, tot i això, també caldria veure si dins d'informació, consultes o assessorament s'inclou els alumnes i/o professors.

2d.– Quart bloc, sobre les visites de professorat a l'arxiu

També es pregunta als responsables dels arxius municipals quants professors han utilitzat el servei d'arxiu al llarg dels últims 12 mesos (aproximadament) i quin era el motiu de la visita. La mitjana de visites és de 4,77 professors. La majoria entre 0 i 7, però destaca el que atén a 25 professors i que a més correspon a un arxiu relativament petit al tractar-se d'una població d'entre 10.000 i 50.000 habitants, i el que és visitat per 30 professors, encara que aquesta resposta correspon a un arxiu més gran (entre 50.000 i 100.000 habitants) i que ofereix serveis didàctics.

Podem veure que la majoria de professors que han arribat a l'arxiu és per fer un treball d'investigació propi (utilitzarien el servei per fer recerca però sense relació directa als seus alumnes), i en segon lloc trobem els qui arriben a l'arxiu per preparar una visita amb els alumnes.

En el cas que no hagi vingut cap professor/a, la majoria coincideixen amb que és degut al gran desconeixement que hi ha de l'arxiu. També ho relacionen amb que la major part de documentació és administrativa.

2e.– Cinquè bloc, sobre les visites d'alumnes

També es pregunta quants alumnes han utilitzat el servei d'arxiu al llarg dels últims 12 mesos (aproximadament). La mitjana de les consultes és de 50,7, però

sobta que en alguns casos hi ha força quantitat d'alumnes que visiten els arxius, el que contrasta amb d'altres arxius on n'hi ha pocs o fins i tot cap (en una població de menys de 10.000 habitants).

Pel que fa a les demandes hi ha un clar avantatge del treball de recerca de Batxillerat, seguit dels treballs d'universitaris. I si no hi ha vingut cap alumne/a, els arxivers creuen que és degut a que es tracta de:

- Arxiu administratiu, poca documentació històrica
- Al desconeixement de l'existència de l'arxiu municipal al poble
- A la desconeixença de l'arxiu i els seus serveis

Els alumnes accedeixen a l'arxiu majoritàriament individualment, en segon lloc en parelles o petits grups i en alguns casos acompanyats dels pares. Més o menys la meitat d'ells hi van sense cap indicació prèvia i l'altra meitat tutoritzats per el/la professor/a.

A la pregunta de com valoren en general les demandes dels alumnes les respostes solen ser positives, on ens expliquen que en general els estudiants marxen amb la informació que demanaven en format digital. Però troben que: "...solen ser massa genèriques, fet que comporta fer jo la recerca prèvia per facilitar-los els expedients que els poden ser d'utilitat", "trobem a faltar una implicació més explícita en la tutorització dels professors als alumnes quan han de venir a l'arxiu", "és difícil aconsellar a algú sobre què ha de consultar i a on sense informar-se prèviament de les possibilitats i condicions de consulta"...

A més, sovint és la primera vegada que els alumnes s'enfronten a un treball de recerca i a la consulta d'un arxiu i haurien de tenir més orientació tant sobre el què han de consultar com i sobretot, com ho han de fer.

Però també hi ha enquestats que valoren negativament les demandes dels alumnes, ja que segons ens diuen els estudiants acostumen a anar força desorientats i necessiten suport per fer la recerca:

- *"No saben el que hi ha a un arxiu, venen pensant que és una espècie de biblioteca, per això fan consultes molt ambigües, sense saber què venen a buscar a l'arxiu".*
- *"Demandes molt genèriques, sense tenir clar el tipus d'informació que poden trobar als arxius i com s'hi pot accedir. Molts creuen que és com una biblioteca, on trobaran un llibre o recull amb totes les respostes a les seves demandes".*

- *“Massa genèriques, sovint a causa d’una manca de coneixement del que és un arxiu i el que poden trobar, però també per manca de concreció i informació per part del professor”.*
- *“En relació a les consultes: l’alumnat va molt perdut, no sap demanar les coses perquè no té clar que vol; a més ho vol mastegar per copiar, no sap ni vol fer investigació”.*

2f.– Sisé bloc, sobre el servei didàctic d’un arxiu

Una altra de les qüestions que es plantegen als arxivers és sobre els objectius més importants del servei didàctic d’un arxiu. Se’ls proposen els següents, i han de triar-ne dos:

- Donar assessorament al professorat.
- Disposar de guies didàctiques.
- Donar assessorament als alumnes en l’elaboració dels treballs.
- Oferir visites de grups escolars.
- Realitzar tallers.
- Realitzar publicacions amb finalitats didàctiques.

Els arxivers creuen que els serveis més importants són oferir assessorament als professors i als alumnes, seguit de les visites a l’arxiu i cal dir que també són els serveis que més es donen.

Pel que fa a de quines eines disposen per fer front a les demandes tant d’alumnes com del professorat, alguns arxius més grans disposen d’activitats, guies didàctiques i tallers per a les visites escolars, però en general s’usen les guies, inventaris i catàlegs dels diversos fons i col·leccions de l’arxiu (les mateixes que s’utilitzen per a qualsevol tipus de consulta), i destaquen també l’ús de la memòria (“...Saber que un tipus d’informació es pot trobar en un tipus d’expedients, aquest coneixement s’adquireix amb els anys, a mesura que es van remenant papers”) així com també l’atenció i l’assessorament personalitzat i la bona voluntat per part del personal de l’Arxiu.

Per últim, de la pregunta als arxivers envers la seva l’opinió sobre els serveis didàctics que cal oferir des del servei d’arxiu transcrivim aquí íntegrament algunes de les respostes més significatives:

- *Són molt necessaris per a fer més visual l'arxiu, però cal un suport molt més important per part de les administracions mateixes per entendre aquest paper. Sense personal i/o suport extern, l'arxiver es troba sol en aquesta lluita, i no es pot dedicar el temps que es voldria a fer difusió.*
- *Cal implicar al món de l'ensenyament, són necessaris però cal mesurar els recursos que s'hi destinen ja que el rendiment que s'hi pot treure és petit*
- *Crec que és necessari tenir una carta de serveis didàctics, tot i que això vol molta feina i molta gent treballant-hi. En municipis grans, on hi ha molt personal treballant a l'arxiu, és necessari i assumible tenir serveis d'aquest tipus. En canvi, en municipis petits, la manca de personal ho fa inviable.*
- *Són molt necessaris però és molt important una implicació per part del professorat.*
- *Els serveis didàctics formen part de la difusió de l'arxiu, per poder-los oferir cal implicació del món de l'ensenyament ja que l'arxiver no acostuma a ser especialista en educació.*
- *Els serveis didàctics són indispensables com a eina d'informació per l'alumnat que permet conèixer les fonts primàries de la història, i garanteixen un lligam més estret al municipi. De vegades són difícilment assumibles si no es disposa de personal i recursos materials per dur-los a terme, ja que són activitats que requereixen temps i diners per ser elaborats. La implicació del món de l'ensenyament hauria de ser major.*
- *És molt important la funció didàctica de l'Arxiu ja que, gairebé sempre és el primer contacte que els alumnes mantenen amb les fonts primàries. És necessària malgrat que depèn molt de la implicació dels professionals dels arxius i de la seva disponibilitat per oferir un servei de qualitat. Per sobre de tot es troba a faltar la coordinació entre el gestor de documents i arxiu i el tutor/a que tutoritza el treball.*
- *En un arxiu municipals els professors i els alumnes són uns dels usuaris més propers i importants de l'arxiu. Així els serveis didàctics haurien de ser una de les tasques previstes en qualsevol Servei d'Arxiu, sobretot per la necessitat de disposar d'unes eines especials i adaptades a les demandes d'aquests usuaris. Però per assumir el desenvolupament d'aquests serveis didàctics de forma útil caldria la implicació dels centres d'ensenyament, treballant conjuntament les dues parts implicades. El problema és que la manca de temps, el volum de treball i la prioritat d'interessos impedeixen portar a terme pràctiques més enllà de necessitats puntuals.*

- *Els serveis didàctics oferts des d'un arxiu són necessaris per tal de fer conèixer els fons documentals custodiats per aquest servei, que esdevenen les fonts primàries per el coneixement de la història local i la recuperació de la memòria històrica. La riquesa documental d'un arxiu permet, per exemple, que els alumnes puguin conèixer com funciona un ajuntament. A més, cal fer didàctica d'arxiu com a servei per tal que sigui conegut, ja que un arxiu és informació i coneixement per qualsevol alumne o investigador.*
- *Són molt necessaris però no es poden assumir per manca de personal, temps i d'altres recursos. S'hauria d'implicar al professorat perquè entre tots es podria aportat de diferents punts de vista, objectius, necessitats, coneixements especialitzats...i així aconseguir un bon servei d'arxiu.*
- *Són necessaris per obrir l'arxiu a la societat, però ara per ara no els podem assumir al complet per manca de temps i recursos. No planifiquem. Fem a mida que hi ha demandes.*
- *Bàsicament, crec que caldria oferir dos tipus de serveis didàctics: Un per a explicar i donar a conèixer què és un servei d'Arxiu; què s'hi pot trobar, com fer les consultes, com s'ha de fer una investigació científica d'arxiu, com s'han de treballar els fons documentals...Un altre servei s'hauria d'encaminar a oferir els fons documentals prèviament treballats i seleccionats per a donar les eines més ben perfilades i encaminades a treballar-les d'una manera determinada. Per poder fer aquesta feina, cal que els arxius tinguin una persona dedicada a la promoció de la difusió i de la didàctica, ja que encara no tenim resolt aquest escull.*

En conclusió, tot i que els serveis didàctics no són el servei predominant en un arxiu, els arxivers saben que són uns potencials centres d'informació i es dediquen esforços en major o menor mesura per atendre'ls. Tot i això també es fa notar una part crítica amb el sector de l'ensenyament que hauria d'acompanyar aquests alumnes en la seva introducció a la consulta de fonts primàries ja que, encara que es doni en alguns casos, no sempre és així. També es destaca la manca de recursos i la poca implicació per part de l'administració i el gran desconeixement.

3.– Algunes conclusions de la recerca

3a.– Respecte del supòsit principal

En certa mesura, el supòsit inicial s'ha pogut constatar, ja que s'ha vist que hi ha un cert distanciament en el fet que no s'han transferit a la didàctica les noves aportacions de l'arxivística i se segueix vinculant la documentació dels arxius molts cops només a aquella imatge que il·lustra el discurs històric. I, a la vegada es con-

tinua pensant només amb la documentació antiga o històrica com a font primària per utilitzar per a l'ensenyament-aprenentatge.

Tot i que queda per estudiar què es considera de arxiu a l'ensenyament i què i com s'ensenyava entorn a aquest concepte, amb l'estudi que s'ha fet als diferents arxius, es veu que, encara que hi ha alguns casos a Catalunya que són pioners en oferir serveis didàctics, en general, el concepte arxiu i patrimoni documental no ha entrat a l'escola com un recurs educatiu o una eina amb la qual es pugui construir el coneixement històric i un pensament social crític. Sinó que només és usat en moments puntuals com una curiositat o il·lustració d'allò que s'està ensenyant en l'àmbit teòric, normalment dins d'un model curricular i docent tradicional.

Seguint amb el supòsit principal, que suposava que les tecnologies haurien fet acostar els arxius a la docència, es pot afirmar que això no ha estat així exactament. Tot i que si es pot facilitar la consulta dels instruments de descripció, o fins i tot disposar en qualsevol lloc dels documents digitalitzats, això potser ha permès una major difusió però no una millora o més interès pel que fa a l'ús didàctic.

El que si ha fet acostar més alumnes als arxius és l'obligatorietat del treball de recerca de Batxillerat, tot i que, en el currículum d'aquesta assignatura no s'estableix res sobre la consulta de fonts primàries, sinó que només fa referència a la consulta bibliogràfica i a la vegada es diu clarament que no es tracta de fer un treball inèdit. Però tot i així, des d'alguns instituts, tant professorat com alumnat s'han volgut endinsar en diferents temes d'estudi en els quals els ha calgut consultar documentació dels arxius.

En conclusió, sembla que tot i que els arxivers són conscients de que entre les seves tasques hi ha la de difondre el contingut dels seus arxius, potser no tenen la formació adequada per preparar els materials didàctics, i és aquí on es dependria de professionals del món de la docència, especialitzats, que coneguin el món dels arxius i, que aquest siguin els encarregats de preparar els materials. Uns materials on els documents siguin entesos no com a curiositat dins d'un discurs, sinó com a una font informativa que ens arriba des del passat, que han estat conservats per una societat, d'una manera determinada, amb una finalitat concreta, els creadors dels quals li donaven un valor i un ús i que actualment se li dona un valor i un ús que pot ser igual o diferent al que tenia quan va ser creat.

En aquest mateix sentit, també cal ensenyar-aprendre a l'entorn dels documents i dels arxius a practicar un criteri de selecció adequat i una anàlisi crítica del document, on no sempre la dada escrita ha de ser pressa com a la veritable. Per tant, aprendre a valorar també la fiabilitat i integritat, en el sentit que el document no hagi sofert alteracions posteriors a la data que va ser creat (més en el moment en què estem ara en què es podem fer reproduccions iguals als originals).

Per tant, veiem que tot i que l'arxiu en alguns casos suscita interès per a la recerca històrica, en canvi sembla que no hi ha una via de comunicació que interrelacioni arxius i didàctica/escola, facilitant a partir dels documents el desenvolupament d'un pensament social crític i la construcció d'una consciència històrica i social en els estudiants de qualsevol àrea de coneixement i de qualsevol nivell educatiu.

3b.– Respecte dels objectius

Pel que fa al primer objectiu: “Indagar en les representacions socials dels arxivers respecte de l'ensenyament - aprenentatge de les ciències socials i la història a partir de fonts primàries, entenent l'arxiu, com a preservadors de la nostra història i dels drets i deures actuals” s'ha pogut observar com la majoria d'arxivers són conscients del patrimoni documental que conserven i de la seva vàlua per a l'ensenyament - aprenentatge de les ciències socials i la història a partir de fonts primàries, però no s'acostuma a difondre aquesta vessant relacionada amb la conceptualització dels arxius lligada amb la resguarda de la nostra història i dels drets i deures actuals, sinó que normalment la difusió es fa a partir d'un tema concret d'història local.

En el segon objectiu: “Indagar en les representacions socials dels arxivers respecte del servei didàctic que han d'oferir a tots els usuaris que així ho demanin (alumnat, professorat i d'altres)” es tractava de conèixer quines són les necessitats arxivístiques per a la l'ensenyament de les ciències socials, tractant de fer una recerca diagnòstica per poder veure les necessitats reals referents als arxius, independentment dels diferents centres on es pot trobar la informació: arxiu, biblioteca i centre de documentació. S'ha pogut constatar que tot i que uns quants ofereixen serveis didàctics i tenen les necessitats cobertes en aquest sentit, la gran majoria d'arxius municipals compten només amb les eines pròpies de la consulta dels arxius per part dels professionals i denoten la falta de recursos humans i econòmics per oferir serveis més especialitzats, a més que, segurament, també hi ha una manca de formació específica en aquest àmbit.

3c.– Respecte a les preguntes que es van plantejar

Què entenen els arxivers per un arxiu al segle XXI? Objectius, funcions, serveis, finalitats...

Els arxivers a l'actualitat entenen que un arxiu és on es conserva la informació, en diferents formats i de diferents èpoques, i que una de les seves funcions és posar els documents a l'abast de la ciutadania. Malgrat tot, com que han assumit altres tasques molt més relacionades amb la gestió dels documents més actuals, no tenen com a servei prioritari el servei didàctic. Tot i això, hi ha voluntat per atendre les necessitats de professors i alumnes, però només en alguns casos s'ofereix el servei.

Segurament la manca de recursos, fa que el servei didàctic no esdevingui una ocupació prioritària, sinó marginal en la majoria dels casos.

Quins serveis poden donar al món educatiu? Què esperen del món educatiu?

Donen un servei que potser va més encaminat als investigadors professionals, ja que compten amb eines bàsiques dels arxius, com són els inventaris, però en general no compten amb eines educatives que ensenyin com utilitzar-los. Esperen del món educatiu que hi hagi una tasca prèvia d'ensenyament del concepte, l'ús, i el treball amb els documents a més d'una interrelació amb els docents.

Quin ús en fa el professorat de CCSS? Què esperen de l'arxiu? Com l'utilitzen?

El professorat és conscient de la importància de les fonts primàries. Tot i això no acostumen a tenir una relació personal amb els arxius. Acostumen a utilitzar els recursos ja preparats (per exemple en els llibres de text) els quals són una bona eina, però per a temes a nivell genèric, no d'història local. Per a la història local o per a l'estudi de l'entorn més proper, els materials s'han de preparar expressament, i tot i que hi ha alguns casos, no s'acostuma fer. Esperen de l'arxiu que indiqui a l'alumnat i l'assessor. I l'utilitzen en alguns casos per a treballs d'interès personal.

Quin ús en fa l'alumnat? Què esperen de l'arxiu? Com l'utilitzen?

Actualment, almenys a nivell local, els alumnes s'acosten a l'arxiu majoritàriament per a fer treballs de recerca de Batxillerat, però també en alguns casos per als crèdits de síntesi. Esperen rebre de l'arxiu la informació que busquen i com més elaborada millor, i l'utilitzen com un servei d'informació més, sense ser massa conscients de perquè està allà ni la relació amb el passat i els altres documents conservats.

Quines interrelacions es donen? Punts forts? Punts febles? Reptes? Problemes?

Es donen interrelacions, com hem dit per l'elaboració de treballs i també en visites guiades, i, en els casos d'arxius que els ofereixen, en tallers, aules didàctiques... Els punts forts per tant, són els treballs de recerca, i l'exclusivitat de la informació que es conté a l'arxiu, que no es pot trobar en altres llocs.

Encara que també hi ha punts febles com: el fet que la informació és difícil de trobar i processar per als nivells educatius de primària i secundària, sense una mediació i acompanyament d'un docent i/o d'uns serveis didàctics; que la informació, les formes i els suports dels documents són molts variades, cosa que fa difícil una aproximació molt general a nivell didàctic que serveixi de guia; que la informació és molt concreta i no ha estat processada (no està en forma de resum o llistat) i això dificulta la comprensió per part dels alumnes; i finalment que per llei en general no

més es poden utilitzar els documents antics, o aquells que no continguin dades personals, o que siguin de lliure accés, és a dir, molts documents no són consultables.

El repte doncs seria donar la visió de guarda dels drets i deures que està en la informació continguda en els documents i mostrar el seu context. El problema principal és trobar-se amb dificultats econòmiques i humanes per portar a terme tasques de difusió i didàctiques, ja que prevalen les tasques administratives.

L'arxiu està preparat per donar servei al món educatiu?

Es pot afirmar que en general l'arxiu no està preparat, tot i que els arxivers a l'actualitat saben que és una part de la seva tasca donar servei al món educatiu, fa falta un tipus de personal especialitzat en didàctica que doni les directrius i que prepari els materials i que faci de vincle entre l'arxiu, els docents i els alumnes.

3d.– Valoracions finals

En conclusió, el món de l'arxiu i el món de l'ensenyament encara han de fer molta feina conjunta per apropar-se. Sembla que en els darrers anys hi ha hagut un allunyament, no per voluntat de cap dels dos, si no pel canvi del context i de funcionament d'ambdós. Les realitats d'ambdues institucions estan canviant, però ho fan cap a direccions diferents. Mentre els arxius estan ampliant les seves funcions i les estan modificant per la irrupció de les TIC i les noves necessitats socials envers l'accés i custòdia de múltiples fonts d'informació. L'escola encara continua amb una estructura força inflexible, però amb uns alumnes que requereixen d'atencions molt diferents, ja que el procés d'ensenyament-aprenentatge està canviant, però en canvi les lleis educatives encara reproduïen marcs educatius propis d'uns altres temps.

És possible que aquest allunyament s'estigui donant, pel desconeixement d'una institució vers una altra, i que això faci que el diàleg no s'estigui produint. És possible que calgui que ambdues –arxius i escola– tornin a mirar-se i preguntar-se què necessiten, què poden oferir. Si això no es produeix, l'allunyament i el distanciament seran cada cop més grans.

Des d'aquesta recerca, considerem que tant l'arxiu com l'escola haurien de ser dues institucions que podrien col·laborar i compartir alguns projectes, ja que són dos mons amb molts punts en comú, ja que ambdues tenen com a finalitat afavorir que la formació de l'alumnat sigui millor, que puguin desenvolupar competències que li permetran esdevenir ciutadans amb un pensament crític, tot establint relacions passat-present, analitzant causes-conseqüències, però sobretot pensant en quin futur volen.

Bibliografia consultada

- ALBERCH I FUGUERAS, Ramon. «El servei als ciutadans i les organitzacions. El servei educatiu». A: *Els arxius: entre la memòria històrica i la societat del coneixement*. Barcelona: Editorial UOC, 2002, pàg. 150-151.
- ARNAL AGUSTÍN, Justo. *Metodologies de la investigació educativa*. Barcelona: Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya, 1997, 98 pàg.
- BENEJAM ARGUIMBAU, Pilar; PAGÈS, Joan. (coord.) *Enseñar y aprender Ciencias Sociales, Geografía e Historia en la Educación Secundaria*. Barcelona: ICE-Universidad de Barcelona-Horsori, p. 209-226
- CALZADA I OLIVELLA, Maria. *Les fonts primàries a l'ensenyament. Les relacions entre el món escolar i l'arxiu. Visió general de Catalunya. El cas de Sant Feliu de Guíxols TESI*. Universitat de Barcelona. Departament de Didàctica de les Ciències Socials, 2009.
- PAGÈS, Joan. (1997): *La investigación sobre la formación inicial del profesorado para enseñar ciencias sociales*. Sevilla: Diada, 1997, pàg. 49-86.
- PAGÈS, Joan; SANTIESTEBAN, Antoni. «Elements per a un ensenyament renovat de les Ciències Socials. procediments amb fonts primàries i aprenentatge de la història» A: *I Jornades de Didàctica de les Ciències Naturals i Socials al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- REVERTÉ VIDAL, Pilar: *Aprenem a investigar*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2003, 52 pàg.
- TRIBÓ TRAVERIA, Gemma. «Archivos, fuentes y didáctica de la historia». *Historia, antropología y fuentes orales*. Núm. 25, 2001, pàg. 159-185.
- TRIBÓ TRAVERIA, Gemma. *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona: Editorial Horsori, 2005, 222 pàg.

Document annex: qüestionari

Enquesta-Representacions Socials-La funció de l'arxiu

Ompliu el següent formulari. Cal omplir totes les preguntes senyalades amb un asterisc. Per acabar cliqueu a “enviar” situat al final de formulari. Moltes gràcies.

0. Escull el rang d'habitants de la població on treballes.³

- ☐ menys de 10.000 habitants
- ☐ entre 10.000 i 50.000 habitants
- ☐ entre 50.001 i 100.000
- ☐ entre 100.001 i 250.000
- ☐ més de 250.000

1. De les següents paraules tria les 4 que més vincles amb un arxiu.⁴

- ☐ magatzem
- ☐ pols
- ☐ papers
- ☐ fotografies
- ☐ pàgines web
- ☐ donacions
- ☐ història
- ☐ digitalització
- ☐ seleccionar
- ☐ guardar
- ☐ fonts primàries
- ☐ informació
- ☐ història local
- ☐ memòria històrica
- ☐ patrimoni
- ☐ treball de recerca
- ☐ crèdit de síntesi
- ☐ materials didàctics
- ☐ professors
- ☐ alumnes
- ☐ historiadors
- ☐ ciutadans
- ☐ usuaris
- ☐ expedients
- ☐ dades

³ Necessari.

⁴ Necessari.

2. Ordena les següents tasques segons el temps que hi dediques globalment en un any⁵ (el número 1 representa menys temps i el número 5 més temps)

	1	2	3	4	5
descripció	☐	☐	☐	☐	☐
difusió	☐	☐	☐	☐	☐
préstecs interns	☐	☐	☐	☐	☐
consultes externes	☐	☐	☐	☐	☐
avaluació i tria	☐	☐	☐	☐	☐

3. Digues 3 serveis que habitualment ofereixes als usuaris externs.⁶

.....

.....

.....

.....

4. Al llarg dels últims 12 mesos quants professors han utilitzat el servei d'arxiu (aproximadament)?⁷

.....

5. En cas que la pregunta anterior sigui afirmativa, quina era la demanda? (Poden ser varies)

- ☐ Preparar materials didàctics.
- ☐ Preparar una visita dels alumnes a l'arxiu.
- ☐ Consultar un fons per un treball d'investigació propi.
- ☐ Preparar materials per crèdit de síntesi.
- ☐ Buscar informació per commemoracions.
- ☐ Altres:

6. En cas que no hagi vingut cap professor/a, a què creus que és degut?

.....

⁵ Necessari.
⁶ Necessari.
⁷ Necessari.

.....

.....

.....

.....

7. Com valores en general les demandes del professorat?

.....

.....

.....

.....

8. Al llarg dels últims 12 mesos quants alumnes han utilitzat el servei d'arxiu (aproximadament)?⁸

9. En cas que la pregunta anterior sigui afirmativa, quina era la demanda? (Poden ser varies)

- ☐ Crèdit de síntesi
- ☐ Treball de recerca universitat
- ☐ Visites organitzades
- ☐ Treball de recerca de Batxillerat

☐ Altres:

10. En cas que no hagi vingut cap alumne/a a què creus que és degut?

.....

.....

.....

.....

11. Com accedeixen a l'arxiu majoritàriament? (Triar una sola resposta)

- ☐ Individualment
- ☐ En parelles o grups d'estudiants

⁸ Necessari.

☐ Acompanyats dels pares

☐ Altres:

12. Amb quines indicacions prèvies consulten els alumnes l'arxiu? (Triar una sola resposta)

☐ Sense cap mena d'indicació

☐ Tutoritzats per el professor/a

☐ Per indicació d'altres companys

☐ Altres:

13. Com valoreu en general les demandes dels alumnes?

.....

.....

.....

.....

14. Escull dels següents objectius els 2 que creus que són més importants en un servei didàctic d'un arxiu⁹

☐ Donar assessorament al professorat.

☐ Disposar de guies didàctiques.

☐ Donar assessorament als alumnes en l'elaboració dels treballs.

☐ Oferir visites de grups escolars.

☐ Realitzar tallers.

☐ Realitzar publicacions amb finalitats didàctiques.

☐ Altres:

15. Dels anteriors objectius quins es duen a terme a l'arxiu on treballes?

☐ Donar assessorament al professorat.

☐ Disposar de guies didàctiques.

☐ Donar assessorament als alumnes en l'elaboració dels treballs.

☐ Oferir visites de grups escolars.

☐ Realitzar tallers.

⁹ Necessari.

☐ Realitzar publicacions amb finalitats didàctiques.

☐ Altres:

16. De quines eines disposes per fer front a les demandes tant d'alumnes com del professorat?

.....

.....

.....

.....

17. Quina és la teva opinió sobre els serveis didàctics que cal oferir des del servei d'arxiu. (Són necessaris o no, es poden assumir o no, cal implicació del món de l'ensenyament...)¹⁰

.....

.....

.....

.....

Envia Amb la tecnologia de Google Docs

¹⁰ Necessari.

El valor pedagògic i cultural de l'esguard històric sobre el passat educatiu: la gestió de la documentació en la recerca historico-educativa

Pere Solà Gussinyer

Universitat Autònoma de Barcelona

“La destrucció del passat, o més aviat dels mecanismes socials que relacionen els contemporanis amb generacions anteriors, és un fenomen dels més característics i misteriosos (...). Vivim en una mena de present permanent”¹

Se'ns demana en aquestes Jornades una reflexió sobre “*experiències relacionades amb la metodologia de la recerca amb fonts d'arxiu per una educació altament competencial*”, aportant informacions “*relacionades amb la utilització de la documentació d'arxiu com a recurs didàctic en les diferents àrees de coneixement i nivells educatius*”. Per a fer-ho, partim d'una premissa, formulada en aquests termes: és molt pedagògic i formatiu que els membres de la comunitat educativa prenguin consciència que els centres d'ensenyament, siguin de d'infants, siguin de caire primari, secundari, d'ensenyament professional i/o d'ensenyament superior, **tenen una història**.

Poder refer la història d'una institució, centre o, projecte educatiu exigeix salvar documents significatius. Ara bé, ¿com podem resseguir i reconèixer i fer conèixer les traces de l'acció pedagògica, si no les guardem amb rigor i amor? ¿Quants centres d'ensenyament catalans tenen en compte això que acabem de dir?

Possibilitar el coneixement històric d'un centre pedagògic forma part de la seva excel·lència com a centre educatiu. Si la comunitat educativa no n'és conscient automàticament és més pobre. Les preguntes a formular-li són:

- On i com guarden els documents?
- Hi ha cultura de “guardar bé” documents del centre?

¹ HOBBSAWN, Eric (1917-2012). *Le Monde Diplomatique*. París, novembre de 2012, pàg. 2.

- Compten endegar alguna acció sòlida i en xarxa al respecte?
- I comptant amb quins mitjans?

Ens calen experiències concretes al respecte. És cert que, aprofitant celebracions i aniversaris molts de centres recreen la pròpia història i es treballa didàcticament la pròpia història (del centre, de la localitat, de la comarca, etc), i que, per a fer-ho, s'explota didàcticament -de vegades de manera modèlica tècnicament i científica- documentació primera de caire escolar o, en qualsevol cas, de l'àmbit de l'ensenyament primari o secundari, bo i prenent el document com a font per a la recerca.

No cal dir com és important el relatiu a l'organització d'un fons històric-educatiu, bo i emfatitzant la mateixa necessitat de la preservació de la documentació relacionada amb la Història de l'Educació. Aquí pot ser útil subratllar l'interès de guardar la documentació *ad hoc*, al mateix centre.

Com a tipus de material a conservar i inventariar hom ha d'incloure des de mostres de material administratiu i documents no impresos i impresos de les administracions educatives, fins a mostres de material acadèmic (guies didàctiques, reglaments de centre, etc.), material didàctic obsolet i material didàctic escollit (molt representatiu), digitalitzat, passant per treballs d'alumnes, històries de vida (material sonor i audiovisual), testimonis d'història escolar (material gràfic, sonor, audiovisual...), llibres de text, mostres de mobiliari i documents de l'àmbit de la història de l'educació, no formal i informal relacionats amb el centre, començant per la documentació de les Associacions de Mares i Pares d'Alumnes.

Ara bé, poder refer la història d'una institució, centre o, projecte educatiu exigeix servir documents significatius implica sensibilitzar els membres de la comunitat educativa (professors, administratius, estudiants, famílies, entitats del territori) de cara a valorar i conservar el patrimoni històric. I vol dir promoure el coneixement de la història dels centres i del actors del procés educatiu.

Tot d'accions han de ser possibles al respecte. Accions com:

- ajudar el professorat a dur a terme accions i projectes per tal de posar en valor el patrimoni escolar (en el nostre cas, universitari), emprant instruments tecnològics moderns, com l'ús de mitjans audiovisuals digitals, informàtica, etc
- crear hàbits d'observació, estudi i conservació de documents entre els estudiants.
- promoure l'adquisició de nocions elementals d'arxivística, higienització, restauració, protocols de selecció, conservació, catalogació de documents, etc.

- impulsar activitats d'exposició temporal de documents.
- Posar a l'abast de la comunitat educativa i investigadora instruments conceptuals i models de catalogació de documents de caire històric-educatiu, que combinin els progressos en les taxonomies i “*thesauri*” educatius amb els avantatges que proporcionen les TIC.²

La tesi d'aquesta comunicació és que sense una correcta gestió del coneixement del material educatiu i historico-educatiu va necessàriament coixar la docència i recerca a tots els nivells de l'ensenyament. La pròpia praxi de recerca i docència en història de l'educació a la universitat palesa que falten –de forma força clamorosa– instruments de gestió i de coneixement documental que permetin un avenç científic en l'àmbit de les pràctiques educatives. Això vol dir que molt material significatiu en l'àmbit de les pràctiques educatives no arriba a ser recollit, conservat, catalogat, arxivat. Senzillament, es perd.³

És un fet que els estudiants entenen la necessitat d'una gestió del patrimoni i fonts historico-educatives a l'alçada de les exigències de la seva formació i comprenen en general molt bé el interès de seguir protocols de col·laboració entre el món

² MENEZES, Maria Cristina / VIDIGAL MORAES, Carmen Sylvia. “Preservação do patrimônio histórico institucional: a importância dos acervos escolares no estudo da instituição”. / Universidade Estadual de Campinas / www.faced.ufu.br/columbe06/anais/arquivos/38; MENEZES, Maria Cristina. In: VI Congresso Luso Brasileiro de História da Educação. Percursos e Desafios da Pesquisa e do Ensino em História da Educação, 2006, Uberlândia / MG. Programação e Resumos. VI Congresso Luso Brasileiro de História da Educação. Percursos e Desafios da Pesquisa e do Ensino em História da Educação, 2006. Pàgs. 52-53. A assenyalar, el treball de recuperació del patrimoni historico-educatiu, actualment, a Brasil i Argentina, des del MEDAR. El projecte Memòria de l'Educació Argentina (MEDAR) de la Biblioteca Nacional de Mestres argentina vol contribuir al coneixement i la recerca d'aquesta àrea d'estudis, bo i potenciant la utilitat del patrimoni bibliogràfic i documental de la BNM entre investigadors, docents, alumnes del nivell superior i públic en general, per facilitar l'accés a fonts històriques valuoses. Els seus fronts d'actuació són HISTÒRIA i RECERCA, amb selecció de materials del Fons Històric de la BNM per a la seva posterior digitalització i presentació didàctica al públic, ARXIVS ESCOLARS, almenys des de 2008 (fonts documentals de la cultura escolar recuperació i conservació del patrimoni documental escolar, enfortiment de la memòria institucional i pedagògica), MUSEUS històrics de l'educació (rescat i posada en valor dels objectes utilitzats en el passat a les escoles), EXPOSICIONS VIRTUALS (des de l'any 2000, professionals de les àrees d'història, bibliotecnologia i educació, organitzen exposicions bibliogràfiques amb la intenció de divulgar els fons de la institució de la Biblioteca Nacional del Mestre, per posteriorment fer-ne versió digital per compartir el material amb els usuaris- lectors facilitant l'accés a través del portal MEDAR).

³ És evident que una universitat pública qualsevol -la UAB, posem per cas- genera una gran quantitat de material de potencial valor per a l'educació i la recerca en totes les disciplines. Qualsevol activitat acadèmica, de docència i recerca, produeix documentació d'interès educatiu a conservar i a relacionar. Relacionar, concepte clau. Si la informació no es posa en relació és com si no existís. En aquest sentit, i per tal d'avançar en la docència i la recerca en totes les disciplines i facultats d'una universitat moderna, es fa necessari recollir i fer accessible, amb l'ajut de les tecnologies modernes, la documentació sobre educació i producció científica que es genera. Al mateix temps, és molt important que la documentació (i restes materials assenyalades que remeten als projectes, les teories i les pràctiques educatives del passat) pugui ser preservada, per raons òbvies.

educatiu i els arxius quant a l'ús didàctic del patrimoni documental. Per això els és molt útil compartir experiències i reflexionar sobre l'aplicació de la recerca arxivística a llur procés d'ensenyament-aprenentatge.⁴

Hi ha força treball fet sobre el tractament arxivístic de les fonts educatives,⁵ almenys si hem de jutjar per la base de dades de l'Associació d'Arxivers/gestors de documents de Catalunya.⁶ Tot i això, em sembla que ha quedat clar que s'ha de fer un esforç col·lectiu i en xarxa molt més sostingut i intens per constituir i consolidar

⁴ Com van palesar els comentaris dels estudiants de grau de pedagogia i educació social a la taula rodona organitzada pel SEDRHE UAB sobre "Memòria històrica en educació: la gestió documental de materials històrico-educatius" del 20 de novembre de 2012, a la Facultat de Ciències de l'Educació de la UAB, en què participaren Ramon Alberch, director del Màster en Arxivística de la UAB, Eulàlia Collelldemont, de la Universitat de Vic, qui dissertà sobre la gestió del patrimoni educatiu en l'aspecte museogràfic, i Meritxell Segué, directora del Servei d'Audiovisuals Facultat CC. Educació, UAB. Taula coordinada per l'autor d'aquesta comunicació.

⁵ Consten treballs de màster des dels noranta d'interès històrico-educatiu més o menys directe, que afecten temes com 1/ infància en risc, 2/ l'educació popular informal, 3/ les institucions d'esplai d'educació no formal, 4/ l'organització d'arxius d'institucions educatives de caire elemental, 5/ institucions educatives de caire secundari, 6/ l'organització d'arxius d'institucions educatives de caire polític, formació professional, 7/ arxius d'educació superior, recerca, universitats, 8/ la formació continuada dels docents, 9/ el reciclatge laboral o 10/ els fons d'associacions concretes pel que fa a temes de formació en el Tercer Sector.

⁶ <http://www.arxivers.com/publicacions/treballs-de-master.html>:

- **infància en risc** (el "Fons del Tribunal Tutelar de menors de Lleida", AMORÓS JÚLVEZ, Montse, 1997, "El fons de la "Delegación Provincial de Auxilio Social" a Lleida", ESPUNYES MARSOL, Júlia; SOLER BETÉS, Amparo Àngeles, 1997),
- **l'educació popular informal** ("Ràdio de paper: els guions de ràdio Barcelona (1925-1958). Les possibilitats de recerca històrica i de tractament arxivístic d'una sèrie documental", ARBUÉS GARCIA, Clara, 1999, "Proposta de micro-thesaurus per a la base de dades del Diari de Barcelona", DOMINGO BASORA, Joan, 1990),
- **les institucions d'esplai d'educació no formal** ("El fons del moviment infantil i juvenil d'acció catòlica de Barcelona", MENA RUBIO, Beatriu, 1999),
- **l'organització d'arxius d'institucions educatives de caire elemental** ("Els documents administratius dels centres docents públics d'educació primària. Una altra lectura de la Reforma Educativa", MARTOS GÓMEZ, Maria Dolors, 1994), "Les escoles de primària de la comarca de l'Alt Empordà. Una aproximació a l'estat dels seus fons i una intervenció en els fons dipositats a l'Arxiu Comarcal de Figueres", SERRA PERALS, Joan, 1999,
- **institucions educatives de caire secundari** ("El fons de IES Comte de Rius de Tarragona (1928-1989). Dipositat a l'Arxiu Històric de Tarragona", MAS FONT, Sílvia, 1998), "Elaboració de l'inventari de l'arxiu de l'Institut d'Ensenyament Secundari Ramon Muntaner de Figueres", MORENO CHACÓN, Manuel, 1997),
- **l'organització d'arxius d'institucions educatives de caire polític, formació professional** ("Catàleg de la Junta de Comerç de Barcelona de l'Arxiu Històric de la Ciutat", DOMÈNECH PASCUAL, Imma, 1999), o
- **superior-universitari** ("Un sistema arxivístic per a la UAB", BORFO BACH, Antoni, "L'Arxiu de la Universitat Pompeu Fabra. Una resposta a les necessitats administratives i de recerca", BORRÀS GÓMEZ, Joaquim, 1993, "La Universitat de Lleida: una proposta de gestió dels documents administratius", CHAUBEL CABRERA, Maria Àngels, 1997, "La Universitat de Lleida: una proposta de gestió dels documents administratius", MARTÍNEZ SOPENA, Pilar, 1997, "L'avaluació

bases de dades i fins de documentació d'interès educatiu i historico-educatiu,⁷ sigui com a museus (virtuals) [a l'estil de tot d'iniciatives a la pell de brau⁸ i a d'altres punts d'Europa i Amèrica,⁹ amb alguna una iniciativa interessant o significativa a Catalunya, com el MUVIC¹⁰ de l'educació/història de l'educació], i fins i tot aprofitant feines de centres de recursos didàctics o pedagògics (CRP)¹¹ i de serveis d'audiovisuals de les nostres universitats. Un altre projecte és el del SEDRHE UAB de la Facultat de Ciències de l'Educació de la UAB.¹²

de documents dins del context de l'organització d'un arxiu universitari", MOYANO GONZÁLEZ, Ma. Dolores, 1998),

- **la formació continuada dels docents** ("Inventari del fons "Rosa Sensat" de l'Associació de Mestres Rosa Sensat", SABALL BALASCH, Ramon, 1995),
- **el reciclatge laboral** ("Clasificación de la documentación administrativa del Institut Municipal de Formació i Empresa "Mas Carandell" (Reus)", ZAMANILLO FERNÁNDEZ, Gregorio Alberto, 1998),
- **el fons d'associacions concretes pel que fa a temes de formació en el Tercer Sector** ("El Quadre de Classificació funcional del Departament de Comunicació i Educació d'Intermon, PRUNERA PARDELL, Trini, 1999).

⁷ A banda dels fons d'arxius i biblioteques de col·lectius de mestres (exemple: Biblioteca de Rosa Sensat), hi ha hagut a les darreres dècades gestos com el Donatiu Jordi Verrié (Fons de la Biblioteca de la Universitat de Girona per a la Història de l'Educació, des de l'estiu del 2001, que ha mantingut les unitats originals (caixes o carpetes), que s'han ordenat cronològicament, i que se suma a un fons bibliogràfic de Verrié a la mateixa universitat més de sis-cents exemplars. En aquesta operació hi ha coadjuvat els bons oficis de Salomó Marquès i Sureda.

⁸ Altres museus virtuals, més o menys consolidats, de l'estat espanyol: Museo Historia Educación "Manuel B. Cossío", Centro Internacional de la Cultura Escolar (CEINCE, Soria), Museo del Niño y Centro de Documentación (Albacete), Museo pedagógico de Aragón, Museo de la escuela rural de Asturias, Centro de Recursos E Interpretación de la Escuela (Polanco), etc.

⁹ Portugal: MOGARRO, Maria João. "Education and Cultural heritage: Schools, objects and practices". Fundação para la ciência e tecnologia (2008). Argentina: Museo Virtual de la Escuela (Argentina). USA: The Virtual Museum of Education Iconics. Molt útil, a l'àmbit llatino-americà, l'esforç dels grups universitaris de São Paulo, Campinas al Brasil, i, en particular, el projectes de Maria Cristina MENEZES, ja esmentats. VIDIGAL MORAES, C.S. / MATE, C.H. / ACCIOLY E SILVA, D., *Pesquisa sobre a Educação e Culturas Anarquistas em São Paulo: Inventário de fontes. Arquivo Joa Penteado*. CNPq: Série Instrumentos de Pesquisa, 2007. DVD-ROM. També: BARBOSA ZAIA, Iomar. *O acervo escolar: manual de organização e cuidados básicos*. São Paulo: Universidade de S.P. Fac. Ed. 2004.

¹⁰ Veure del "Museu Universitari Virtual de Pedagogia (MUVIP)", dirigit per Eulàlia Collellde-mont, almenys des de 2007-2008, un projecte col·lectiu de la Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes de la Universitat de Vic i actualment està vinculat al Grup de Recerca Educativa (línia: Pedagogia i Museus).

¹¹ Val a dir que una de les tasques de la xarxa de CRP de la Generalitat de Catalunya (al voltant de una vuitantena de centres, el 2013) hi ha la "*catalogació dels recursos educatius del medi local i comarcal i elaboració de pautes i informacions complementàries per facilitar-ne l'ús del professorat*", a banda d'organitzar la formació permanent dels docents. col·laborant en la detecció de les necessitats de formació i en l'elaboració de propostes per satisfer-les.

¹² El SEDRHE: Seminari de Documentació i Recerca Històrico-educativa de la UAB, grup que promou la recerca en història de l'educació a la Universitat Autònoma de Barcelona. Base de dades/arxiu virtual/material de documentació d'interès educatiu de la Universitat Autònoma de Barcelona. El projecte reclama, a més, disposar d'un espai físic on guardar els materials i disposar d'ajuts per a difondre la utilitat i beneficis d'aquest Servei de Documentació educativa. El SEDRHE UAB té un protocol per fitxar i catalogar material historico-educatiu de rellevància històrica, basat en el model

Paraules finals

De manera general, el paradigma tecnològic i els criteris economicistes han comportat la minva brutal de continguts humanístic i crítics dels plans d'estudi a tots els nivells d'ensenyament, i en particular als estudis universitaris.¹³ Ara bé, les Facultats, Instituts i Centres que organitzen la docència i la recerca en Educació no haurien de permetre's el luxe de prescindir de la memòria històrica en educació. Perdre la memòria històrica és perdre les arrels, la identitat i, com és obvi, això no ajuda a crear el futur. En el ben entès que la preservació del passat educatiu no afecta només els moments "excepcionals" de la història d'un país, moments, en el nostre cas, com la República i la Guerra Civil.¹⁴ Creiem que, davant de la tendència general a l'oblit i/o a l'eclipsi del passat,¹⁵ cal de totes totes, en primer lloc, afavorir la creació d'espais de memòria històrica de l'educació comuna.¹⁶ Pensem que les institucions escolars solen viure "al dia" i que, per això, moltes vegades no es te cura de conservar la història documental dels centres. O bé passa que cadascú, cada actor en particular del procés educatiu, conserva coses que finalment es destrueixen o es dispersen. Cal que des dels sectors educatius corregim aquesta inèrcia. La pregunta és: quan ens hi posem? Seria de desitjar començar per una enquesta sensibilitzadora als centres, coordinada.¹⁷ Una tesi doctoral de fa uns anys, dedicada a la cultura organitzacional als centres d'ensenyament bàsic de Catalunya, considerava com un dels indicadors d'excel·lència dels centres d'ensenyament el fet de dedicar espais a la memòria acadèmica (espais com biblioteca, aules, tutories), en forma de recollida de materials dels alumnes i dels docents que hagin passat per un centre: àlbums de fotos, treballs elaborats, fotografies, pel·lícules, material

historico-educativa italià de la Biblioteca di Documentazione Pedagogica, de la Universitat de Florència, Itàlia: Biblioteca di documentazione pedagogica. Director RAGAZZINI, Dario, col·laboradores ANDREANI, Maria Teresa, MAGNA, Laura, TRIGARI, Marisa. *Repertorio bibliografico di Storia dell'educazione*. Vol. 1. Firenze: Sansoni editore, 1986.

¹³ En aquest sentit, i a tall d'exemple, és molt simptomàtic que els estudis en història de l'educació hagin quedat reduïts -a centres como la Facultat de Ciències de l'Educació de la UAB i en graus com el de Pedagogia- a una presentació pràcticament simbòlica. A les carreres de formació de professors els descriptors d'història de l'educació brillen per la seva absència. I als postgraus de recerca o professionalitzadors no hi ha amb prou feines cap petja de la perspectiva històrico-educativa.

¹⁴ Destaquem la iniciativa de la *Xarxa d'Escoles Històriques de Barcelona* (XEHB) des de 2011-2012 en què participen centres educatius públics creats abans de l'any 1939, que te cura de les activitats de caire històric amb l'alumnat "a partir dels elements patrimonials de l'escola i es rep formació i assessorament per diferents especialistes en la matèria": <https://sites.google.com/a/xtec.cat/xehbcn/home/posts.xml>.

¹⁵ Fruit espuri d'un postmodernisme malentès i d'un consens neoliberal de base economicista i utilitarista, transversal, prou estès als medis acadèmics i polítics.

¹⁶ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro / AGULLÓ DÍAZ, María del Carmen, GARCIA FRASQUET, Gabriel (coordinadors). *El patrimoni historicoeducatiu valencià: V Jornades d'Història de l'Educació Valenciana, Gandia, 30 i 31 d'octubre de 2009*. València: Universitat de València. Centre de Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell, 2011.

¹⁷ Caldria determinar la logística de coordinació, comptant amb el SEDRHE-UAB [pere.sola@uab.cat], l'assessorament tècnic, els mitjans i recursos, la col·laboració amb arxius, ICES, màsters d'arxivística...

plàstic, revistes escolars, textos de Jocs Florals i Certàmens escolars.¹⁸ Mai no és tard per a començar...

¹⁸ ARMENGOL ASPARÓ, Carme (1999). “La cultura organitzacional en els Centres Educatius de Primària”. Tesi Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Pedagogia: 392

“L’Ot del Paperot i el seu arxiu”, els valors de l’arxiu per potenciar la recerca en el públic infantil

Helena Minuesa Sanchez

Tècnica del servei d'Educació del Museu de Sant Cugat – Ajuntament de Sant Cugat del Vallès

Francesc Giménez Martín

Tècnic arxiver de l'Arxiu municipal de Sant Cugat – Ajuntament de Sant Cugat del Vallès

1.– Organització de l’arxiu municipal

L’Arxiu Municipal de Sant Cugat del Vallès s’organitza en 2 unitats, en funció de l’antiguitat de la documentació, per garantir el control de la documentació generada per l’Ajuntament i per tal d’establir un sistema de gestió documental aplicable a tot el cicle de vida dels documents: la classificació, la descripció i l’avaluació dels documents i el seu accés.

Les 2 unitats que conformen l’estructura del sistema d’arxiu de l’ajuntament són:

- **Arxiu Administratiu Municipal (AMSCV):** Els dipòsits de l’AMSCV es troben a l’edifici de l’Ajuntament (Plaça de la vila, 1). Son dipòsits gestionats directament pel personal de l’Arxiu Municipal; conserven la documentació més recent, de 5 a 30 anys d’antiguitat; aquesta unitat està formada per:
 - Arxius de gestió: arxius d’oficina amb un responsable administratiu al capdavant. Conserva la documentació de menys de 5 anys d’antiguitat.
 - Arxiu Central Administratiu: gestionat directament pel personal de l’Arxiu Municipal, conserva la documentació de 5 a 15 anys d’antiguitat. Correspon a documentació situada al dipòsit 2.

- Arxiu Administratiu: gestionat directament pel personal de l'Arxiu Municipal, conserva la documentació de 16 a 30 anys d'antiguitat. Correspon a documentació conservada en el dipòsit 3.
- **Arxiu Històric Municipal (AHSCV):** gestionat directament pel personal de l'Arxiu Municipal, tot i tenir una entitat pròpia; conserva la documentació de més de 30 anys d'antiguitat, les donacions de persones físiques i jurídiques, l'hemeroteca, la biblioteca auxiliar i els fons i col·leccions audiovisuals. La seva ubicació és a l'Arxiu Nacional de Catalunya, en el dipòsit 2.7.

2.– Necessitat de difusió

2.1.– Actual organització de les activitats de difusió de l'Arxiu

Actualment s'ofereixen activitats didàctiques per a alumnes d'educació infantil, primària i secundària. Les activitats per a infantil i primària consten d'un taller didàctic per aprendre la importància de guardar els documents importants, amb l'ajut de la mascota de l'arxiu; i una visita als dipòsits de l'Arxiu Municipal.

L'activitat didàctica destinada a alumnes d'educació secundària, que encara no s'ha pogut portar a terme però si que es va planificar, es va elaborar amb col·laboració amb el Museu de Sant Cugat i l'Arxiu Nacional de Catalunya, per a la visita del dipòsit de l'Arxiu Històric Municipal i la comprensió de la realitat social medieval del segle XIV a partir d'un joc de rol participatiu.

Per altra banda, s'ofereix la possibilitat d'acordar visites guiades específiques, sempre amb l'acompanyament del personal de l'Arxiu Municipal, als dipòsits de l'Arxiu Administratiu, situats a l'edifici de l'Ajuntament de Sant Cugat.

2.2.– Com s'arriba a l'activitat infantil de “L'Ot del Paperot i el seu arxiu”

L'Arxiu Municipal de Sant Cugat del Vallès s'ha marcat en aquests darrers anys com a una de les seves prioritats la difusió del patrimoni documental, funció establerta en el Reglament de Funcionament del Servei d'Arxiu Municipal, Art. 7.c, que versa sobre l'adopció de mesures adreçades a la protecció i difusió del patrimoni documental de l'Ajuntament,

Des de l'any 2009 s'ha endegat una línia de col·laboració amb el servei didàctic del Museu de Sant Cugat del Vallès, que va tenir com a fruit l'elaboració d'una primera activitat didàctica de difusió dirigida a cobrir l'àmbit educatiu de secundària i batxillerat.

El manteniment d'aquesta col·laboració, després del fruit de la primera experiència, ha donat com a resultat l'elaboració d'una proposta educativa que abraça tots els àmbits educatius, des de primària a batxillerat.

Aquesta col·laboració ha estat clau per a que l'Arxiu municipal hagi pogut realitzar aquestes activitats i apropar l'arxiu municipal amb un llenguatge basat en el diàleg i la creació de nous recursos que facin comprensible i propera la institució i les funcions que desenvolupa.

En aquest sentit, es va aprofitar l'oferta educativa existent al Museu de Sant Cugat del Vallès, per tal d'encabir l'oferta de l'Arxiu municipal amb entitat pròpia però dins del seu programa educatiu.

El Museu de Sant Cugat ja des del 2009 disposava de l'experiència de la posada en pràctica de dues activitats exclusivament pensades per a públic escolar infantil, per les quals s'havien creat dos recursos didàctics, els titelles "Anna de la Llana", pel Museu del Tapís Contemporani, i l'"Oblat Conrad", per a les visites al claustre del monestir.

Aprofitant aquests recursos existents i amb l'experiència de l'èxit significatiu de participació en les activitats, l'Arxiu municipal va endegar l'any 2009 els contactes amb el servei educatiu del Museu per valorar la creació d'una "mascota" pròpia per l'Arxiu municipal, a través de la qual vehicular el discurs i fer-lo a mida del públic infantil. Aquest recurs permet, per una banda, establir una vinculació amb el projecte preexistent del Museu, establint-se un enllaç de coherència d'actuació entre ambdós centres difusors del patrimoni municipal; i alhora el recurs permet poder vehicular les activitats escolars que es vulguin dur a terme a l'arxiu per a Educació Infantil (visita de descoberta del lloc); així com establir un personatge referent identificatiu per al programa escolar i per l'imaginari infantil, fàcil d'identificar amb les funcions d'un arxiu i la documentació que s'hi custòdia. També es vol aconseguir potenciar el foment a la recerca futura, ja que els nens descobreixen amb l'activitat la importància dels documents i el contingut d'aquests, així com el centre on es custodien. És la inserció d'aquests valors en la memòria com a valors inherents, els que ajudaran a crear l'hàbit de la recerca i a prendre en consideració l'arxiu com a font d'informació. Aquesta activitat, per tant, seguida per les activitats dirigides al públic de secundària i batxillerat, han de permetre anar configurant en el pensament dels nens i adolescents la idea de que l'arxiu conserva documentació que cal tenir en compte per a tota recerca que es vulgui desenvolupar, perdent la por i la recança deguda al desconeixement d'aquest recurs.

Amb aquesta situació prèvia establerta, i amb els acords de col·laboració entre Museu i Arxiu, es va contactar amb la titellaire Anna Roger Ibáñez, que havia elaborat les dues mascotes anteriors, per tal de donar-li aquesta coherència entre els tres recursos didàctics. La proposta de creació del titella –mascota de l'Arxiu

Municipal presentada inclou l'elaboració i disseny del d'un titella de guant tipus "muppet" i el material artístic adjunt.

Un cop elaborada la mascota, s'acorda el projecte i les bases que es volen potenciar en l'activitat i es realitza una primera prova pilot per copsar impressions i sensacions. L'èxit d'aquesta primera prova, dóna el tret de sortida per tal d'integrar l'activitat en el "Programa de serveis i activitats escolars" (PSIAE) del curs 2010-2011, i així contínuament fins avui en dia.

3.- L'activitat de "L'Ot del Paperot i el seu arxiu"

Font: Anna Roger.

3.1.- Introducció

L'activitat que presentem fou concebuda en un inici per poder dur-se a terme dins l'àmbit escolar, especialment dirigida a alumnes d'Educació Infantil, amb l'objectiu principal de propiciar un acostament amè i divertit al món dels arxius, a la seva familiarització i coneixença.

No obstant això, amb el temps fou adaptada com activitat en temps de lleure, i actualment es du a terme dins la programació estable familiar que ofereix el Museu de Sant Cugat des del seu Servei didàctic.

Amb estreta col·laboració entre l'Arxiu municipal i el Museu, es programa aquesta activitat dins la proposta lúdico-educativa d'*Estiu al Museu, Nadal al Museu i Dissabtes familiars al Museu* i altres accions puntuals que promouen la divulgació del patrimoni i la història en temps de lleure. És una activitat dirigida a un públic familiar, és a dir que els nens i les nenes aprenen conjuntament amb un referent adult que els acompanya. L'edat recomanada per dur-la a terme és a partir dels 3 anys, sense un límit d'edat determinat, doncs es cerca un acostament intergeneracional.

La durada de l'activitat és de 2 hores aproximades, distribuïdes de la següent manera:

- 1 hora de visita de coneixença de l'arxiu. Un tècnic/a de l'arxiu ens l'explica per dins, el seu funcionament, la seva distribució, les seves funcions principals, etc.
- 1 hora de taller didàctic als espais habilitats al Museu de Sant Cugat

El coneixement es vehicula mitjançant el titella i el seu receptacle, que alhora representa el seu propi arxiu. L'experimentació directa amb els objectes que hi ha a dins ens permet forjar el discurs de manera que sigui més entenedor.

Com a continuació de l'activitat, es proposa treballar el concepte d'arxiu amb l'elaboració d'un arxiu personal on desar-hi els propis records. El treball amb aquest arxiu i l'aprenentatge del que conté i del que cal preservar, tant a nivell de contingut com de continent, es tracta directament amb el taller didàctic d'una forma amena i adaptada als infants.

Materials de suport:

- Titella *Ot del Paperot*
- Arxiu/receptacle del titella
- Objectes que fan referència al treball d'arxiver: pergamins, documents variats, estris, entre d'altres
- Arxivadors de cartró per elaborar els arxius (a posteriori del taller amb el Museu)
- Material propi aportat pels infants i del seu interès i estima (fotografies, entrades de cinema o d'espectacles, cartes, dibuixos,...)

3.2.– Continguts

Actitudinals, de normes i valors

- Potenciar les actituds i les habilitats de relació interpersonal fent presents, en el dia a dia, els valors de la cordialitat i el respecte
- Ajudar en l'adquisició de competències personals, relacionals i socials que permetin als alumnes dur una vida plena i feliç convivint en societat
- Potenciar en l'infant un comportament participatiu
- Aprendre a respectar les opinions i accions dels altres membres del grup participant
- Fomentar les pautes de comportament social: donar les gràcies, demanar les coses correctament, les normes de convivència.
- Atenció a les actituds correctes en un museu i en un arxiu

Conceptuals

- El pas del temps: passat-present-futur
- La memòria
- Els records
- L'arxiu: com funciona i s'organitza
- La feina de l'arxiver/a

Procedimentals

- Observació de l'entorn i aproximació històrica mitjançant l'ajuda del titella a la història Sant Cugat
- Organització de la descoberta de l'entorn en grup
- Consolidació de conceptes a partir de l'experimentació amb materials diversos

3.3.– Objectius didàctics

- Habituar-se a observar el patrimoni
- Respectar el patrimoni històric, més concretament, el documental
- Imaginar com seria la forma de vida dels nostres avantpassats

3.4.– Activitats d'Ensenyament –Aprenentatge

- La narració de l'experiència pròpia per part del titella i el suport de la seva capsa ens ajudarà a realitzar una aproximació històrica
- A partir de la descoberta de l'entorn amb la visita a l'arxiu treballarem diferents conceptes vinculats a la memòria i a la preservació dels documents

- L'experimentació directa amb materials diversos al taller propiciarà el diàleg i l'intercanvi de sensacions pròpies multisensorials
- S'elaborarà un arxiu personal per desar-hi els records amb el qual es propicia un clima de diàleg entre els infants, que comparteixen emocions i experiències importants amb els seus companys i companyes; també estímulen la creació de vincles emocionals amb el seu entorn propi i reforcem la seva autoestima

3.5.– Dinàmica de l'activitat

L'activitat es basa en una visita de descoberta a l'Arxiu municipal que es troba al soterrani de l'Ajuntament. Allà els infants visiten les sales dedicades a emmagatzemar els arxius i el seu responsable ens el mostra perquè el puguem conèixer. Haurèm de cercar el titella *Ot del Paperot*, amagat entre els arxivadors. D'aquesta manera, el factor sorpresa afegeix un component lúdic a la visita. La descoberta de l'arxiu dura uns 45/60 minuts aproximadament i van acompanyats també per un/a educador/a del museu.

L'activitat es complementa amb un taller didàctic que realitzem a posteriori de la visita i que normalment es fa als tallers didàctics del Museu, al Claustre. En aquest taller treballem conceptes com *memòria*, *record*, *passat i present*, mitjançant la creació d'un arxiu personal on els nens i nenes desen els seus records més preuats. Per a fer-ho, treballem amb material que els infants han portat de casa: fotografies, dibuixos, entrades de cinema, o qualsevol altre document que pugui ser d'estima per a ells. Establim amb ells un model de tractament arxivístic, incidint en els criteris de classificació i ordenació. Dins de la unitat d'instal·lació, es porta a terme la subdivisió física dels documents per mitjà de camisses; aquests prèviament han estat classificats i subdividits per matèries, segons un model d'exemple. En aquest mateix espai, ajudem a donar importància tant al contingut com al continent, aprenent a fer-se seu l'arxiu com a unitat d'instal·lació i com a fons documental personal. És aquesta incidència en els valors bàsics de respecte al document com a font de memòria, el que permet crear en el subconscient de l'infant el vincle entre arxiu i memòria.

En resum, per tant, l'activitat és un **exercici que reforça la seva autoestima i autoconeixement** i que alhora serveix per a crear vincles amb els i les companyes, doncs és un espai compartit entre tots els assistents a l'activitat. Per altra banda, **reforcem el respecte envers el passat i la consciència del valor de la preservació documental com a eina de comprensió històrica**, atansant-nos a la realitat més quotidiana per fer-ho més palpable i comprensible per a l'infant.

La durada total de l'activitat és d'unes 2 hores aproximades, repartides entre la visita a l'arxiu i el taller, i tenint en compte el desplaçament. Si la confecció de l'arxiu no s'acaba al museu perquè no hi ha prou temps per decorar-lo i treballar-lo,

proposen de completar-lo a l'escola o a cadascú a casa seva. Es tracta d'una activitat que propicia el treball posterior i que es pot anar completant amb el temps: cadascú s'emporta el seu propi arxiu on podrà desar-hi tot allò que vulgui i estimi, per aprendre a conservar-lo i ampliar-lo. En aquest sentit, difonem de forma indirecta els valors arxivístics de conservació, tractament, classificació i ordenació. A banda, es cerca també captar l'atenció de l'infant en l'objecte físic (document) que representa el seu present i/o passat, els records que cal conservar, la forma de fer-ho i la importància de conservar-se de forma classificada i ordenada per a poder recuperar la informació. El treball sobre el conjunt d'aquests valors té per objectiu la consolidació d'una visió de respecte a allò que hom ha considerat conservar, permetent que en la realització de la recerca futura es prengui en consideració la documentació d'arxiu com quelcom proper i necessari. L'establiment de l'analogia entre memòria i document, per tant, farà possible que l'infant assimili aquests valors com a propis i com a vehicles imprescindibles per al coneixement del passat.

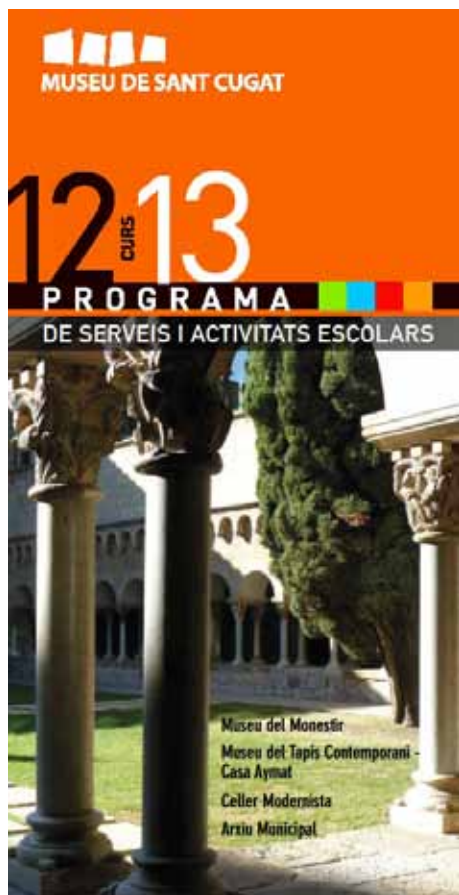
En definitiva, en aquesta activitat es conjuguen els elements de didàctica de l'educació i didàctica de la cultura, convertint una activitat aparentment lúdica amb una activitat d'aprenentatge de valors. La descoberta de l'arxiu per mitjà del joc, amb la cerca pels dipòsits de la seva mascota, serveix com a activació de la motivació de l'infant, que veu com l'Ot del Paperot viu, controla i vigila els dipòsits documentals, i l'empenta a la creació del seu propi arxiu. Finalment, l'infant s'emporta la consciència adquirida del què conté un arxiu, de la importància de l'establiment d'un mètode específic per a conservar la memòria i de l'adquisició del coneixement d'allò que es pot trobar en un arxiu, facilitant la percepció, a la llarga, d'aquest organisme com a element essencial per a la seva pròpia recerca.

4.- Annexos

Annex 1.

El programa PSIAE 2012-2013.

Font: Museu.

ÀREES DE CONEIXEMENT

Àrees de coneixement principal: coneixement del medi social i cultural, educació visual i plàstica

Àrees de coneixement instrumental: llengua

Nivells: P3, P4 i P5 • **Durada:** 1 hora • **Preu:** 56,10 €

*Activitat disponible a partir d'abril de 2013. Per a més informació contacteu amb el Servei d'educació del Museu a educaciomuseu@santcugat.cat

ARXIU MUNICIPAL

VISITA - TALLER

L'Ot del Paperot i el seu arxiu

L'Ot del Paperot és un ratolí molt exòtic que viu amagat al nostre arxiu, entre capses i papers antics.

Mitjançant aquest divertit personatge, podrem conèixer la principal funció d'un arxiu i el seu funcionament i comprendrem la importància de preservar documents de valor per poder explicar després la nostra història.

La visita a l'arxiu es complementa amb un taller de creació d'arxius personals que es pot elaborar al museu o bé a l'escola, depenent del temps disponible.

ÀREES DE CONEIXEMENT

Àrees de coneixement principal: coneixement del medi social i cultural

Àrees de coneixement instrumental: llengua

Nivells: P3, P4 i P5 • **Durada:** 2 hores • **Preu:** 85,70 €

Annex 2.

Altres recursos existents

Museu-Casa Aymat

Titella *Anna de la Llana*. Font: Museu.

Titella amb materials. Font: Museu.

Museu-Monestir

Titella Oblat Conrad. Font: Museu.

Font: Museu.

Experiència Centelles

Reconstruint la Història al mateix lloc on aquesta es produeix

Ricard Martínez

Arqueologia del Punt de Vista

Les històries dels aborígens depenen del trànsit pel propi paisatge. Les característiques de la terra són les claus per memoritzar i narrar les importants històries col·lectives. Els relats i el paisatge estan connectats i no poden separar-se. Quan algú no nadiu escolta aquestes narracions, les pot escriure perquè altres les llegeixin, però les històries perden la seva força quan es separen del territori. El lector llunyà no hi està connectat.

Les fotografies també perden part del seu poder quan es desconnecten dels seus llocs d'origen. En tornar a fotografiar imatges històriques es pot sentir la força del seu entorn de nou, però l'espectador no té aquesta experiència de primera mà. En canvi, si retornem les fotos a l'escenari on van ser realitzades, l'espectador pot sentir el poder de la imatge, així com la seva pròpia experiència de l'espai. La combinació és única i poderosa.

Marc Klett¹

¹ Correspondència electrònica de l'autor amb Marc Klett, 15 de juny de 2010. Klett és un fotògraf que viu a Tempe, Arizona, on és *Regents' Professor* d'Art a l'Universitat Estatal d'Arizona. Està interessat en la intersecció de cultures, paisatges i temps. Ha treballat com a geòleg abans de dedicar-se a la fotografia.

El 1984 Klett va publicar *Second View*. Fruit d'un bast projecte iniciat el 1977, *the Rephotographic Survey Project*, que consistia a tornar a fotografiar els escenaris de l'Oest Nord-americà que ja havien registrat, al segle XIX, les expedicions comissionades pel Govern Federal, amb fotògrafs tan coneguts com Timothy O'Sullivan, i altres pioners. A finals dels anys noranta va reprendre aquest treball. Així va publicar *Third Views, Second sights*, on es recullen les imatges preses al segle XIX, les dels anys setanta i noves fotografies de finals del segle XX, totes elles dels mateixos indrets.

El fruit d'un estudi previ: *Cartografia d'una Batalla*

Experiència Centelles és una aplicació pedagògica fruit d'una recerca prèvia anomenada *Cartografia d'una Batalla*.² L'esmentada investigació consistia en un estudi sobre les fotografies fetes per Agustí Centelles el 19 i 20 de juliol de 1936, durant la insurrecció militar que va desencadenar la Guerra Civil Espanyola.³ Aquest estudi es va dur a terme en dues fases: la primera consistia en reconstruir els negatius fotogràfics d'aquelles jornades. Això va permetre aïllar quatre rodets d'entre trenta i quaranta fotos i cinc retalls de entre un i cinc fotogrames cadascun.

Foto 1. Reconstrucció del rodet núm. 2. Les 20 últimes fotografies corresponen al carrer Diputació. Al final es poden veure les conegudes fotos dels cavalls i del guàrdia d'assalt disparant des d'una cantonada (Fotografia Ricard Martínez, 2009).

El seu treball té un discurs sobre la construcció de l'imaginari col·lectiu. Conté a més una lectura política, ja que parteix d'unes imatges preses per uns expedicionaris en uns Territoris gairebé sense explorar i, quan Mark Klett i el seu equip retroben aquests paisatges, són ja part d'uns Estats consolidats que formen un important país. El seu treball és doncs, entre altres coses, una reflexió sobre la particular percepció política d'un paisatge.

² MARTÍNEZ, Ricard. *Cartografia d'una batalla. Les fotografies d'Agustí Centelles del cop d'Estat de juliol del 36*. Comunicació dins les 11es Jornades Imatge i Recerca Antoni Varés. Girona, novembre 2010. <http://www.girona.cat/sgdap/docs/j18iwthmartinezricard.pdf>.

³ Per a una informació biogràfica aguda i actualitzada sobre Agustí Centelles, vegeu FERRE, Teresa, «Agustí Centelles, del caçador d'imatges dels anys 30 al referent indiscutible del 70. Cronologia comentada». Publicat a D.A. *Agustí Centelles. Una crònica fotogràfica. Anys 30*. Barcelona: Fundació Vila Casas, Ajuntament de Barcelona, 2012.

En una segona fase, la recerca va continuar al carrer. Es tractava de localitzar els llocs on Centelles va fer les seves fotografies. Es va dibuixar d'aquesta manera un itinerari que seguia una bona part dels esdeveniments d'aquell dia tan significatiu per la història del país. Les coordenades, però, perfilaven també les passes del fotògraf. Unes petjades que expliquen les inquietuds del periodista davant les incerteses de les notícies que es produïen.

Foto 2. Refotografia dels primers combats de la Guerra Civil al carrer Diputació, Barcelona (Agustí Centelles-CDMH, 19/07/1936-Ricard Martínez 10/07/2012).

El conjunt format per les fotografies de Centelles i la informació destil·lada per la recerca proporciona eines per a la història,⁴ doncs permet ubicar cronològicament alguns dels fets que es produïen aquells dies. Però també ofereix la informació necessària per tal de crear unes rutes destinades especialment a estudiants. Aquest itinerari són els que anomenem **Experiència Centelles**. En ells, els assistents poden

⁴ Per a l'ús de la fotografia com a eina de la Història vegeu Kossov, Borís *Fotografía e Historia*. Buenos Aires: La Marca. Biblioteca la Mirada, 2001.

accedir al coneixement de la Història a través de l'exercici d'observar fotografies des del mateix lloc on aquestes van ser fetes.

Primers itineraris: Passejant Centelles

L'octubre de 2009 es va inaugurar la instal·lació fotogràfica *Forats de Bala*, que consistia en posar dues de les fotografies d'Agustí Centelles al lloc on van ser fetes. Una d'elles era la coneguda foto dels cavalls, al carrer Diputació, mentre que l'altra estava emplaçada a les Rambles, molt a prop de l'Arts Santa Mònica. Allà s'inaugurava la exposició el *Camp de Bram*.⁵ Cal dir que la instal·lació va ser produïda pel mateix Arts Santa Mònica i el Memorial Democràtic. Les primeres visites guiades,⁶ que es van anomenar *Passejant Centelles*, es van fer entre aquestes dues imatges, durant el període en que la exposició del Camp de Bram va estar oberta al Centre d'Art Santa Mònica. Es realitzaven, prèvia inscripció, els dissabtes i en elles es feia un recorregut exhaustiu per una bona part dels escenaris de les imatges de Centelles d'aquells dies. A la primera d'elles van assistir els fills del fotògraf, Sergi i Octavi Centelles, que van aportar les seves vivències personals al discurs construït durant l'itinerari.

Foto 3. Restitució de la fotografia dels guàrdies d'assalt parapetats rere uns cavalls morts, a la cantonada del carrer Diputació amb Llúria (Instal·lació fotogràfica *Forats de Bala*, Barcelona, 2009. Fotografia Ricard Martínez).

⁵ “Agustí Centelles. El Camp de Concentració de Bram, 1939”. Exposició comissariada per Teresa Ferré i Manuel Guerrero. Arts Santa Mònica, octubre, 2009-gener, 2010.

⁶ En totes les instal·lacions que l'autor d'aquesta comunicació ha fet dins d'Arqueologia del Punt de Vista, s'han completat amb visites guiades que incorporen amb la presència dels assistents, les mirades contingudes a cadascuna de les fotografies exposades.

Foto 4. Passejant Centelles, 2009. (Agustí Centelles-CDMH, 19/07/1936-Pau Álvarez, 2009-Ricard Martínez, 2010).

Experiència Centelles. Els itineraris a l'actualitat.

A l'actualitat es realitzen aquests itineraris per a grups, prèvia reserva, especialment per a estudiants i centres docents, adaptant l'experiència al cicle formatiu que correspon. Les experiències es fan en dos formats:

Un primer format expositiu, que consisteix en un recorregut cronològic pels escenaris de la gran majoria de les fotografies, acompanyat de les imatges d'Agustí Centelles i les explicacions de l'autor de la recerca. Aquest itinerari s'inicia al carrer Diputació, on el fotògraf valencià va fer una de les fotos més emblemàtiques de la Guerra Civil Espanyola. I acaba al final de les Rambles, davant les fotos dels últims nuclis sublevats ja recuperats per les forces lleialistes.

En aquest itinerari s'incorporen a la narració informacions tècniques sobre com es van realitzar les fotos. Amb les imatges a la mà es pot veure, no només els em-

plaçaments del fotògraf i dels personatges, sinó també com l'autor s'acosta als fets o si l'àgil fotògraf s'estira al terra. D'aquesta manera es presència com les estètiques avantguardistes i les pràctiques procedents de la fotografia esportiva s'incorporen a la retòrica de la narrativa visual que perviu fins avui dia.

També es té accés a un altre tipus d'informació: com l'hora que es produeixen els esdeveniments: la caiguda de determinats nuclis rebels o la incorporació a la lluita d'institucions con la Guàrdia Civil. Part d'aquesta informació es pot contrastar amb el registre fotogràfic amb monografies històriques, la premsa de la època o les memòries d'alguns dels protagonistes dels fets. També veiem com el periodista visita la comissaria, avui *Jefatura de Policía*, per tal de, presumiblement, recavar informació dels fets per acudir allà on es produeixen.

Els assistents, tenen la oportunitat de solapar la seva mirada actual amb la de Centelles, però també d'altres autors, a traves de fotos realitzades, be durant aquells esdeveniments, o be posteriorment. Sempre al mateix lloc que es visita. D'aquesta manera es percep la densitat de fets històrics, vivències personals i mirades registrades en fotos que contenen els espais que es transiten.

Hi ha un segon format interactiu, que es realitza en dos llocs diferents.

Experiència Centelles al carrer Diputació

Aquesta experiència consisteix en un estudi detallat de la producció de la coneguda foto d'uns guàrdies d'assalt parapetats rere uns cavalls morts (foto 2). Amb l'ajut de les fotografies i unes petites indicacions per part de l'autor, els assistents, dividits en equips, poden percebre per ells mateixos l'ordre en que es van fer totes les fotografies d'aquest indret i l'espai en que es va realitzar cadascuna, és a dir, la seqüència d'aquesta sèrie fotogràfica. Això els habilita per presenciar com Centelles construeix en 20 instantànies la seva coneguda fotografia. Amb tota la informació continguda a les imatges i a les coordenades del carrer, poden, a més, decidir si la imatge està feta en ple combat, o be si es tracta d'una reconstrucció posterior.

Foto 5. Una instantània durant la Experiència Centelles pels alumnes del curs d'Història i Teoria de la Fotografia, assignatura optativa del grau d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra, impartit per la Dra. en Història de l'Art Maria Santos García Felguera, 12 de juny de 2012 (Fotografia Ricard Martínez).

Continguts específics

Durant la experiència, que té una durada prevista de dues hores, els assistents accedeixen als següents continguts:

- Informació històrica del combat específic lliurat en aquell lloc.
- Informació històrica general del fets que es van donar aquell dies.
- L'itinerari particular del fotògraf.
- La retòrica visual que va donar lloc a aquelles imatges i que encara perviu avui dia als mitjans audiovisuals.

Foto 6. Experiència Centelles a la Plaça Catalunya, amb els alumnes de l'EASD Serra i Abella, 2012 (Fotografia Ricard Martínez)

Experiència Centelles a la Plaça Catalunya

Un altre format de la experiència té lloc a la plaça Catalunya. Allà la visita està guiada per les imatges de Centelles preses en l'interval que va des de l'ocupació de la plaça pels lleialistes cap a les 16:30h, fins a la rendició dels darrers insurrectes al voltant de les 18h. Son els darrers moments de la ja fracassada insurrecció militar a Barcelona. Aquestes fotografies es solapen amb d'altres fetes al mateix indret, però durant altres esdeveniments. Les imatges inclouen l'arribada de les tropes franquistes a la ciutat, actes religiosos durant la dictadura, les manifestacions durant la transició i els darrers actes de protesta social, així com la intervenció de les forces antidisturbis durant aquestes reivindicacions.

En aquesta experiència el sentit narratiu no és cronològic. Els estudiants, igualment dividits en equips, amb l'ajut d'unes determinades explicacions del context històric i de la informació que contenen les pròpies fotografies, localitzen i tornen a fer les imatges d'Agustí Centelles, però també les d'altres autors. Moltes d'elles ocupen gairebé les mateixes coordenades. El mosaic d'imatges obtingudes al mateix espai, entre 1936 i 2011 escenifica davant de cada equip d'estudiants –esdevinguts fotògrafs i observadors– l'esforç per aconseguir exercitar la llibertat en l'espai públic.

Objectius Generals

A parts dels objectius específics de cadascuna d'aquestes experiències, amb aquestes activitats es pretén assolir els següents objectius pedagògics:

- Adquisició de coneixements d'història. En veure el registre dels esdeveniments històrics des del mateix lloc on transcorrien.
- Transmissió de formació ciutadana, a través de l'observació dels fets i l'esforç que modulen els canvis en l'Estat democràtic des d'on els contemplem.
- Percepció de les imatges dels arxius com a quelcom viu que poden incorporar-se a la quotidianitat per tal d'explicar el present.
- Foment de la lectura crítica de la imatge, quelcom imprescindible en un món tan visual, a través de l'anàlisi, per part de cada alumne, de les fotos històriques i la creació de les seves propostes.
- Adquisició d'hàbits de treball en equip. El treball es realitza en grups d'alumnes. Entre ells han de decidir on posar la foto i on la càmera per fer la seva foto i, així establir un diàleg a tres bandes, entre la imatge, el seu entorn i l'observador.

Altres experiències

Dins de la plataforma Arqueologia del Punt de Vista també portem a terme altres experiències pedagògiques en que relacionem l'arxiu, l'espai i la mirada.

Foto 7. *Working across Time* (Perez de Rozas/AFB, 1936-Ricard Martínez, 2010).

Working across Time, 2010-2012. Va ser una múltiple activitat pedagògica co-dirigida juntament amb Natasha Christia, membre d'Arqueologia del Punt de Vista i organitzada en col·laboració amb l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona. Va consistir en l'organització d'un taller de refotografia impartit pel Mark Klett, l'any 2010 i va culminar amb la mostra **Refotografiar Barcelona amb Mark Klett**. Inaugurada l'any 2012 a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona. El conjunt d'aquestes activitats eren una reflexió sobre el paisatge com a escenari de la història, però també sobre el patrimoni arxivístic, com a registre de la experiència històrica.

Anem a cal Fotògraf. (Fotografia Ricard Martínez, 2011)

Anem a Cal Fotògraf, 2011. Una activitat organitzada amb la participació de Maria Santos García Felguera i Núria F. Rius –professores de Història de la Fotografia a la Universitat Pompeu Fabra i a l'Escola Massana respectivament–, qui van confeccionar els continguts d'uns itineraris pels llocs de Barcelona on hi van haver els més destacats estudis fotogràfics del segle XIX. L'activitat estava organitzada en col·laboració amb l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona, tot coincidint amb la Mostra *Els Napoleon. Un Estudi Fotogràfic*.

Foto 9. *A Rephotographic Experience in Barcelona* (fotografia Jordi Calafell/AFB, 2011).

A Rephotographic Experience in Barcelona, 2011 i 2013. És un conjunt d'activitats destinades als alumnes d'Audiovisual (professor John Schott), de Carleton College (Minnesota, USA). En elles, a través de diverses sessions que comprenen conferències, visites a arxius i sessions pràctiques de refotografia. Els alumnes tenen accés al paisatge de la ciutat a través de la seva història i el seu patrimoni. L'activitat va ser concebuda i realitzada juntament amb Isidre Santacreu i Natasha Christia, membres d'Arqueologia del Punt de Vista.

Foto 10. Darrera sessió d'A *Rephotographic Experience in Barcelona*, el 14 d'abril de 2013 (Fotografia Ricard Martínez, 2013).

Bibliografia

Publicacions

CENTELLES, Agustí; PONS I PRADES, Eduard. *Els Catalans a la República i a la Guerra. Anys de Mort i Esperança*. Barcelona: Ed. Blume, 1979.

CENTELLES, Agustí. *Diari d'un fotògraf. Bram*, 1939. Edició a cura de Teresa Ferré. Barcelona: Ed. Destino, 2009.

D.A. *Agustí Centelles Fotoperiodista*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya, 1988.

D.A. *Agustí Centelles. Les Vides d'un Fotògraf*. Barcelona: Lunwerg i Institut de Cultura de Barcelona, 2006.

D.A. *Refotografiar Barcelona amb Mark Klett*. Barcelona: Institut de Cultura de Barcelona, 2012.

D.A. *Agustí Centelles. Una crònica fotogràfica. Anys 30*. Barcelona: Fundació Vila Casas, Ajuntament de Barcelona, 2012.

KLETT, Mark *Second View: The Rephotographic Survey Project*. University of New Mexico Press, 1984. Klett, Mark. *Third Views, Second Sights. A Rephotographic Survey Project of the American West*. Museum of New Mexico Press, 2004.

KOSSOY, Borís *Fotografía e Historia*. Buenos Aires: La Marca. Biblioteca la Mirada, 2001.

MARTÍNEZ, Ricard. *Cartografia d'una batalla. Les fotografies d'Agustí Centelles del cop d'Estat de juliol del 36*. Comunicació dins les 11es Jornades Imatge i Recerca Antoni Varés. Girona, novembre, 2010.

Enllaços

<http://www.thirdview.org>. Consultat l'11 de març de 2013.

<http://arqueologiadelpuntdevista.org>. Consultat l'11 de març de 2013.

Aprendre el nostre passat a través de documents d'arxiu: la Guerra de Successió de 1714. Aplicació didàctica a l'aula

Maria Calzada i Olivella
Institut Escola Industrial Sabadell

A partir dels materials publicats per Dolors Freixenet, la comunicació transmet una aplicació didàctica a classe d'un dels episodis de la nostra història que més ha condicionat el nostre present: la guerra de Successió i la capitulació de Barcelona al 1714.

L'experiència explica com s'ha treballat a partir de textos i fonts primàries i secundàries i com l'alumnat s'ha implicat en un exercici de descoberta i investigació a través de les fonts d'arxiu del passat del nostre poble.

a la Dolors Freixenet, gràcies pel teu treball

4. La guerra de Successió un conflicte d'àmbit internacional

Heróld Gómez
Julio López
Rosa Domínguez
Julia Ferrás

Introducció. Reflexió inicial

La meva comunicació, només vol ser una contribució a la didàctica i és explicar-vos una experiència de classe, portada a terme gràcies a treballs que han culminat amb la publicació de didàctiques. La feina estava feta. La meva contribució només ha estat en portar-la a l'aula.

Com la immensa majoria dels docents, quan he d'introduir l'alumnat en un tema, la primera idea que em ve, és el com. La didàctica, els procediments que voldria que mig descobriessin... cada grup i cada tema és com una nova aventura il·lusionada.

Un dels temes que volia tractar més en profunditat, és el de la Guerra de Successió. Aquest tema, no és fàcil. Perquè per a mi, la història, és Ciències Socials en passat, és a dir, fets, conjuntures, subjectes... una obra de teatre, amb l'element temps. Això vol dir, que generalment defujo d'explicar “hazañas bélicas”, i tot el que faig és incidir en causes i conseqüències.

Davant la pràctica i després d'observar diverses experiències docents, les meves reflexions durant molt de temps, al voltant de la Guerra de Successió, passaren per valorar diversos aspectes: la inserció al currículum de l'ESO i la realitat en els llibres de text; l'etiqueta de “tema bèl·lic” i la seva gran complexitat; que es tracta d'un fet que d'alguna manera implica al docent a sortir de la suposada objectivitat; que, per altra banda, la importància que es dona al tema, comparativament amb altres com la revolució americana o la francesa...

En primer lloc, la inserció al currículum de la ESO i la seva traducció als llibres de text, és poc clara. Al consultar diverses editorials constatem que el tema pot aparèixer a finals de 2n, o bé a principis de 4t. En el cas que apareixi a finals dels temes d'Història de 2n, s'afavoreix el fet de no donar-lo, directament, per “manca de temps”, o perquè “són molt petits i el tema és molt embolicat”. A principis de 4t, la seva presència en un tema anomenat segle XVIII, on s'hi barregen tantes coses, que l'alumnat necessita d'una bona organització temporal i causal per entendre-ho, el tema és testimonial, amb requadrets –de molt disseny, això sí,– però amb categoria addicional, en algunes editorials. Pel que fa al Batxillerat, com que no és un tema que entri a la Selectivitat, es fa ràpid, i dissortadament, pot quedar en una “empollada”, sense massa comprensió. Amb això, el professorat que veia el perill de la implicació personal, quedava salvat.

El segon punt de reflexió era la catalogació de bel·licisme que jo li atorgava. En aquest cas, després de la reflexió, tenia més potencialitats de les que en una primera lectura es poden veure. Les conseqüències de la guerra, afectaven a persones, però en aquest cas, molt més properes, perquè es tracta de veure que les persones que van viure aquests fets a principis del segle XVII, corresponen a unes sis generacions

endarrera, és a dir, que es podria tractar d'un avantpassat directe...¹ Per tant, no cal explicar Història Militar, sino veure causes i conseqüències, i no només polítiques, sinó incidir en tots els altres aspectes i relacionar-ho amb situacions que ens han arribat fins avui.

Un tercer aspecte que em feia reflexionar era la importància menor que es dona al tema, si el comparem amb altres temes de la Història, com ara la Revolució Americana o la Francesa. Per què els nostres alumnes han de saber millor els grans moments que fan canviar la Història i no coneixen la nostra?

Durant el passat curs, 2012-2013, a totes aquestes reflexions –vistes com a grans oportunitats: conèixer la nostra història, treballar les conseqüències d'un fet bèl·lic, entendre el perquè de l'11 de setembre com a Festa pròpia i com se celebra– se m'hi va sumar un altre aspecte derivat del calendari: la gran manifestació de l'11 de setembre a Barcelona. Tenia la motivació perfecta.

I tenia també els materials amb fonts d'arxiu per poder-ho treballar.

Els materials. Les fonts d'arxiu. Preparació de l'aplicació didàctica.

Tots sabem la dinàmica de la docència i les dificultats de crear quan estem immersos en el dia a dia de les classes. A banda, un cop has elaborat un tema sobre el paper, calen una sèrie de passos diversos per portar-ho a classe –reproducció de material, facilitar material de consulta, o com a mínim que el coneguin físicament, no només en un llistat bibliogràfic, portar els materials a classe, tenir un pla B per si ens refiàvem del canó, que té possibilitats de no funcionar aquell dia...–.

És per això, que vaig agafar uns materials ja publicats, que han estat la base de tot el treball. Dolors Freixenet, en un llibre de Rosa Sensat a Materials per l'acció educativa² va fer un recull de fonts primàries corresponent a quatre temes de diferents moments històrics. Feia molt de temps que coneixia el llibre –ens l'havia presentat en una reunió del grup Arxididàctica, un divendres de primavera, a la tarda, al despatx de la Gemma Tribó– i tenia ganes d'implementar algunes de les activitats o de treballar alguns dels documents recollits. En el cas de la Guerra de Successió, el capítol al llibre es titula: Una crisi política, l'11 de setembre.

¹ Mai oblidaré el silenci –dens i llarg– que es va fer en una classe de 2n de Batxillerat quan vaig parlar del nombre de violacions a Barcelona que s'estimaven en un estudi després de l'11 de setembre de 1714.

² FREIXENET I MAS, Dolors. La Història de Catalunya i la seva didàctica. Romanització, autogovern, gènere. Associació de Mestres Rosa Sensat, 2004; Materials per l'acció educativa. Dossiers Rosa Sensat, 61.

A més del llibre esmentat, hi vaig afegir els llibres de còmics d'Història de Catalunya, de l'editorial Nono-Art³ i el còmic "l'11 de setembre" que he anat col·leccionant, un power point amb fragments d'aquests còmics, a més d'un monogràfic de la revista Sàpiens i la consulta al Decret de Nova Planta.

També he utilitzat els exercicis corresponents a la Guerra de Successió del llibre d'activitats "Història de Catalunya II" de l'editorial Barcanova.

Tot i que els materials base són els facilitats per Dolors Freixenet, la dificultat que sempre m'havia aturat a utilitzar-los era per la seva complexitat en aplicar-los, donada la gran quantitat de material i la llargada del tema, que m'ocuparia molt de temps. Aquest factor no quadrava en el projecte i dinàmica del meu centre –no podia dedicar tant de temps a un sol tema– i, per altra banda, topava amb la dificultat pràctica dels materials, donat que no tenim laboratori de Ciències Socials, sino una aula normal.

Malgrat tot, no podia deixar passar la gran oportunitat, d'oferir a l'alumnat el descobriment del perquè l'11 de setembre és el que és a casa nostra. I per això vaig fer un plantejament didàctic sobre el material recollit per la Dolors Freixenet.

L'apartat una crisi política, l'11 de setembre, presenta 10 activitats, i cadascuna d'elles, amb un tema a treballar a partir d'unes fonts i unes reflexions sobre les mateixes que descobrien el tema.

	Títol	Documents
1	Avaluació inicial	Enquesta inicial, sobre l'11 de setembre
2	Documents motivadors i debat	2.1 Imatge monument Rafael Casanova 2.3 Ressenya Josep Benet 1976
3	Catalunya abans de la Guerra de Successió	3.1 Institucions pròpies 3.2 Organització de l'aparell d'estat a Catalunya 3.3 La Generalitat 3.4 Voltaire descriu Catalunya 3.5 El centre i la perifèria 3.6 Respecte a les institucions 3.7 El Fènix de Catalunya 3.8 Les intencions uniformitzadores (Comte-duc Olivares 1640)
4	La Guerra de Successió, un conflicte d'àmbit internacional	4.1 El problema successori 4.2 Les potències europees 4.3 L'equilibri de forces

³ AAVV Breu història de Catalunya III. De l'Onze de setembre fins ara. Còmic. Nono Art.

	Títol	Documents
5	Les relacions de Felip V amb Catalunya	5.1 Les relacions Felip V - Catalunya 5.2 El record del Francès durant la Guerra de Separació 5.3 El Tracta dels Pirineus i la mutilació de Catalunya 5.4 El centralisme borbònic 5.5 La competència econòmica de França 5.6 La base social dels austriacistes 5.7 El Pacte de Gènova
6	Evolució de la Guerra	6.1 Catalunya i la guerra 6.2 El Decret de Nova Planta 6.3 Fets que canvien el rumb de la Història 6.4 El Tractat d'Utrecht
7	La resistència dels catalans	7.1 Intervenció de M. Ferrer, braç militar 7.2 El setge de Barcelona 7.3 Crida Rafael de Casanova 7.6 L'assalt a la ciutat 7.7 La Capitulació
9	Conseqüències de la desfeta	9.1 La liquidació de la Generalitat 9.2 Decret de Nova Planta 9.3 Els corregidors 9.4 Francesc Gelat –testimoni– 9.5 El cadastre 9.6 La ciutadella

De tots els apartats, vaig suprimir la dramatització, no per falta de ganes, sino per dues raons: pel temps, i perquè ja feia una activitat d'empatia en els temes de la revolució americana i la francesa. També l'apartat final, el vaig modificar lleument del que es presentava.

Pel que fa als documents i reproduccions de fonts primàries i les activitats que apareixen al llibre, els vaig reproduir de manera que poguessin treballar-les per grup i vaig reproduir també a mida gran unes pàgines d'un còmic,⁴ i el mateix en format power.

Dinàmica de l'activitat

Pel que fa a la dinàmica de l'activitat, el que tenia clar, és que no es podia pensar en què fossin totes individuals. Així doncs, les activitats proposades les vaig distribuir entre el gran grup (1, Avaluació inicial i 2, documents motivadors), grups de 4/5 persones (3, Catalunya abans de la Guerra de Successió; 4, La Guerra de Successió, un conflicte internacional; 5, les relacions de Felip V amb Catalunya; 6, evolució de la guerra; 7, la resistència dels catalans; 9, Conseqüències de la des-

⁴ Breu Història de Catalunya, opus cit.

feta;) i individuals (1, Avaluació inicial; 2, documents motivadors i 10 Avaluació final).

L'activitat es va dividir en dues parts molt marcades: les que es relacionaven amb el present (1 i 2) i les que explicaven els fets.

L'activitat es va iniciar amb una activitat de presentació a través de les fotocòpies de l'activitat 1, com a avaluació inicial i l'activitat 2 que començava amb referències a l'11 de setembre de 1976 que comparàvem amb les que acabaven de viure. Hi va haver diàleg general, activitats individuals i recull d'idees en general. Després ens vam fer la gran pregunta: què va passar l'11 de setembre de 1714?

A continuació, vaig explicar de manera molt sintètica els perquè i els resultats dels fets de 1714, amb el suport d'una presentació de diapositives elaborades a partir d'un còmic.

Seguidament, un cop explicat el guió, varem posar les bases del treball que es duria a terme en les dues setmanes següents: el meu suggeriment fou que tota la classe era un equip d'investigació històrica que treballaven a través dels documents de l'arxiu –els que jo els facilitava–, per poder-ho compartir amb la resta d'historiadors/res, en un congrés d'Història sobre la Guerra de Successió. A l'acabar la investigació cada grup explicaria els resultats obtinguts i ho comunicaria a la resta.

Per poder-ho fer més realista, a l'entrada de la classe hi vam instal·lar un atril amb una cartolina amb un escrit referit al tema: “Ir Congrés Construïm la història”. La dinàmica de treball fou la següent: cada grup disposava d'un dossier de documents que corresponen als temes de 3 al 8 del Dossier general, amb unes pautes a seguir:

- entendre bé cada document i fer-ne el vocabulari
- elaborar una línia del temps dels esdeveniments que tractava el document
- elaborar un mapa, si el document tractava de temes de localització
- elaborar un arbre genealògic, si el document tractava personatges
- elaborar una breu biografia del personatge esmentat al document i/o de qui el signava
- contestar les activitats ja proposades en l'exercici –les activitats del dossier base–⁵
- elaborar un redactat amb la informació extreta del document
- preparar una presentació electrònica per poder exposar la comunicació dels resultats de la seva investigació als restants membres del Congrés

⁵ Dolors Freixenet i Mas, opus cit.

A part de les fonts primàries –reproduïdes– de què disposaven, també podien consultar els llibres de còmics, el monogràfic Sàpiens, i altres retalls de premsa que els vaig facilitar, en el “racó de consulta”.

Els resultats

Un cop acabat el treball d'interpretació de documents, recerca i elaboració de conclusions, varem passar a la fase d'exposició de les comunicacions al Congrés d'Historiadors –és a dir a la resta de la classe.

Paral·lelament, es van repartir a l'alumnat un petit dossier individual que contenia els exercicis sobre el procés, per tal d'anar-lo elaborant després de les informacions rebudes pels ponents.

Així, cada alumne@ del grup acabaria tenint un dossier propi del tema amb les activitats inicials, els exercicis del procés i els exercicis d'un moment concret, el que havien treballat a partir de les fonts, vistos amb més profunditat.

Les presentacions electròniques –generalment en format power point, tot i que també utilitzaren altres programes– foren en general excel·lents. Sorgí informació més enllà de la que els documents treballats els donava-. A més a més del tema, treballaren aspectes com les cronologies i imatges, a partir de pintures i gravats de l'època, o de esquemes gràfics per entendre situacions i contextos.

L'avaluació

L'avaluació de l'activitat es va fer tenint en compte els apartats de treball individual i els de grup. Pel que fa a la part individual, s'avaluà la comprensió i expressió escrita, en el dossier de materials. L'expressió oral es valorà amb l'exposició del treball a la classe. Finalment, el tema s'avaluà en un exercici escrit en el que s'incloïa el segle XVIII –permanències i canvis, a excepció de la Revolució Francesa– per tenir un context més ample.

Comentari valoratiu

Durant totes les sessions que va durar l'activitat, l'alumnat se sentia motivat i descobridor a la vegada de fets de la història que tenien tant propers. Se sorprenien dels esdeveniments, i es mostraren receptors de la informació que ells mateixos anaven desgranant.

Alumnes d'ambient castellano-parlant que, al ritme de les descobertes se sentien més vinculats a Catalunya; altres que se sorprenien de l'actitud de les nacions, els pactes que es feien i la facilitat de canviar de bàndol; altres feien el seu arbre genealògic per arribar a principis del XVIII, tal com veien en l'exercici de la genealogia de Felip V i els seus descendents fins arribar al rei Juan Carlos I; altres "flipaven" al veure els comentaris d'un il·lustrat com Voltaire, al parlar de Catalunya... El Decret de Nova Planta els va deixar sense paraules...

L'activitat els portà a voler saber més, a fer recerca per la xarxa, tan d'imatges –la Barcelona de principis del XVIII va arribar a tenir-la tota la classe. Ningú cononia Felip Vè amb Carles el d'Àustria. Trobaren per via informàtica cançons, imatges, vídeos...

Van descobrir un episodi de la nostra història, petit en el temps, immens per les conseqüències de llarga durada en el temps i en la població; imprescindible per entendre el present. Al sentir-se protagonistes varen viure l'objectiu de la Història: comprendre el passat per entendre el present i ser actors per crear un futur.

Fonts i produccions al voltant de la Guerra de Successió

Llibres i revistes

FREIXENET I MAS, Dolors. La Història de Catalunya i la seva didàctica. Romanització, autogovern, gènere. Associació de Mestres Rosa Sensat, 2004; Materials per l'acció educativa. Dossiers Rosa Sensat, 61. Finalista del Premi de Pedagogia Rosa Sensat 2002.

MASGRAU, Roser; VILA D'ABADEL, Lluís. Història de Catalunya II Història Moderna i contemporànea. Activitats d'Aprenentatge pàg. 28-34 Editorial Barcanova, Barcelona, 1991.

Revista *SAPIENS* Especial 1714. Grup Cultura 03, Badalona, número 108, setembre 2011.

BOSCH, Alfred Trilogia 1714 –Set de Rei; Sota la pell del diable; Toc de vespres– Ed. Columna, Barcelona, 2001.

Còmics

AAVV Breu història de Catalunya III. De l'Onze de setembre fins ara. Còmic. Nono Art Edicions, Barcelona, 1979.

GARCÍA I QUERA, Oriol Barcelona 1714. Editorial Casals, Barcelona, 2002.

PARCERISA, David Al fossar de les moreres... Editorial El Llamp. Col·lecció Història Gràfica. Barcelona, 1987.

Audio / Visuals

PICAS, Jaume; MOTTA, Guillermina; MAINAT, Josep M^a; CRUZ, Toni Història de Catalunya amb cançons La Guerra de Successió Edigsa, 1972.

AL TALL Quan el mal ve d'Almansa, cara A PDI 1979 (CD).

BOZZO, Joan Lluís; CISQUELLA, Anna Rosa; Companyia Dagoll Dagom La Memòria dels Cargol. El Decret de Nova Planta. Sèrie emesa per TV3 l'any 1999.

El Taller “Los Sellos testigos de su tiempo”: una aproximación didáctica franco-española al Occidente medieval

Agnès Prévost

Christophe Barret

Archives nationales (Francia)

César Quelle Vidal

Liceo Luís Buñuel de París

1.– La variedad de las colecciones del Servicio de Sellos de los Archives nationales

Los sellos, instrumentos de validación y de autenticación documental, vehiculan una iconografía rica y diversificada. Si bien presentes en la mayoría de los documentos medievales y conservados tanto en archivos, como en bibliotecas o museos, son poco estudiados y continúan siendo una fuente poco conocida de la historia del arte. Estos bajorrelieves de cera, impresiones de matrices finamente cinceladas, representan tanto colectividades como personas. Son los testigos de una sociedad estructurada y jerarquizada. Su iconografía no ofrece solamente personajes, sino también un vasto bestiario, escenas hagiográficas, paisajes y arquitecturas, por ejemplo.

Fabricación de moldes

El Servicio de los Sellos de los Archivos Nacionales fue creado en 1850. Desde su origen, asociaba un artesano vaciador encargado de realizar impresiones de los sellos originales en cera para producir copias confiadas después a un conservador encargado de describir e inventariar los moldes que constituirían las colecciones sigilográficas. Tales colecciones, únicas en Europa, están constituidas hoy en día por más de 100.000 moldes de sellos tanto franceses como extranjeros –entre ellos 149 “españoles” y 203 “de Navarra”, según una tradición historiográfica que representa límites para nuestro acercamiento a las particularidades de la península–,

inventariados por M. Douët d'Arcq en 1863 y que representan sobre todo grandes personajes: reyes, duques, príncipes... Este conjunto se considera hoy como una fuente privilegiada para los investigadores y una herramienta pedagógica extraordinaria para enseñar el mundo medieval a alumnos de diferentes niveles.

Doc. 1: AE/III/165 Órden de sucesión de Alfonso X de Castilla mandado al rey de Francia (sig. XIII).

La utilización de los moldes del siglo XIX limita la manipulación de los originales para la producción de soportes de trabajo para el alumnado. A partir de las reproducciones antiguas, el servicio de los sellos fabrica moldes de silicona, resistentes para las manipulaciones con las clases que los utilizan como matrices para producir sellos a base de escayola sintética o de polyester (más resistentes porque contienen resina). La utilización de materiales calentados como la cera no está permitida con los alumnos más jóvenes.

La colaboración entre el Servicio de Sellos y el Servicio Educativo tiene ya más de dos décadas. El primer taller, “moldes de sellos y explicación de la simbología medieval”, creado en 1988, obtuvo un éxito inmediato entre los alumnos de primaria y de secundaria. Este éxito no ha sido desmentido después, hasta el punto que el taller encargado de restaurar y de producir los moldes de sellos, que se ha beneficiado de las investigaciones sobre la reconstrucción de las técnicas de sellado, no ha cesado de evolucionar y de diversificar sus prácticas. Actualmente produce moldes en silicona muy resistentes y fácilmente manejables en la utilización repetida con los alumnos.

La creación de un taller que utiliza los sellos como recurso para la comprensión del occidente medieval se inscribe en la voluntad de apertura hacia iniciativas pedagógicas sobre Europa y la afirmación de un pasado histórico común.

2.– El lugar de la Europa feudal en los programas escolares

En Francia, los programas escolares de secundaria abren nuevas perspectivas: hasta ahora inscrita exclusivamente en el programa de cinquième (1º ESO), la Edad Media debe ser, según el nuevo currículum, abordada desde la clase de sixième (6º de primaria), con un tiempo consagrado al estudio de “Imperios cristianos de la Alta Edad Media”. El estudio de prosigue en cinquième, donde se espera que los alumnos sigan “familiarizándose con los diferentes tipos de fuentes históricas” y que las “sitúen en un tiempo y contexto dados”. Tres temas permiten el aprendizaje del Occidente feudal: “Campesinos y Señores”, “Feudales, Soberanos, Primeros Estados” y “El lugar de la Iglesia”. El programa de seconde (4º ESO), por último, consagrado en su parte tercera a las “Sociedades y Culturas de la Europa medieval de los siglos XI al XIII”, permite nuevos desarrollos.

Otras conexiones son igualmente demandadas en relación con la enseñanza de la Historia del Arte.

El Liceo Español de París Luis Buñuel ha realizado en varias ocasiones el Taller de “Los Sellos testigos de su tiempo” con el alumnado de 2º ESO puesto que el estudio de la época medieval ocupa una parte importante del citado curso. Esta actividad complementaria figura de manera habitual en la programación didáctica

del Departamento de Ciencias Sociales pues constituye, como veremos enseguida, un instrumento valiosísimo para la aplicación de la misma.

Además de los objetivos generales de esta etapa y del citado curso, el Taller es un recurso muy útil para la consecución de las competencias básicas prescritas en el currículo de la educación obligatoria. En cuanto a los contenidos de carácter general señalados en los programas de 2º ESO y que son trabajados en esta experiencia didáctica podemos citar los siguientes:

- Localización en el tiempo y en el espacio de periodos y acontecimientos históricos.
- Valoración del papel de los hombres y las mujeres como sujeto de la historia.
- Búsqueda, obtención y selección de información de fuentes escritas e iconográficas.
- Reconocimiento de elementos básicos que caracterizan los estilos artísticos.
- Valoración de la herencia cultural y del patrimonio artístico como riqueza que hay que preservar y colaborar en su conservación.

De manera más concreta, encontramos en el currículo los siguientes contenidos específicos:

- Identificación de los rasgos básicos de la sociedad, la economía y el poder en la Europa feudal.
- Cambios económicos y políticos en la Baja Edad Media. El resurgir de la ciudad y el intercambio comercial.
- La cultura y el arte medieval: el papel de la Iglesia.
- La península ibérica en la Edad Media. Al Ándalus y los reinos cristianos. Análisis de las formas de vida y de la confluencia de culturas: cristianos, musulmanes y judíos.
- Francia en la Edad media.
- El desarrollo urbanístico de París

El estudio de los diferentes tipos de sellos y el encuentro con documentos enviados desde los reinos peninsulares a la corte francesa ayuda a acercarse al complejo y dinámico mundo de las relaciones políticas en la Europa medieval. Esto ayuda a contextualizar nuestras enseñanzas en la ciudad y país en el que se desarrollan. Además, la representación de diversos estamentos de poder hace posible la adquisición de categorías cuyo carácter resulta en numerosas ocasiones demasiado abstracto para los alumnos de esta edad.

Si nos centramos en las Competencias Básicas, numerosos son los elementos del Taller que demandan la movilización de diferentes aprendizajes:

- Utilizar adecuadamente el vocabulario propio de las ciencias sociales.

- Aplicar una terminología más técnica o específica para llegar a describir y clasificar documentos iconográficos. (Competencia lingüística)
- Reconocer formas geométricas.
- Utilizar referencias matemáticas para medir el espacio. (Competencia matemática)
- Identificar y localizar determinados ámbitos geopolíticos y culturales en un mapa. (Conocimiento e interacción con el mundo físico)
- Relacionar y comparar la información procedente de diversas fuentes: escritas, gráficas, etc.
- Completar fichas para establecer una clasificación. (Tratamiento de la información)
- Comprender el funcionamiento de las sociedades, su pasado histórico, su evolución y sus transformaciones.
- Mostrar una actitud favorable para el trabajo cooperativo. (Competencia social y ciudadana)
- Manipular diferentes materiales y técnicas para la reproducción de un objeto artístico.
- Desarrollar una actitud activa en relación con la conservación y la protección del patrimonio cultural. (Competencia cultural y artística)
- Saber escuchar y seguir indicaciones precisas para llevar a cabo una determinada tarea.
- Responsabilizarse del material asignado y ejecutar una tarea con responsabilidad y autoconfianza. (Autonomía e iniciativa personal)

En lo correspondiente a la metodología del proceso de enseñanza-aprendizaje, el análisis de la imagen y el tratamiento de las fuentes directas encuentran en este Taller un desarrollo privilegiado, puesto que si bien estos son principios claramente incorporados a nuestra práctica educativa, tienen en Francia una fuerte tradición que nos sirve de modelo experimentado.

A todo esto podemos añadir la riqueza que supone el manejar una serie de fuentes históricas primarias que no están habitualmente al alcance de los estudiantes de secundaria y cuyo atractivo formal los seduce y motiva de inmediato. Todo ello en el contexto de una visita a una institución cuyo valor cultural y patrimonial merece por sí sola la realización de esta actividad complementaria y con el añadido de un diálogo entre dos lenguas y sus respectivas tradiciones culturales e historiográficas.

3.– Una iniciativa ligada a la educación informal

Encontramos, pues, diferentes exigencias pedagógicas que han dado lugar a la creación de un taller en castellano, ofrecido a los alumnos del Liceo Español de París y adaptado a partir de aquellos propuestos a los alumnos franceses. Durante el transcurso de este se muestran los originales –presentados dentro de vitrinas–,

o las reproducciones de documentos salidos de las colecciones del antiguo “Museo de Documentos Extranjeros”, creado en el siglo XIX en los Archivos Nacionales y conservadas en la subserie AE-III de su museo. Podemos citar, a modo de ejemplo, el tratado de alianza entre Felipe IV el Hermoso y Fernando III de Castilla,¹ la carta de Mohammed VI, emir de Granada, dirigida al Rey de Aragón para asegurar su amistad,² que precisa todavía el arreglo de la sucesión al trono de Castilla por Alfonso X.³ Los documentos mostrados a los alumnos pueden ser asimismo los que figuren en una de las exposiciones temporales organizadas regularmente en el museo, de cuya puesta dinamización se encarga también el servicio educativo.

El Servicio Educativo de los Archivos Nacionales, en la intersección de un diálogo a tres voces, entre el campo de la conservación, de la investigación histórica y de la educación, pone así después de cincuenta años, documentos de los archivos a la disposición de los profesores y de sus alumnos. Relativo al período medieval, el desarrollo de los talleres sigue siempre los tres principios siguientes: el descubrimiento de documentos originales, visita realizada en el departamento de los Grandes Depósitos que se halla en el edificio parisino de los Archivos Nacionales, la adquisición de conocimientos prescrita por los programas escolares y la práctica de un ejercicio relevante propio de la educación informal. Así, los alumnos del nivel de collège (ESO) elaboran un sello y los alumnos de secondaire (Bachillerato) redactan un acta sellada con sello de placa. Estas prácticas, muy antiguas en los servicios educativos de la red de los Archivos de Francia, son las más comúnmente observadas.⁴ La fabricación del sello colgante, en escayola, tiene lugar desde el inicio de la sesión, lo que permite dedicar una gran parte de la misma al análisis de las reproducciones de los diferentes sellos puestos a disposición de los alumnos. Sellos salidos del Reino de Francia y sellos provenientes de actas selladas en los diferentes reinos ibéricos y conservados actualmente en los Archivos Nacionales, cualesquiera que sean sus modos de fijación o su tipología: sellos de majestad, sellos de damas, etc., se distribuyen de manera aleatoria alrededor de la gran mesa entorno a la cual se disponen los alumnos. Las informaciones básicas se encuentran en el dossier didáctico que recibe cada alumno.

¹ Archives nationales, AE III 8/ancien J 601.

² Archives nationales, AE III 173/ancien J 937.

³ Archives nationales, AE III 165/ancien J 601.

⁴ Barret, C.; Castagnet, V.; Pegeon, A.; “Les sceaux, support éducatif et culturel”, Le service éducatif des Archives nationales. Par chemins de traverse. Villeneuve-d’Ascq, 2012, Presse universitaires du Septentrion, pág. 83-89.

La impresión del sello

¿Cómo se une al documento?

1-

2-

Varios tipos de sellos

El debate con los alumnos les permite observar que a veces resulta difícil determinar, para sellos del mismo tipo, a qué área geográfica y/o a qué soberano pertenecen. Por ejemplo, ciertos elementos recurrentes de la iconografía, como las regalía, el trono o la posición sedente frontal del soberano, pueden hacer difícil toda identificación. Estas imágenes muestran la profunda unidad de los modos de representación de las personas o de los colectivos en la Europa feudal. Tan solo la lectura de las inscripciones en latín que rodean estos elementos pueden permitir la identificación del poseedor del sello. La presentación de los documentos a los que están unidos y la lectura de extractos es también susceptible de hacer descubrir el juego trabado de la diplomacia capeta, siempre a la búsqueda de un equilibrio político favorable al rey de Francia.

4.- Hacia una educación intercultural

La diversidad y la complejidad de las relaciones políticas en la península ibérica, pero también ciertos factores de unidad del mundo medieval europeo son abordados en el transcurso del Taller gracias a la colaboración entre el Liceo Español de París, el Servicio Educativo y el Servicio de Sellos de los Archivos Nacionales de Francia. Estos contenidos responden perfectamente a las exigencias de la educa-

ción para la interculturalidad. “El conocimiento, la consciencia y la comprensión de las relaciones (semejanzas y diferencias distintivas) entre el mundo del que se procede y los otros, están en el origen de una toma de conciencia intercultural. [...] Esta es englobada por la consciencia de la manera en la que cada comunidad aparece en la óptica del otro”.⁵ Un objetivo particular del Taller consiste bien en la reflexión sobre las “aptitudes y [...] el saber hacer interculturales” entre los cuales se distinguen, sobre todo, “la capacidad de establecer una relación entre la cultura de origen y la cultura extranjera”, “la capacidad de desempeñar un rol de intermediario cultural entre su propia cultura y la cultura extranjera y de gestionar de manera eficaz situaciones de malentendidos y conflictos culturales”,⁶ capacidades que pueden entrar en sintonía con las prácticas pedagógicas existentes más allá de las fronteras de Francia.

Bibliografía

- BARRET C.; DÁVILA I.; QUELLE C. (2012), “El patrimonio documental compartido como origen de la colaboración entre el Servicio Educativo de los Archives nationales (Francia) y el Liceo Español Luis Buñuel de París: Bachibac y Comenius como ejemplos”, in I Congreso Internacional de Educación Patrimonial: Mirando a Europa: estado de la cuestión y perspectivas de futuro. Línea 1: La educación patrimonial en España y Europa. Madrid : IPCE. <http://ipce.mcu.es/pdfs/CEPLinea1.pdf>
- BARRET C.; CASTAGNET V.; PEGEON A., Le service éducatif des Archives nationales. Par chemins de traverse, Villeneuve-d’Asq, Presse universitaires du Septentrion, 2012
- BARRET C.; DÁVILA I.; QUELLE C., «“La atracción del archivo”: actividades educativas en español en los Archivos nacionales franceses», Calanda, n° 6, París 2012: 9-23.
- PREVOST A., «La conservation des sceaux en cire aux Archives nationales», Support tracé n° 8. 2009
- CONSEIL DE L’EUROPE (2001), UN CADRE EUROPÉEN COMMUN DE RÉFÉRENCE POUR LES langues: apprendre, enseigner, évaluer, Conseil de l’Europe/ Les Éditions Didier: Paris, p.83.
- CONSEIL DE L’EUROPE (2001), Un cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer, Conseil de l’Europe/ Les Éditions Didier: Paris, p.84.

⁵ CONSEIL DE L’EUROPE, Un cadre commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer. París, 2001, Conseil de l’Europe/Les Éditions Didier, pág. 83.

⁶ Ibid. pág. 84.

Algunes reflexions i petites estratègies per cercar la provocació d'un “clic”

Pilar Reverté Vidal

Arxiu Nacional de Catalunya –Servei Didàctic– i Cesire CERES

Coordinadora del grup DidDoc

Els arxius de Catalunya en els darrers anys han encetat un conjunt d'accions adreçades a facilitar el coneixement del patrimoni documental per part del públic escolar i la seva utilització en un context educatiu. Aquestes jornades ens mostren l'interès per part de les institucions implicades (escola i arxiu) en continuar aquesta línia de col·laboració per assolir els objectius que els són comuns i la riquesa de l'oferta didàctica per part dels arxius.

Ha estat i és encara un camí lent, però que entre tots anem recurrent i que ja dona fruits: Des del SDANC observem amb alegria com molts dels alumnes que han realitzat treballs de recerca estan rebent notificacions molt altes i alguns premis de recerca, cosa que anima el professorat a adreçar més alumnes al nostre servei i a d'altres arxius, però sobre tot ens satisfà perquè representa que aquell alumne que ha aconseguit aquest èxit ho ha pogut fer per què ha descobert amb interès allò que l'arxiu li pot oferir i, per tant, ha descobert un espai d'aprenentatge nou que sens dubte li serà útil en el futur. Més enllà dels resultats d'unes notes i de les avaluacions basades en estadístiques, per als que som docents, hi ha un indicador fonamental: l'expressió d'un alumne en el moment en què fa un “clic” de descoberta i aquest, tan poc formal, és sens dubte el millor indicador: és el que ens dona el pols sobre l'assoliment dels objectius pedagògics, i sobretot, és la nostra motivació profunda per desenvolupar la nostra tasca i que, d'una manera o altra, ens anima a superar les dificultats que ens anem trobant.

En aquests 10 anys que portem oferint el servei, hem observat com el professorat, que presenta una taxa de repetició de més del 80%, ens porta alumnes cada vegada millor preparats; és a dir, que ha anat introduint en la seva aula alguns dels procediments que hem anat treballant en els anys anteriors.

Hem anat veient també com molts arxius s'han sumat a l'oferta d'activitats i han elaborat recursos didàctics de qualitat.

Reconeixem, per tant, un canvi positiu en aquests deu anys de la nostra existència com a servei, però per poder créixer i millorar cada dia, hem d'observar també quines són les mancances que encara hi ha i intentar superar els entrebancs. En aquest sentit, i més enllà del Servei didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya, observem que, en general, pel que fa a l'aplicació didàctica de les fonts d'arxiu a Catalunya, hi ha **algunes dificultats que només estan parcialment resoltes i sobre les quals proposem reflexionar:**

1. La integració del servei didàctic dins de l'estructura de l'arxiu, amb la dotació de personal corresponent

Probablement molts de nosaltres coincidirem a pensar que aquest és un punt essencial sense el qual no es pot garantir la continuïtat ni, sovint, la qualitat del servei; segurament és cert en bona mesura, però també haurem de reconèixer que la simple disposició del personal no en garanteix els resultats si no es disposa d'una projecte clar, ben fonamentat i compartit entre els principals actors: arxivers i pedagogs i, especialment, les institucions que els acullen que, per al cas de Catalunya, són representades pels propis Departaments de Cultura i d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Des d'una perspectiva possibilista, doncs, proposem aprofundir en el disseny del projecte, alhora que es continua defensant, i reclamant, la necessitat de dotar els arxius de personal especialitzat per tal d'atendre correctament el públic escolar i preparar recursos que puguin ser emprats, no només a la seu de l'arxiu, sinó en altres contextos educatius com pugui ser l'aula, activitats extraescolars, educació en el lleure, o la formació en l'àmbit familiar, per citar-ne alguns.

2. La inclusió del treball amb fonts d'arxiu en el text del currículum escolar. Si bé aquests textos fan referència a la importància de treballar amb fonts, els documents d'arxiu no hi tenen un tractament específic més que en el segon punt dels continguts comuns de CCSS per a quart d'ESO: "Recerca d'aspectes de la vida quotidiana del passat, a partir d'informacions extretes de fonts primàries, prioritzant les fonts orals i d'arxiu, i secundàries [...] sense especificar si l'alumne ha de treballar amb les pròpies fonts o només amb la informació que se n'ha extret.

Per la seva banda, en el currículum de la matèria d'Història de Batxillerat s'introdueix com una de les competències principals a desenvolupar *la competència en la crítica de les fonts històriques*, de manera global sense aturar-se en les fonts d'arxiu. *Aquesta competència "pretén que l'alumnat, a més dels discursos estructurats sobre períodes històrics que s'ofereixen al seu coneixement, en verifiqui la veracitat mitjançant l'anàlisi de diverses fonts (textuals, icòniques, gràfiques, estadístiques, cartogràfiques, orals, etc.) i també que s'introdueixi alhora en el mètode de l'historiador intentant establir fets i interpretacions del passat a partir del contrast i comparació de fonts dins d'algun dels models de la historiografia actual. En definitiva, es tracta que*

l'alumnat sigui capaç de mobilitzar els coneixements obtinguts i les tècniques apreses davant de fonts de naturalesa primària i secundària dels períodes estudiats que siguin diferents a les presentades en les sessions lectives. Amb aquest aprenentatge l'alumnat haurà de disposar de les eines per accedir de manera lliure i crítica a fonts diverses i rigoroses per analitzar i comprendre la societat en què viu en la seva complexitat, interrogar-se sobre les causes dels problemes i plantejar possibles vies de solució.

I només en la introducció del mateix currículum, quan s'argumenta la Contribució de la matèria a les competències generals del batxillerat, trobarem una referència clara a les fonts d'arxiu en relació a la realització del treball de recerca: *La història col·labora també en la competència en recerca i competència digital, en la mesura que planteja investigacions i resolució de problemes, dimensions comunes de la construcció d'un pensament crític i científic, i pot constituir un marc idoni per a l'elaboració del treball de recerca del batxillerat, a partir de fonts materials, fonts d'arxiu i fonts orals, entre altres.* El resultat és que el professorat, en general, no assumeix la necessitat de treballar amb fonts d'arxiu com a quelcom d'imprescindible; en tot cas, sí la de treballar amb “fonts”, però sense especificar-ne la tipologia, i com que la definició de document que es desprèn del propi text del currículum no sempre es correspon a la de document d'arxiu, sinó que sovint s'utilitza com a sinònim de “text històric”, s'introdueixen certs elements de confusió que es traslladen després a l'aula.

3. La introducció del tractament de les fonts primàries com a testimoni, en un procés de recerca, i no com a simple il·lustració d'un discurs elaborat.

El concepte de font primària, malgrat que és amplament utilitzat en alguns textos escolars, és utilitzat després de manera no sempre correcta: no es dóna la cita correcta, no s'analitza el contingut en tant que font, no es té en compte el context documental en què s'ha localitzat, ni tampoc es respecten els drets d'autoria i altres drets a què pot estar sotmesa la font, especialment quan es tracta de documents.

De fet, tant en la pràctica d'aula, i també en els llibres de text emprats a Catalunya, s'observa sovint que s'aplica la mateixa metodologia d'anàlisi per un document d'arxiu que per un text historiogràfic, mentre que per als documents fotogràfics s'apliquen les pautes per a l'anàlisi d'una obra d'art. És a dir, no es tenen en compte com a testimoni en relació al nostre objecte d'estudi, de manera que es donen situacions paradoxals com la de no tenir en compte, dins d'una activitat titulada “anàlisi del document”, el propi context documental en què s'ubica la peça estudiada, dada que semblaria fonamental per a la seva interpretació i que seria impensable en un altre context de recerca.

Així doncs, sovint s'afirma que una proposta didàctica treballa amb fonts primàries simplement pel fet que mostri la imatge d'una font.

Arribats a aquest punt, cal recordar que la Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació (LEC) estableix en el seu article 52 que *“el currículum comprèn, per a cadascuna de les etapes i cadascun dels ensenyaments del sistema educatiu, els objectius, els continguts, els mètodes pedagògics i els criteris d'avaluació. En els nivells bàsics, el currículum inclou també les competències bàsiques. El currículum guia les activitats educatives escolars, en concreta les intencions i proporciona guies d'acció adequades al professorat, que té la responsabilitat última a l'hora de concretar-ne l'aplicació”*

Així mateix, el Decret 143/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria. (Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. Núm. 4915. 29.6.2007), ens ratifica, com és natural, aquesta definició del currículum i afegeix nova informació sobre la no obligatorietat d'aplicació literal dels continguts recomanats, tal com es veu a continuació: *“La Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació, estableix a l'article 6 que s'entén per currículum el conjunt d'objectius, competències bàsiques, continguts, mètodes pedagògics i criteris d'avaluació de cadascun dels diferents ensenyaments D'acord amb aquesta mateixa Llei, correspon l'ordenació curricular de l'educació secundària, tenint en compte els ensenyaments mínims fixats pel Reial decret 1631/2006, de 29 de desembre. Correspon als centres docents, d'acord amb el principi d'autonomia pedagògica d'organització i de gestió que la Llei els atribueix, desenvolupar i completar, si ho creuen necessari, el currículum establert per l'administració educativa, amb la finalitat que el currículum sigui un instrument vàlid per a donar resposta a les característiques i a les diferents realitats de cada centre”*.

Per tant, més enllà del que podríem dir que són certes mancances del currículum la inclusió dels documents d'arxiu en la programació queda supeditada a la programació que és responsabilitat del centre educatiu: el claustre (a primària) o els departaments (a secundària) i, en definitiva, del professorat. És a dir que si treballem amb fonts primàries i específicament amb fonts d'arxiu, és en definitiva una tria del professorat i del centre.

4. La formació del professorat quant a l'aplicació didàctica del patrimoni documental

Els docents no han fet necessàriament recerca i, per tant, no sempre han estat usuaris d'arxiu; i en conseqüència malgrat que molts estan convençuts dels beneficis pedagògics de treballar a partir del mètode de la recerca amb fonts primàries, es troben sovint macats d'uns coneixements metodològics que els permetin portar-ho a terme; per tant, cal realitzar un esforç per oferir activitats de formació i recursos d'informació.

Un altre dels factors que incideixen negativament en l'aplicació dels documents a l'aula, és que la selecció i la reproducció dels documents precisa d'una inversió de temps important per un professorat que suporta un volum de treball que sovint el sobrepassa; per tant, cal generar instruments que li facilitin la localització de recursos documentals, cosa que només es pot fer si

els cercadors que s'implementen tenen en compte les necessitats i criteris de cerca que pot utilitzar un professor.

En definitiva, el professorat i els mestres, haurien de percebre l'arxiu com una institució propera a la qual hi poden anar ells i els seus alumnes, de la mateixa manera que es va a una biblioteca o un museu, i a la qual també s'hi pot accedir des de la xarxa

5. La formació dels arxivers quant a l'atenció del públic escolar i l'oferta d'activitats, serveis i materials didàctics

Preparar activitats didàctiques no és sinònim de preparar activitats de difusió adreçades al públic escolar; ni tampoc d'oci cultural, encara que tot aprenentatge ha de tenir sempre un cert component lúdic; ni tan simplista que promovem l'assoliment de conceptes erronis... Una proposta didàctica ha de tenir, per ser-ho, una arquitectura interna que li permeti assolir uns objectius educatius. Una petita formació adreçada als arxivers amb la finalitat d'apropar-los al llenguatge i als procediments emprats pel professorat, facilitarà una elaboració de propostes més adients a les necessitats de l'escola.

6. La comunicació de la informació a través de xarxes

La participació en xarxes de professorat i la participació en fòrums permetrà no només difondre l'oferta educativa de l'arxiu, sinó principalment, llegir les necessitats, sempre canviants, de l'escola i l'adaptació necessària dels recursos que es generen, per tal de garantir-ne l'efectivitat. Per tant, per formació de xarxa hem d'entendre, fonamentalment, la creació de múltiples vincles que facilitin una comunicació fluïda amb els usuaris, cosa que pot millorar amb la utilització de les tecnologies de la comunicació, però que no en depèn de manera exclusiva.

7. La reflexió i l'establiment de criteris comuns que permetin treballar de manera coherent entre els diferents arxius i d'acord amb les instruccions curriculars

Una certa confluència de criteris d'actuació i de les pautes metodològiques que s'ofereixen des dels arxius, donaria més seguretat als usuaris escolars i facilitaria, a més, l'intercanvi positiu entre els diferents serveis que podrien sortir beneficiats, especialment en èpoques en què els recursos no abunden, en tant que podrien compartir alguns procediments aplicats amb èxit per altres.

Què podem fer nosaltres per millorar la situació?

Sense tenir la pretensió de solucionar la problemàtica abans esmentada, des del SDANC-CESIRE CERES, ens hem proposat iniciar un seguit d'actuacions que

ens ajudin a promoure la utilització dels documents d'arxiu com a recurs didàctic, entre les quals, destaquem la creació del **grup de treball DidDoc**.

El grup **DidDoc** està format per professorat d'ensenyament primari i secundari de Catalunya i de diferents matèries, sota la coordinació del SDANC-CESIRE CERES, i es proposa:

- Reflexionar en relació a la didàctica amb fonts d'arxiu
- Recopilar i difondre informació que faciliti l'aplicació didàctica dels documents
- Elaborar i promoure l'elaboració i la difusió de propostes didàctiques que facilitin la utilització del patrimoni documental com a recurs educatiu.

La primera acció que el grup ha realitzat, en el seu primer any d'existència, ha estat la publicació d'un bloc adreçat al professorat.

L'objectiu fonamental que es proposa, amb l'edició d'aquest bloc, és el d'apropar el món dels arxius al professorat, per tal de facilitar-li la utilització dels documents com a recurs educatiu.

El contingut de la informació que conté és senzill i s'anirà incrementant en la mesura que avanci la reflexió del grup. No es pretén l'exhaustivitat, però sí donar resposta a aquelles preguntes que el professorat i l'alumnat es fan a l'hora d'iniciar un treball amb fonts d'arxiu. Per tant, es preparen uns continguts que aspiren a ser rigorosos alhora que entenedors.

La informació que es dona en el bloc es presenta en els següents apartats:

- **Pàgina principal:** presentació dels objectius i la filosofia del grup, així espai de publicació de notícies relacionades amb la didàctica amb fonts d'arxiu
- **Serveis didàctics (d'arxiu):** Apareixen alguns enllaços i informació relacionada amb serveis didàctics diversos que ofereixen recursos didàctics de referència que poden ser útils al professorat, ja sigui per ser utilitzats directament, o com a exemple en la realització de noves propostes.
- **Arxius:** Es tracta d'un apartat d'informació general. Com s'organitzen, com s'hi accedeix? En quins arxius podríem localitzar informació en la xarxa?...
- **Procediments:** ofereix orientacions metodològiques diverses per tal de donar suport a l'alumnat i el professorat que es vulgui iniciar amb la utilització dels documents en el context educatiu

- **Referències:** presenta un ampli ventall de referències de publicacions relacionades amb la didàctica amb fonts d'arxiu que poden ser útils per al professorat o els arxivers, així com aquelles reflexions que el grup de treball vagi elaborant.
- **Glossari:** presentarà la definició d'alguns conceptes fonamentals

El nostre compromís és el de continuar treballant per promoure la utilització de les fonts primàries en la docència, atès que ensenyar amb documents d'arxiu és quelcom més que ensenyar història, és ensenyar com s'escriu la història.

Us convidem a entrar en el nostre bloc i a proposar-nos tot allò que considereu que ens pot ajudar a avançar, tots plegats.

<http://grupdiddoc.blogspot.com.es/>.

4.– CONCLUSIONS

Conclusions de IV Les Jornades d'Educació i Arxius

Valorem de forma positiva tot el treball realitzat a les Jornades, malgrat la dificultat del moment present.

El nou context social i econòmic ens portarà a explorar nous espais de trobada i d'intercanvi d'experiències entre els col·lectius implicats.

Cal continuar amb la implicació de les institucions en aquest objectiu i en el foment de la relació entre el patrimoni documental i l'educació.

A partir de les conferències, taules rodones, tallers i comunicacions:

Constatem

1. La necessitat de fer extensiu l'ús dels documents d'arxiu, com a recurs didàctic, més enllà dels àmbits tradicionals de les ciències socials.
2. La necessitat de l'aprenentatge constant en l'ús dels arxius, més enllà de les etapes educatives reglades
3. La necessitat d'apropar l'arxiu a la ciutadania i a la vida quotidiana, al mateix temps que es fomenta la vinculació a les experiències viscudes i la història personal
4. La necessitat d'elaborar protocols i orientacions sobre la metodologia dels recursos, que s'han d'adaptar als diversos destinataris
5. La necessitat de promoure, encara més, el treball en equip entre docents i arxivers, buscant aliances i estratègies comunes
6. La necessitat de la formació en el coneixement del patrimoni documental i la seva potencialitat didàctica
7. La necessitat de posar en valor els arxius i el patrimoni documental com a recurs per a la construcció del coneixement.

Comitè Organitzador de les IV Jornades Educació-Arxiu.

El món educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca

Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona

Col·laboren:

**Facultat
de Biblioteconomia
i Documentació**

Associació d'Arxivers
Gestors de Documents
de Catalunya

**Escola Superior
d'Arxivística i Gestió
de Documents**
Adscrita a la UAB